



inanca düşünceye
emeğe saygı

Yıl 1 Sayı 3 Nisan 2008
Fiyatı:7.5 YTL ISSN 1308-044X

İmtiyaz Sahibi

Pastel İletişim Rek. adına
İdris TUNÇBİLEK

Genel Müdür

İsmail TUNÇBİLEK

Genel Yayın Yönetmeni

R. İhsan ELİAÇIK

Yayın Koordinatörü

ve Sorumlu Müdür

Mehmet Yaşar SOYALAN

Yayın Kurulu

R. İhsan ELİAÇIK

Mehmet Yaşar SOYALAN

İlhami GÜLER

Ramazan YILDIRIM

Şaban KARATAŞ

Altay ÜNALTAY

Musa ŞİMŞEKÇAKAN

İslam ÖZKAN

İsmail DOĞU

Cumhuriyet KAYGUSUZ

Grafik Tasarım

Kadir AYBEDİR

Basın ve Halkla İlişkiler

Beyhan DEMİRCİ

e-mail:beyhandemirci@sozveadalet.com

Dağıtım

Uğur KÖPRÜLÜ

e-mail:dagitim@sozveadalet.com

Abone

Gülseren HARPUTLU

e-mail: abone@sozveadalet.com

Abonelik Şartları

Yurt İçi: 70 YTL (12 Sayı)

Öğretmen / Öğrenci: 60 YTL

Yurt Dışı: 120 EURO / 200 USD

Abone Tel: 0212 493 20 72

Adres

Merkez:Defterdar Mh. Otakçılar

Cd. No:80 Kat:1 Eyüp İSTANBUL

Tel: 0212 493 20 72 / 493 20 76

Faks: 0212 493 20 39

İrtibat Adres

Kızıtaşı Cd. Nalbant Demir Sk. 2/4

Fatih İSTANBUL

Tel: 0212 621 24 74

Abonelik için hesap bilgileri

Akbank İST. Gaziosmanpaşa Şb.

Pastel İletişim Ltd. Şti.

YTL Hesap No: 0061035-2

EURO Hesap No: 0061049-3

USD Hesap No: 0061048-5

Türkiye Finans Katılım Bankası

İstanbul Gaziosmanpaşa Şubesi

İdris TUNÇBİLEK

YTL Hesap No: 99390479-1

İdris TUNÇBİLEK

Posta çeki Hesap No: 5605726

Dağıtım: Kültür Dergi Dağıtım

Baskı: Step Ajans

Yayın Türü: Yaygın - Süreli

Dergideki yazılardan yazarları

sorumludur. Kaynak gösterilerek

alınır yapılabilir.

www.sozveadalet.com

e-mail:dergi@sozveadalet.com

EDİTÖR'DEN

“Ahlak özgürleştirir”, bu sayının kapak manşeti bu. Evet ahlak özgürleştirir, bu doğru; doğru olan bir şey daha var: O da “Güç kirletir.” ifadesi. Geçmiş dönemlerde de hep böyle miydi, hep güçlülüler mi egemeni tam olarak bilmiyorum, ancak günümüzde güçlüler egemen. Bu öyle bir egemenlik ki, hayatın bütün alanlarına, hatta kılcal damarlarına bile nüfuz etmiş durumda. Bu egemen güçler, kendi felsefelerini, kendi hukuklarını, kendi ahlaklarını da oluşturmuşlar. Güç, egemenin elinde saatli bir bomba. Bir noktadan sonra kendine sahip olanı yönetmeye başlıyor ve iki tarafı keskin bıçak gibi değdiği her şeyi yaralayıp kirletiyor. Dünyaya, bir ölçüde de kendi ülkemize baktığımızda bu kirlenmenin hangi boyutlara ulaştığını görebiliyoruz. Ancak güç sahipleri hiçbir zaman içinde bulundukları durumu kirlilik olarak değil de erdemlilik ve ahlakilik olarak tanımlarlar.

Böyle bir dünyada, ahlak dediğimiz insanlığın “ortak iyileri”ne sığındığımızda her şeye sirayet eden bu kirlenmenin dışında kalabiliriz. Geçmişteki erdemli toplulukların bu ahlak limanına sığınarak ayakta kaldıklarını biliyoruz. İşte kaybettiğimiz ve aradığımız şeylerin başında geldiği için bu sayının dosya konusunu, “Ortak İyi: Ahlak” olarak belirledik. Hatırlarsınız önceki sayılardaki dosya konularımız “adalet” ve “özgürlük”tü. Adalet, özgürlük ve ahlak, aslında bu üç konu bir birbirini besleyen, birbirini yaşatan kavramlar. Biri olmadığında diğeri bir anlamı yok. Onun için “ahlak özgürleştirir” dedik. Ve bu konuyu dokuz ayrı makalede farklı boyutlarıyla irdelemeye çalıştık.

Ahlak konusu çerçevesinde iki önemli söyleşimiz var. Birisi konunun uzmanı bir isim: Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran Beyefendi, diğeri halkın içinden birisi, bir eğitimci Fatma Akdokur Hanımefendi. Bu söyleşileri beğenerek okuyacağınızı düşünüyoruz. Artık dergimizin rutini haline gelen, hatırat ve seyahat bölümleri bu sayıda da devam ediyor. Seyahat bölümünde bu ay Tanzanya'yı ziyaret edeceksiniz. Hatırat bölümünde ise 31 Mart Vakasını, olayın “kahramanlarından” Kazım Karabekir'in ağızından dinleyeceğiz. Farklı bir Karabekir portresi ile karşılaşacaksınız. Makaleler bölümünde geçen ay ilk bölümünü yayınladığımız “Hilafet” konusunun devamını, helal ve haramlar konusuna farklı boyutlar getiren önemli bir yazıyı, demokrasi konusunun işlendiği ilginç bir denemeyi ve eski ve yeni İslami söylemlerin tartışıldığı bir çalışmayı okuyacaksınız. Kitap analizleri, denemeler ve değerler konusunda da önemli yazılar sizleri bekliyor.

Bildiğiniz gibi ilk sayımızı ulaşabildiğimiz bütün dostlara ücretsiz dağıttık. Okuyucularımız bizzat dergiyi gördükten sonra abone olup olmayacaklarına, satın alıp almayacaklarına karar versinler istedik. Bazı okuyucularımız bize döndüler. “Abone olacağız” veya “olmayacağız diye kanaatlerini bildirdiler. Biz, henüz bize dönmeyen bir çok okuyucumuza dergi göndermeye devam ediyoruz. Lütfen, abone olup olmayacaklarını bize bildirsinsinler. Emin olun dergiyi dağıtabilmek, onu hazırlamaktan daha zor bir konu. Ayrıca dergi hakkındaki görüş ve kanaatlerinizi de bekliyoruz. Yazarlarla ilgili eleştiri ve önerilerinizi bizzat yazarlarımızın kendilerine yapabileceğiniz gibi dergi yönetimine de iletebilirsiniz.

Bir sonraki sayıda buluşmak üzere mutlu ve umutlu kalın.

Mehmet Yaşar SOYALAN

İÇİNDEKİLER

6

DOSYA
“Ortak İyi” Ahlak



66

SÖYLEŞİ
Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran



74

SÖYLEŞİ
Fatma Akdokur



113

HATIRAT
Kazım Karabekir’in 31 Mart Hatıraları
Sinan Tavukçu



120

SEYAHAT
Tanzanya Nereye Düşer?
Şaban Karataş



137

DEĞİNİLER / TOPLANTI
İslami Akılın Eleştirisi Üzerine
Musa Kars



Din ve İbadet Bir Yana Ahlak ve Hayat Bir Yana mı?	<i>R.İhsan Eliaçık / 4</i>
Özgürlük Ahlakı	<i>R.İhsan Eliaçık / 7</i>
Bilmenin, Bilince ve Hayatın Kendisine Dönüşmesi	<i>Mehmet Yaşar Soyalan / 15</i>
Akılsız İman ve İmansız Dinin “Dindarı” Olmak	<i>Prof Dr. İlhami Güler / 24</i>
Aç Gözlülerin Ahlakı	<i>Musa Şimşekçakan / 29</i>
Eğitimin Ahlâkî Bir Gereksinimi Eleştiren Vatandaş	<i>Halil Rahman Açar / 40</i>
Ahlaksızlığımız, Vicdansızlığımızdan mıdır?	<i>Aliye Çınar / 45</i>
Fiziksel Kötülük ve Teodise Bağlamında Ahlak	<i>Emine Gül / 49</i>
Fitri Ahlaktan Kazanılmış Ahlâka	<i>Mehmet Birsin / 55</i>
Kim Gerçek Hristiyan Ahlakına Sahiptir	<i>Leonardo Boff ve Clodovis Boff / Çev: A. Altay Ünaltay / 61</i>
Çizgi	<i>Sinan Tavukçu / 65</i>
Hilafet Kurumunun Tarih İçindeki Gelişimi ve Etkinliği	<i>Ramazan Yıldırım / 86</i>
Sorular Cevapsız Kalmayacak	<i>Musa Şimşekçakan / 92</i>
Yeni İslami Söylemin Köşe Taşları	<i>Abdülvehhab el-Mesiri / Çev: İslam Özkan / 97</i>
Demokrasi, Özgürlük ve İslami Yenilenme Sorunu	<i>Tezcan Varol / 106</i>
Gayr-i Tabii Bir Şey Olarak Ahlak/çılık	<i>Nietzsche / Çev: Yusuf Kaplan / 127</i>
İnsanlığın Mahrem Tarihi	<i>Hilmi Azizoglu / 128</i>
Medeniyetleşme	<i>Rüstem Budak / 132</i>
Muhammed İkbal’in Düşüncesinde Özgürlük	<i>Peren Birsaygılı / 135</i>
İki Film	<i>İsmail Doğu / 139</i>

DİN VE İBADET BİR YANA AHLAK VE HAYAT BİR YANA MI?

Bazen ahlaksız bir davranışın dindarlardan, dindarane bir davranışın da ahlaksız olarak bildiklerimizden gelmesine şaşıtığımız anlar vardır.

Bunun sebebi ne olabilir?

Böyle bir durumda galiba ya “din” ve “ibadet”, “ahlak” ve “hayat” kavramlarının içi boşaltılmıştır ya kavramlar anlam kaymasına uğramıştır ya da hatlar iyiden iyiye birbirine karışmıştır...

Ama en önemlisi de din, ibadet, ahlak ve hayattan ne anladığımızın farklılaşmış ve değişmiş olmasıdır.

Dini; kutsal duygular, ibadeti; ritüellerin tekrarı, ahlakı; sadece cinsellik perhizi, hayatı da yalan dünya olarak anlayınca hepsini paçavraya çevirmiş oluyoruz aslında.

“İrz ve namus” kavramlarının, artık sadece belden aşağıyı ifade etmesinde olduğu gibi...

Oysa ırz, arz etmekten geliyor ve kişinin topluma arz ettiği, ilan ettiği, duyurduğu şey demek; açık bir vaatte bulunmak, bugün ilan etmek vb.

Namus da nomos (ilke, kural) kökünden geliyor ve kişinin kendini bağlayıcı ilkeler koyması, kural kabul etmesi demek; taahhütte bulunmak, nikah kıymak, sözleşme yapmak, antlaşma imzalamak vb.

Bu durumda kişinin “ırzı ve namusu”, örneğin, açık sözü, ilanı, duyurusu, taahhüdü sözleşmesi, antlaşması, kendini bağlayan beyanı ve vaadi vs. demek oluyor.

Böyle olana ırz (arz) ve namus (nomos) sahibi, bunları çiğneyen ve yerine getirmeyene de namussuz yani nomossuz; kurlsız, ilkesiz, ilan ettiği şeyi yerine getirmeyen, taahhüdünde durmayan, vaadini çiğneyen, sözü kendini tutmayan kişi diyoruz.

Görülüyor ki ahlak sadece cinsellikle ve belden aşağı ile sınırlandırılacak bir kavram değil. Din de tekrar edilip durulan ritüellerden ibaret değil.

Din, ibadet ve ahlak ticaretten siyasete, ekonomiden evliliğe doğrudan hayat mecralarında algılanması ve yaşanması gereken olaylar.

Oysa bugün, dindarlaşma denince neden namaz kılanların artması, oruç tutanların çoğalması, hacca gidenlerin veya başörtüsü takanların yaygınlık kazanması vs. geliyor da, örneğin borcunu ödeyenlerin, sözünde duranların, küstükleriyle barışınların artması, komşuların barışması, açların, yoksulların iş bulması, mağdurların haklarını alması, mutlu evliliklerin çoğalması, boşanmaların ve her tür haksızlığaların gözle görülür bir şekilde azalması, kul hakkına riayet, işçi haklarında iyiden iyiye düzelme vs. akla gelmiyor?

Çünkü din kutsal inançlar ve mucizevî olaylar, ibadet tedarıklanan ritüeller, ahlak da sadece kadın kız meselesi ile ilişkilendirilerek anlaşılıyor.

Hal böyle olunca bu türden bir dindarlık, hayatın esas alanlarını din, ibadet ve ahlakla ilgili görmüyor. En azından o kadar önemli görmüyor. Öyle ya Allah şirk koşanı affetmez; kul hakkını yemek pek önemli değil nasıl olsa. Çünkü Allah affedeceğini söylüyor! ‘Kutsalı zikret, itikadını kurtar, ritüeli de vaktinde eda et’ de gerisi önemli değil(!)

Oysa tam tersi; Allah buzağıya tapan İsrail oğullarını affetmesi örneğinde olduğu gibi şirk koşmayı affedebilir (4;53), ancak kul hakkını asla affetmez (42;42, 1;117). Ahirette bu konuda söz ve yetki, hakkı yenene yani mazluma/mağdura verilmiştir.

Öte yandan dini itikattan, ibadeti de ritüelden ibaret görenlerle, ahlakı din dışı bir alan olarak anlayanlar ilginç bir şekilde buluşuyorlar. Her ikisi de din ve ibadeti itikat ve ritüele hapsediyor ve gündelik hayattan dışlıyorlar. Birisi

“kutsala beşer eli değip bozulacak” diye, diğeri “kutsal din duyguları siyasete bulaşacak” diye...

Bunun nedeni din ve ahlakın ayrı ayrı alanlarmış gibi algılanmasıdır.

Oysa din ve ahlak aynı şeyin iki yüzüdür. Bu ikisi bir ve aynı şeydir.

Kur'an'a göre Allah **“doğruluk ve dürüstlük yolu”** üzerindedir (15; 44), kendine **“sevgi ve merhameti”** farz kılmıştır (6; 12). Peygamberimiz **“büyük bir ahlak”** üzeredir ve “o nedenle” seçilmiştir (68; 4)...

Keza Peygamberimiz **“Haya, dinden midir?”** diye sorulunca **“Bilakis dinin tamamıdır”** der. **“Mu'minin keremi dinidir”** diyerek cömertliği, asaleti ve şerefi **“din”** olarak vazeder. **“Size bedene hafif gelecek ibadeti haber vereyim mi: Güzel ahlak sahibi olmak...”** diyerek **“ibadeti”** de **“ahlak”** olarak vazeder.

Kendi abdest suyunu “Allah ve Resülü’ne sevgilerinden dolayı” eline gözüne sürdüklerini söyleyenlere **“Eğer Allah ve Resulüne olan sevginizi göstermek istiyorsanız emanete ihanet etmeyin, sözünüzün arkasında durun ve komşunuz sizden emin olsun”** diyerek Allah’a ve Peygambere bağlılığın aslında gündelik hayat içinde “ahlaki” davranmak olduğunu ifade eder.

Bunlar bize din ve ahlaktan ne anlamamız gerektiğini gösteriyor mu?

Dikkat edin! Allah “kendi üzerinde” olduğu şeye insanları çağırıyor!

Dikkat edin! Peygamber ibadeti doğrudan doğruya “ahlak” olarak vazediyor!

Bu şu demek:

- 1- Ahlak esasında kişinin kendisi ile çelişmemesi durumudur.
- 2- Din esasında ahlaktan ibarettir. Tekrarlanan ritüeller (nüsuk) geride olması gereken dinamiklerdir.

Biraz daha açarsak;

Söylediğiniz bir şey, yaptığınız bir şey olmalıdır. İnsanları söylediğinize değil Allah’ın ve peygamberin yaptığı gibi üzerinde olduğunuz şeye çağırmalısınız. Kendinize yapmayacağınız bir şeyi başkasına yapmamalısınız. Ya görüldüğünüz gibi olmalı, ya da olduğunuz gibi görünmelisiniz. Bu

bize felsefe ile ahlak arasındaki farkı gösterir. Felsefe teorik, ahlak pratiktir. Demek ki ahlak felsefesi pratiğin teorisi iken, felsefi ahlak teorisinin pratiği oluyor.

Siz toplumda ahlakınız ile öne çıkmalısınız. Ritüeliniz (nüsuk) ile değil... Nüsuk (namaz, abdest, oruç, hac, kurban) ahlaklı insan yetiştirmek için vardır. Bu da bize nüsuk ile ibadet arasındaki ilişki gösterir. Çünkü asıl ibadet, hayatın içinde, ahlakî faaliyet olarak yapılandır. Nüsuk; vakti, yeri ve zamanı belli olan, önceden belirlenmiş hareketlerden oluşan ve onu yapan herkesin öyle yapmak zorunda olduğu ritüeller iken, ibadet; vakti, yeri ve zamanı olmayan, önceden belirlenmiş hareketlerden oluşmayan ve onu yapan herkesin öyle yapmak zorunda olmadığı “hayatın içinde faaliyet” esnasında ortaya çıkan şey demek olur. Bu da doğrudan doğruya ahlak dediğimiz alanı içine alır.

Dini ahlaki içeriğinden soyutladığınız an “ahlaksız dindarlığın” türemesi kaçınılmazdır.

Peki bu nasıl olur?

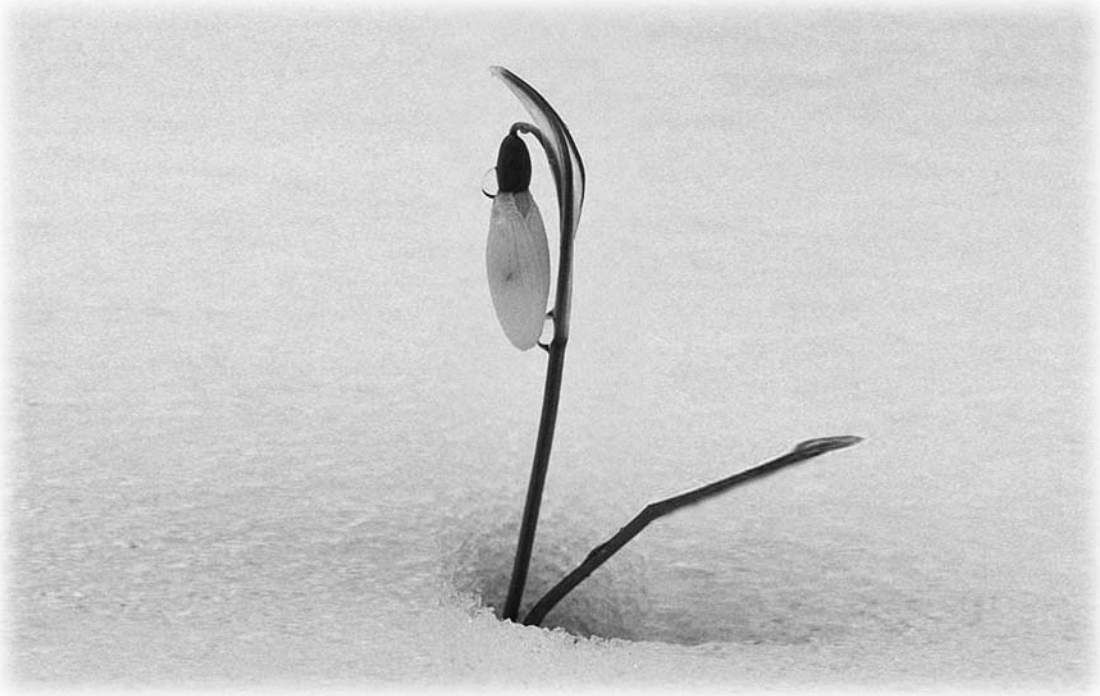
Din bir gerçek hayat yolu, ahlak da bir gerçek hayat ilkeleri olarak algılanmadığında ikisi birbirinden kopacağından kaçınılmaz olarak, olacak olan, budur.

Örneğin din sadece “itikat”, ibadet de “ritüellerin tekrarı” olarak anlaşıldığında, ahlaki içeriğinden soyutlanmış olur. M. Akif’in uslubu ile *“Şirk koşma ve namazı vaktinde eda et de geriye ne istersen becer”* türünden, kurtulmuşluk zehabı içinde, hak hukuk noktasında alabildiğine gevşek ve umursamaz dindar tipleri türer. Din biteviye bir tekrar ve katı bir şekilcilik olarak algılanır. Dinin direği dürüstlük (ahlak) değil; örneğin namaz (ritüel) haline gelir. Bu türden bir dindarlık komşusu açken tok yatmaktan hiç rahatsız olmaz ve fakat namazı vaktinde eda edememekten ödü kopar. Hâlbuki o namaz, ona “komşun açken tok yatamazsın” demektiydi...

Şu halde yeryüzünün tozuna toprağına bulanmış din, ibadet, ahlak ve hayat anlayışlarımızı ciddi bir şekilde gözden geçirmemiz ve yeniden inşa etmemiz gerekiyor...

R.İhsan ELİAÇIK
Genel Yayın Yönetmeni

“ORTAK İYİ” AHLAK



Özgürlük Ahlakı / *R. İhsan Eliaçık*
Bilmenin, Bilince ve Hayatın Kendisine Dönüşmesi / *Mehmet Yaşar Soyalan*
Akılsız İman ve İmansız Dinin “Dindarı” Olmak / *İlhami Güler*
Aç Gözlülerin Ahlakı / *Musa Şimşekçakan*
Eğitimin Ahlâkî Bir Gereksinimi: Eleştiren Vatandaş / *Halil Rahman Açar*
Ahlaksızlığımız, Vicdansızlığımızdan mıdır? / *Aliye Çınar*
Fiziksel Kötülük ve Teodise Bağlamında Ahlak / *Emine Gül*
Fitrî Ahlâktan Kazanılmış Ahlâka / *Mehmet Birsin*
Kim Gerçek Hristiyan Ahlakına Sahiptir / *Leonardo Boff ve Clodovis Boff / Çev: A. Altay Ünaltay*

ÖZGÜRLÜK AHLAKI

R. İhsan ELİAÇIK
recep@hsan@gmail.com

Madem hürriyet (özgürlük), meyvenin ağaçtan kopuşu gibi bağımlılıktan kopuştur ve madem ahlak da bir ilkeyi (bağı) huy edinmek veya bir huyu ilke (bağ) edinmektir, o hâlde, “özgürlük ahlakı” dediğimizde şunu demiş oluyoruz: Bağımlılıktan kopup ilkelere bağlanma ahlakı!

İnsanda aslolan özgürlük ahlakıdır. İnsan, tıpkı Allah gibi özgür ve fakat kendiliğinden sorumlu, ödev duygusuyla hareket eden bir ahlaka sahip olmalıdır. Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmak bu olmalıdır. Bunu hiçbir şey için değil sırf içten gelen bir ödev bilinciyle yapmalıdır. Bu durumda asıl ahlaksızlık kendi ilkelerine uygun davranmamaktır. Kendine verdiği sözü tutmayan, sözü kendini bağlamayan ahlaksız olmuş olur. Onun için söz namustur denmiştir.

İlk bakışta, aşk-nefret ilişkisi gibi birbirinden pek de hazzetmeyen bu iki “bir dargın bir barışık kardeşler” yani bağımlılıktan kopuş (özgürlük) ile huyu bağ edinmek (ahlak) nasıl birlikte olacak?

Biri bağlardan koparıırken, diğeri bağlıyor.
Biri ileri iterken, diğeri geri çekiyor.
Biri “Hadi uç” derken, diğeri “Kanadın yok düşersin.” diyor.
Biri “Yap” derken diğeri “Yapma” diyor.
Biri hayli “uçarı”, diğeri oldukça “olgun” davranıyor.
Biri “kabına sığmaz” iken, diğeri “durmuş oturmuş” görünüyor.

İnsanoğlu hem kopup hem bağlanarak, hem ileri hem geri çekilerek, hem uçup hem ayağı yere basarak, hem yapıp hem yapmayarak, hem uçarı hem olgun davranarak, hem kabına sığmayıp hem durmuş, oturmuş hâle gelecek nasıl yaşayabilir?

İşte bu özgürlük ile ahlak arasındaki dengedir.
Bir tür aşk-nefret ilişkisi; âşıklar ve fakat birbirinden nefret de ediyorlar...

Ahlaka Dair kadim Sorular

Malum, “Ne yapmam gerekir? Nasıl davranmalıyım? Hangi davranış iyi hangisi kötüdür? Evrensel iyilik ve kötülük standartları var mıdır? Ahlaki kötülük akıl ile bilinebilir mi? Ahlak kuralları özgürlüğü kısıtlamak mıdır? Davranışlarımın amacı ne olmalıdır? Niçin öyle davranmalıyım? Beni iyi veya kötü olmaya iten şey nedir? Değerli olan davranış hangisidir? Erdem, ahlak, doğruluk, dürüstlük nedir?” vb. sorular ahlak felsefesinin kadim sorularıdır.

Modern çağda ise ahlaka dair şu tür sorular popüler hâla geldi: “Ahlak için din şart mıdır? Dinî inançlar olmadan da ahlaklı olunamaz mı? Vicdan, din dışı ahlakın temeli olamaz mı? Kötülük, dinsel kutsallığa bürünmüşse buna ne engel olacak? Ahlak sahibi olmak özgürlükle bağdaşır mı? Özgürlük ahlakı varsa ahlak özgürlüğü de olmalı değil mi?”

Demek ki insanlar için ahlaki ihtiyaç, en az ontolojik, epistemolojik ve antropolojik ihtiyaç kadar kadimdir. Yani en az “Varlık nedir? Ben var mıyım? Varlığı ne ile bilmeliyim? Nereden geldim, nereye gidiyorum?” soruları kadar “Nasıl davranmalıyım?” sorusu da çok temel bir sorudur.

Bu soru çerçevesinde oluşan **problem** alanına ahlak, etik, ahlak felsefesi, aksiyoloji vs. deniliyor. Dahası bu en az adalet ve özgürlük kadar eski, esaslı ve pratik bir sorun olarak insanlığı yakından ilgilendiriyor.

Günümüzde ise ahlaka dair sorular şu yöne kaymıştır: “İnsanlığın ahlak arayışına en iyi ne cevap verir?” Yani hangi şey, insanlığın adalet ve özgürlük arayan damarını harekete geçirdiği gibi ahlak arayan damarını da harekete geçirebilir? Dinler, bu konuda artık miadını doldurmuş mudur? İnsanlığın ahlaki olarak imdadına artık dinler bile yetişemez mi? Modern çağ, ‘Ahlakın yegâne kaynağı din olmak zorunda değildir’in tecrübesi demek olduğuna göre, insanlık bu tecrübeden ne elde etmiştir? ‘Ahlakın yegâne kaynağı dindir’ diyen klasik çağlara nazaran, insanlığı ilerletmiş mi, geriletmiş midir? Yani hangisi insanlığın işine yaramıştır? Yoksa ikisi de fiyasko mudur? Ya da her ikisinden de alacağımız çok şeyler var da özgürlük ve ahlak dengesi bunlar üzerine mi kurulacaktır?

Ahlakın Felsefi Temeli

Şurası bir gerçek ki ahlaki davranış “birlikte” olmanın zaruri bir sonucudur... Varlık âleminde sadece insanlar değil tüm canlılar birlikte yaşamakta ve karşılıklı ilişkilere girmektedirler. Şu hâlde insan birlikte olduğu hemcinslerine karşı sorumlu olduğu gibi, aynı tabiatı paylaştığı hayvanlar, bitkiler, dağlar, taşlar vs. karşı da sorumludur. Dahası, insan içinde yaşadığı evrenin sahibine karşı da sorumluluk içindedir.

Bütün varlıklar için aslanan **İbni Sina** ontolojisinde geçtiği gibi özgür, özerk ve bağımsız ferdiyete sahip oluşur. Bu özerk varlıklar, **İkbal**’in dediği gibi bağımsız “Ben”

idraki taşımaktadırlar. Evren, bu şekilde “Ben”lerle doludur. Ancak bu benler **Leibniz**’in monadları gibi birbirine kapalı değil dinamik bir ilişki içerisinde. Bu ilişkinin sonucu âlemde **Molla Sadra**’nın tabiriyle cevher-i hareket hüküm sürmekte ve bütün Benler birbirlerini etkilemekte, değişip dönüşmektedirler. Şu hâlde **Abdülkerim Suruş**’un dediği gibi de asalet-i kesret (çokluk, çoğulculuk, özgür “Ben”lerin bağımsız ferdiyeti) esastır.

Peki, böylesi bir ortak alanda bizi, birbirimize zarar vermeden hangi şey bir arada tutacak? Ormanda da birlikte yaşam var. Şehirdeki birlikte yaşamın ormandakinden farkı nedir? Yoksa böyle bir farka gerek yok mu?

İnsanların birbirine zarar vermeden kimi ortak yaşam alanları oluşturmaları bazı ilke ve kurallara riayet ile mümkün oluyor ki bunlara “ahlak ve adalet yasaları” diyoruz. Evreni kozmik adalet yasaları ayakta tuttuğu gibi insanları uyum içinde bir arada tutacak olan da sosyolojik ahlak ve adalet yasaları oluyor. Birliktelik, “ötekine” karşı zarar verici davranışlardan kaçınmamızı gerektiriyor. Böylece sürece “kendimiz” olarak katılma imkânı doğuyor.

Demek ki ahlak kuralları birlikteliğe katılan varlıkların “kendisi” olarak kalmalarını sağlayacak ilke ve değerler bütünüdür. Aksi hâlde âlemde kesret bozulacak, güçlü “Ben” güçsüz ve zayıf “Ben”i yok etmiş olacaktır. Bunu önlemek için “Ben”ler arası ilişkinin ahlak ve adalet ilke ve değerleriyle düzene sokulması gerekiyor.

Bu ilke ve değerlerin neler olabileceği tartışması insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlığın temel ahlaki davranış kalıplarının, en eski tarihlerden itibaren büyük peygamberler, bilgeler ve filozoflar tarafından vazedildiğini görüyoruz. Onlardan bu yana insanlığın ahlaki havzasında çok fazla değişikliğin olmadığını söylemek bile mümkündür. **Nuh**’un yedi kanunu, **Musa**’nın on emri, **Buda**’nın beş doğru davranış yasası, **Mani**’nin beş emir ve üç mühürü, **Konfüçyüs**’ün töresi, **Sokrates**’in erdemi, **Eflatun**’un iyilik idesi, **Aristo**’nun altın ortası kadim ahlaki değerlere yapılan ısrarlı vurguyu ifade etmektedirler.

Muhammed (s.a.v) ise kendinden önce doğru namına ne kalmışsa hepsini sürdürmüş, insanlığın iyilik, erdem, ahlak ve adalet arayan damarını yeniden harekete geçirmiştir. Kur’an’ın musaddık olması, insanlıkta doğruluk namına ne kalmışsa onu sürdürmek demek...

Görülüyor ki kadim ahlaki değerler, özü itibarıyla “bir-

likte” olmanın sonucu doğmuş, “ötekine” zarar ver-meme endişesi, bu kuralların oluşumunu sağlamıştır. Müslüman düşünürler buna “makasid-ı şeria” demektedirler. Din diliyle söylersek şariatların amacı öteden beri beş temel hakkı korumaya yönelmiştir; din, can, mal, akıl, nesil... Nuh’un, Musa’nın, Buda’nın, Mani’nin, Konfüçyüs’ün, Sokrates’in, Eflatun’un, Aristo’nun ahlak ilkelerinin ısrarlı bir şekilde bu beş temel hak etrafında dönmesi bunu göstermektedir.

Bu çerçevede özgürlüğü kısıtlayan tek şey ahlak ve adalet yasaları olmaktadır. Çünkü bir “Ben”in diğer “Ben”e zarar vermesini önlemenin ve bağımsız ferdiyetlerini korumanın mümkün olan en doğru yolu budur. Aksi hâlde “Ben”ler birbirini yemeye yönelecektir...

Evrensel Ahlak İlkeleri var mıdır?

Peki, kadim ahlaki ilke ve değerlerde değişen ile değişmeyenler nelerdir? Süreklilik hâlinde, evrensel ahlak yasaları var mıdır? Yoksa ahlak yasaları kişiye göre değişmekte midir?

Diğer alanlarda olduğu gibi ahlak felsefesinde de bir grup her şeyin sürekli değiştiğini söylerken, diğer bir grup da hiç bir şeyin değişmediğini savunmuştur.

Bazı ahlak felsefecileri evrensel ahlak yasalarının bulunduğunu kabul etmezler. Bunlara göre kişinin vicdanını bağlayacak hiçbir evrensel değer veya yasa yoktur. Kişi, ahlaki eylemlerini, eylemin sonucuna bakarak veya sonucunu düşünerek yapar. Kişinin yapacağı ahlaki eylemi önceden belirleyen nesnel, mutlak, evrensel ve değişmez yasa veya değer bulunmamaktadır. Bunlara göre ahlaki iyiyi belirleyen haz, yarar, çıkar ve özgürlüktür. Ahlak yasaları bunları sağladığı oranda değerlidir.

Evrensel yasa ve değerlerin bulunduğunu savunan ahlak felsefecileri ise bu evrensellerin öznel mi nesnel mi olduğunu tartışmışlardır. Evrensel ahlak yasalarının bulunduğunu fakat bunların öznel olduğunu savunan **Bentham**, **J.S. Mill** ve **Bergson** gibi düşünürlere göre ahlak yasaları evrenselidir. Fakat bunları Tanrı veya doğa belirlememektedir. Bu yasaları en çok sayıdaki insan için en çok yarar ilkesi belirler. İnsanın doğası gereği kötünden ve acıdan kaçındığını söyleyen bu düşünürler, insanın iyiye ve haza yöneldiğini kabul ederler. Böylece insanın amacı mutluluktur. Mutluluğa götüren yol ise çoğunluğun faydası için olan ahlak yasalarıdır.

“İnsanlığın ahlak arayışına en iyi ne cevap verir?” Yani hangi şey insanlığın adalet ve özgürlük arayan damarını harekete geçirdiği gibi, ahlak arayan damarını da harekete geçirebilir? Dinler, bu konuda artık miadını doldurmuş mudur? İnsanlığın ahlakî olarak imdadına artık dinler bile yetişemez mi? Modern çağ, ‘Ahlakın yegâne kaynağı din olmak zorunda değildir’in tecrübesi demek olduğuna göre, insanlık bu tecrübeden ne elde etmiştir?

Öte yandan **Sokrates**, **Eflatun**, **Farabi**, **Gazali**, **Spinoza** ve **Kant** gibi düşünürlere göre evrensel ahlak yasaları insandan bağımsız olarak nesneldir. Bazılarına göre evrensel ahlak yasaları insandan bağımsız iken, bazılarına göre de evrensel ahlak yasaları insan aklının nesnel ve evrensel çıkarımları sonucu ortaya çıkar.

İslam düşüncesinde evrensel ahlaki değerlerin bulunduğunu, bunların insan aklı tarafından bilinebileceğini söyleyen **Mutezile**’nin ahlak anlayışının yanı sıra, bunların akli değil naklî olduğunu savunan **Eş’ari** anlayış vardır. **Mutezile**’ye göre ahlaki iyi ve kötünün neler olabileceği akıl ile bilenebilir. Zaten vahiy de akla ters bir şey söylemez, onunla uyum içerisindedir. **Eş’ari**’ye göre ise ahlaki iyi ve kötünün ne olduğunu ancak vahiy belirler. Allah’ın iyi dediği iyi, kötü dediği kötüdür. Bunlara itaat edilmesi gerekir.

Görüldüğü gibi bir grup evrensel ahlaki değerlerin bulunmadığını, bunların haz, yarar, çıkar ve özgürlüğü sağlayıp sağlamadığına göre değişken olduğunu söylerken, diğer grup evrensel ahlaki değerlerin bulunduğunu, bunların da akıl, Tanrı veya doğa tarafından belirlendiğini ve değişmez olduğunu söylemektedir.

Bu söylemler aynı zamanda ahlakın kaynağının din mi akıl mı olduğuna, ahlak için dinin şart olup olmadığına veya özgürlük ve ahlakın bir arada olup olamayacağına dair gerilimli alanların oluşmasına neden olmaktadır.

Oysa konuya bu gerilim içinde bakmak zorunda değiliz. Gerilimin bir tarafına geçip oradan bir görüşü ispata

çalışmak zorunda hiç değiliz. Klasik ve modern çağ ahlak söylemlerinin birini mutlak haklı, diğerinin mutlak haksız olduğunu savunmak bize pek bir şey kazandırmayacaktır. Çünkü her iki çağ söylemi de sabıkalıdır ve insanlığa bunun hesabını verme durumundadır. Klasik çağlar ahlak diye diye özgürlüğü; modern çağlar da özgürlük diye diye ahlakı öldürmüştür. Keza klasik çağlar Tanrı diye diye insanı öldürmüşse, modern çağ da insan diye diye Tanrı'yı öldürmüştür.

Oysa ne insan ne de Tanrı, ne akıl ne de din, ne özgürlük ne de ahlak öldürülmeyi, en azından biri diğerinden koparılmayı hak etmiyor.

Bu çerçevede insan ile Tanrı'yı, din ile akıl, özgürlük ile ahlakı, değişen ile değişmeyi bir arada ele almak mümkündür.

Ahlakın Değişen ve Değişmeyen Yüzü

İnsanda değişmeyen bir öz vardır. Bu, insanların aynı biyolojik kökten gelmeleri, benzer dürtü ve temayüllere sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Fakat bu dürtü ve temayüller farklı insanlarda, farklı çevre koşullarında, farklı boyutlarda açığa çıkmaktadır. Tanrısal vahiylerin amacı ise insanda zaten var olan iyiyi ortaya çıkarmak, insanı ahlaki kötüyeye bağımlılıktan kurtarmaktır. Vahiy, bu konuda son derece etkili bir telkindir.

Ahlak üzerine ileri sürdüğümüz bu görüşü, daha önceki söylenenlerden de yararlanarak şu şekilde temellendirmek mümkündür;

Kaynağı Eski Mısır'a kadar giden, **Hipokrat** tarafından geliştirilen ve daha çok **Galen**'in eserleri vasıtasıyla İslam dünyasına giren, **Eflatun** ve **Aristo**'nun ahlak görüşleriyle birleştirilerek yeni bir şekil verilen, **İbni Meskeveyh**, **İhvan-ı Safa**, **Farabi**, **İbni Sina**, **Gazali**, **Nasıreddin Tusi** vb. ahlak felsefecilerinin kitaplarında gördüğümüz "ahlat-ı arbaa" ve "anasır-ı erbaa" teorilerine bakalım mesela.. Gerçi bunları yeni tıp terimleriyle de izah etmek mümkün ama biz yine daha çok bilenenden ve ahlak felsefesine mal olmuş olandan gidelim...

Buna göre insanın yapısını belirleyen dört ahlat (kan, balgam, sarı safra, kara safra) ve dört unsur (toprak, su, hava, ateş) vardır. İnsan bu ahlat ve unsurların karışımından oluşmaktadır. Ahlat ve unsurların karışımına coğrafi çevre ve iklim koşulları etki etmektedir. Soğukluk, sıcak-

lık, nemlilik ve kuruluk şeklindeki atmosfer yapısı, bu bölgelerde yaşayanların biyolojik yapılarındaki ahlataın terkbine etki etmektedir. Keza sosyal çevre ve telkinler de ahlaki karakterin oluşması üzerinde en az coğrafi çevre ve iklim şartları kadar etkili olmaktadır. Bütün bunların terkip keyfiyeti insan psikolojisine, dolayısıyla ahlaki eğilimlere tesir etmektedir. Terkibinde toprak unsuru baskın olanlarda cimri, inatçı, ümitsiz mizaçlar, su unsuru baskın olanlarda yumuşaklık, cömertlik, müsamaha mizaçları, ateş unsuru baskın olanlarda öfke, acelecilik, yiğitlik, hayal gücü geniş mizaçlar, hava unsuru baskın olanlarda uçarı, şıpsevdi mizaçlar gelişmektedir. **İbni Haldun**'un dediği gibi de coğrafi çevre ve iklim koşulları da ahlaki eğilimlere etki etmektedir. Sıcak ve nemli bölgelerin insanları neşeli, yumuşak, eğlenceye düşkün olurken, soğuk bölgelerin insanları sert ve müsamahasız olabilmektedir. Bütün bu mizaçlar değişebilir özelliktedir. Her bir unsur zıddı ile tedavi edildiğinde ahlaki mizacı değiştirmek mümkün olmaktadır.

Aristo ve **Eflatun**'un ahlak teorilerinin İslam dünyasında yeniden ele alınıp yorumlanmasıyla, özellikle **İbni Mis-kaveyh** ile başlayıp, **Nasıreddin Tusi** ile zirveye çıkan ve ondan sonraki tüm ahlakçıları etkileyen akım rasyonel bir ahlak kuramı geliştirmiştir. Buna göre insan beş temel dürtüyü (kuvva-ı ruhiyye) bünyesinde barındıran varlık olarak düşünülmüştür; beslenme, büyüme, üreme, isteme, kızma ve akletme güçleri... Bunlardan ilk üçü bitki, havyan ve insanlarda, üçüncü ve dördüncüsü hayvan ve insanlarda, sonuncusu da sadece insanlarda bulunan özelliklerdir. Bu dürtüleri dengeli bir şekilde kullanmak, insanın ahlaki erdemlere sahip olmasını sağlayacaktır.

Bu çerçevede, ahlaki karakterin oluşmasında sürekli olan fitrat; değişken olan da mizaçlar olmaktadır. Dört ahlat, dört unsur ve beş dürtü fitrattandır. Bunlar sürekli, evrensel, değişmez özelliklerdir. İnsan türünün olduğu her yerde bu özellikler de vardır. Değişen ise mizaçlardır. Bu fitri özellikler terkip keyfiyetine, coğrafi çevreye, iklim koşullarına ve sosyal şartlara göre farklı mizaçlar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Fitrat değişmezken, mizaçlar durmaksızın değişmekte, yenilenmektedir.

Kant'ın Özgürlük Anlayışı

Bu noktada **Kant**'ın özgürlük ve ahlak ilişkisine kısaca değinmekte yarar var. **Kant**, getirdiği ödev ahlakı ile sonucun değil, niyetin önemli olduğunu ve insanın akıl sahibi bir varlık olarak, ahlaki davranışları ve temelindeki

ilkeleri koyabilecek yetilere sahip olduğunu iddia etmektedir. **Kant**'a göre ahlaki bir davranışın temelindeki ilke, ne verdiği haz, ne de verdiği yarardır. Temel ilke niyet ve ödevdir. Örneğin suda boğulmakta olan birisini görürsek bizim ödevimiz, kendimizin de boğulabileceğini, eğer kurtarırsak ünlü olabileceğimizi, kurtarıken yanlışlıkla onu öldürebileceğimizi vs. hiçbir şeyi düşünmeden ona yardım etmektir. Ahlak ilkesi bize boğulmakta olan birisine şartlar ne olursa olsun yardım etmemizi emreder. Böylesi bir ödev duygusuyla hareket edersek davranışımız ahlaki olur. Kurtarma sırasında adamı yanlışlıkla öldürebiliriz de. Fakat bu bile davranışımızın ahlaki olmasından bir şey kaybettirmez. Önemli olan niyetimizdir. **Kant**'a göre akıllı varlıklar olarak bizler, kendimize bazı ödevler koyar ve onlara itaat ederiz. Bu ödevler subjektif olmalarına rağmen herkes için geçerli olması sebebiyle objektiftir aynı zamanda. Akıl sahibi varlık olarak insan, kendi ahlak yasalarını koyar ve bu yasalara uymak zorunda olduğu için de sorumludur. Sorumlu olması onu özgür yapmaktadır. Diğer ahlak felsefecilerinden farklı olarak **Kant**, özgür olabilmek için sorumlu olmak gerektiğini söyler. Özgürlük sorumluluğa değil, sorumluluk özgürlüğe neden olmaktadır. Çünkü ahlak yasaları birer ödev olarak bize yapmalısın, etmelisin veya uymalısın der...

Kant kategorik ahlaki emirlerin temelinde, üç ilke (maksim) olduğunu söylemektedir;

1- "Öyle davran ki davranışın temelindeki ilke, tüm insanlar için geçerli olan evrensel ilke olsun." Bu ilke bize bir davranışta bulunmadan önce, bu davranışı herkes için isteyip istemeyeceğimizi sormamızı istemektedir. Basit bir anlatımla sana şaka yapılmasını veya yalan söylenilmesini istemiyorsan sen de başkalarına şaka yapma ve yalan söyleme, ilkesini kabul etmektir.

2- "İnsanlığı, kendinde ve başkalarında, bir araç olarak değil de her zaman bir amaç olarak görecektir. Bu ilke ile **Kant**, insanları değer koyucu olarak görmeyi yanı sıra onları en yüksek değer yapmaktadır. Başkalarını kendi davranışlarına araç yapmamayı kendine amaç yaparak, onların da senin gibi bir akıllı varlık olduğunu kabul et demektir. Bu yasa insanların birbirlerini egemenlik altına almasını ve köleliği ortadan kaldıran bir ilkedir.

3- "Öyle davran ki iraden, kendisini herkes için geçerli olan kurallar koyan bir yasa koyucu olarak hissetsin."

İnsanlığın temel ahlaki davranış kalıplarının, en eski tarihlerden itibaren büyük peygamberler, bilgeler ve filozoflar tarafından vazedildiğini görüyoruz. Onlardan bu yana insanlığın ahlaki havsalasında çok fazla değişikliğin olmadığını söylemek bile mümkündür. Nuh'un yedi kanunu, Musa'nın on emri, Buda'nın beş doğru davranış yasası, Mani'nin beş emir ve üç mühürü, Konfüçyüs'ün töresi, Sokrates'in erdem, Eflatun'un iyilik idesi, Aristo'nun altın ortası kadim ahlaki değerlere yapılan ısrarlı vurguyu ifade etmektedirler.

Bu ilkeyle de **Kant**, iradenin otonom olduğunu ve bir yasa koyucu gibi davranabileceğini vurgular...

Kant'ın ödev ve özgürlük kavramlarına dayalı ahlak anlayışı, İslam düşüncesinde **Mutezile**'nin ahlak anlayışı ile **Hz. Ali**'nin *Nehcu'l-Belağü*'de geçen ibadet anlayışını çağrıştırmaktadır. **Mutezile**'ye göre insan, akıl sahibi varlık olarak özgür iradeye sahiptir. İyiyi ve kötüyü kendisi tayin edebilir. Ahlaki ödevler, özgür irade ve aklın bir fonksiyonu olarak doğarlar. Bunun için vahye gerek yoktur. Vahiy, bu ödev duygusunu ve özgür iradeyi harekete geçirmek, batıl bağımlılıklardan kurtarmak için yapılmış etkili, doğru ve haklı bir telkindir. Yine Hz. Ali şöyle demektedir; "Üç tür ibadet vardır; kölelerin ibadeti ki; köle Allah'tan korktuğu ve ürktüğü için ibadet eder. Tüccarların ibadeti ki; tüccar cennete gireceği için ibadet eder. Hür (özgür) insanın ibadeti ki insan burada Allah'a sırf Allah olduğu için ibadet eder..."

Allah, Özgürlük ve Ahlak

Varlık âleminde her bir varlığın baskın bir karakterde temayüz ettiğini görüyoruz. Toprak katı, su sıvı, hava uçucu, ateş yakıcı karakterdedir. Dağ, dik başlılığın; ağaç köklülüğün; gökyüzü, sınırsızlığın; güneş, aydınlatıcılığın; yeşillik, rahatlığın; çöl, yalnızlığın; rüzgâr hızın sembolü olarak görülmüştür. Kurt, saldırganlık; tilki, kurnazlık; aslan, cesaret; arı ve karınca çalışkanlık karakteri baskın varlıklardır. Keza Çinlilerin ying ve yang dedik-

leri tabiattaki eril ve dişil ilke birbirini tamamlayan iki prensip olarak düşünülmüştür. Eril ilke erkeklik, yiğitlik, cesaret, güç, onur, gurur olarak tezahür ederken dişil ilke zerafet, incelik, güzellik, kibarlık, temizlik tezahürü olarak tasavvur edilmiştir. Zerdüştlük ve Maniheizm'de ontolojik ilke hâline getirilen evrenin iyilik ve kötülük prensipleri, Ahura-Mazda ve Ehrimen şeklinde tanrısal tasavvur haline getirilmiştir. Keza eski dinlerde görülen güzellik, aşk, fırtına, bereket vs. tanrıları varlıkların baskın karakterinin tanrı şeklinde tasavvur edilmesinden doğmuştur. İslam da ise tevhid ilkesi gereğince bütün bunlar tek bir Allah'ın sıfatlarının âlemde tecellisi olmaktadır.

Allah'ın en temel karakterinin özgürlük ve ahlak olduğunu söyleyebiliriz. Özgürlük hiçbir şeye bağımlı olmamak olduğuna göre, bunu en yüksek düzeyde yaşayan Allah'tır. Çünkü O'nu bağlayacak hiçbir şey yoktur. Öte yandan ahlak bir huyu ilke edinmek veya bir ilkeyi huy edinmek olduğuna göre, bunu da en yüksek düzeyde yaşayan yine Allah'tır. Çünkü Allah "kendi nefesine rahmeti yazdığını" (En'am; 6/12) ve "sırat-ı müstakim üzere" olduğunu söylemektedir (Hicr; 15/4, Hud; 11/56). Yani bunları huy edindiğini, ahlakının bu olduğunu söylemektedir. Şu hâlde hem tüm bağlardan kopan (özgür) ve hem de kendine bağlayıcı huy (karakter/ahlak) edinen yine O'dur. Yani dilediğini hiçbir sınır tanımadan yapan, despot bir tanrı değil; eylemlerini ahlak ve adaletle sınırlandıran, birlikteliğe katılan diğer varlıklara merhamet, şefkat ve sevgiyle yaklaşan, Rahman ve Rahim olan Allah...

Buradan Allah'ın özgürlük ve ahlak karakterinin tecelli ettiği yegâne varlığın da insan olduğunu görüyoruz. Bu durumda Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmak şu demek oluyor: Hem tüm bağlardan kopmak, hem de kendini bağlayıcı huy (karakter/ahlak) sahibi olmak... İnsan bunu özgür irade, akıl ve düşünme özellikleri sayesinde yapacaktır. Diğer varlıklarda bu özellik bulunmamaktadır. Müslüman sufi **Hemadani** insanın temel karakterinin "özgürlük" olduğunu söylerken; **Nesefi** de hür adamda bağ olmaz demektedir. Batıda özgürlüğü ahlak bağlamında ele alan düşünür ise **Kant** olmuştur. Demek ki insani oluşun temel karakteri özgürlük ve ahlaktır. Allah'ın özgürlük ve ahlak karakteri küllî ve ilahî iken insanınki cüzi ve insanidir...

Özgürlük Ahlakı

Demek ki insanda asolan özgürlük ahlakıdır. İnsan, tıpkı Allah gibi özgür ve fakat kendiliğinden sorumlu,

ödev duygusuyla hareket eden bir ahlaka sahip olmalıdır. Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmak bu olmalıdır. Bunu hiçbir şey için değil sırf içten gelen bir ödev bilinciyle yapmalıdır. Bu durumda asıl ahlaksızlık, kendi ilkelerine uygun davranmamaktır. Kendine verdiği sözü tutmayan, sözü kendini bağlamayan ahlaksız olmuş olur. Onun için söz, namustur denmiştir.

Şu hâlde bütün varlıklar kozmik bir yolculuk hâlinindedir. Allah, insan ve tabiat varlıkları birlikte olmanın getirdiği bir sorumluluk içerisindedirler. Allah, özgürce yaratma eyleminde bulunmakta, sırf ödev duygusuyla kendine bazı sınırlar koymaktadır. Allah, rahmeti (iyiliği, ahlak ve adaleti) üzerine yazdığını söylemektedir. Bu anlamda Allah, saf iyiliğin kaynağıdır (mahz-ı hayr). Allah, insanın da bu özgür yaratıcılık faaliyetine katılmasını istemektedir. Bu nedenle insan, diğer varlıklara nazaran Allah'ın özgür yaratıcı faaliyetine katılmaya hak kazanmış, sorumluluk üstlenmiş yegâne varlık olmaktadır. İnsan da tıpkı Allah gibi özgürce yaratıcı faaliyetler içinde olmalı, başka bir şey için değil sırf içten gelen bir ödev duygusuyla davranışlarını ahlak ve adaletle sınırlandırmalıdır. Allah, birinden korkma, yargılanma veya cennete girme gibi bir beklentisi olmadığı hâlde, nefesine rahmeti farz kıldığını söyleyerek kendisini ahlak ve adaletle sınırlandırdığına göre insan da öyle olmalıdır. Bu, O'nun yüceliğinden bir şey eksiltmediği gibi insanı da tanrı yerine koymak anlamına gelmez. Ortak yaşam alanlarının nasıl yaratılacağı ve karşılıklı sorumluluğun nasıl oluşturulacağı gösterilmesi anlamına gelir.

Allah ile insan **İkbal**'in dediği gibi dinamik bir ilişki içerisindedir. Bu anlamda kader, Allah ile insanın birlikte oluşturduğu tarihsel bir yürüyüştür. Bu yürüyüşte karşılıklı sorumluluk esastır. Allah *rabb* olarak insan da *abd* olarak bu sorumluluğa katılmaktadır. Bu anlamda Allah ile insan arasındaki ilişki, diğer dinlerin çoğundaki gibi efendi-köle ilişkisi değildir. Dostluk (vela) ilişkisidir. Sağlam ve kopmaz bir karşılıklı güven (emn/iman) ilişkisidir söz konusu olan. Allah'ın el-Mu'min olması da bu demektir. Her özgürlükle bağlardan kopuş; ahlak ile de huyları bağ ediniş, Allah'ı *rabb* olmaktan, insanı da *abd* olmaktan çıkarmamaktadır. Burada ilişkinin mahiyetini yeniden tanımlama söz konusudur.

Bu anlamda, Allah-insan ilişkisinde dua bir dertleşme, namaz buluşma, vahiy konuşma olur. **Hz. Peygamber**'in ve **Hz. Ali**'nin dualarında bu dertleşme üslubunu açıkça görmek mümkündür. Namaz Tanrı'nın eteklerine korkudan kapanma değil, tabiri caizse dostla, sevgiliyle

buluşma, ona sarılma, hasretle kucaklaşmadır. Peygamberin “Bilal, ezan oku da bizi rahatlat” demesi bundandır. Onlar namazı bir miraç (yükselme, buluşma) olarak anlamışlardır.

Hız. Ali’nin dediğı gibi “Köle Tanrıdan korktuğı için ibadet eder”. Oysa ontolojik manada Allah korkulacak bir varlık değil; korkulması gereken Allah’ın güvenini ve sevgisini kaybetmektir. Tüccar ise menfaati icabı Tanrıya ibadet etmektedir. Oysa Allah, Tevrat’ta geçtiğı gibi sırf İbranileri kayıran, onlara sürekli torpil geçen, diğer milletlere karşı gerektiğinde bulutların arasından süzölüp inerek İbranilerin safında düşmanlarına karşı savaşan “kıskanç” bir Tanrı değildir...

Özgür adam sırf, Allah’ı, Allah olduğı için sever. Onun duası ve ibadeti özgürce dir. Bu özgürlüğün zor bir sorumluluk olduğınu bilmektedir. İstedikleri olmadığı gibi, bazen hayatta yapayalnız, tek başına da kalabilir. Verilmeyince isyan eden, verilince şımarıp övünen birisi gibi davranmaz. Verilse de verilmese de önemli değildir. Allah ile arasında derin bir ruhaniyet vardır. Lutfu da kahır da hoştur. Önemli olan yürümek, kendini göstermek, benliğini geliştirmek, inkişaf etmek, kendini O’nda açmaktır. Güçlülere sebatla göğüs germektir. Hristiyanların **Hız. İsa**’ya söyledikleri gibi çarmıha gerildiğinde “Tanrım, beni neden terkettin?” demez. **Hız. Muhammed**’in Taif’ten taşlanarak kovulduğunda söylediğı gibi “Rabbim! Görüyorsun, bunlar anlamıyorlar. Belki zürriyetlerinden anlayanlar çıkar, onları affet” diyerek dertleşir.

Özgür adam ilhamını tarihten, hayattan ve tabiattan alır. Çünkü Allah’ın edip eyleyişinin (tecelli) mecrası burasıdır. Örneğın gökten bıldırcın eti inmesini beklemey, bılakis tüm bıldırcınların yeryüzüne dağıtıldığını düşünür. Görevi onları arayıp bulmaktır. Çünkü o bilir ki imkânlar etrafına saçılmıştır. “Namazdan çıkınca yeryüzüne dağılın, Allah’ın sizin için hazırladığı rızıkları arayın.” ayetinde olduğı gibi rızık elde etmenin yolu, çokça dua ve ibadet edip Allah’tan bir kasa içinde para inmesini beklemek değildir. Durmadan çalışmak, terlemek, koşturmak, yeryüzüne dağıtılmış imkânları, potansiyelleri arayıp bulmaktır. Bulduğunda şükretmek, bulamadığında sabretmektir. Hayatın içinden ve tabiattan ilham almak demek, Allah’tan ilham almak demektir. Çünkü özgür adam, tabiatsız bir ilaha inanmadığı gibi ilahsız bir tabiata da inanmaz. Ona göre Allah’ın nuru yerlere ve göklere sinmiştir. Allah’ın hayy sıfatı eşyanın

Kant’ın ödev ve özgürlük kavramlarına dayalı ahlak anlayışı, İslam düşüncesinde Mutezile’nin ahlak anlayışı ile **Hız. Ali**’nin Nehcu’l-Belağ’a’da geçen ibadet anlayışını çağrıştırmaktadır. Mutezile’ye göre insan akıl sahibi varlık olarak özgür iradeye sahiptir. İyi ve kötüyü kendisi tayin edip koyabilir. Ahlaki ödevler özgür irade ve aklın bir fonksiyonu olarak doğarlar. Bunun için vahye gerek yoktur. Vahiy, bu ödev duygusunu ve özgür iradeyi harekete geçirmek, batıl bağımlılıklardan kurtarmak için yapılmış etkili, doğru ve haklı bir telkindir.

potansiyelliğı içinde tecelli etmektedir. **Mevlana**’nın dediğı gibi ahunun kokusunu takip etmek neyse Allah’ın tabiata sinmiş nurunu izlemek de odur. Söz konusu olan kokuyu bırakıp ahunun kendisinde fena olmak değildir. Onunla birlikte yürümektir esas olan. **İkbal**’ın dediğı gibi peygamber miraca çıktığında gözü sağa sola kayıp Allah’ta fena olmadı. Kendi benliğini O’nda yok etmedi. Ancak ondan etkilenerek benliğini genişletti. Allah’tan derin bir şekilde etkilendi. Bu manevi dolmuşlukla dünyaya döndü, büyük hareketini başlattı. Eğer bir sufiye kalsaydı orada kalacak bir daha geri dönmeyecekti. Oysa peygamberin amacı kendini Allah’ta yok etmek değil; O’nda açmaktır.

Demek ki aslolan aklı vahyin, vahyi aklın öbür yüzü görerek bir özgürlük ahlakı üretebilmektir. Burada, özgürlüğün ahlaktan, ahlakın da özgürlükten pek hazzeden şeyler olmadığı düşünülebilir. Oysa her ikisinin de birbirinden hazzetmesi pekâlâ mümkündür. Özgürleştikçe ahlaklı, ahlaklı oldukça da özgür olmak... Ahlak kuralları özgürlüğü sınırlamaktadır, bu doğru. Fakat bu, özgürlüğü korumak ve insanın egoist ve aptalca bir yanlışlığa düşmemesi içindir. Herkese lazım olan temel hakları; din, can, mal, akıl, ırz, nesil özgürlüğünü korumak için ahlaki ilkelere uyulmalıdır ki özgürlük sürdürülebilsin.

Tarihte ahlak ilkeleri çoğı kez kurulu düzenlerin çıkarlarını sürdürmek için kullanılmıştır. Ahlaksız ve adaletsiz statükolar, ahlak adına sürdürölmek istenmiş, ahlak

kuralları özgürlüğün değil özgürlüğü bastırmanın aracı olarak kullanılmıştır. Tıpkı bütün dinlerin isyanla başlayıp, daha sonra isyanları bastırmanın aracı olarak kullanılması gibi... Oysa ahlak ilkelerinin amacı özgürlüğü korumaktır. Özgürlük akletmeyi, akletme de yaratıcılığı tetiklemektedir. Ahlak ilkeleri ise özgürlüğü, akı ve yaratıcılığı korumakta, üzerindeki baskıları kaldırmaktadır. Bu sebeple makasid-ı şeria, insanın özgürlüğünü sağlayan din, can, mal, akıl, nesil, ırz, namus gibi herkesçe bilinen (maruf) değerleri korumaya yönelmiştir. Çünkü insana diğer varlıklarla birlikte çıktığı bu yolculukta en çok lazım olacak şeyler bunlardır. İnsan ancak böylesi bir özgürlük ahlakına sahip olursa hilafet görevini yerine

getirebilir yani evrene sahip çıkabilir. Kendisinin “var” olduğunu gösterebilir. Çünkü “var” olmak kendini göstermek demektir. İnsanın dini, canı, malı, akı, nesli, ırzı, namusu güven altında olmazsa, kişiliği ve kimliği hiçe sayılır ve çiğnenirse nasıl kendini gösterecektir?

Sonuç olarak özgürlük ahlakı, ahlakların en yücesidir. Çünkü burada tüm bağlardan kopuş vardır. Öte yandan ahlak özgürlüğü de özgürlüklerin en yükseğidir. Çünkü burada da kendi kendine sınır koyma, içsel bir vicdani uyanış ile tercihlerde bulunma ve kendini bağlayan kararlar alma vardır. İlahî vahiy ise bu uyanışı tetikleyen, harekete geçiren en asil hitap olmuş olur.



BİLMENİN, BİLİNCE VE HAYATIN KENDİSİNE DÖNÜŞMESİ

Bir Ahlak Arayışı

Mehmet Yaşar SOYALAN
mysoyalan@gmail.com

Giriş

Herhangi bir davranışı meşru hâle getirmenin etkili araçlarından birisi de din ve inançlar sahasıdır. İnançlar, bir davranışı birey ve toplum bazında meşru hâle getirmenin en kolay ve en etkili olanıdır. Dışarıdan bakıldığında dinî alanda yorum yapmanın ve alışılmış kural- lar dışında bir davranış ortaya koymanın çok zor olduğu sanılmasına rağmen, tarihî tecrübe bunun tersini ortaya koymaktadır. Özellikle İslam dünyasında yapılan her farklı davranış, siyasi veya toplumsal hareket dinî bir kimlik veya görüş adı altında yapılmıştır.

Nasıl bir Allah'a inandığımız ile nasıl bir hayat yaşadığımız arasında doğrudan bir ilişki var. Ya yaşadığımız hayata uygun bir Allah inancına sahip oluruz ya da sahip olduğumuz Allah inancına uygun bir hayat yaşarız. İkisi de aynı şey aslında... İnsanlar, sorgulayıcı ve araştıran bir zihne sahip değillerse genelde yaşadıkları hayata uygun, onunla çelişmeyen bir yaratıcıya inanırlar, inanmak isterler. O yaratıcı, onlara, yaptıklarını huzur içinde yapma imkânını verir. İnsanlar yaşadıkları hayata uygun bir inanç inşa ederler. İnançlarıyla hayatları arasında bir çelişki varsa nadiren hayatlarını inançlarına göre düzenlerler. Genellikle inançlar, kişisel yaşam tercihlerine uyarlanır.

Toplumsal algılamalar bir süreç içerisinde şekillendiğinden, yeni doğan nesiller, kendilerini mevcut kültür ve algı içinde yoğrulmuş olarak bulurlar. Genellikle çevre, bireyi kendisine benzetir. Bireyin arz ve talepleri de bu hazır algı çerçevesinde şekillenir. Kısacası her insan kendisini "Ben kimim?" diyecek yaşa geldiğinde bir inanç ve kültür dünyası içerisinde yoğrulmuş olarak bulur. O inanç ve kültür algısının dışına çıkabilmesi ya çok etkili uyarıcılar yoluyla ya da yaşadığı olağan dışı travmalarla mümkün olur. Bu durumlar da birey ve toplumların hayatlarında nadiren gerçekleşir ve istisnai bir duruma karşılık gelir. Bu uyarılma ve travmaları yaşayanlar, bir müddet sonra gönüllü veya gönülsüz bir şekilde toplumun dışına atılırlar.

Ancak toplumun geneli, hangi inanç veya düşünce ikliminde yaşarsa yaşasın, yapıp ettiklerini kendince meşru kabul ettiği bir zeminde yapmak ister. Tarih boyunca bu, hep böyle olagelmıştır. Bunun böyle olduğunu hem ilahî metinlerden hem yazıya geçmiş tarihî metinlerden, efsanelerden, mitolojik anlatılardan/metinlerden hem de yapılan savaşların gerekçelerinden anlıyoruz. İnsanoğlu, yanlış olduğunu bile bile bir şeyi sürekli olarak yapamaz, yaparsa ruh sağlığı bozulur, kendisine güvenini kaybeder. Bu

nedenle yaptığını, öncelikle zihninde meşrulaştırmak ister. Zihninde meşrulaştırsın ki kalbi rahat etsin, yapmak istediğini, utanıp sıkılmadan, göğsünü gere gere yapsın. Yaptığının yanlış olmadığına kendini inandırmışsa başkalarını inandırması çok daha kolay olur. Zaten insanlar arasında kendini kandırma konusunda bir dayanışma ve anlayış da söz konusudur. “Üzüm, üzüme baka baka kararır.”, “Körle yatan şaşı kalkar.”, “Uydum kalabalığa...” ve “Elle gelen düşün bayram.” gibi sözlerden de anlaşılacağı üzere meşru olarak kabul edilmeyen bir davranış, toplum tarafından yaygın olarak işlenmeye başlanıldığında, o davranış meşru hâle gelmiş kabul edilir. Bir şeyin kendisi dışında başkaları tarafından da işleniyor olması, insanda o şeyi meşru görme eğilimini arttırmaktadır. Bu nedenle “çokluk” ve “çoğunluk”, meşrulaştırmada önemli bir araç durumundadır.

Herhangi bir davranış meşru hâle getirmenin etkili araçlarından birisi de din ve inançlar sahasıdır. İnançlar, bir davranış birey ve toplum bazında meşru hâle getirmenin en kolay ve en etkili olanıdır. Dışarıdan bakıldığında dinî alanda yorum yapmanın ve alışılmış kurallar dışında bir davranış ortaya koymanın çok zor olduğu sanılmasına rağmen, tarihî tecrübe bunun tersini ortaya koymaktadır. Özellikle İslam dünyasında yapılan her farklı davranış, siyasi veya toplumsal hareket dinî bir kimlik veya görüş adı altında yapılmıştır. Bu nedenle dinî alanda yeni bir yorum yapmak, çok kolay ve yaygın bir uygulama olmakla birlikte, düşünce ve davranışların, mevcut inanç gruplarından birisine tabi olunarak da meşrulaştırması mümkündür. Çünkü zaten çok sayıda farklı dinî anlayış ve uygulama (mezhep, tarikat, ekol) söz konusudur. Kendi anlayışıyla örtüşecek bir inanç grubu genellikle bulunur. Dinî gerekçeler bulundu mu gerisi kolaydır. Sosyo-kültürel, ekonomik, hukuki ve siyasi gerekçeler daha sonra bulunabilir. Bazıları için “bilimsel”, ekonomik, toplumsal ve siyasi gerekçeler de din gibi hatta daha etkili meşrulaştırıcı bir işlev görür, konuya bir nevi dinî bir boyut katar. Kendi düşüncelerini meşrulaştırmak için gerekçe icat etmenin bin bir yolu vardır. Elbette bunun da günlük hayatta toplumsal bir karşılığı söz konusudur. Toplumsal karşılığı olan veya olması muhtemel her düşünce, olgu ve davranış meşrulaştırmak mümkündür.

Meşrulaştırılmış bir davranış, mutlaka kendisine ahlak alanı içerisinde bir şekilde yer bulur. Zaten ahlak dediğimiz şey, toplumdan topluma, hatta kişiden kişiye değişen, farklı renk ve tonlarda ortaya çıkan bir şey değil midir? Bunun içindir ki laik ahlak, dinî ahlak, milliyetçi ahlak, ticari ahlak, Protestan ahlakı, Katolik ahlakı, basın

ahlakı, siyasi ahlak, gücünün ahlakı diye onlarca farklı ahlak çeşitleri veya tanımlamaları ile karşılaşmıyor muyuz? Bunlar genel ahlakın alt başlıkları mıdır yoksa farklı ahlak anlayışlarını mı yansıtmaktadır? Belki her ikisidir de... Nereden baktığınıza veya ne aradığınıza göre değişebilir. Kendi konumunuzu meşrulaştırmak istiyorsanız isteğinize uygun bir ahlak tanımı ve alanı bulursunuz.

Ahlak, “Ortak İyi”nin Adı mıdır?

Ahlak alanı veya tanımları ne denli göreceli olursa muhataplar da o denli farklı olur. Başka bir deyişle görecelik ne denli artarsa bireysel ve toplumsal davranışlar konusundaki ortak kanaatler (toplumsal konsensüsler) de o denli azalır. Toplumsal konsensüslerin azaldığı ortamlarda toplumsal birlikteliklerin ve ortak davranışların sayısı da azalır. Toplumsal konsensüsün artması elbette her zaman bizi mutlak iyiye götürmez. Bazen toplumun geneli, kötü olan veya az kötü olan (dolayısıyla az iyi olan) üzerinde de anlaşılabilir. Tarihte ve günümüzde bunun birçok örneğini görmemiz mümkündür. Kur'an'ın; “Eğer yeryüzündekilerin çoğunluğuna uyarsan seni Allah yolundan saptırırlar. Çünkü onlar sadece zanna uyar ve saçmalarlar.” (Enam:6/116) ifadesi böylesi bir konsensüsü anlatır. Konsensüs, ikna sonucunda oluşur. İnsanların çoğunun bazen “kötü” üzerinde ikna olması ya da ittifak sağlaması da mümkündür.

Toplumlardaki farklı ahlak algılarının kaynağı, farklı konsensüslerdir. Bu açıdan bakıldığında ahlaksız bir toplum olmadığı ve her toplumun kendine göre bir ahlak anlayışı bulunduğu görülür. Yani bir toplum ancak bir başka toplum nezdinde ahlaksız olabilir. Bu nedenle “mutlak iyi”nin ne olduğu konusu hep tartışıla gelmiştir. “Mutlak iyi”yi bulmanın yollarından birisi, “ortak iyi”yi tespit etmektir. Farklı toplum ve kültürlerde, tarih içinden süzülerek gelen bir “ortak iyi”, toplumların yabancısı olduğu bir kavram değildir. Bunlar kültürler ve algılamalar hatta davranışlar arası bir asgari müşterek olabilir. “Ortak iyiler”i bir araya getirdiğimizde bir ortak ahlak da çıkabilir. Belki de geçmişten günümüze, toplumların birbiriyle tanışıp kaynaşması bu “ortak iyiler” sayesinde mümkün olmuştur. Farklı toplumlar arasında “ortak iyilerin” sayısı arttıkça ulusal ve uluslararası toplumsal huzurun da arttığı görülür. Ortak iyiler azaldıkça sorunlar da artar. Birbiri ile savaşan toplumlar incelendiğinde (belli istisnalar dışında) ortak iyilerinin fazla olmadığı görülür.

O hâlde nedir bu “ortak iyiler”? Bu “ortak iyiler”, farklı dinlere ait dinî metinler esas alınarak tespit edilebileceği

gibi farklı toplumlara ait hukuki metinler esas alınarak da tespit edilebilir. Örneğin Kur'an'ın "iyi" (*tayyibat*, *salihat hasenat*, *hayr*, *birr*, *maruf*) veya "kötü" (*habais*, *şer*, *seyyiat*, *fesat*, *zulm*, *kabahat*, *rideat*, *münker*) olarak tanımladığı davranışların diğer dinî metinlerde veya farklı dinî kültürlerde nasıl algılandığını karşılaştırmalı olarak ortaya koymak mümkündür. Bu kavramlardan "*tayyibat*" ve "*habais*" kelimeleri Kur'an'da birbirinin karşıtı olarak kullanılmaktadır. Örneğin; Ali İmran;3/179, Maide;5/99-100, Enfal;8/36-37 ayetlerinde bu karşıtlık açıkça görülür. Ayrıca Kur'an, "*tayyibat*"ın, helal/meşru; "*habais*"ın, haram/gayri meşru olduğunun da altını çiziyor (Araf;7/157-158). Aynı karşıtlık, "*hayr*"-"*şerr*", kelimeleri için de söz konusudur. Ayrıca "*salihat*" ve "*maruf*" kelimeleri de her türlü iyiyi ve iyi davranışı ifade eder. "*Maruf*"un karşıtı olan "*münker*"de her türlü kötüyü anlatmak için kullanılır.

Bu kelimelerin Kur'an genelindeki kullanımlarında ve Kur'an'ın indiği dönemdeki Arap muhayyilesindeki karşılıklarında, "iyi"nin farklı boyutlarını görmek mümkündür. Bu kelimelerle ifade edilen şeyler "iyi"; karşıtlarıyla ifade edilen şeyler "kötü"dür.

Toplumların "Ortak İyi"leri Kur'an'ın da "İyi"leri midir?

Kanaatimizce Kur'an'ın bu kelimelerle dile getirmeye çalıştığı "iyi" ve "kötü"ler sadece o toplumdaki "iyi" ve "kötü" ile sınırlı değildir. Aksine bu "iyi" ve "kötü"ler her toplumun "ortak iyi" ve "ortak kötü"süne karşılık gelmektedir diye düşünüyorum. Allah'ın yapılmasını istediği veya istemediği davranışlar da bu "iyi" ve "kötü"lerin bu farklı yansımalarından birisidir. Aynı şekilde "Allah şunları sever." "Allah şunları sevmez." ifadeleriyle son bulunan ayetlerde dile getirilen olumlu veya olumsuz davranışlar yukarıdaki "iyi"yi ve "kötü"yü anlatan kelimelerin bir tekrarı niteliğindedir ve aynı anlam dünyasına hitap etmektedir.

Şimdi ilgili ayetlere kısaca bir göz atalım:

Allah, maddi durumları ister iyi ister kötü olsun, her durumda ihtiyaç sahipleriyle paylaşan, öfkelerini yenip insanların hata ve kusurlarını bağışlayan güzel davranışlı kimseleri (*muhsinin*) (Ali İmran;3/134), verdiği sözü yerine getirip, emanete hiyanetten sakınanları (*muttakiler*) (Ali İmran;3/76), servetlerinden harcayarak kendilerini tehlikeye atmayan ve iyilik yapmaya samimiyetle devam edenleri (*Muhsinleri*) (Bakara;2/195), pişmanlıkla kendisine yönelenleri ve özlerini temiz tutanları

"Mutlak iyi"yi bulmanın yollarından birisi, "ortak iyi"yi tespit etmektir. Farklı toplum ve kültürlerde, tarih içinden süzülerek gelen bir "ortak iyi", toplumların yabancı olduğu bir kavram değildir. Bunlar kültürler ve algılamalar hatta davranışlar arası bir asgari müşterek olabilir. "Ortak iyiler"i bir araya getirdiğimizde bir ortak ahlak da çıkabilir. Belki de geçmişten günümüze, toplumların birbiriyle tanışıp kaynaşması bu "ortak iyiler" sayesinde mümkün olmuştur.

(*tevvablar*) (Bakara;2/222), sıkıntılara göğüs gerenleri (*sabredenler*) (Ali İmran;3/146), işlerini danışma ile yapıp, sonunda Allah'a tevekkül edenleri (*mütevekkiller*) (Ali İmran;3/159), muhatapları kim olursa olsun, adil olanları ve her durumda adaleti gözetenleri (*muksitler*) (Maide;5/42), günah kirinden arınmak isteyenleri (*mutahharrinler*) (Tevbe;9/108) sever.

Aynı şekilde Yüce Rabbimiz, haddi aşanları, (*mu'tedinler*) (Bakara;2/190), bozguncuları, fesat çıkarıcıları (*fe-sad*) (Bakara;2/205), günahkâr inkarcıyı (*keffarin esim*) (Bakara;2/276), kafirleri (Ali İmran;3/2), zalimleri (Ali İmran;3/57), böbürlenip kibirlenenleri (*muhtelen fehur*) (Nisa;4/36), günah işlemeyi alışkanlık haline getirmiş kimseleri (*hevvanen esim*) (Nisa;4/107), haddi aşanları (*müsrifun*) (Araf;7/31), hainleri, (*hainin*) (Enfal;8/58), kibirlenip büyüklük taslayanları (*müstekbirler*) (Nahl;16/23), hain nankörleri (*havvenun kefur*) (Hac;22/38), kendini merkeze alıp şımaranları (*ferihin*) (Kasas;28/76) sevmez.

Özellikle şu ayet, ahlaki davranışların ne olduğunu, iyi ve kötünün yeryüzündeki tezahürünü sade ve öz bir şekilde ortaya koymaktadır: "Ey peygamber, inanan kadınlar Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamaları, hırsızlık yapmamaları, zina etmemeleri çocuklarını öldürmemeleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemeleri ve hiçbir iyi işe karşı çıkmamaları şartıyla sana biat etmeye geldikleri zaman biatlarını kabul et ve Allah'tan onların bağışlanmalarını dile! Çünkü Allah çok bağışlayandır merhamet edendir" (Mumtehine;60/12).

Bu ayette öz olarak anlatılanlar, ortalama bir insanda bu-

lunması gereken tavır ve davranışlardır. Öyle ki, bu ayette dile getirilen konular, Allah'ın sevip, nefret ettiği davranışların kısa bir özetidir ve insanlığın ortak değerlerini, onların sevip, nefret ettiği davranışları ortaya koymaktadır. Olumlu veya olumsuz olarak tasnif edebileceğimiz bu davranışları şu başlıklar altında özetleyebiliriz.

- 1-Doğru ve dürüst olmak, yalan söylememek, iftira etmemek.
- 2-Kibirlenip büyülenmemek, haddi aşmamak.
- 3-Başkasının hakkına tecavüz etmemek, hırsızlık yapmamak, her türlü zulümden uzak durmak ve adil olmak.
- 4-Paylaşmak; her durumda insanlara yardım etmek, (ekonomik, bedensel ve bilgi vs yönünden).
- 5-Fuhuş ve ahlaksızlıktan uzak durmak.
- 6-Ana-baba ve yakınardan başlayarak bütün insanlara iyi davranmak.
- 7-İşleri konusunda insanlarla istişarede bulunmak.
- 8-Cana kıymamak.
- 9-Çevreye zarar vermemek.

Yukarıdaki ayetlerde ifade edilen bu davranışlar, bizim “ahlaki ilke ve prensipler” dediğimiz şeylerdir. Hemen hemen bütün toplumlarda “iyi”ler, iyi; “kötü”ler, kötü olarak bilinir. Üstelik bu ahlaki ilke ve prensipler, bu bireysel ve toplumsal davranışlar ve Kur’anî hakikatler olarak saydığımız bu maddeler, ilk defa Kur’an’da ifadesini bulan ve daha önceki toplumların haberdar olmayıp yaşamadığı değerler değildir. Bu değerler insani ortak değer ve erdemlerdir. Kur’an da işte insanları, sıradanlaştırtıp önemsizleştirerek burun kıvırdıkları bu ortak insani değerlere çağırıyordu. Aslında insanlar Kur’an’ın indiği dönemde de önceki ve sonraki dönemlerde de bu iyi ve kötü diye tanımlanan değerlerden tamamen habersiz değillerdi. Yani Kur’an, saydığı iyi ve kötülerden haberi olan bir topluma inmişti. En azından sosyal davranışlar olarak böyleydi.

Güçlünün Ahlakı/Ahlaksızlığı

Ancak bu iyi ve kötünün biliniyor olmasına rağmen, hem Mekke ve çevresinde hem de diğer coğrafyalarda zulüm ve haksızlıklar devam ediyordu. Bu zulüm ve haksızlıklar, bilinçsizliğin değil bir bilinçliliğin ürünüydü ve zamanla ortak davranış kalıplarına dönüşmüştü ve kendi hukukunu, kendi ahlakını da oluşturmuştu. Çünkü güçlü olmak haklı olmak için geçerli ve yeterli tek şarttı. Ekonomik, askeri ve siyasi güç ele geçirildikten sonra bunun hukukunu ve ahlakını oluşturmak için en kolay kısımdı. Tarihte günümüzde bu işi için yetiştirilmiş,

görevlendirilmiş birçok kişi ve kurum bulunmaktadır. Geçmişte, Firavunun sihirbazları, Kureyş ulularının şair ve kâhinleri, imparatorların ulema, ümera ve kadılar adındaki memurları bu işleri görürdü. Günümüzde ise bunların yerini “bağımlı/bağımsız” medya, akademisyenler, din adamları ve diğer resmi veya resmi olmayan kurumlar almıştır. Güçlünün iradesi, bu kişi ve kurumların oluşturdukları ilke ve prensipler çerçevesinde icra edilir. Gücün hukuku ve gücün ahlakı, yumurta tavuk ilişkisinde olduğu gibi birbirini doğurur ve yapılanlar bunlar eliyle meşru hale getirilir. Meşrulaştırıldığı için de en azından bir süre toplumun kabulüne mazhar olur.

Daha önce de söylediğimiz gibi egemenler yaptıkları zulümleri pervasızca ve haklıymışlar gibi hava oluşturarak yaparlar. Böyle yapmalarının nedeni toplumdaki karşı çıkışlara meydan vermemek, çıkanları da engellemek içindir. “Güç, kendi meşru hukukunu uygular, size düşen bu hukuka uymaktır. Buna uymadığınız zaman sadece meşru hukuku çiğnemiş olmaz, ahlaksızlık da yapmış olursunuz ve hem bu dünyada hem de öte dünyada kınanırsınız” şeklinde bir toplumsal baskı da oluştururlar. Kureyş’in ileri gelenlerinin Hz. Muhammed’i “baba ile oğulun arasını ayırmak, köleleri efendilerine karşı ayaklandırmak, ayak takımını şımartmak”la yani ahlaksızlık yapmakla suçlamaları boşuna değildi. Ancak, Allah, Kalem Suresinin 4-16 ayetleri arasında Resulüne, “Sen yüce bir ahlak üzereisin.” diyerek ahlak ve hukukun genel sınırlarını çizmiş, güçlünün hukukun, hukuk; ahlakının da ahlak olmadığını ortaya koymuştur.

Kur’an, yukarıdaki örnekte olduğu gibi birçok ayetinde egemenlerin hukukunun ve bu hukuka meşruiyet kılıfı oluşturan ahlak anlayışının yapay ve temelsiz olduğunu gözler önüne sermiştir. Ahlak’ın, mutlaka “maruf” boyutunun olması gerektiğinin altını çizmiştir. Egemenlerin iyilerinden çok toplulukların ortak iyilerini öne çıkarmıştır. Böylece egemenlerle toplumları birbirinden ayırtmaya çalışmıştır. Egemenlerin dayattığı ilke ve prensiplere göre ortaya çıkan bireysel ve toplumsal eylemlerin birer ahlaksızlık örnekleri olduğunu dile getirmiş, güce dayalı bir hukuk ve ahlak sisteminin oluşturulmasının imkânsızlığını da ifade etmiştir

Sonuçta ahlak dediğimiz şey toplumların iyi olarak tanımladığı ve toplum genelinde ittifak ettiği davranış kalıplarındır. Bu yargı ilk çağlardan günümüze hep bu şekilde algılandığı gelmiştir. Bu davranışların zıddı ise ahlaksızlıktır yani kötü olandır. Egemenlerin ortaya koydukları da kötü olandır.

İnsanoğlu bugün olduğu gibi tarihi boyunca iyi ve kötü davranışların neler olduğunu biliyor, iyi ve kötüyü bir-

birinden ayırt edebiliyordu. En önemlisi de kötülükleri yapanlar bile yaptıklarının kötülük olduğunun farkındaydılar. Yani insanlar ataları gibi, yukarıda saydığımız davranışların iyi olanı iyi, kötü olanını da kötü olarak tanıyorlardı. Örneğin, insanlık tarihinin her döneminde, yeryüzündeki her bir coğrafyada yalan söylemek, hırsızlık yapmak, adam öldürmek, cimrilik yapmak, kendini beğenmişlik, anne-baba ve aileyi ihmal etmek, yetimi itip kakmak kötü addedilmiş ve kınanmıştır. Aynı şekilde yardım etmek, doğru, mütevazı ve cömert olmak, fakirin ve mazlunun yanında yer almak, hakka, hukuka riayet etmek de daima erdemli davranışlar olarak kabul edilip övülmüştür.

İşte tüm bu yapıp edilenler, en az bir boyutuyla mutlaka “ahlak” konusu içerisinde yer alır ve toplumların iniş ve çıkışlarında da birinci derecede rol oynar. Birbirine güvenip kaynaşmış, emeğe ve düşünceye saygılı, barış ve refah içinde yaşayan toplumlar daima erdem ve ahlaki değerlerin ön planda olduğu toplumlardır. Aynı şekilde her şeyi mevcut otoritenin güvenliğine endeksleyerek değerlendiren; bu nedenle kendi vatandaşına bile güvenmeyen; emeğe, inanca ve düşünceye saygı duymayan; hak ve hukuku güce bağımlı hâle getiren toplumlarda ise ahlaki erozyon ve değerlerden uzaklaşma söz konusu olur. Ama bu toplumlar tüm bunlara rağmen iyiden, erdemden ve ahlaktan söz etmekten geri durmazlar. Hatta iyiyi ve kötüyü yeniden tanımlamaya çalışırlar. “Gerçek ahlaklılık, asıl erdemlilik şudur.” diyerek kendilerini ve davranışlarını temize çıkarmak için çabalarlar. Bazen konjonktürün ve şartların durumu değiştirdiğini, iyi olanı yapmanın çıkarlarıyla çeliştiğini bu nedenle iyiyi terk ettiklerini söylemekten de çekinmezler.

Kur’an, Herkesin Bildiği İyileri Tekrarlamakla mı Yetiniyor?

Şimdi soru şu; Niçin, Kur’an dâhil tüm dinî metinler, din adına konuşan kimseler insanların iyi veya kötü olarak tanıyıp bildikleri bu davranışları tekrarlayıp dururlar? Böyle olmasına rağmen insanoğlu niçin daha çok iyi olarak bildiği davranışları değil de kötü olarak bildiği davranışları yapar? Özellikle Kur’an ile sınırlayarak konuşmaya çalışırsak, O, insanların bildikleri bu şeyleri tekrarlamakla neyi amaçlamaktadır? Bu konuda nasıl bir yöntem izlemektedir?

Bu sorunun cevabını aslında her birey kendi nefsinde kolaylıkla bulabilir. Ancak bunu ifade etmekten kaçınır ve olanı farklı şekilde yorumlamaya çalışarak, olması gerekeni, olduğundan daha farklı şekilde göstermeye çalışır.

Kur’an’daki “iyi” ve “kötü”ler her toplumun “ortak iyi” ve “kötü”süne karşılık gelmektedir diye düşünüyorum. Allah’ın yapılmasını istediği veya istemediği davranışlar da bu “iyi” ve “kötü”lerin farklı yansımalarından birisidir. Aynı şekilde “Allah şunları sever.” “Allah şunları sevmez.” ifadeleriyle son bulan ayetlerde dile getirilen olumlu veya olumsuz davranışlar yukarıdaki “iyi”yi ve “kötü”yü anlatan kelimelerin bir tekrarı niteliğindedir ve aynı anlam dünyasına hitap etmektedir.

şır. Hakikati örtüp maskeler veya onu olması gerekenden farklı şekilde yorumlayarak bir göz boyamacılığın içine girer. İnsan psikolojisini, yapıp ettiklerini incelemeye tabi tuttuğumuzda da insanın bu davranışlarının nede-nini çözme imkânımız olur. Aynı şekilde toplumsal olayları, sebep sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirdiğimizde insanoğlunun bile bile kötü olana yönelmesinin nedenlerini kavrayabiliriz. Kur’an’ın bu iyi ve kötüyü sunuş biçiminden de insanoğlunun niçin böyle davrandığının ipuçlarını yakalayabiliriz.

Kur’an iyi ve kötü davranışları sıralarken kendine özgü bir yöntem izlemektedir. Kur’an “Şu, iyidir.”, “Bu, kötüdür.” veya “Şunu yapın!”, “Bunu yapmayın!” derken söylediklerinin muhatapları tarafından ilk defa duyulan şeyler olduğunu söylemiyor. Aksine onların üzerine ittifak ettikleri ortak doğrulardan hareket ediyor. Ancak bu ortak iyilerin sıradanlaştırılıp önemsizleştirilerek, hayatın dışına çıkarıldığını, kendi ortak iyilerine bile sahip çıkmadıklarını söylüyor. Aynı şekilde kötü olarak ifade edilen ve hayatın dışında olması gereken davranışları sıradanlaştırılıp önemsizleştirilerek hatta egemenlerin yönlendirmesiyle kanıksayarak hayatın bir gerçeğiymiş gibi algılayıp yaşadıklarını dile getiriyor ve bunun çok yanlış bir algılama ve uygulama olduğunu ifade ediyor. Neredeyse bütün Kur’an ayetleri bu yanlış algılama ve uygulamaları, insanoğlunun psikolojik arka planıyla birlikte ona göstermeye çalışıyor. İnsanların çevresindekilere uyararak, bir yanlış, bir hatayı bir toplulukla birlikte yaptıklarında sanki o davranış hata olmaktan çıkıyormuş gibi bir yanılsama içinde olduklarını, böylece hem kendilerine hem de çevrelerine zarar verdiklerini tekrar tekrar

vurguluyor. Bunun için sık sık “Hiç kimse bir başkasının günah yükünü çekemez.”, “Herkes ancak yaptığı için karşılığı verilir.” diyerek uyarılarda bulunuyor. İnsanın özgür iradesinin ve tercihin öneminin altını çiziyor ve insanı kendi ortak iyisine sahip çıkmaya çağırıyor.

Kötülüklerin yaygınlaşmasının ve insanoğlunun onu pervasızca işlemesinin arkasında onu sıradanlaştırıp kanıksaması yatıyor. O, “Nasıl olsa bu günahı yalnız bir ben işlemiyorum, herkes işliyor, elle gelen düğün bayram.” diyerek kötü olanı meşrulaştırıyor. Bir de buna, “Benim olsun, hepsi benim olsun.” hırısı, hatta aç gözlülüğü eklenince, bu olumsuzluklar, istenilmeyen davranışlar, hayatın bir gereği ve olmazsa olmazı hâline dönüşüyor. Tüm bunlar bir düğün, bir şölen bir ayın havasında, toplumsal dayanışma içinde yapılırca cazip hâle de geliyor. Tarihte de görüldüğü gibi felaketlere de güle oynaya gidiliyor.

İşte bunun için Yüce Rabbimiz, insanın hırısı ve aç gözlülüğü üzerinde önemle duruyor. Bu durumunu ona her boyutuyla anlatabilmek için, günlük hadislerden, yaptıklarının sosyal ve pratik yansımalarından söz ettiği gibi kıssa ve mesellerle bu davranışlarının psikolojik arka planını da göstermeye çalışıyor. Yaratılış kıssalarında ifade edilen şeyler de işte hep insanın problem olan yanını/yüzünü gösterip izah etmeye yöneliktir. Kur'an'da yasaklandığı bildirilen ağaç, insanın bu kötü yanından başka bir şey midir? İnsanoğlunu yasak ağaca yönelten şey, ebedî yaşama arzusu ve her şeye hükmetme hırısı değil de nedir?

Rabbimiz, “Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, bir danenin durumu gibidir ki yedi başak bitirmiş ve her başakta yüz dane var. Allah, dilediğine daha da katlar. Allah'ın rahmeti geniştir. O, her şeyi bilir” (Bakara;2/261), “Servetinizden, Allah yolunda harcayın. Bu uğurda çaba sarf etmekten ve malınızı harcamaktan kaçınmakla kendi kendinizi tehlikeye atmayın. Allah'a kullukta samimi olun. Allah iyilik yapanları sever” (Bakara;2.195). Servetlerini sırf Allah'ın hoşnutluğunu aramak ve aynı zamanda içlerinden gelerek harcayanların durumu ise toprağı çok verimli bir bahçeye benzer. Çünkü böyle bir bahçe, yağmur yağınca iki kat ürün verir. Bol yağmur yağmayıp çiselediğinde ise normal ürününü verir.” (Bakara;2.265), “Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Sonra anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, akraba olan komşulara, yakın komşulara, yanında bulunan arkadaşla, yolda kalanlara, sahip olduğunuz kölelere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseyi sevmez.” (Nisa;4/036)

diyerek “ortak iyi” olarak bilinen ancak, bireysel ve toplumsal hayatta bir karşılığı kalmamış yardımlaşma duygusuyla beraber insanlar arasındaki saygı ve sevgiyi yeniden canlandırmaya uğraşıyor. Toplumu bir arada tutan, kaynaşmalarını sağlayan; unutulmuş, üstü küllenmiş değerleri açığa çıkarmaya, hayat içerisinde yeniden yaşanılır kılmaya çalışıyor. Kısacası ölmüş kalpleri diriltmek, kurumuş gönülleri yeşertmek için insana anlayacağı, akledeceği her örneği kullanarak sesleniyor.

Kur'an'ın, Güneş'i, Ay'ı, dağları, semayı, denizleri, vs.yi örnek vermesindeki hikmet ile iyi ve kötü davranışları saymasındaki hikmet, hemen hemen aynıdır. Güneş, ay, dağlar ve sema insanoğlunun her gün görerek kanıksadığı ve bunlarda hiçbir olağanüstülük görmeyerek sıradan varlıkları gibi algıladığı Allah'ın belirgin ayetlerinden bazılarıdır. Allah, bunların evrendeki dengeleri oluşturmaları yanında, insanoğlunun akledip sınırlarını ve imkânını görmesini de sağlayan temel ayetler olduğunu söylüyor. İnsanların bu ayetler üzerinde düşünmesini ve böylece evrendeki/yeryüzündeki konumunu ve gücünü görmesini istiyor. İnsana, dağların daima yerlerinde duruyor olmaları, Güneş ve Ay'ın sürekli aynı yörüngeyi takip ederek doğup batmaları nedeniyle üzerinde durulması gereksiz, hatta var oldukları bile unutilan, rutin tabiat olayları olarak görmemesi gerektiğini hatırlatıyor. Hayatın devamlılığının ve evrenin yaşanılır kılınmasının bunlarla mümkün olduğuna işaret ederek, bunların yaratılışlarındaki amaca dikkat çekiyor. Bunları bir düzen ve devamlılık içinde yaratan yaratıcının, hayatımızın her aşamasında belirgin ve belirleyici olduğunun bir göstergesi olarak algılanması gerekir, diyor.

Yani diyor ki bu dağlar ne kadar gerçekse Allah da o kadar gerçektir. Bu sema ne kadar gerçekse Allah'ın hesap soruculuğu ve yaptıklarımızın bir karşılığının olacağı da o kadar gerçektir. Ama insanoğlu her an, her gün tekrarlanan olayları kanıksayarak sanki bunlar ezel ve ebed hep böyleymiş ve böyle kalacaklarmış ve Allah da bir yerlerde bir şeylerle meşguldür, bizimle ilgilenmez sanıyordu. “Onu kızdırmamamız kendi menfeatimizdir, kurbanlarımızdan ona da bir pay ayırmamız, ara sıra huzurunda saygı duruşunda bulunmamız gerekir” diye düşünüyor da bu olguların gerisinde bir hikmetin var olacağını bile aklına getirmiyordu.

İşte insanoğlu aynı ilgisizliği ve duyarsızlığı, “iyi” ve “kötü” davranışlar için de sergiliyor. Böylece “iyi”, iyi olmaktan; “kötü” de kötü olmaktan çıkıyor. “Kötü” olanı işlemeyi bir yaşam biçimi hâline dönüştürenler, toplum-

Kur'an, birçok ayetinde egemenlerin hukukunun ve bu hukuka meşruiyet kılıfı oluşturan ahlak anlayışının yapay ve temelsiz olduğunu gözler önüne sermiştir. Ahlak'ın, mutlaka "maruf" boyutunun olması gerektiğinin altını çizmiştir. Egemenlerin iyilerinden çok toplulukların ortak iyilerini öne çıkarmıştır. Böylece egemenlerle toplumları birbirinden ayırtmaya çalışmıştır. Egemenlerin dayattığı ilke ve prensiplere göre ortaya çıkan bireysel ve toplumsal eylemlerin birer ahlaksızlık örnekleri olduğunu dile getirmiş, güce dayalı bir hukuk ve ahlak sisteminin oluşturulmasının imkânsızlığını da ifade etmiştir

arasında doğrudan bir ilişki vardır. Allah hayatımızda yönlendirici konumdaysa, iyi olana yöneliyoruz değilse hangi yöne gideceğimizi o anki çıkarlarımız veya haleti ruhiyemiz belirliyor. Kur'an, iyi ve kötünün doğru algılanmamasındaki temel faktörlerden birinin, Allah algısı olduğunun altını çiziyor ve inanmamız gereken Allah'ın nasıl bir Allah olduğunu her vesile ile dile getiriyor. Şimdi kısaca bu ayetlere bir göz atalım:

Kur'an'a, Allah'ı nasıl tanımlarız, O, nasıl bir varlık veya hakikattir, zihnimiz onu nasıl ihata edip kavrar? diye sordüğümüzde, özet olarak ele alırsak bize şu cevapları veriyor: (özetleyerek sunalım)

O, gökten ve yerden rızıklandırandır (Yunus;10/31),
Gözler ve kulaklar sahibi yapandır (Yunus;10/31),
Diriyi ölüye, ölüyü diriye çevirendir, diriltene ve öldüren-
dir (Yunus;10/31, 56, Hacc;22/6),
Gerçek buyruk sahibi, her şeyi çekip çeviren, yö-
netendir (Taha;20/114, Kehf;18/44, Hacc;22/62, Mü'minun;23/116),
Gece ve gündüzü ve aralarındaki düzeni meydana geti-
rendir (Yunus;10/6,67),
İnsanın gerçek rabbidir (Yunus;10/32),
İnsana yaptığının karşılığını tam olarak veren, verecek
olandır (Yunus;10/30, Nur;24/25),

Nasıl davranacağını göstermek için insanı yeryüzünün
halifesi yapandır (Yunus10/14)

Veli ve gerçek koruyucudur (Kehf;18/44),

Tek ilahdır, O'ndan başkası yoktur, doğmamış ve doğur-
mamıştır, hiçbir şey Ona benzemez ve hiçbir şey Ona
denk değildir (Mu'minun;23/116, İhlas;112/1-4),

Doğru olana, hakka hidayet eder (Yunus;10/35),

Onu uyku ve uyuklama tutmaz ve yorulmaz
(Bakara;2/255),

Her daim yaratır ve her daim bir iştedir (Zuhruf;43/27,
Bakara;2/29, Ahkaf;46/4),

"Ol" dediğinde, o hemen olur (Bakara;2/117, Ali
İmran;3/47)

Çok yücedir ve arşın sahibidir (Mu'minun;23/116,
Hacc;22/62),

Güvenilecek yegâne mercidir (Neml;27/79),

Verdiği söz tam olarak yerine gelir (Kasas;28/13,
Rum;30/60, Sad;38/84),

Onun dışında yönelilenler batıldır (Lokman;31/30),

Hâkimlerin hâkimidir, Adalet ile hüküm verir, alim
bir hüküm vericidir ve hüküm yalnızca ona ait-
tir (Enam;6/57, 61), Yunus;11/45, Sebe;34/26,
Mü'min;40/20, Nisa;4/170),

Hakikati apaçık ortaya koyar ve hak ile hükmeder
(Sebe;34/26, Mü'min;40/19-20),

Kalplerde ve beyinlerde olandan haberdar olduğu gibi,
gözlerin hain bakışını, karada ve denizde olan her şeyi
hatta yerin karanlıklarının içinde olanı da bilir (Ali
İmran;3/29, Mü'min;40/19-20 Enam;6/59),

Göklerde ve yerde olanı, elbette karada ve denizde olanı
da bilir (Nisa;4/170),

Hakkı anlatır (Enam;6/57),

Doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan ayıranların en hayırlı-
sıdır (Enam;6/50,57,59),

Gayb bilgisi yanındadır ve onu kimseyle paylaşmaz
(En'am;6/59, Cin;72/26-28, Neml;27/65),

Dalından düşen bir yapraktan bile haberdardır
(Enam;6/59)

Sizi uyutur sonra diriltir (Enam;6/60)

Gündüz ve gece ne işlediğinizi bilir (Enam;6/13,
Rad;13/9)

Dönüş onadır ve insanoğlunun yaptıklarını kendisine
haber verir (Maide;5/18, Araf;7/29, Yunus;10/4),

Dane ve çekirdeği topraktan çıkarır (Enam;6/95)

Kullarına zorlamada bulunmaz, onları zorla imana veya küfre sokmaz (Bakara;2/256),

Kötülüğü emretmez (Araf;7/28),

O, cezaı hak edene verir (Enam;6/30,49),

Cennet gibi bağları bahçeleri, tatları ve yemişleri farklı ekinleri, zeytinleri, narları, hurmaları... yaratandır (Abese;24-32, Enam;6/99,141),

Allah'a ortak koşmayı, anaya babaya nankörlük etmeyi, çocukları yoksulluk nedeni ile olsa bile öldürmeyi, kötülüğün ve günahın her türlüünü, zina yapmayı, haksız yere isyanı, haklı bir sebep olmadıkça insanı öldürmeyi, domuz eti, kan, ölü eti ve Allah'tan başkası adına kesilmiş yemeyi yasaklayandır (İsra;17/19-39, Lokman;12-20).

Allah'ı ancak Kur'an'da anlatıldığı şekilde kavradığımızda, onu hak/doğru bir ölçüye göre tanımış ve anlamış oluruz. Yoksa yaptığımız bütün tanımlar eksik kalacaktır. Her eksik tanımlama onun bir boyutunu, bir sıfatını, bir niteliğini dışarıda bırakacağı için ona karşı haksızlık da yapmış sayılırız. Bilerek veya bilmeyerek onu hayatın dışına çıkarmış oluruz. Hayatın dışında olan bir Allah'ın bize bir şey söylemesi mümkün olmaz. Çünkü Allah ile aramıza ördüğümüz ses geçirmez duvarlar Yüce yaratıcının sesini duymamızı engeller. Bu durumda rahmeti merhameti şefkati de bize ulaşmaz. Kendi yaptıklarımız/günahlarımız içerisinde boğulup gideriz. İşte bunun adı helaktır.

Sonuç

Kur'an ayetlerindeki anlatımları dikkate aldığımızda, mazlumun çığlığında, yetimin gözyaşında, fakirin sofrasında, zalimin karşısında, mağdurun yanında, mahkeme salonlarında, zengin vicdanında tecelli eden bir Allah'ın sesi ile yeryüzünde adalet ve ahlaki davranışlar filizlenip boy verecektir. Başka bir deyişle her boyutu ile hayatın içinde, rahmet, şefkat, iyi ve güzelliğin kaynağı olan dolayısıyla olanı, olacak olanı ve olmayanı, dünü ve bugünü her yönü ile ihata eden, her şeye gücü yeten ve her şeyin hesap görücüsü olan bir Allah'a inanan birisi için kötü davranışlarda bulunmak sanıldığı kadar kolay olmasa gerektir.

Hayatın içinde, hem yukarıda sıralanan özelliklere sahip bir Allah'a inanıp hem de kötü bir davranış alışkanlık hâline getirerek işlemek nasıl mümkün olur? Böyle bir şey mümkün oluyorsa burada bir problem vardır; inanılan Allah ya hayata müdahale etmemekte, hiçbir şeyin hesabını sormamakta, yarattıklarıyla ilgilenmemektedir.

Dolayısıyla o Kur'an'ın anlattığı Allah değildir ya da insanlar Allah ile aralarına surlar çekerek, rahmetinin kendi kalplerine (bir ölçüde yeryüzüne) tecellisine engel olmaktadır. Veyahut "inandık" diyerek kendilerini ve çevrelerindeki kandırmaktadırlar. Her durumda da zarar gören bizzat insanoğlunun kendisi olmaktadır. Allah, gerçek anlamda sabır ve ümidin kendisi olduğundan, rahmetini ulaştırmak için insanoğlunun kalbini ve kulağını açmasını beklemektedir.



AKILSIZ İMAN VE İMANSIZ DİNİN “DİNDARİ” OLMAK

Muhafazakâr /Dindar Türk Halkının Hikâyesi

İlhami GÜLER
ilhamiguler@hotmail.com

Akılsız İman

Taklit yoluyla atalardan, tarihten devralınan dinî inançlara inanma, insanın ihmalkârlığının ve tembelliğinin bir sonucu olarak çok yaygın bir davranış tarzıdır. Kur'an, oluşum sürecinde böylesi inanca sahip olan Müşrikler, Yahudiler ve Hristiyanlarla polemiğe girmiş; onları kıyasıya eleştirmiş ve hatta onlarla yer yer alay etmiştir. Ne yazık ki aynı tutum aradan bir zaman geçince Müslümanlara da musallat olmuştur.

İmanın insanın akıl yeteneğine mi yoksa irade ve teslimiyet yeteneğine mi dayanacağı, dayanması gerektiği tartışması dinler tarihi kadar eskidir. İlkel ve insan ürünü dinler ile birlikte İbrahimi-monoteist dinin bir kanadı, irade ve teslimiyeti önceler. İbrahimi-monoteist dinin peygamberleri ile birlikte diğer bir kanadı ise akli-eleştirel temele dayanan irade ve teslimiyeti önceler. Kur'an, Hz. İbrahim'in Tanrı'yı arayışını ve ahiret hayatının vuku bulacağına dair itminan talebini buna örnek olarak verir (2/124-140, 3/65-97, 6/74-83, 21/51-69).

Kur'an'a göre din konusunda “Akıllarını iyi kullanmayanları Allah rezil-lik (pislik) içinde bırakır” (10-Yunus/100). Sağlam, mantıklı, hikmetli, meşru, sağduyuya dayanmayan imanın Allah katında -samimi de olunsaherhangi bir değeri yoktur. Doğru imandan saparak buzağıya tapınmaya başlayan Yahudilere Allah şöyle seslenir: “Eğer inanıyorsanız, imanınız size ne kötü şeyler emrediyor” (2-Bakara/93).

Taklit yoluyla atalardan, tarihten devralınan dinî inançlara inanma, insanın ihmalkârlığının ve tembelliğinin bir sonucu olarak çok yaygın bir davranış tarzıdır. Kur'an, oluşum sürecinde böylesi inanca sahip olan Müşrikler, Yahudiler ve Hristiyanlarla polemiğe girmiş; onları kıyasıya eleştirmiş ve hatta onlarla yer yer alay etmiştir. Ne yazık ki aynı tutum aradan bir zaman geçince Müslümanlara da musallat olmuş ve birçok “büyük” Ehl-i sünnet âlimi, taklidî imanı caiz görmüş ve meşrulaştırmıştır. Mutezili âlimler, Matridi, İbn Teymiyye ve Davud ez-Zahirî gibi âlimlerin gayretleri bir işe yaramamış; Gazali kitleleri “teslimiyet” ve “taklide” teslim etmiştir.

Hristiyanlığın başından beri akli dışladığı, irade ve teslimiyeti savunduğu bilinmektedir. Protestanlığın kilise yerine kutsal metne geri dönüşü ve metnin literal yorumunu savunurken akli lanetlediği bilinmektedir. Spinoza ve Descartes'in dinî düşüncede aklın kullanılmasını savunan görüşlerine rağmen Pascal, Kant, Kierkegaard ve Wittgenstein gibi filozoflar, adına “Fi-

deizm” denen akılsız iradeciliği savunmaya devam ettiler. Dinî hayatta düşünceyi ve eleştirel olmayı zorunlu kılan gerekçe gayet basittir: Kitleleri kendi hâline bıraktığınız zaman tabir caiz ise ya davulcuya ya zurnacıya kaçmaktadırlar. Dinler tarihi, bunun en güzel kanıtıdır. Hakikatin bu zor alanında akıl (düşünce ve eleştiri) yaşam için oksijen ve su kadar önemlidir. Yalnız, düşünce ve aklın imandan ve inançtan önce gelmesi gerekir. Sonra geldiğinde, batıl itikat ve hurafelerin teolojisini yapmaya başlıyor ve kendi eşiş kendi düşüyor. Bu arada sözü bir süre usta psikanalizci ve düşünür Erich Fromm’a vermek istiyorum. Akla dayanan ve akıl dışı inanç konusunda o şöyle diyor: “Akıl dışı inanç deyince, insanın kendi düşünce ya da duygu yaşantısının sonucu olmayıp akıl dışı bir otoriteye duygusal boyun eğişin üstünde temellenen, bir kişi, bir düşün ya da bir simgeye duyduğu inancı anlıyorum... Akıl dışı inanç, kişisel ya da kişisel olmayan akıl dışı bir otoriteye boyun eğmekten kaynaklanan bir obje veya bir kimseye duyulan bağnazca kanıdır. Akli inanç, bunun tersine, üretici düşünsel ve duygusal etkinlik üstünde temellenen kesin bir kanıdır... Akıl dışı inanç yalnızca bir otorite ya da çoğunluk öyle olduğunu söylediği için bir şeyin doğru olarak kabul edilmesidir. Oysa akli inanç, insanın kendi üretici gözlem ve düşünceleri üzerinde temellenen bağımsız bir kanıdan kaynaklanır... Akıl dışı inanç, ezebilecek kadar güçlü, her şeyi bilen ve mutlak kudret sahibi olduğu hissedilen bir güce boyun eğmekten; insanın kendi güç ve kuvvetinden vazgeçmesinden kaynaklandığı hâlde; akli inanç bunun karşıtı olan bir deneyim üstünde temellenir. Akli inancın temeli üreticiliktir. İnancımızla yaşamak üretici bir şekilde gelir...[salt] Güce duyulan hiçbir akli inanç yoktur. Güce boyun eğme ya da bu güce sahip olanların onu koruma istekleri vardır. Güç, insanların çoğuna tüm şeylerin en gerçeği olarak görüldüğü hâlde insanlık tarihi, onun tüm insani başarılar içinde en geçici olduğunu kanıtlamıştır.”¹

Çoğu kimse, inancın kesinliği ile körlüğünü birbirine karıştırır. İnancın akla dayanması ile sürekli şüphe; kör inanç ile kesinlik arasında bir paralellik kurulur. Kör inanç ile kesin inançlılık arasında (dogmatik/taklit) bir paralellığın olduğu doğrudur fakat inancın düşünceyi/akla dayanması ile şüphe arasındaki koşutluk geçicidir. İnanç sağlam, güvenilir, makul ve meşru temellere yaslanınca ikna ve itminan gelir. Tıpkı Hz. İbrahim’in Tanrı’yı arayış ve ahiretin vukuuna ikna oluş süreçlerinde olduğu gibi. Topçu’nun dediği gibi, “Dinin ruhu olan düşünceyi çıkarırsanız hareket ve ibadetlerin hepsi manasını kaybeder. Öyle iken her dinî cemaat, zamanla dinin ruhunu

azar azar kaybederek onun yerine manasız kalan hareketleri çoğaltmaktadır. Bütün eski dinlerin akıbeti bu olduğu gibi İslam dini de aynı kaderle karşılaşmıştır.”² İnsanların kendileri iman “ettiklerinde” imanın ruhunu, özünü ve kendisini edinirler; gelenek yoluyla taklidî olarak devralınan iman, imanın şekli, resmi ve kalıbıdır.

Yine kör inanç (kocakarı inancı) ile irade, teslimiyet ve coşku; akla dayanan inanç ile bunların yokluğu arasında bir paralellik kurulur. Oysa bu da doğru değildir. Burada önemli olan irade, teslimiyet ve coşkunun bizzat bulunması değildir; bunların yöneldiği nesne ve amaçtır. Kör inançta irade, teslimiyet ve coşkuyla ne bağnazlıkların yaşandığı; nasıl insan kıyımlarının gerçekleştiğine dinler tarihi şahittir. Akla dayanan inancın teslimiyeti, iradesi ve coşkusu insanlığa zarar verme yerine onun manevi, ahlaki, ruhani ve estetik gelişmesine, yücelmesine hizmet eder.

İmansız Din ve Batıl Dindarlık

İmanın kendisi bizatihi bir değer olmadığı gibi dinin ve dindarlığın kendisi de bizatihi bir değer değildir. “Nasıl bir din?” ve “Nasıl bir iman?” soruları Kur’an’ın ana sorunlarından ikisidir. Yanlış iman üzerine bina edilmiş dinin de yanlış olacağı mantıken ortadadır. İman öldükten sonra inanç (akide) hâline gelir. Bireyi etkilemez olur. Yanlış imanın bireyi etkilemesi tehlikeli olduğu gibi imanın ölüp bireyi etkilememesi de vakidir. O zaman ortada din adına ezbere yapılan davranışlar kalır ve dinin özü olan ahlak yok olur. Kuran, bu gerçeği şöyle ortaya koyar: “İman edenlerin, Allah’ı ve O’nun katından inen gerçeği hatırlamaları zamanı gelmedi mi? Yoksa önceki çağlarda kendilerine kitap verilip de sonra üzerlerinden uzun zaman geçince günaha dalarak kalpleri katılaştıranlar gibi mi olacaklar?” (57-Hadid/16) Burada kastedilen Yahudilerdir. Aradan uzun zaman geçince kalpleri katılışıp günaha, ahaksızlığa dalmışlardır. Kalplerinin katılışmasının anlamı, imanın ölüp yerine sadece basmakalıp, kör inançların ve taklitte tekrarlanan dinsel pratiklerin (ritüel ve hukuk) kalmasıdır. Bu, tam da bizim “imensız dindarlık” veya “imensız din” dediğimiz şeydir. Bu uyarı, Kuran’ın indirdiği dönemdeki bazı müminlere yapılmıştır.

Aradan 1400 sene geçti ve maalesef Müslümanların büyük çoğunluğu da aynı duruma düşmüştür. Rahmetli Nurettin Topçu, İslam dünyasının içinde bulunduğu dinî yaşantıyı yıllar önce şöyle teşhis etmişti: “Türlü sefaletlerle ihtirasların parça parça böldüğü hasta bir vücudu andıran

İslam dünyası, en bedbaht devirlerden birini yaşıyor ve her İslam memleketinde ruhlar birbirinden ayrılmış, birbirlerine saldırıyorlar. Her sene yüz binlerce ziyaretçi ile dolan Kâbe’nin etrafında ruh birliği ve beraberliği meydana gelemiyor. Bunun sebebi ne siyasi, ne iktisadi, ne de esasında ilmî ve fikrîdir. Bu hâlin sebebi İslam’ın temeli ve Kuran’ın özü olan [imanın,İ.G.] ahlakın kaybedilmiş olmasıdır. Bugünkü Müslümanlar, birtakım geleneksel hareketleri (ibadetler) dikkat ve titizlikle yapmaktan başka endişesi olmayan ilk çağın ve ilkel devrin sihirbazlarını andırıyorlar. Kur’an harikası olan ilahî ahlak, İslam diyarında çoktan gömülmüştür. Ahlak idealine karşı ruhlar da işlenen bu zulmün çok tekrarlanan tehditleri, bugün büyük sanayi medeniyetinin insanı makineleştiren ve makineye esir yapan zulmüyle el ele vermiş bulunuyor. Belki yakın bir gelecekte büyük petrol kuyularıyla İslam ülkelerinin tröst sahipleri, bu vasıflarını şeyhlikle birleştireceklerdir. İnsanlığın beş bin yıllık ruh ve vicdan eserini inkâr ederek düşünmeyi günah sayan, sefaleti din diye tanıtan gerilikle taassup, bu zulme sığınmış bulunmaktadır. Kalbe karşı gelen kaideleri İslam çerçevesi içinde, insan ruhunun esaret zinciri yapmakla geçinenler, kendilerine din adamı dedirttikçe ve halkın bunlara hürmet ve itibarı devam ettiği müddetçe, İslam dünyasının içinde yüzdüğü sefaletten kurtulması imkânsızdır. Her türlü şer ve fitne kendini mübarek gösterecek başka bir şerre işaretle onu yerdikçe kendini yükseltme ve hayır maskesine bürünme fırsatını elde edebiliyor. Asırların artığı sözde din adamlarımız, devrimizin maddecî yıkımını göstererek onu itham yoluyla kendilerinin Allah yolcusu oldukları vehmini halka sunuyorlar. Hakikatte ise onlar, dinî hayatı, maddî şekil ve hareketlere bürümüş maddecilerdir; din ve ahiret maddecileridir. Ruhlarını kaybetmişler. Allah yolculuğu mevlithanlıktan, duacılıktan, mukabelecilikten ve kasidecilikten geçmediği gibi kinin, tekfirin, tehdidin ve ruh karartıcılığının da ilahî yolculuğa yoldaşlığı olamaz.”

Bu konuda merhum Aliya İzzetbegoviç ise şunları söylemektedir: “Din söz konusu olduğunda, insanları genel olarak inanan ve inanmayanlar olarak ayırırız. Dikkat edelim ki bu ayırım çok sathi ve epey basitçedir. Bunun içinde en kalabalık olan, üçüncü topluluk eksiktir. O topluluk, kendini inanan sayan ve öyle ifade eden fakat hakikatte öyle olmayan kimseler topluluğudur. Onlar az ya da çok Allah’a ibadet eden, bayramları kutlayan, dinin belli bazı “adet” ve sembollerini yerine getiren fakat onlar korkudan savaş alanından hemen kaçan, ticarete son derece soğukkanlı olarak aldatan, vicdan azabı duymadan başkasının sırtından geçinen, içki içen ve eğlenen, bin sene

yaşayacakmış gibi hayatlarını, mallarını ve makamlarını yitirmekten korkan veya kendilerinden güçlü olanlara esirmişçesine yalakalık yapan kimselerdir v.s. Bu tip insanların belirgin özellikleri korkudur. Hayat için korku, mal için korku, makam ve mevki için korku. Bir güç sahibi veya hükümetin desteğini kazanmak için çabadır onların yaptıkları. Bütün bu korkular arasında bir tek korku eksiktir: Allah korkusu. Bu ruhla ve böylesine belirsiz ve ikiyezlü atmosferde kendi nesillerini büyütürler.

Ancak bu üçüncü kitlenin varlığını dikkate aldığımız zaman, dünyada birçok şeyi daha kolay anlamaya başlarız ve neler olduğu ile neden öyle olduğunu anlama imkânına kavuşuruz.

Bugünkü İslam dünyası, içinde gerçek dinin az fakat sözel, şekli dinin çok olduğu dinlerin tipik örneğidir. Hiçbir yerde dine adanmışlık yok-fakat aynı zamanda ve sadece prensip olarak-din kayıtsız olarak öne çıkarılır ancak dinin somut taleplerinin pratikte bu kadar az yerine getirildiği görülmemiştir. İşte bu paradoks, şekil ve içeriğin bu karşıtlık durumu, İslam ülkelerinin çoğundaki vaziyeti açıklayabilir. Belki bu, iradesiz ve hareketsiz bir durum olmayan, artık uyusukluktan uzak ancak hakiki yönü ve neticesi olmayan kendine has bir yerde sayma ve zaaf durumundadır.

Bu dünyadaki Kur’an’ın vaziyeti çok plastik bir biçimde durumu yansıtmaktadır. Orada, her evde Kur’an’ı özel, yüksek bir yerde bulacaksınız. O, en iyi hediye olarak kabul edilir, onun için en iyi kâğıt kullanılır, insanlar ise bugün bile onun için en iyi kaligrafiyi kullanmak ve onun kapakları ve sayfalarını fantastik süslemelerle çizmekte yarışmaktadır. Çocuğun ilk okuduğu ve öğrendiği şey Kur’an’dır fakat bütün bunların yanında bu çocukların çok büyük bir bölümü Kur’an’ın gerçek içeriğini ve önemini öğrenmeden büyüyecek ve yaşlanacaktır. Kur’an tartışmasız bir semboldür. Ancak kanun olmaktan çıkmıştır. Hâlbuki tersi olmalıydı. Dikkat edin ki Kur’an okunmak yerine, güzel sesle seslendirilip yorumlanmaktadır. Böylece ne Araplar ne de Arap olmayanlar artık onun manasına ulaşmıyorlar ve Kur’an’ın benzersiz melodisinde, artık hiç kimse emredici ve kesin, bazen tatlı tatlı uyaran ve davet eden bazen ise tehdit eden yüksek sesle haykıran fakat her zaman ve yeniden tüm insan hayatının değişmesini talep eden hükümlerini tanıyamamaktadır.”⁴

Bu imansızlığın çözümü, ayette önerildiği gibi, Allah’a ve O’nun indirdiği hakikatlere olan imanımızı önce doğrultmak, sonra da diriltmektir. Doğru iman olmazsa doğru

amel olmaz; ölü ve kör inanca dayanan insanın amelleri ezberedir. Çoğunlukla hevasını (arzularını) inancına karıştırır ve kendini kandırır. “Evet”lerini ve “Hayır”larını vicdanın sesine göre veremez; vicdanın sesini duymaz. Vicdanı olsa bile çoğu zaman bu vicdan, toplumun veya çoğunluğun görüşünün iz düşümü olarak çalışır. Hâlbuki halkın sesi her zaman Hakk’ın sesi olmayabilir. İmanı canlı olmayan insanın, Allah’tan bir yardım (hidayet) ve uyarı alması imkânsızdır. Kuran’da sık sık tekrarlanan “takva” kavramı, canlı imanı (Allah bilincini) ve hakikat konusunda sürekli uyanık ve müteyakkız olmayı ifade eder: “Eğer Allah’a karşı sorumluluk bilincinde olursanız (in tetekku) o size hakkı batıldan ayırmaya yarayan bir ahlaki değerlendirme yeteneği (furkan) verecektir” (8-Enfal/29). Oysa yanlış imana sahip olup da yeryüzünde kötülük çıkaranlara “Bunu yapmayın.” dendiği zaman, onlar: “Biz sadece ıslah edicileriz” (2-Bakara/71) derler. Birçok yanlış imana sahip kimse, iyi işler yaptıklarını sanırlar oysa yanlış yapmaktadırlar (18-Kehf/103–104). Özetle gerek iman konusunda olsun gerekse ahlak (amel) konusunda olsun, imanı canlı tutmak ve eleştiri kılıcını sürekli çekili bulundurmamak (nefis muhasebesi) Kuran’ın müminlere sürekli öğüdüdür.

İman, Allah’a karşı huşu (saygı), korku (haşyet), sevgi ve şükran; ahirete karşı ise korku ve umut besleme gibi duygusal değerlilik yaşantılarıdır. Yani kalp fiilleridir. Doğru bir benzetme yapacak olursak imanın temeli olan “Tasdik” testiye, iman da içindeki suya benzer. İçi boş testi (tasdik, inanç) olabilir. “Testinin içinde ne varsa dışına o sızar.” sözü, imanın amelden ayrı olduğunu ifade ettiği kadar, imanın zorunlu olarak amel doğurduğunu da ifade eder. Dışarıda salih amel ve günahattan kaçınma (ıslaklık, ten) yoksa içerde de iman (su) yok demektir. İman, amelden (ahlak) ayrı bir şeydir fakat ikisi birbirine bağlı şeylerdir. İman zorunlu olarak ameli doğurur. İmanı olmayanın ameli olmaz. İnanç (akide, amentü), amel doğurmaz çünkü ölüdür. Ölüden fiil çıkmaz. İnanç, akide, dogma eriyip, çözülüp iman hâline dönüşmedikçe (duygusal değerlilik yaşantıları, kalp fiilleri) amel doğurmaz. İncanın dirilmesi ise ancak Allah’ın lütfunu, rahmetini ve nimetlerini derin düşünce (tettebbür) ile takdir etmek ve Kur’an okumak ve düşünmekle olur. İman artar ve eksilir; buna bağlı olarak ahlak da artar ve eksilir. Dinî anlamda imansız olup da dürüst ve ahlaklı olanların bu durumu, onların başka ilkelere, örneğin hümanizme olan imanından kaynaklanır. Küpün içinde ne varsa dışına o sızar. Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. İmanın sadece “tasdik” olduğu fikri (Ehl-i sünnet) ve taklidî imanın “caiz” oldu-

Dinî hayatta düşünceyi ve eleştirel olmayı zorunlu kılan gerekçe gayet basittir: Kitleleri kendi hâline bıraktığınız zaman tabir caiz ise ya davulcuya ya zurnacıya kaçmaktadırlar. Dinler tarihi, bunun en güzel kanıtıdır. Hakikatin bu zor alanında akıl (düşünce ve eleştiri) yaşam için oksijen ve su kadar önemlidir. Yalnız, düşünce ve aklın imandan ve inançtan önce gelmesi gerekir. Sonra geldiğinde, batıl itikat ve hurafelerin teolojisini yapmaya başlıyor ve kendi eşip kendi düşünüyor.

ğu düşüncesiyle birlikte İslam dünyasında iman ve ahlak dumura uğradı. Taklidî iman, ezbere inanç olduğu için doğru imana ve yanlış imana eşit uzaklıktadır. Çünkü bu inanç, kanıt, delil, argüman, düşünce ve eleştiri taşıyamamaktadır. İtikat ise salt zihinsel bir kesin kabul olduğu, bünyesinde kalp fiilleri (saygı, korku, sevgi, ümit, güven, coşku vs.) taşımadığı için sahibini amele, ahlaka sevk etmez. Ehl-i sünnetin popülizmi, İslamî kimliğe (mümin) hayli zarar vermiştir. Oysa “Müslüman” olma (akide), vatandaşlık gibi genel bir aidiyetlik ise “mümin” olma, özel bir nitelik; bir çaba, gayret, eğitim ve meşakkat gerektirir. Beleş ve içi boş bir nominalizm değildir. “Bedeviler iman ettik dediler. Söyle onlara siz henüz iman etmediniz, ‘İslam’a girdik’ demeniz daha doğrudur. Çünkü henüz iman kalplerinize yerleşmiş değil” (49-Hucurat/14). Zira yokluk üzerine hüküm bina edilemez.

Kur’an’ın önerdiği Allah’a iman, mutlak bir güce körü körüne boyun eğme değil zatı sonsuz iyiliğin, sorumluluğun, ahlakın, merhametin ve adaletin kaynağına güven duyma ve itminandır. İman, doğası itibarıyla Allah ile daimi canlı, dinamik ahlaki bir ilişkidir. İnsandan Allah’a doğru şükran, huşu, saygı... ifadesi; Allah’tan insana doğru ise yol gösterme ve yardım ilişkisidir. İmansızlık, insanı yırtıcı hayvanlar derecesine, belki de daha aşağılara düşürür. Tanrı diye kayıtsız bir tirana boyun eğme şeklindeki iman ise insanı solucana, böceğe dönüştürür. İmansız dindarlık, insanları bağnazlaştırır; katı kalpli, sofu, yobaz ve bağnaz dindarlıkların insanlara nasıl kötülükler yaptırdığına bütün dinlerde şahit olmaktayız. M. İkbal, İslam dünyasında buna benzer bir durumu şöyle tasvir eder:

*“Önümüzde yıpranmış bir âlem var;
Millet onun tozunda durup oynuyor.
Tatar ve Kürtlerin kalp ateşi söndü;
Ya Müslümanlar öldü veya Kur’an ölmüştür.
Hak dini kâfirlikten daha bednam oldu;
Çünkü molla, kâfir yapan bir mümindir.
Bu Kur’an satan adamın hilelerinden dolayı,
Ruhu’l Emin(Cebrail)’in haykırdığını bile gördüm.”³*

Allah’a yönelmiş doğru bir iman ilişkisi bünyesinde saygı, heybet, şükran, sevgi, korku, güven, ümit, coşku, tefekkür, endişe ve sevinç taşır. Bunlar sona ermişse orada iman değil, onun ölmüş hâli olan itikat (inanç) vardır. Bu ise artık bir “ilişki” değildir; zihnin bir köşesinde uyuyan ve zaman zaman hatırlanan kesin bir kanaattir. Ünlü Yahudi filozofu Martin Buber’in ortaya koyduğu gibi Tanrı ile olan “iman” ilişkisi bir “Ben ve Sen” ilişkisidir. İman öldüğü zaman veya inanca dönüştüğünde ilişki “Ben-O” ilişkisine döner. Buber şöyle diyor: “Bağımlılık doktrini saf ilişki dünyasının BEN tarafını o kadar zayıf ve önemsiz sayar ki onun kubbeyi destekleme kabiliyeti, güvenilirliğini yitirmiştir; beri taraftan, bir dalma(kendine içine yöneliş) doktrini mükemmeliyet içinde bu kubbeyi bütünüyle lağvederken, bir diğeri ona yenilmesi(mağlup edilmesi) gereken bir ejderha gibi davranır.” “Tecelli eden Tanrı” lafı ne kadar bulanık ve haddini aşmıştır. Fakat, diri Tanrı’nın tecellisini, biz kalplerimizde devamlı ve kesin olarak biliriz.”⁶ Görüldüğü gibi doğru bir dini tecrübe (iman) için canlı bir “Ben ve Sen”in hazır olması gerekir. “Ben”in kaybolması da “Sen”in “O”ya dönüşmesi de bu ilişkiyi imkânsızlaştırır.

Doğru bir iman ve ondan zorunlu olarak doğan dürüstlük ve ahlak, Allah katında ebedî (uhrevi) kurtuluşun ön şartıdır. Bu anlamda “Dinsiz” kurtuluş mümkündür. Kur’an şöyle der: “Rabbimiz Allah’tır” diyerek dürüst olanlara ne bir korku ne de bir sıkıntı vardır. Bundan hiç kuşkunuz olmasın” (46-Ahkaf/13). Fakat Kur’an’ın bütün karşıt muhatapları “dinsizler” değil, yanlış dinler ve sapık dindarlardır. Şeriatı’nın dediği gibi dinler tarihi doğru dinin dinsizlikle mücadelesi değil; yanlış, sapkın dinle mücadelesidir. Yani dine karşı din mücadelesidir: “Tarih boyunca her zaman din ile din çarpışmıştır yoksa hiçbir zaman bugün anladığımız anlamıyla din ile dinsizlik savaşı görülmemiştir.”⁷ “İslamda, antik uygarlık döneminde, tarih boyunca ve her din çevresinde “küfr” den söz edildiğinde “dinsizlik” kastedilmiyordu. Niçin? Çünkü bu anlamda dinsizlik yoktu ve küfrün kendisi de ayrı bir “din” idi. Bir din diğer bir dine “küfr” demek idi... Şu hâlde küfr, dinsizlik değil, başka bir din demektir.”⁸

Bu bağlamda, Kur’an’ın ve İslam’ın kendinden önceki İbrahimi dinler(Yahudilik ve Hristiyanlık) karşısındaki konumu onlardan eşit biri olmak değil; onların doğrulukları-yanlışlıkları hususunda “hakem” olma pozisyonudur: “Sana(Muhammed) hakikati ortaya koyan bu ilahî kelamı geçmiş vahiylerden(Tevrat, İncil) kalan doğruları tasdik edici, yanlışlarını da reddedici olarak (müheymin) indirdik. Öyleyse onlar arasında Allah’ın indirdiğiyle hükmet ve sana gelmiş olan hakikati terk ederek onların mesnetsiz görüşlerine uyma”(5-Maide/48). Yahudilikte ve Hristiyanlıkta bazı dinsel doğruların olması, onları bütünüyle doğru yapmaz.

Sonuç:

Egemen, uluslararası dinsel söylemin bizi ikna etmeye çalıştığı gibi bütün dinlerin Allah’a giden farklı-doğru yollar olduğu(dinsel çoğulculuk) iddiasının doğru olmamasının yanında egemen İslami dinsel söylemin de büyük oranda canlı bir iman ve ondan doğan ahlak ve dürüstlük olduğunu söyleyemeyiz. Egemen Sünni ve Şii dinsel söylemler(mezhepler) Kur’an’ın diriltici iman ve salih amel özüne epeyce uzaklaşmış tarihsel, yorumsal, kurumlaşmış ve en önemlisi de ölmüş(inanç, akide hâline gelmiş) tarihsel gövdeleridir. Sonucu, Allah’ın daha vahiy indirirken bazı müminlerin içine düştüğü iman kaybını (inançsızlığı ve akidesizliği değil) gidermek için Yahudilerle yaptığı mukayese ile bitirelim: “Müminlerin Allah ve O’ndan inen hakikati hatırlamalarının zamanı gelmedi mi? Yoksa, önceki çağlarda kendilerine kitap verilip de daha sonra üzerlerinden uzun zaman geçince günaha dalarak kalpleri katılaştıranlar gibi mi olacaklar? “(57-Hadid/16). 1400 sene az bir zaman mıdır Yahudi ve Hristiyanların durumuna düşmemek için? Ve onların durumuna düşmedik mi? Kitabımızın tahrif olmadığı doğru ama ya “mümin” kimliğimiz?

1 Fromm, Erich, Kendini Savunan İnsan çevi: N. Arat. İst. 1991. 196-203

2 Topçu, Nurettin, İslam Ve İnsan, İstanbul, tarihsiz. 31

3 Topçu, a.g.e. (önsöz)

4 İzzetbegoviç, Aliya İslam deklarasyonu çev: Dr. Rahman Ademi İstanbul 2007, 68-69

5 İkbâl, Muhammed, Cavidname çevi: Annemarie Schimmel. İst. 1999. 223

6 Buber Martin, Ben Ve Sen çevi: İnci Palsay. Ank. 2003, s. 106, 108

7 Şeriatı, Ali Dine Karşı Din çevi: H. Hatemi. İst. 1987, s. 13

8 Şeriatı, a.g.e., 18

AÇ GÖZLÜLERİN AHLAKI

Bin Yıl Yaşamak

Musa ŞİMŞEKÇAKAN
musasimsekcakan@ictihad.com

Servet, öyle bir metadır ki, insanın yürüyüşünü değiştirir. Boyunu uzatır. İnsan birden çevresini kuşbakışı izlemeye koyulur. Uçmayı öğrenince bir daha yere konmak istemez. Kimseye ihtiyacı olmadığını düşünmeye başlar. Ardı sıra fakirliğin el açan ve sülük gibi yapışan tarafına tanık olunca onlardan uzaklaşıp kendi ayarında bir statü edinme gayreti oluşturur. Böylece sahte bir huzur peydahlamaya çalışır. Bir zaman sonra tanıdığı fakir sayısı azalarak oturduğu yerdeki kapıcıdan ibaret kalır. Arkasından yapacağı iyilik ve yardımları, dernek ya da vakıflar aracılığı ile sürdürmeye çalışır.

“Nun. Kaleme ve yazdıklarına andolsun ki (Resulüm), sen –Rabb’inin nimeti sayesinde- mecnun (deli) değilsin...”

Kalem suresi, ilk inen surelerden biri. Çok erken bir döneme ait olması na rağmen ayetteki suçlama konusuna bakılırsa tebliğin başladığı ve hatta yoğunlaştığı bir dönemin ardı sıra gelmiş olmalı. Zira neredeyse bütün surenin bağlamı “mecnun” suçlamasından peygamberimizin aklanması ile ilgili.

Buradaki “mecnun” kelimesinin bugünkü karşılığının meallerde “deli” olarak verilmesi ya da bizzat kavramın “cinlenmişliği” ifade etmesi yeterli gözükmüyor. Çünkü bugünkü toplum nezdinde bu karşılıklar, o günkü toplumun bu kavramlara yüklediğinden farklı bir içeriğe sahip. O gün için bu iddianın sahipleri, “mecnun” tanımıyla Hz. Muhammed’in ağzından çıkan olağanüstü sözleri muhtemelen kendi zihinlerinde mahkûm etmeye çalışıyorlardı. Kuşkusuz önyargılıydılar. Zira inkârlarını gerekçelendirerek rahatlamaları gerekiyordu. Onların “mecnun” dediği şey, bugün aklın yok sayılması anlamında “deli” denen şey değildi. Onlar “mecnun” tanımlamalarıyla peygamberi şairlere denk düşürmeyi ve vahyi inkâr etmeyi amaçlıyorlardı. Nitekim bir sözün kaynağı cin olduğu varsayılınca ancak diğerleri kadar bir değeri olabilecekti. Bu durumda bu sözler ciddiye alınmayabilecekti. Bir yandan oluşmasına zemin hazırladıkları cin hikâyeleriyle ürettikleri “din” aracılığıyla kendi toplumlarının tapınma ihtiyaçlarını karşılarken diğer yandan peygamberi cinlenmişlikle suçlamak onlar açısından ciddi bir paradokstur. Bu aynı zamanda onların efsunlu din anlayışlarının sahte olduğunu itiraf etmeleri anlamına da gelir. Nitekim içeriğini göz ardı ederek kategorize edip mahkûm etmeye çalıştıkları sözlerin -peygamberin cinlenmiş olması hasebiyle- İlah ile bir ilişkisinin olamayacağını vurgulamak istiyorlardı. Kur’an’da onların düşüncesindeki şeytanî güçlerin bu vahiy metinlerinin oluşmasında hiçbir katkısı olamayacağı üzerinde ısrarla durulmuş olması da bunu göstermektedir. Hakikati inkâr etmeye şartlanmış olanlar, o gün de hedef sapırmada mahirdiler. Tebliğin içeriğinden ziyade kaynağını sorgulamayı seçmeleri bunu gösteriyor. Hâlbuki Kur’an’ın de-

ğindiği konuların insanlara fayda vermekten, adaleti ve özgürlüğü savunmaktan başka bir amacı yoktur. Ancak bu bahislerin birilerinin menfaatini sarstığını görmek gerekiyor. Bu sebeple peygamberlere her defasında neden siyasi ve ekonomik alanda toplumun ileri gelenlerinin karşı çıktığı da anlam kazanıyor. Zira peygamberler konuştuğunda onların menfaatleri sarsılıyordu.

...Hiç şüphesiz senin için bitip tükenmeyen bir mükâfat vardır. Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin. Hanginizde delilik (hanginizin cinlenmiş) olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da. Doğrusu Rabb'in, kendi yolundan sapan kişiyi en iyi bilendir, hidayete erenleri de en iyi bilen O'dur...

Resul'üne yapılan ve sonu hakarete varan bu tanımlama-yı Rabb'in nasıl kızdığına bakar mısınız!

Yani;

Senin sahip olduğun ahlaki seviyenin yüksekliğini nasıl da kıskanıyorlar.

Nitekim sen bu tertemiz hâlinle kötü bir sonuçla asla karşılaşmayacaksın.

Hangi gaybî güç, iman eden ve kendiyi barışık birine musallat olabilir?

Senin söylediklerinin hangisinden nasıl bir fenalık hâsıl olmuş ve kime ne zarar gelmiş ki?

Onlara biraz zaman ver.

Ahlakın ve erdemin yalan ve iftira karşısında ne kadar güçlü olduğunu yakında görecekler.

...O halde, (hakikati) yalan sayanlara boyun eğme! İsterler ki sen gevşeyesin de, böylece kendileri de yumuşasınlar...

Yani;

Sürekli ithamlar altında senin kendini suçlu hissetmeni sağlamaya çalıştıklarını gör.

Ben ne diyorum, ne yapıyorum ki bu kadar şiddet gösteriyorlar diye geri çekilme.

Seni dedikodu ve iftiralarla bunalıtarak taviz vermeye zorladıklarını fark et.

Her şeyi pazarlık konusu yapmak istediklerini anla.

Sakın bu düzenbazların oyununa gelme.

Onları ciddiye alarak sakın gevşeme.

Yalana ve yalancılara asla boyun eğme.

...Ayrıca, yemin edip duran alçağa uyma (yahut) iğrenç dedikodular yapan iftiracıya (yahut) iyiliğe mani olana (yahut) günahkâr zorbaya (yahut) ihtiraslarına esir olmuş

zalime ve bütün bunların ötesinde (hemcinslerine) hiçbir faydası dokunmayana...

Allah'ın, Resul'ünü bu derece savunduğunu ve her türlü baskı ve eziyete karşı onu ayakta tutmaya çalıştığını görmek insanı duygulandırıyor. Ayrıca inananlara da aynı desteği vereceğini düşündürdüğü için bir sevinç kaynağı oluşturuyor. Allah, Resul'üne yapılan bu iftiraya öylesine kızıyor ki, peygamberine bu suçlamayı yapan muhataplarının bozuk sicillerini bir bir ortaya dökmeye başlıyor.

Yani;

Hey sen!

Çok yemin edip duran ve bu haliyle yalancı olduğu belli olan alçak

Yaptığın dedikoduları ve iftiraları sağır sultan duymuş, Zorbalığın ve günahkârlığın ayyuka çıkmışken, Hırslarının kölesi olmuş bu zalim halinle, Neden senin iyilik yaptığını kimse bilmez ve Niçin kimseye faydan dokunmuyor?

Bir de kalkmış bu zaafplarının gölgesinde küstahça benim elçimi suçluyorsun.

Sen ne hakla benim vahyimi cinlerin eseri sayıyor hangi yüzle Resul'üme çamur atıyorsun?

...Onun mal-mülk ve çocuk sahibi olmasından mıdır ki ne zaman mesajlarımız böyle birine iletildiyse, 'Bunlar eski zaman hikâyeleri!' demişti? (Bu yüzden) Biz onu, yakasını kurtaramayacağı bir zillet ile damgalayacağız!..

Yani;

Resul aralarında. Samimiyeti de ortada. Hasır üstünde yatıp yetim ve yoksul için ağlarken,

Kurumuş et yiyen bir kadının çocuğu olarak bir gömlekten başka neyi var?

Mekke'nin gayri safi milli hâsılasından inandığını söyleyenlere ne düşünüyor?

Açlık ve sefaletten kum üstüne yığılmış zavallıları hanginiz fark ediyor?

Günahla sulanmış topraklarınızda neden adalet ve özgürlük boy atamıyor?

Kâbe'yi arpalık yaparak panayırlardan elde edilen turizm gelirlerini yiyenler kimler?

Bütün bunlarla ceplerinizi doldurduğunuz görmüyor muyuz sanıyorsunuz?

Hurafelerle oluşturdukları dinin insanlara verdiği sahte huzura bakınca,

Bu halkın kendine okunan masallarla nasıl uyduğunu anlamak zor olmuyor.

Asıl hikâye dedikleri şey toplumlarını uyutmak için ortaya koydukları kendi ideolojileri.

Böylesine kabadayı kesilmelerine yol açan şey ne acaba? Doğru olanı savunmaları ve haklı olmaları mı? Yoksa servetle şımarmaları, çocukları ve çevreleriyle övünmeleri mi?

O eski zaman hikâyesi dedikleri şeyler, yakalarına yapışıp,

Yakında kimin yalandan medet umduğunu ortaya çıkaracak, bekleyin.

Allah, onların kirli çamaşırlarını ortaya koyduktan sonra bir özelliklerine daha vurgu yapmak istiyor. Bu husus önemli olduğundan olsa gerek sona saklamış. Önemi ne binaen de bu konuyu tek bir kelimeyle geçiştirmeyip “bahçe sahipleri” denilen bir vakıa şeklinde naklediyor. Öyle ki peygamberi suçlayanların toplum nezdinde işledikleri kayda değer bir suçları daha var. Yaşadıkları toplumda sosyal adaleti sağlamaya çalışmamak. Yani paylaşmamak. Bunca iyi niyet ve merhamet karşısında karıncayı dahi ürkütmeyen bir peygambere karşı yapılan bu haksızlıklar insanı korkutmuyor değil. Düşünüp anlamaya çalışmadığı zaman cehalet ve ihtiraslarının elinde kişinin nasıl canavarlaşabildiğini görünce insanın kanı donuyor. Birini bu derece küstahlaştıran şeylerin başında kendini güçlü hissetmesi geliyor. Ve maalesef bu hissi besleyen şey, insanın sonsuza kadar sahip olacağını sandığı serveti.

...Ve Biz o (günahkâr)ları (sadece) sınayacağız, tıpkı ağaçtaki meyveleri ertesi gün kesinlikle toplayacağına yemin eden bazı bahçe sahiplerini sınadığımız gibi ve onlar (Allah'ın iradesi ile ilgili) hiçbir istisnai kayıt da koymamışlardı: bunun üzerine, onlar uykudayken Rabbinden (gelen) bir salgın o (bahçeyi) sarmıştı ve ertesi gün (bütün bitkiler) sararıp kurumuştı. Sabah erken kalktıklarında birbirlerine seslendiler: 'Meyve toplamak istiyorsanız erkenden tarlanıza gidin!' Derken yola koyuldular, giderken fısıldaşıyorlardı: 'Bugün hiçbir yoksul, bahçeye girip (siz habersizken) yanınıza (sokulmayacak)!' ve amaçlarına ulaşmaya kararlı bir şekilde erkenden kalkıp gittiler. Ama bahçeye bakıp onu (tanınmaz halde) görünce: 'Herhalde yolumuzu şaşırmış olacağız!' diye bağırıyorlar (ve sonra da) 'Hayır, galiba elimizden çıkmış!' (dediler). Aralarındaki en aklı selim sahibi olanı, 'Ben size, Allah'ın sınırsız şanını yüceltmelisiniz demedim mi?' diye sordu. Onlar: 'Rabbimizin şanı yücedir! Doğrusu biz zulüm işliyorduk!' diye cevap verdiler ve sonra dönüp birbirlerini suçlamaya başladılar. (Sonunda) 'Yazıklar olsun bize!' dediler, 'Gerçekten biz küstahça dav-

Bir yandan oluşmasına zemin hazırladıkları cin hikâyeleriyle ürettikleri “din” aracılığıyla kendi toplumlarının tapınma ihtiyaçlarını karşılarken diğer yandan peygamberi cinlenmişlikle suçlamak onlar açısından ciddi bir paradokstur. Bu aynı zamanda onların efsunlu din anlayışlarının sahte olduğunu itiraf etmeleri anlamına da gelir.

ranmıştık! (Ama) belki Rabbimiz yerine daha iyisini bize bağışlayacak: Biz de ümitle O'na yöneleceğiz!' İşte (bazı insanları bu dünyada denemek için verdiğimiz) azap böyledir; ama öteki dünyada (günahkârların uğrayacağı) azap daha şiddetli olacak; keşke bunu bilselerdi!..

İşte Allah'ın Resul'ünü suçlayanların en önemli ahlaksızlıkları budur. Paylaşmamak. Servetlerini güç gösterisine dönüştürerek tekelleştirmek. Toplumdan uzaklaşmak. Yoksul insanları hesaba katmamak. Serveti elde ederken Allah'ı anmamak “Hiçbir fakir yanımıza sokulmasın.” demekle aynı şeydir. Göz ardı ettikleri şey, fakirin hakkıdır. Bu suça “Allah'ı analım” yani “Elde ettiklerimizi yoksullarla da paylaşmalıyız.” diyen ama onlarla aynı suça iştirak eden kardeşleri/ortakları da katılmıştır. Hani doğru olmadığını bile bile bir sürü haksızlığa seyirci kalan ve böylece olup bitenlere imza atanlar gibi. Ayrıca burada gösterilen pişmanlık ve ahiretteki azap vurgusu, bu yanlışlardan dönmeleri için insanları teşvik ederken beraberinde olup bitenin farkına varmalarını da istiyor.

...Çünkü (yalnız) Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanları Rableri katında mutluluk bahçeleri beklemektedir: yoksa Bize teslim olanlara suçlular ile aynı şekilde mi davranalım? Sizin neyiniz var? (Haklı ile haksız arasındaki) yargınızı neye dayandırıyor sunuz? Yoksa dönüp baktığınız (özel) bir kitabınız mı var, içinde istediğiniz her şeyi bulabileceğiniz (bir kitap)? Yoksa vereceğiniz her hükmün sizin (meşru hakkınız) olacağına dair Kıyamet Günü'ne kadar Bizi bağlayan sağlam bir vaat mi aldınız? Onlara sor hangisi bunu yüklenecek! Yoksa görüşlerini destekleyen bilge kişiler mi var? Peki, iddialarında samimi iseler kendilerini destekleyenleri gösterebilirler, insan bedeninin bir kemik yığınınan ibaret hale getirileceği gün ve onların, (şimdi hakikati inkâr edenlerin, Allah'ın huzurunda) secde etme-

ye çağrılacakları ama onu yapmaya güçlerinin yetmeyeceği gün: (işte o gün) gözleri zilletin ağırlığıyla ürkekleşip durgunlaşacaktır; çünkü hayatta iken (Allah'ın huzurunda) secde etmeye çağrılmaları (boşa gitmişti)...

Yani;

Siz haklıyla haksızı birbirinden nasıl ayırıyorsunuz?
Allah'a teslim olmayı suç saydığınıza göre,
Yargılarınızı hangi temele dayandıryorsunuz?
Yaratıcı iradeye boyun eğmediğinize ve
Kötülüğe avukatlık yaptığınıza bakılırsa,
Toplumdaki ahlaksızlıkları sahiplenecek gibisiniz.
Başkalarına düşünme ve yaşama hakkı tanımadan,
Her konuda kendinizce hükümler veriyorsunuz.
Her şey nasıl sizin istediğiniz gibi olacak?
İlahî irade sizin arzularınızın peşine mi takılacak?
Siz hiç açgözlülüğün kazandığını gördünüz mü?
Teslim olanlarla suçlulara aynı davranmadığımızı bile
bile,
Hangi cesaret sizi sorumsuz ve dokunulmaz kılıyor?
Sizin neyin var?
Cehaletin de suyunu çıkarıyorsunuz.

İnsanları mutlu etme iddiası büyük bir lokmadır. Vahiyi ve onun getirdiği ahlakı yok sayarak ortaya konacak teşebbüsler büyük bir vebal oluşturur. Ahlakı kişinin sadece bireysel sorumluluğuyla sınırlandırıp kalbi eylemlerine indirgeyerek dini vicdanlara hapsedmenin faturası hep ağır olmuştur. Dünyaya ait işlevselliğinden soyutlanmış yalnızca ahiret bahisleriyle süslenmiş bir anlayış sağlıklı olabilir mi?

... O halde bu haberi yalanlayanları bana bırak. Onları, ne olup bittiğini fark etmeyecekleri şekilde, yavaş yavaş alçaltacağız: çünkü onlara bir süre belli bir üstünlük versem de Benim ince planım son derece sağlamdır! Yoksa (ey Peygamber,) onlardan bir karşılık isteyeceğinden ve böylece (seni dinledikleri için) borç yükü altında kalacaklar(ından mı korkuyorlar)? Yoksa (bütün var oluşun) gizli gerçekliği(nin) kendi kavrayış alanları içinde (olduğunu), böylece (zamanla) onu yazabilecekler(ini) mi (zannediyorlar)?..

Yani;

Gayb'ı biliyor musunuz?

Hayır.

Öyleyse bu cin anlayışınız neyin nesi?

Din anlayışınızın nereden kaynaklandığının farkında mısınız?

Hayır.

Öyleyse bildiklerinizin doğru olduğunu nereden çıkarıyorsunuz?

Kabullerinizin zandan öteye geçmediğini anlamıyor musunuz?

Hayır.

O zaman böyle bir dinin kime ne faydası var?

Suçladığınız kişi sizden kaldıramayacağınız bir şey mi istiyor?

Hayır.

O halde neden ona düşmanlık yapıyorsunuz?

“Onları bana bırak.” sözüyle Allah, bütün yaratıcı eylemleriyle devreye girer. Resul’ün aradan çekilmesi istenir. Muhataplar, inananların kabahatleri saydıkları şeyleri inkârlarına gerekçe yapmamaya davet edilirler. Peygambere yakıştırdıkları şeyleri bir an olsun bırakmaya ve Rabb’lerini düşünmeye çağırılırlar. Bir iç hesaplaşmaya davet edilerek...

Yani;

Gel bakalım!

Sen zulme karşı çıkacaksın, adaleti ve özgürlüğü savunacaksın,

İçkiyi, kumarı bırakıp, kendin için arzuladığın şeyleri, başkaları için de isteyeceksin,

Yetim, yoksul mutlu olmadan asla rahat etmeyeceksin. Demek ki sen iyi bir insansın.

Kısacası Rabb’ine teslim olacaksın da.

İnandığını söyleyenler mi seni bunlardan alıkoyuyor?

Muhammed mi sana engel oluyor?

Yoksa kendini mi kandırıyorsun?

Bununla birlikte bu baş başa görüşme daveti, onların samimiyetsizliğini ortaya çıkarır çıkarmaz bir tehdide dönüşecektir. Burada onların derdinin inananlarla ya da peygamberle değil bizzat Allah ile olduğu gösterilmek istenmiştir (6/33). Böylece gerçek ortaya çıkar ve en azından Resul, kendi davranışlarının onların inkârının gerçek sebebi olmadığını anlayarak rahatlar. İçinde birilerine tehdit, birileri için de teselli barındırması açısından bu ayetler, belagatin gerçek birer örneğidirler.

... Öyleyse, Rabb'inin hükmüne sabırla katlan ve öfkeye kapılıp da sonra (ızdırap içinde) haykıran büyük balık sahibi gibi olma. (Ve hatırla:) ona Rabb'inin rahmeti ulaşmamış olsaydı mutlaka aşağılanmış bir şekilde ıssız bir sahile atılmış olurdu: ama (bilindiği gibi,) Rabb'i o'nu alıp dürüst ve erdemliler arasına koydu...

İnsanların hakikate karşı bu kadar önyargılı ve inatçı davranabilmesi peygamberimizi oldukça şaşırtmış olmalı. Onun ince ruhlu ve beyefendi kişiliği dikkate alındığında bu suçlamaların oldukça canını sıktığı belli oluyor. Anlaşılan bu iftiralar, ona ağır gelmiş ve bu işi başaramadığını, sorumluluklarını yeterince yerine getiremediğini ve toplumunu terk etmeyi düşünüyor olmalı. Ardından kendisine hemen balık sahibi (Hz. Yunus) hatırlatılarak bu düşüncelerden vaz geçiriliyor.

Yani;

Bu derece tepki alacağını düşünmemiştin.

Bu karşı çıkışları anlamlandırmada zorlanıyorsun.

Haklısın.

Yetimi ezmeyin diyorsun; bağnaz diyorlar.

Yoksulu doyuralım diyorsun; gerici diyorlar.

İnsanlara zulmetmeyin diyorsun; terörist diyorlar.

Atalarınıza körü körüne bağlanmayın diyorsun; ayrılıkçı diyorlar.

Bu kadar saçma ve yoğun tepkiyle kim karşılaşa “Acaba yanlış mı yapıyorum?” diye döner kendine sorar. “Ben bu işi başaramıyorum.” diye kendini umutsuzluğun girdabına sokar.

Ümitsizliğe kapılma. Ben sana doğru yoldasın diyorum.

Şimdilik bununla yetinmeyi öğren.

Tekrar Hira’ya geri dönmek yok.

Gerçekleri öğrendiğine göre,

Artık yalnızlık da seni koruyamaz.

Rabb’in sana verecek ve memnun olacaksın.

Haydi kalk. Üzülmeyi bırak. Anlatmaya devam et.

...Bu nedenle, hakikati inkâra şartlanmış olanlar bu uyarı ve öğüdü her duyduklarında gözleriyle seni yiyecek/öldürecek gibi olsalar ve ‘(Muhammed mi?) o kesinlikle (cinlenmiş) bir delidir!’ deseler/demeye devam etseler bile, (sabırlı ol/dayan.) Çünkü bu, (Allah’tan) bütün insanlığa yönelik bir öğüt ve uyarıdan başka bir şey değildir.”(Kalem Suresi)

Burada surenin başındaki hakikati inkâra şartlanmış insanların “mecnun” nitelemesine geri dönülüyor. Bu tavırlarından geri adım atmayabilecekleri hatırlatılarak peygamberin bu iftiralara dayanması gerektiği belirtiliyor.

Yani;

Anlattığın şeylerin insanlar için sadece bir öğüt olduğunu görmeden,

Sana böyle söylemeye ısrarla devam edecekler.

Sabretmen gerekiyor.

Yetimi ezmeyin diyorsun; bağnaz diyorlar. Yoksulu doyuralım diyorsun; gerici diyorlar. İnsanlara zulmetmeyin diyorsun; terörist diyorlar. Atalarınıza körü körüne bağlanmayın diyorsun; ayrılıkçı diyorlar. Bu kadar saçma ve yoğun tepkiyle kim karşılaşa “Acaba yanlış mı yapıyorum?” diye döner kendine sorar. “Ben bu işi başaramıyorum.” diye kendini umutsuzluğun girdabına sokar. Ümitsizliğe kapılma.

İmkân bulsalar seni bir kaşık suda boğacaklar.

Dayanmalısın.

Gözlerindeki hain bakış seni ürkütmesin.

Üzülm.

Bunu hak edecek hiçbir şey yapmadığını ben biliyorum. Sadece ellerinden kaçmakta olan iktidar için köpürüyorlar.

Bekle, sakın pes edeyim deme.

İnsanlara karşı seni ben koruyacağım.

İçinde bulunduğun nimetleri düşün ve anla.

Seni kimseye lokma yapmayacağım.

Dikkat ettiyseniz “Kalem suresi”, hakikati inkâra şartlanmış olanların “mecnun” suçlamasıyla başladı. Ardından Allah, elçisinin yüksek bir ahlak sahibi olduğunu vurgulayarak onu bu suçlamadan akladı. Devamında suçlamayı yapanların kirli çamaşırlarını ortaya döküp buna hakları olmadığını belirtti. Bu arada “bahçe sahipleri” örneğini getirerek onların özellikle “paylaşmayan” küstah tavırlarına dikkat çekti. Böylece bir yandan Resul’ünü teselli ederken diğer yandan ahlaksızlığı ve sahiplerini mahkûm etti. Sonrasında peygambere yapılan nitelemenin aslında bir bahane olduğunu ve bu davranışların arka planında vahyi inkâr olduğunu öğrendik. Dahası Rabb’in Resul’ünü nasıl hararetle savunduğunu gördük.

Şimdi, inananları yapmadıkları şeyler yüzünden kınayan ve sonu iftiraya varan bu eziyetleri yapanların nasıl olur da böylesine cesaret gösterebildiklerini anlamak istiyorsanız; onların kazançlarını bir güç gösterisine dönüştürerek fütursuzca nasıl şımarıdıklarına bakmalısınız. Allah rızasına dayanmadığında sahip olduğu şeylerin insanın ahlaki zaafılarını oldukça besleyip büyüttüğünü fark et-

miş olmalısınız. Bu anlamda servet edinmenin, onu kut-sayıp meşrulaştırarak paylaşmamanın ve bu halde bin yıl yaşayacağını zannetmenin söz konusu edilmesi gerekiyor. Tabi ki sözüm meclisten dışarı...

Servet Edinmek

İnsan için önce kazanmak sonra kazandıklarını muhafaza etmek epey vakit alır. Sonrasında elde ettiklerinin çevresinde bir çit örerek kimseyi oraya yaklaştırmaz ve fedakârlıklarının neredeyse tamamını bu çit dışında yapar. Yardım, iyilik ve infak, artık bu çitin dışında planlanır. Bu ve benzeri yaklaşımları, insanın sahip olduğu “mülkiyet” düşüncesine göre şekillenir. Örneğin; Kur’an; kişinin sahip olduğu şeyleri tamamen kendinin sayarak paylaşmak ve harcamaktan kaçınmasını ahireti inkârla bir tutmaktadır (41/7).

“Mülkiyet” anlayışı, toplumu şekillendiren önemli bir argümandır. Kur’an, ısrarla mülkiyetin ve mülk üstündeki hâkimiyetin Allah’a ait olduğunu söyler. Yeryüzündeki her şeyin asıl sahibinin o olduğunu ve sonunda yine ona miras kalacağını vurgular. İnsanın neredeyse ölünceye kadar süren aç gözlülüğünün hayatını cehenneme çevirdiğini görmesini ister (102/1–8). Kur’an, aslında mülkiyetin Allah’a ait olması ilkesiyle; bireyin sahip olduğunu düşündüğü şeylerle dünyaya dalıp ahireti unutmamasını ve çevresine karşı bir sorumluluk duygusu oluşturmamasını bekler. Böylelikle elde ettiği nimetleri, başkalarıyla paylaşmasını mümkün hâle getirmeye çalışır. “Mülk, Allah’ındır.” demek, “Herkesin bu mülkte hakkı vardır.” anlamındadır. Gerçekten de dünya malının kimseye kalmadığı bilinir. Sorun, bu mallar üzerinde gelişen güzel kullanılan tasarruf hakkıdır. Örneğin vahiy, “Hiçbir fakir yanımıza sokulmasın.” anlayışını ve bu bencilliğin diğerler insanları kendinden uzaklaştıran küstahlığını eleştirir (68/24). Serveti ile sınıf edinme gayreti içinde olanların başkalarını aşağılayıp küçük gören tavırlarını doğru bulmaz (11/27).

Servet, öyle bir metadır ki, insanın yürüyüşünü değiştirir. Boyunu uzatır. İnsan birden çevresini kuşbakışı izlemeye koyulur. Uçmayı öğrenince bir daha yere konmak istemez. Kimseye ihtiyacı olmadığını düşünmeye başlar. Ardı sıra fakirliğin el açan ve sülük gibi yapışan tarafına tanık olunca onlardan uzaklaşıp kendi ayarında bir statü edinme gayreti oluşturur. Böylece sahte bir huzur peydahlamaya çalışır. Bir zaman sonra tanıdığı fakir sayısı azalarak oturduğu yerdeki kapıcıdan ibaret kalır.

Arkasından yapacağı iyilik ve yardımları, dernek ya da vakıflar aracılığı ile sürdürmeyi daha anlamlı bulur. Artık hayat algısı ve dünya görüşü değişmiştir. İnsanın bu kapitalist haliyle kendisi gibi olanları bulması uzun sürmez. Bu konuda kabiliyetlidir. Arayışları neticesinde çok geçmeden benzerlerini bulur. Bilindiği gibi bu zenginler, kaybetme korkuları yüzünden kendi aralarında paslaşmayı mümkün kılmak için dernek veya kulupler kurarak organize olurlar. Böylelikle hem güç kazanırlar hem de birbirlerine kaliteli tüketim ve eğlencenin yollarını açarlar. Zira bütün ömrü bir çift kunduranın hayaliyle geçen bir fakirin ne muhabbeti olur ki? Artık onların nezdinde salya sümük ağlayan bir yetimin fotoğrafının da hiçbir değeri yoktur. İnsan, bu müstağni ve her halükarda kazan kazan tavrıyla “Solucan” taklidi yapar. Bilindiği dibi solucan, bağımsız ve kendi başına yaşayabilme yetisine sahip “segmentlerden” oluşur. Bu nedenle bir solucanı ikiye bölmek ölümüne neden olmaz. Yaralar hızla kapanarak iki ayrı solucan ortaya çıkar. Bu haliyle yumurtalarını tek bir sepete koymamayı öğrenen müstekbirler solucan taklidi yaparlar. Bir yerde kaybetseler diğerinden kazanırlar. Dokuz canlı, aç gözlü ve hedonisttirler. Öylesine faydacıdırlar ki, onlar için bir şeyin doğru ya da yanlış, haram ya da helal olması önemli değildir. Kâr getirmesi ve kullanılabilir olması yeterlidir. Zaman içerisinde bu iştahlı hâllerleriyle insanî özelliklerini gitgide kaybederek yozlaşırlar (47/12).

Paranın sağladığı gücün büyüğü o kadar etkilidir ki bunu bozmak için ya iflas ya da ciddi bir dert sahibi olmak gerekir. Bütün ilişkilerinde para ve ona sahip olma güdüsü başrolü oynamaya başladığında buna paralel olarak korkuları da artacaktır. Çünkü servetiyle edindiği itibarını ve mevcut konumunu kaybetme endişesi, zamanla var olmanın gerekçesine dönüşür. Servetin kazandırdığı statüyü kaybetme korkusu ahlaki sorumlulukları unutturur. Böylece dostları ve dostlukları, sanallaşır. Akriba ilişkileri, kaypaklaşır. Zulüm altında inleyen ve yardım bekleyen zavallıların sesini duymamak ve kendine “Nereye gidiyorum?” sorusunu sorup vicdaniyla hesaplaşmanın ağırlığından kurtulmak için sürekli değişim içine girer. Arabasını, evini, koltuk takımlarını, çevresini ve eşini değiştirmeyi dener. Durmadan seyahat eder. Şikâyet ettiği iş yoğunluğu aslında en büyük kurtarıcısıdır. Çünkü bu meşguliyetler, onu adamakıllı düşünmekten azad eder. Ara sıra yaptığı iyiliklerin geçici mutluluğunu ve çevresindeki dalkavukların yaltaklanmalarını içten içe sever ve arar hale gelir. Bütün bunlardan kendilerine bir biyografi çıkarırlar. Bu kitabına uydurulmuş biyografide zamana

zemine ve vatana millete faydalı tipler çizilmiştir. Sıkıldıkları anlarda şu kadar işçi çalıştırmanın ve aileleriyle birlikte onca kişiye ekmek kapısı olmanın hazzını kendilerine hatırlatırlar. İşçilerine vermedikleri paylardan ayırarak yaptıkları hayır hasenatla cennetten arsa almayı da ihmal etmezler.

Sonrasında merkezinde menfaat olan bir ortam ve çevre edindikleri için herkesi servet düşmanı olarak görmeye başlarlar. Bu arada çevresindekilerin ahlakını da bozdukları için tamamen haksız da sayılmazlar. Zaman içerisinde hiçbir yoksulla karşılaşmadan uzaktan kumandayla insanlara destek olmayı seçmeleri kalplerini ve vicdanlarını çürütür. Nitekim yoksulluk ve yoksunluğun vicdanı yumuşatan yönleriyle karşılaşp tanışmadan, karşılıksız sevgiye ve ilgiye ihtiyacı olduğunu itiraf etmeden, edemeden yaşamak bir hayli zordur. Fakirle karşılaşmayan ya da haksızlıklara seyirci kalan bir kalp zamanla yaptığı yanlışlar için kendini kınamayı terk edip kaskatı hâle gelecektir. Bütün sorunlarını servetiyle çözebileceğini düşünenler böyledir. Kur'an'da uzaktan uzağa sadece parasıyla iş bitirme ahlakı, Zulkarneyn örneğinde olduğu gibi kabul görmemiş ve şöyle dile getirilmiştir;

“Dediler ki: ‘Ey Zülkarneyn! Ye’cüc ve Me’cüc (adlı kavimler) yeryüzünde bozgunculuk yapmaktadırlar. Onlarla bizim aramıza bir engel yapman karşılığında sana bir vergi verelim mi?’ (Zulkarneyn:) ‘Rabb'immin bana sağladığı güvenli durum (sizin bana verebileceğiniz her şeyden) daha hayırlıdır;’ dedi, ‘Bunun içindir ki, siz bana sadece iş gücünüzle yardımda bulunun ki sizinle onlar arasında bir set yapayım.’ ” (Kehf, 18/94, 95)

Görüldüğü gibi burada parayı veren düdüğü çalamıyor. Kendini hiç riske sokmadan ve taşın altına elini koymadan “Parayı verelim işi sen bitir.” anlayışı kabul görmüyor. Bilfiil işin içinde olmak gerekiyor. Derdi ve tasayı birlikte yüklenmek gerekiyor. Burada cami veya mescitlerin yüklendiği önemli fonksiyonlardan birini hatırlamak gerekiyor. İnsanlar arası ilişkilerde sınıf ayrımına ve paraya endekslı soğukluğun yerini omuz omuza beraberliğin sıcaklığı alması gerekiyor. Dinin “kardeş” olmayı öğütlemesinin sebebi bu olmalı. Nitekim bu sıcaklığın oluşması için servet sahiplerinin öncelikle paylaşmayı öğrenmesi gerekiyor.

Serveti Paylaşmak

İnsanlar, bağlı oldukları konumun gereği olarak fakir ya da zengin bir ortamda doğarlar. Özellikle zenginlik in-

İnsanlar, bağlı oldukları konumun gereği olarak fakir ya da zengin bir ortamda doğarlar. Özellikle zenginlik insana verilmiş bir şans gibi görülür. Bu kazanım, insanın sahip olduklarına eş değer bir sorumluluk alanı varsayılarak güya bir nimet-külfet dengesine oturtulur. Kısmen haklı gözükmeyle beraber hiçbir insan, doğuştan böyle bir artı değeri hak etmez. Zira bu aşamada, insan için sorumluluklarını yerine getirebileceği bir zorunluluk düşünülemeyeceği gibi nimetlerin hak edilebileceği bir emek alanı da yoktur.

sana verilmiş bir şans gibi görülür. Bu kazanım, insanın sahip olduklarına eş değer bir sorumluluk alanı varsayılarak güya bir nimet-külfet dengesine oturtulur. Kısmen haklı gözükmeyle beraber hiçbir insan, doğuştan böyle bir artı değeri hak etmez. Zira bu aşamada, insan için sorumluluklarını yerine getirebileceği bir zorunluluk düşünülemeyeceği gibi nimetlerin hak edilebileceği bir emek alanı da yoktur.

Mülkiyetin eşit dağılımı, emeğin eşit oluşmasını gerektirir. Emeğin eşit oluşması ise mümkün gözükmemektedir. Gerek insanın kabiliyetlerinin farklılığı gerek iş sahalarının çeşitliliği ve gerekse hesaplanamayan psikolojik seviye ve sosyal şartlarının sübjektif karakteri, emeğin objektif ve her sahada eşitlenebilecek bir karşılığının olamayacağını gösterir. Nitekim kazanma ve elde etme şekillerindeki bu ölçülemeyen değerleri yüzünden, çoğu kere fırsat eşitliği de anlamını yitirir. Bu yüzden emek sarfıyla elde edilen sonuçlar, birebir eşit bir yaşam kalitesiyle de sonuçlanmayacaktır.

İnsanlar arasındaki ilişkiler, öylesine karmaşık bir yapı arz eder ki söz konusu emeğin tatminkâr ve adil bir karşılığını bulmak neredeyse imkânsızlaşır. İnsan zihninde bir karşılığının olmasına rağmen reel alanlarda bir türlü tam olarak gerçekleşmeyen bu adalet düşüncesi, zaruri olarak âhiretin varlığını da gerekli kılmaktadır. İlişkilerde; görülemeyen, hesaplanamayan ve ölçülemeyen bir açık her zaman vardır. Bu açık; insanlar arasında “mer-

hamet” le karşılanabilecek düzeyde ahlaki bir etkileşimi zorunlu hale getirir. Ayrıca erdemli davranışlardan yoksun ve sadece eşit paylaşıma uyarlanmış bir emek taksimi, beraberinde engel olunamayan açıkların oluşturacağı kıskançlık ve ihtirasları davet edecektir. Öyle ki “Ben kazandım, istediğim gibi harcarım. Bu benim hakkım.” düşüncesi, kendini temize çıkarmak adına ihtiyaç duyacağı meşruiyeti “din” ile ilişkilendirerek sağlamayı da seçebilir. (28/78) Şöyle ki;

“Kendilerine, ‘Allah’ın size verdiği rızıktan başkaları için harcayın!’ denildiğinde, hakikati inkâra şartlanmış olanlar, inananlara, ‘Rabb(in) dileseydi (kendisinin) besleyebileceği kimseleri biz mi besleyelim? Doğrusu siz açık bir yanılığa içindesiniz!’ derler.” (Yasin, 36/47)

Bu ayette, yoksulluk ve yoksunluğu “kader” sayan bu müptezel düşüncenin sahiplerine dikkat edilirse bunlar, işlerine geldiğinde dini terminolojiyi kendi menfaatleri için kullanmaktan çekinmemektedirler. Aslında kısaca “Allah versin.” diye anlamlandırılabilir bu yaklaşım, dünyanın mevcut halini vahyin değer atıflarından soyutlayarak materyalist bir yaklaşım izler. Ayrıca buradaki servet sahiplerinin bu kadar açık bir çelişkiyi böylesine dile getirmeleri, muhataplarıyla alay ettiklerini de göstermektedir. Demek istedikleri şey şudur; “Madem Allah diyorsunuz! Öyleyse o doyursun fakirleri de görelim.” Bu yaklaşımın temelinde Allah’ın inkâr edilmesinin yanı sıra alttan alta “Bize tabi olun biz sizi doyuralım.” teklifi de var gibidir. İnsanın elindekileri paylaşmamak için sonu ıftıraya varan son derece aşağılık bu tavrı düşündürücüdür. Bilindiği üzere Allah’a iftira zulmün en büyüğüdür.

Dünyada kendisine sunulan her şey insan için rızıktır. İnsanın bu durum karşısında yaratıcısına minnettar olması ve teşekkür etmesi beklenir. Ancak rızkın elde edilmesi insanın işidir. “Onun için çalıştığından başkası yoktur.” (39/53) ilkesini koyan yine Allah’tır. Her insanın yeterince iyi yaşama hakkı vardır. Bu anlamda mağdur ve mazlum olanların korunması da ayrı bir sorumluluktur. Rızkın dağılımı konusunda Allah’ın fail olarak zikredilmesi, insandaki sahiplenme duygusunun oluşturacağı olumsuzluklardan onu kurtararak elde ettiklerini paylaşmasını sağlamak içindir. Kur’an’da “eşit olma korkusu” ile servetini paylaşmayan hatta bu korku yüzünden çalıştırdığı kimselere hak ettikleri karşılığı vermekten kaçınanlar kınanmaktadır. Şöyle ki;

“Rızık konusunda, kiminize kiminizden fazla veren Allah’tır: hal böyleyken, kendisine fazla verilmiş olanlar,

rızıklarını -aralarında eşitlik olur korkusuyla- sağ ellerinin malik olduğu kimselerle paylaşmakta isteksiz davranıyorlar. Peki, (böyle yapmakla) Allah’ın nimetini (bile bile) inkâra mı kalkışıyorlar?” (Nahl, 16/71)

“Rızık konusunda, kiminize kiminizden fazla veren Allah’tır.”

Yani;

Doğanın ve sizin tabiatınızın bütün kanunlarını koyan o.

Yaratan siz misiniz, yoksa o mu?

Buna göre kiminiz kiminizden farklı ve çeşitli uğraşlar içindesiniz.

Daha çok kazanmanız daha farklı olduğunuz anlamına gelmez.

Elinize geçen nimetler sizi diğerlerinden üstün yapmaz.

Kimsenin kanı diğerinden daha kırmızı değil.

Öyleyse bu kabiliyetleri size verenin o olduğunu bilin de böbürlenmeyin.

Daha fazla kazananlar az kazananları küçük görmesin diye;

Elde ettiklerinizi mümkün mertebe paylaşmanızı istiyor.

Bak, kanunları o koyduğu için dürüstçe kendini fail olarak anıyor.

Aynı dürüstlüğü sizden de bekliyor.

‘Rızkı ben dağıtıyorum.’ havasına girmeyin diye uyarıyor.

Fakir fukarayı geçim derdiyle imtihan etmek sizin ne haddinize!

Serveti bir güç gösterisine dönüştürüp kendinizi ya da başkalarını onun yerine koymayın artık.

“Aralarında eşitlik olur korkusuyla.”

Yani;

Eşit olma korkusunun sizi nimet gaspına götüreceğini görün.

Bu korkunun sizi esir almasına müsaade etmeyin.

Paylaştıkça arttığını görmüyor musunuz?

Emeğe ve emekçiye saygınızı yitirmeden,

İnsanlara hakkını vermekten sakın geri durmayın.

Allah’ın nimetini (bile bile) inkâr mı ediyorlar?”

Yani;

Yaratan ve size bol bol nimetleri sunan o olduğuna göre,

Paylaşmanız gerektiğini fark etmelisiniz.

Gerçek mülk sahibinin o olduğunu bile bile,

Hak edenin ücretini nasıl kesersiniz?

Bu tavrın bizzat onu da yok saymak anlamına geleceğini anlamıyor musunuz?

Paylaşmak, bir erdemdir. Emeğe saygı duymak ve hak edene hakkını vermek ise çok önemlidir. İnsana yaraşır

şekilde yaşamak herkesin hakkıdır. Bu hakkı bile bile gasp etmek zulümdür. Herkesin insanca yaşaması adına topyekûn bir çaba oluşmadığı sürece, günübirlik yardımların sorunları çözemediğini de görmek gerekir. Bu durumda; adalet, eşitlik ve özgürlük gibi temel sorunları herkes için anlamlı hale getirme çabasıyla yoksun bir yardım anlayışı, gösteriş ve tatmin aracı olmaktan öteye gidemeyeceği gibi bu yardımları yapanları da erdemli ve iyilik sahibi kılmaz. Üstelik sadece insan olmak hasebiyle zaten yapılması gereken yardımları marifet saymanın da anlamı yoktur. Kalıcı iyilikler peşinde bedeli ödenerek yapılan eylemlere yönelmek her zaman daha tutarlı sonuçlar verecektir. Aksi halde insan, elde ettiklerini afiyetle yemek için arayacağı bir meşruiyet zemini oluşturma çabasıyla bir türlü kurtulamayacaktır.

Serveti Meşrulaştırmak

İnsanın çevresi, sadece toprağa endeksli coğrafi bir tanımın konusu değildir. Sosyal ve özellikle kültürel bütün yapıları da içine alır. Bu anlamda insan için; kâr elde ettiği ve itibar kazandığı çevre çok önemlidir. Çünkü bu alanda kendini güçlü ve mutlu hisseder. İnsan çoğu zaman yaşadığı çevrenin olabilecek en iyi ortamlardan biri olduğuna kendini inandırır. Karşılaştığı olumsuzluklara haklı ve uzun gerekçeler üretir. Sonuç alamadığı durumlarda işi tarihe, zamana ya da Allah'a yıkar. Bir süre sonra insanın kendini anlamlandırdığı ve aidiyetini oluşturduğu çevre o kadar önemli hale gelir ki insanın diğer düşüncelerinin de çıkış noktasını oluşturur. Artık bu zemin doğduğu ve büyüdüğü bir alan olmaktan daha öteye geçer.

İnsan, en kalın örtüyü de örtse fitratından kaynaklanan olumlu dürtüleri yok edip vicdanının sesini tamamen kısamaz. Çoğu kez bu sesi bastırmak için elindeki serveti kullanır. Parasıyla ses ayarı yapar. Ara sıra okul, cami, hastane yaptırmayı dener. Bazen tespih koleksiyonu yapar. Olmadı lüksünden kısar. Böylece rahatlamayı dener. Zira iyilik, bazen kötülüğe örtü olur. Aşevi açarak "israf" a hak kazandığını düşünmek gibi. Bilindiği gibi müsrifiği hoş gördüren şey, oldukça çok infak etmektir. Ya gerçek gıdasından yoksun bırakıldığından ya da sürekli ihmal edildiğinden olsa gerek vicdan bazen sapıtır. Ardından hayattan kendisi için, başkalarına yaptığı iyiliğin en az on katı, şımarma kredisi satın alır. Yaptığı yardımların her birinin, kendi sınır aşımalarını bire on affettireceği vehmine kapılır. Buna vicdan aklama veya benlik tazeleme de denilebilir. Batı'da ki adı günah çıkarmadır.

Rızkın elde edilmesi insanın işidir. "Onun için çalıştığından başkası yoktur." (39/53) ilkesini koyan yine Allah'tır. Her insanın yeterince iyi yaşama hakkı vardır. Bu anlamda mağdur ve mazlum olanların korunması da ayrı bir sorumluluktur. Rızkın dağılımı konusunda Allah'ın fail olarak zikredilmesi, insandaki sahiplenme duygusunun oluşturacağı olumsuzluklardan onu kurtararak elde ettiklerini paylaşmasını sağlamak içindir.

Sosyal adaletin olmadığı bir ortamda rekabete dayalı bir piyasadan devşirilmiş servetler, kirlenmeden sahiblerine ulaşamazlar. Kirliliğin asıl nedenleri üzerinde durmak ve bu oluşturulmuş bataklığı kurutmak yerine sineklerle uğraşmak beyhudedir. İnsan yaşadığı ortamı derinlemesine sorgulayarak onu aklama çabası içine girmemelidir. Şikâyet etmeli, üzülmeli ve çözümler önermelidir. Çünkü refah, iki şeyi örtmeye çalışır. Allah ile ilişki ve sosyal adalet. İyilik yapmak ve başkalarına yardım etmek, özveri isteyen bir iştir. Ortada bir musibet geziyorsa bu herkesi ilgilendirmeli ve yine herkesten uzak kalmalıdır. Çünkü sadece sadaka verenden uzaklaşan bir belanın biraz ileride bir başkasının zararına yol açabileceği de düşünülmalıdır.

Kur'an, herkesi kölelikten kurtarmak, yetime sahip çıkmak ve yoksulu doyurmak gibi niyet ya da amacı olmadan insanın girişeceği müspet teşebbüslerin dahi atıl kalacağını söyler (90/10). İyi niyetle "Allah rızası"na oturmayan eylemleri sonuç itibarıyla rüzgârda savrulan saçılmış toz zerrelere benzetir (25/23). Şüphesiz Allah, kimseye kaldıramayacağı bir sorumluluk yüklememiştir. Nitekim insanın bir güç gösterisine dönüştürüp tükettiği servetini sorgulanamaz sanarak Rabb'ini razı edemeyeceği de bellidir (90/6).

Serveti Kutsamak

Mülkiyetin Allah'a ait olması, ahlaki anlamda serveti kutsanmaktan korur. Çünkü insan zihninde kutsanmış bir mülk, sadece bireye ait olan tarafla paylaşılması kabul

etmez. Dokunulmaz hâle gelir. Şirki reddeder. Mülkiyet anlayışında olduğu gibi hâkimiyetin de sadece Allah'a ait olmasından kasıt, servetin sadece belirli bir zümre elinde tekelleşerek başkalarına baskı aracı olarak kullanılmasının önüne geçmektir (59/7). Bu anlayış, insanın sahip oldukları üzerinde dilediği gibi hareket etmesini önler. "Dilediği gibi hareket etmek" anlayışı, insanın ilk planda sosyal adaleti yok sayan tasarruflarını hatırlatmalıdır. Başka bir ifade ile başkalarının mağduriyeti yanında insanın sahip oldukları üzerinde istediği gibi davranabilmesinin ahlakî bir tutum olmayacağı vurgusu vardır. Kur'an, Hz. Şuayb örneğinde yaşadıkları toplumun sorunlarına gözlerini kapayarak servetlerini bir güç gösterisine dönüştüren kimselerin "diğer" insanları dışlayan keyfi tasarruflarını kınamaktadır.

"Ey Şuayb! dediler, '(Şu) senin namazın (ya da dua alışkanlığın) mı, atalarımızın tapına geldiği şeyleri bırakmamız ve malmız mülkümüz üzerine keyfi tasarruflarda bulunmamamız yönünde bizi uyarmayı zorunlu kılıyor? Çünkü (biz) sen(i) aslında yumuşak başlı, akli başında biri (olarak biliriz).'" (Hud, 11/87)

Burada söz konusu edilen insanlar tamamen dinsiz değildir. Hatta kendilerine göre dindar bile sayılabilirler. Geleneğe sıkı sıkı yapışır. Adet haline gelmiş bir dindarlık kimseye zarar vermez. Onların dindarlıkları; farenin, bulduğu kaşar tekeri içinde girdiği itikâfa benzer. Aslında dinin kişisel çıkarlara alet edilmesi bal gibi budur. Onların zihninde; "Allah" anlayışı, zayıf insanların, hayatın güçlükleri karşısında sığınmak için korkudan uydurdukları bir şeydir. Çoğu kez bundan da emin olamazlar. Gerek içten gelen vicdanlarının rahatsız eden sesi gerekse dış dünyalarında karşılaştıkları soru ve sorunlar yakalarını bir türlü bırakmaz. Üstelik iyi bir insan görüntüsünde; tarihe, kültüre ve geleneğe saygı yattığını düşündüklerinden özellikle kalabalıklar arasında konjektüre uygun davranırlar.

Din; onlar için, bir kültürel öge olarak onların hayatına müdahale etmediği sürece saygı görebilir ve ancak bu şekilde kabul edilebilir bir şeydir. Bu yüzden dinin sosyal ya da siyasal form kazanmış yönlerini ayıklamak isterler. Batı düşüncesi dini kiliseye hapsederek aynı şeyi yapmış ve dinin, kişiye ait özel alanlar dışında etkili olmasını engellemeye çalışmıştır. Bunlar genellikle "Allah insana hiçbir şey indirmemiştir." (6/91, 67/9) diye düşünürler. Zaten kendilerini mecbur edebilecek hiçbir ahlaki sorumlulukları yokmuş gibi davranır ve yaşarlar. Aslında hiçbir insan dinsiz değildir. Bir şeylere inanır.

Servet sahipleri de bundan tamamen müstağni kalamazlar. Kendilerine şu ya da bu şekilde bir din aşısı yaparlar. Bilindiği gibi aşı, zayıflatılmış mikroptur. İçi boşaltılıp ayin mantığında özel gün ve gecelere indirgenerek zayıflatılmış bir dinin kendilerine zararı olmadığı gibi faydası olacağını düşünürler. Bu dozu ayarlanmış seramoniler de insanlar, kendilerine format atarlar. İnsanları uyuşturucuya başlatan sebepler ve bundan gördüğü zararlar düşünülürse din bu gibilerin elinde en zararsız araçtır.

Güç, merhametten yoksunsa zulme dönüşür. Özellikle para, insana güçlü olduğunu düşündürerek onu hak ve hukuk tanımaz hale getirebilir. Bu durumda kanunlar, sadece fakir ve kimsesiz insanları yola getirmek için bir araç olarak görülecektir (9/8–10). Kazanma ve kazandıkları muhafaza ederek arttırma hırsı insanı sorumluluklarından soyarak çıplak bırakabilir. Nice dev kaftanlar içinden kişilişiz cücelerin çıktığına tarih şahittir. Lüks hayatların debdebesi, insanın güvenliği için yeterli olamamıştır. Kur'an'da vahyin öğütlerinden yüz çevirerek elindeki nimetler için teşekkür etmeyen şımarık zenginler, uyarılmıştır. Burada "teşekkür etmek" demek fakirin hakkını gözetmek ve toplumsal sorumluluklarını üstlenmek anlamındadır (16/112). Kişinin paraya olan yakınlığı onu ahlaktan ve infaktan uzaklaştırmamalıdır. Zenginlik, çoğu zaman tarife muhtaçtır. Mutlu olmak için tek başına yeterli bir sebep de değildir. Zaman her şeyi eskitir ve yok eder. Sonuçta insanın elinde hiçbir şey bırakmaz. Hızla akıp giden zamana direnen tek şey insanın yaptığı iyiliklerdir. Zira insanın refah düzeyinin artması, bazen hayırlı bir sonuç da vermeyebilir (6/42–45).

İnsanlar, şarabı İsa'nın kanı yapıp ekmeği ona batırıp kutsayan Batı kültürünü bu yönde takip etmeyi sürdürdükçe ağzına bir parmak bal sürülüp kavanozu dışardan yalamaya alıştırılan kitleler oluşturup kazandıklarını kutsamanın farklı yollarını yine bulacaklardır. Ölümün insanları eşitleyen yanını görmedikleri sürece...

Bin yıl Yaşamak

Vahyin kontrolünden çıkmış ve Yahudilerde olduğu gibi içeriği kişisel kabullerle özelleştirilmiş bir inanç, sahibinin dengesini bozabilir. İçeriği bir ırkın, bir cemaatin ya da şahsın menfaatlerine indirgenmiş bir iman evrensel yönünü yitirir. Bu durumda imanla ilişkilendirilen kavramların anlamı ve kapsamı bireye göre değişecektir. Böylece hayır ve şerre, dost ve düşmana farklı anlamlar yüklenir. Hatta mümin ve kâfirin kim olduğunda dahi ittifak sağlanamaz. Başka bir ifade ile sahası ve çerçevesi-

si vahyin rehberliği tarafından belirlenmemiş bir iman; bencillik, kıskançlık ve nankörlükle bir araya gelirse asıl tehlike o zaman ortaya çıkar. İman o bozuk haliyle insanın korkularını gidereceği yerde onları beslemeye, ihtiraslarını gemleyeceği yerde kamçulamaya başlar. Sonrasında müşriklerden daha beter bir adam oluşur. Bakın;

“...De ki: “Eğer inanan kimseler iseniz, imanınız size ne kötü şey emrediyor. ‘De ki: “Eğer Allah katındaki ahiret hayatı, başka hiç kimseye değil de yalnız size mahsus ise ve kanaatinizde samimi iseniz o zaman ölümü arzulamanız gerekmez mi?’ Ama kendi elleriyle yapıp-ettikleri ortadayken bunu hiçbir zaman temenni etmeyecekler: Allah zalimleri her halleriyle bilmektedir. Ve sen onları başkalarından daha ihtirasla hayata sarılmış göreceksin, hatta Allah’tan başkasına ilahlık yakıştırmaya şartlanmış olanlardan (müşriklerden) bile daha çok. Onların her biri bin/binlerce yıl yaşamak ister; hâlbuki uzun yaşaması, böyle birini (ahirette) azaptan kurtarmaz; zira Allah onun bütün yapıp-ettiklerini görmektedir.” (Bakara, 2/93–96)

Seçkincilik öyle bir beladır ki Allah’ı da ahireti de özelleştirir. Sadece kendine has kılar. Cenneti dahi kendisi için kapattırır. Bu durumda diğer insanlar için gidecek bir yer kalmaz. Nitekim gidecek bir yeri olmayan insanları da adam yerine koymazlar. Onlar adına herhangi bir sorumluluk duymazlar. Ayrıca “Onları müşriklerden daha fazla hayata bağlı bulursun. Bin/binlerce yıl yaşamak isterler.” sözüne dikkat edilirse bu uzun yaşama isteği insanı arzularının esiri yapar. Daha çok yaşamak için her şeyi göze alabilirler. İnandığını söyleyen bir insanın bu tavrı içler acısıdır. Vahiy, onların yalanını ortaya çıkarmak için bu kabullerinin gereği olan sözlerini devam ettirir. Sözün namusu denen şey işte burada gündeme getirilir. Şöyle ki;

“Kanaatinizde samimi iseniz o zaman ölümü arzulamanız gerekmez mi?”

Burada “Gidip ölü.” demek istemiyor. Fakat “Ölecekmiş gibi yaşasanıza, ölmeyi ve ahirete kavuşmayı arzuласanıza...” demek istiyor. Ölümden bu korkunuz ve kaçışınız niye? Dünyaya haram helal demeden bu bağlanışınız niçin? Başkalarını umursamadan zevklerinize bu kadar düşkün olmanızın sebebi ne? Hiçbir şeyinizi paylaşmıyorsunuz. Sadece dünyayı istiyorsunuz. Hep kendinize yontuyorsunuz. Başkalarını yok sayarak menfaatlerinize bu kadar çok düşkün olmanızı nasıl izah ediyorsunuz? Samimi olmadığınızı biliyorsunuz aslında. Yaptığınız şeylerin suç olduğunu ve suçlu olduğunuzun farkındasınız belli ki.

İnsan için dünyada sonsuza kadar yaşayacağını düşünmek ciddi bir yanılgıdır (21/34, 44). Edindiği servet ile ebedî yaşayacağını zannetmesi de büyük bir bedbahtlıktır (104/3). Ölümü göz ardı edip düşünmemeye çalışarak insan güya güvenlik yüzdesini arttırmaya çalışır. Hâlbuki o ana kadar donanmadığı sorumluluk elbisesinden yoksun kalarak çırlıçıplak ölmek üzere olduğunu fark edemez. Bu üryan haliyle çekeceği hasret ve pişmanlıkların ona ödeteceği bedeli ve rahmetten uzak kalarak üşüyeceğini düşünemez.

Aç gözlülüğünün insanın hayatını cehenneme çevirdiğini görünce sağlam bir inancın hemen arkasından ahlaki davranışların gelmesi gerektiğini anlıyorsunuz. İnsan neden marketten aldıklarının bilinmesini istemez? Ya da “Mısafer geliyor çabuk sofrayı toplayalım.” der. Lüks yaşıyor görünmek insanı niçin rahatsız eder? Paylaşması gerektiğini bildiği için olabilir mi? Her halükarda siz siz olun “Gel beraber yiyelim.” deyin. Çünkü paylaşmak daha bir güzel. Ne de olsa kefenin cebi yok. Bin yıl yaşayamayacağına göre paylaş paylaşabilirsen.



EĞİTİMİN AHLÂKÎ BİR GEREKSİNİMİ ELEŞTİREN VATANDAŞ

Halil Rahman AÇAR
hrahmana@hotmail.com

21. Yüzyılda meydana gelen değişiklerle, TANRI DEVLET ve Baba Devlet anlayışları geride kaldı. Bu yaşanan değişimlerle birlikte vatandaşlık görevlerinin de değiştii unutulmamalı. Bu çağda körü körüne itaat ve kulluk beklentisi içinde ideolojik eğitimi ilköğretimden üniversiteye kadar sürdürme ısrarının ülkeye olumlu bir katkısı bulunmamaktadır. Eğitim alanında eleştirel düşünme ve tutum; aynı zamanda eğitim uygulama ve yöntemlerinin ilke olarak yanlışlanabilirliğini ve akılsal bir meşruiyetini de gerektirir.

Siyasal bir kurum olan devletin ortaya çıkmasına ilişkin kuramsal birçok açıklama söz konusudur (Okandan 1945). Biyolojik, sosyolojik, ekonomik ve felsefi açıklama tarzları bunlardan birkaçı. Bir şeye *devlet* nitelemesi yapabilmenin asgari koşulları olarak; azımsanmayacak sayıda insanı içinde barındırması, ideal olmasa da belli kuralları veya modern anlamda yasalar içermesi ve ortak bir yararlanışın bulunmasından söz edilebilir. Bu yazıda *vatandaş eğitiminin*; ahlâk felsefesi ve siyaset bağlamında dünyadaki gelişmeler karşısında bir gereksinimi dile getirilecektir.

Küresel uyum sürecinde ulus devletlerin eski önemlerini yitirmeleri, zorbalıklarını çağcıl gelişmeler karşısında yeni dönemde sürdürmedeki güçlükleri, toplumsal gerçeklerini görmemezlikten gelmeleri ve çağdaş düzenlemelere zamanında ayak uyduramamaları nedeniyle uluslararası düzenden *norm alıcı* konuma düşmüşlerdir. Bunun temelinde ise, *insan haklarının* günümüzde *devlet üstü* konuma yükselişi ve *devlet aklı* adına ihlal edilmemesi anlayışının yaygınlaşması ve benimsenmesi kadar, süreç içinde insanların; ulus devlet anlayışı ve dayatmalarından uzaklaşmaları, ulus devlet egemenliğinin daralması ve *klasik devlet paradigmalarının* ehemmiyetini kaybetmesi yatmaktadır.

Ayrıca ulus devletlerin muhafazakâr tutumlarıyla farklı görüş ve yönelimlere politik alanda *tam* bir *hürriyet* ve *rekabet tanımaması*, şeffaf yapılanmayışları, değişimi ve geleceği okuyamamaları, *propagandaya dayalı varlıklarının* küçülmesini getirmiştir. Coşkun C. Aktan dünyada bu alandaki değişimin boyutlarını yedi ana başlık altında toplamaktadır. Yeni değişim dinamikleri karşısında devlet anlayışındaki değişimler öz itibarıyla aşağıdaki şekildedir :

1- Ekonomik alanda;
Korumacı devlet anlayışından → Küresel devlete
Ulusal devletten → Trans - nasyonale devlete
Müdahaleci devletten → Liberal devlete
Tekelci devletten → Rekabetçi devlete

Kapalı devletten → Açık devlete

2- Siyasal alanda;

Emredici devlet → Katılımcı devlete

Gizli devlet → Açık devlete

Kayırmacı devlet → Meritokratik (Liyakat sistemine dayalı) devlete

3- Sosyo - Kültürel alanda;

Ulus devlet → Çoğulcu devlete

Yerel değerlere dayalı devlet → Evrensel değerlere dayalı devlete

Kutsal devlet → Birey merkezli devlete

4- Organizasyon alanında;

Kalitesiz devlet → Kaliteli devlete

Dikey hiyerarşik devlet → Yatay katılımcı devlete

Koruyucu devlet → Düzenleyici devlete

5- Teknolojik alanda;

Bürokratik devlet → Elektronik devlete dönüşmüş durumda (Aktan 2003, 91- 97).

Her ne kadar devlet kademelerinde bireysel ve kurumsal düzlemde değişime direnmek ve alternatif iktidar odağı olmak isteyenler bulunsun da karar mekanizmalarında bulunan yönetici seçkinlerin dünyadaki bu değişimler çerçevesinde köklü paradigma değişikliklerine yönelerek devlette *demokratikleşme, sivilleşme, şeffaflaşma* açılımlarını hızlandırmalıdır. Bu gelişmeler ışığında güç kaymasının *devletten bireye*, kapalı devlet modeli yerine *açık devlete* geçiş söz konusudur (Aktan 2003, 98) . İdeal devletin yeni vizyonu kısaca şu şekilde özetlenebilir :

Toplumsal uzlaşının aranması,

Halk egemenliğine dayalı bir kuruma dönüşmesi,

Yönetimde açıklık,

Varlık sebebi, bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması,

İnsanlar arasında cinsiyet, ırk, din, dil farkı gözetmemesi,

Yönetimde liyakat sistemini geçerli kılması,

Devletin katılıma dayalı bir kurum olması.

Bilindiği gibi, her toplum doğal olarak; kültürel, dilsel, dinsel, ırksal farklılıklar içerir. Bu çeşitliliği geniş bir ufuk ve ahlâkî çerçevede zenginlik olarak görebilmek ve dengesini kurabilmek gerekir. Bir taraftan kendi toplumsal bileşenlerimizi tanıma, muhafaza etme; *farklılıkları tanımayı*, diğer taraftan, toplulukların içinde yer aldığı

yapının muhafazası; *birlik* dengesini gerektirir. Çünkü *birlik* olmadan *farklılıklar*, devletlerin çatırdamasına yol açarken, *farklılıkları görmeden birlik olma* ise kaçınılmaz olarak *hegemonyacı* bir çerçeve dayatır. Toplum üyeleri arasında değerler bakımından ancak *türdeşlik* bulunduğu zaman devletin varlığını sürdürebileceği iddiası tutarsız ve gerçek dışıdır.

Küreselleşme ile değişik kültürlerin bir arada yaşamasını mümkün kılacak formül arayışları hız kazansa da toplumsal birlikteliklerin *çatışmasız* kurulmasında, *sosyal birlikteliklerin* sağlanmasında ahlâkî yükümlülükler her şeyi öncelediğinden her düzlemde öncelikli olarak benimsenmesi ve uygulanması hayati önem arz etmektedir. *Ötekini* olumsuzlayan ve dışlayan resmî veya gayri resmî bir tutum ve zihniyet hastalığıdır. *Ben- öteki* ilişkisinin değer temelli mantıklı ve sağlıklı bir irdelemesi hukuktan önce ahlâk alanında yapılabilir. Hukukla pekiştirilir, güvence altına alınır. Huzurlu toplumsal çerçevenin oluşmasında;

a. *bireye,*

b. *topluma,*

c. *devlete* düşen ahlâkî görev ve sorumluluklar temellerini öncelikle *ahlâkîlikte* bulur. Bunlara sırasıyla değineceğim.

Ahlâk felsefesi; bilindiği gibi, ahlâk pratiği olmayıp, ahlâk pratiğinin *kuramıdır*. Bir anlamda, *insanın eylemelerini* ve değer ölçütlerini *sorgulayarak, kavrayarak* üzerinde *düşünerek* gerçekleştirmesidir (Piper 1999,98). İnsan-insan ilişkisinde *var olması gerekeni* gerçekleştirmedir. Hangi yaşam biçimini *neden, niçin* seçmeliyim? Neyi, *neden* istemeliyim? *Neden* yapmalıyım? Pratik; bir bakıma ahlâkın *varolma* koşulu, *hedefi* ve *amacıdır* (Piper 1999, 61). Bu nedenle ahlâkîlik; kişi ve grupların ahlâkî yaşamlarını *bir temele* bağlı olarak kurmada, ahlâkî eylemin *keyfi* bir eylem olmadığı, insan, toplum ve devlet varlığı için *vazgeçilemezliğine ilişkin ahlâk bilincini* geliştirerek eyleme biçimlerinin sorumluluğunda olan bireyler amaçlar. Ahlâkî kurallara ihtiyaç duymak; baskı istemek ya da belli kurallarla sınırlanmak olmayıp, özgürlükten *herkesin* yararlanabilmesi için mevcut pratiğin, yapının *ahlâkî bilinç duyarlılığıyla sürekli sorgulanması* gerekliliğini gösterir.

Ahlâkî gereksinimin boyutları esas olarak, *kişisel, toplumsal, siyasal yönetim* başlıkları altında toplanabilir. Acaba, bireyin ahlâkî *kaygı* duyması nasıl mümkündür? Bu soru, kısaca bireyin kendi *varoluşunu* merkeze alarak *kendine*

has yaşamını bulması şeklinde cevaplandırılabilir (Dökmen 2002, 250- 251). Kendine *has* yaşama düzeyine;

- a. ahlâk felsefesi,
- b. sağlıklı (*bilgi sağlığına dayalı*) eğitim yardımcı olabilir.

İnsanın varoluşunu yaşayabilmesi;
kendisini derinlemesine *tanımasına*,
duygu ve düşüncelerinin *farkında* olmasına,
bunları ifade edip, *sorgulayabilmesinde* yatar.
Böylece birey;
kendi iç gerçeğine,
doğaya,
toplumunun gerçeklerine kulak verebilir. Bunlar kaçınılmaz olarak bir takım tutumları gerektirir. Birey; kendine *has* yaşamadığında
a. kendisine,
b. çevresine yabancılaşır (Dökmen 2002, 22).

Ahlâkî tutumun temelinde *birey gerçeği* bulunduğundan, ahlâk açısından özgür birey, *ahlâkî yetkinliğe* sahip bir şahsiyet olarak düşünülür. Bu husus bireyin kendi *kendini belirlemesi, yönlendirmesi ve düzenlenmesi* olarak görülür. Sınırlanmamış bir serbestlik olarak anlaşılmaz. Bu bağlamda eleştirilmesi gereken husus *birey* ya da *bireylik* olmayıp, *bireycilik* olmalıdır. Bireyin *bireyliğine* yönelik 3 potansiyel özelliği burada anılabilir :

1. Özerk eyleme ve seçme kapasitesinin bulunuşu,
2. Sosyal etkinliklerde ve ilişkilerde bulunabilmesi,
3. Kendini geliştirebilmesi (Lukes 1995, 138).

Toplumsal yaşamda bütünleşmenin sağlanmasında;
iyi niyet,
diyalog,
farklılıkları hoş görme,
saygı,
sevgi,
uzlaşma ve
yaşama özgürlüğünün kısıtlanmamasının önemli bir rolü vardır.

Tüm bunlar ahlâkî değer ve doğrulardır. İşte ahlâkın *sosyal boyutuna ilişkin* bu ve benzeri ilke ve doğrular; temelinde sana yapılmamasını istemediğin şeyi, sende başkalarına yapma anlayışıdır. Çünkü insanlara *değer vermek*; onlara *kıymetsiz varlıklar* gibi *davranmamayı*, amaçlarımıza ulaşmak için *kullanmamayı*, *öldürmemeyi*, *işkence uygulamamayı*,

değer verdikleri şeyleri *küçümsememeyi* öğretir (Parekh 2002, 167).

Bu *ötekine* karşı bir *duyarlılık* gerektirir. Aynı zamanda ötekinin de *bize* karşı duyarlılığını oluşturur. Siyasal yönetim boyutuna gelince; ahlâklî bir *siyasal yapı* ahlâklî bir toplumun yansımasından başka bir şey değildir. Gerçekte siyasî yapıyı ahlâkileştiren *birey* ve *toplum* olmakla birlikte, devlet de müessese olarak toplumun ahlâkileşmesinde *örnek* olabilir, eğitim yoluyla ahlâklılığa katkıda bulunabilir. Örneğin, “ Gözlerimi kaparım - ödevimi yaparım ” anlayışı *ahlâkî* değildir. Resmi ideolojinin ideologlarından Ziya Gökalp’ın aşağıya alıntılanan şiirinin nasıl bir görüş içerdiği açıktır :

Ahlâk yolu pek dardır,
Tetik bas önü yardır.
Sakın hakkım var deme,
Hak yok, vazife vardır.

Oysa düşünmeden iş yapmanın ahlâkî bir değeri yoktur. Düşünme; bir yönüyle problem çözmeye ve problem çözmeye de uygulamalı bir düşünme olarak değerlendirilebilir (Fisher 1990,98). *Yaratıcılık da*, sadece çözümler üretmek olmayıp, *daha iyi çözümler* üretmek şeklinde anlaşılırsa (Fisher 1990, 33), eleştirel düşünmeyi; sürekli olumsuz ve *hata arayıp bulma uğraşısı* gibi görmekten *kurtulunur*. Aslında onun *neden* değerlendiren bir düşünce olduğu görülürse, eleştirel düşünebilme; bağımsız, özerk düşünebilmeyi başarabilen akıllı kişi idealini gösterir (Fisher 1990, XII). Bir anlamda *dengeli* görüş geliştirebilme yeteneğidir ve yapılacak itirazlara hazır olmaktır (Fisher 1990, 93).

Siyaset – ahlâk birlikteliğindeki *devlet anlayışı ve arayışı*;
a. *bilgili*,
b. *katılımcı* ve
c. *etkin vatandaşlar* yetiştirmeyi amaçlar.

Eğitimin ahlâkî boyutunu gözetmek isteyen devlet; öğrencilerini eleştirel bir tutumla her konuda eğitmesini ve yetiştirmesini çağcıl bir ihtiyaç olarak görmeli. Çünkü eleştirel düşünme eğitimi; eğitimin ahlâklılığıyla ilgilidir. Örneğin; *neleri, niçin* öğretiyoruz ve uyguluyoruz? Ahlâk açısından; örneğin öğretilceklerin kabul edilebilir uluslararası belli *standartlar* içermesi, kapalı toplum modeli beklentisiyle öğrenci yeteneklerinin köreltilmemesi, olgunlaştırılması önemlidir. Eleştirel düşünme bağlamında, *açık zihinlilik* burada; hiçbir *inanç* veya *kanaat*

taşıyımama anlamına gelmeyip, *nedene dayalı kanıt sunabilmeyi* ve gerektiğinde sahip olunan inançları *değiştirebilmeyi* (Fisher 1990, 18) ifade eder.

İşte küresel elektronik iletişim çağında ve ulus devlet kültürlerinin çözülmesi karşısında tezim;

- a. eğitim sistemimizin *amaçları* arasında ve
- b. *yurttaşlık eğitiminde* bir ahlâkî gereksinim olarak *eleştiren vatandaşlığın** yer almasıdır.

Bunun yararları ise,
eğitim politikamızın ve pratiğimizin *düzeltilmesi* kadar *birey*,
toplum ve
devlet açısından böylesi bir eğitimin kazanımlarıdır.

Vatandaşlık kavramı; dar ve geniş anlamda değerlendirilebilir :

- a. Dar anlamda vatandaşlık; bir ülkedeki yasal statü ve politik etkinliklerle ilgili olup, oy verme, kamuda görev, yasal haklar ve sorumluluklarla sınırlıdır.
- b. Geniş anlamda vatandaşlık; bireye yönetimle ve toplumdaki üyelerle ilişkilerinde *arzulanabilir nitelikleri kazandırmayı* kapsar. Bunun toplumsal yararları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Bu tarz yetiştirilmiş bireylerle *toplumun niteliğini artırma* sağlanabilir.

Toplumsal ve siyasal yaşamın eleştirel tartışma ortamından çıkan görüşlerle daha *sağlıklı* kurulabilme imkânı doğabilir. Kamusal alanın inşasında ve kullanımında birey, eleştirel kurucu kapasitesiyle *orijinal çıkarım ve öneriler* yapabilir.

Verilecek *eleştirel vatandaşlık eğitimiyle*, birey bir seçimle karşılaştığında onun boyutu ve önemini kavrayabilir. Yapılmış siyasi tercihlerin dışında *diğer çözümlerin* de olduğunu düşünebilir.

Böylece ülke içinde *neliği* tartışmalı olan, ülke dışında ise hiçbir gerçekliği olmayan kısır düşünce ve ideolojileri eğitim adına yetiştirmekte olan yeteneklere yükleme yerine *farklılıklarla* birlikte, *ortak kurallar* çerçevesinde açık uçlu bir eğitim felsefesi anlayışıyla yaşamayı insanımıza öğretebiliriz. Öğretim sistemimiz insanımıza bir arada yaşamayı kazandırmıyorsa eğitim politikalarının öncülleri ve ideolojik tutamakları üzerine yeniden düşünülmesini gerektirir. Bireylerin;
haklarını,
sorumluluklarını,
görevlerini ,

Gerçekte; küreselleşme, bir evrenselleşme olmadığı gibi, bir dünya devleti de yoktur. Dünyaya açılmak, anlamak ve bu doğrultuda eğitim yapmak ile dünya vatandaşlığının aynı şeyler olmadığı bilinmelidir. Eleştirel düşünme ile aklilik arasında bir birliklilik söz konusu olduğundan (Siegel 1998,30), eleştiren aklilik eğitimi olmadan, eleştiren vatandaş yetiştirilemez. Daha iyi bir toplum için, daha eleştiriye açık bir yapı gerekir.

zorunluluklarını *bağımsız* bir kafayla anlamaları kadar, siyasî ve insanî bir kurum olan devletin; politikaları yönünden eleştirilmeyen bir müessese olarak sunumu *sağlıklı* olup, eğitim sürecinde *öğrencilere* yaşadığı yurt üzerinde *toplumsal ortak iyi* konusunda görüş bildirebilme haklarının bulunduğu kazandırılmalı.

21. Yüzyılda meydana gelen değişikliklerle, *Tanrı Devlet* ve *Baba Devlet* anlayışları geride kaldı. Bu yaşanan değişimlerle birlikte vatandaşlık görevlerinin de değiştiği unutulmamalı. Bu çağda körü körüne itaat ve kulluk beklentisi içinde ideolojik eğitimi ilköğretimden üniversiteye kadar sürdürme ısrarının ülkeye olumlu bir katkısı bulunmamaktadır. Eğitim alanında *eleştirel düşünme ve tutum; aynı zamanda* eğitim uygulama ve yöntemlerinin ilke olarak *yanlışlanabilirliğini* ve akılsal bir *meşruiyetini* de gerektirir. Çağcıl insan ve toplum arayışındaki eğitim sistemimizin öncüllerinin sorgulanarak zaman kaybetti- rilmeden; *objektif değerler* üzerine oturtulması kaçınılmazdır. Eğitimimiz; vatandaşlık eğitimi verirken, *eleştirel kapasiteye sahip vatandaş eğitimine* yönelebilirse, istenen *açılım ve zenginliği* elde edebiliriz kanaatindeyim. Devlet de ahlâkî *sınırlar* içinde ve *vatandaşlarının talepleri* doğrultusunda kendisini *yeniden* yapılandırabilir. Siyasiler dillendirmeseler de Türkiye Eğitim Sisteminin genel amaçları ile AB ülkelerinin eğitim sistemlerinin genel amaçları arasında farklılıkların bulunması çağdaş uygarlık adına eğitim sisteminin amaçlarının yeniden yenilenme ihtiyacında olduğu gerçeğini göstermektedir.

Gerçekte; *küreselleşme*, bir *evrenselleşme* olmadığı gibi, bir *dünya devleti* de yoktur. *Dünyaya açılmak, anlamak* ve bu doğrultuda eğitim yapmak ile *dünya vatandaşlığının* aynı

şeyler olmadığı bilinmelidir. Eleştirel düşünme ile aklilik arasında bir birliktelik söz konusu olduğundan (Siegel 1998,30), *eleştiren aklilik eğitimi* olmadan, *eleştiren vatandaş* yetiştirilemez.

Daha iyi bir toplum için, *daha eleştiriye açık* bir yapı gerekir.

İyi vatandaş eğitimine en büyük engel, *sorgulanmayan* görüşlerdir. Eğitimin sorgulamayan, düşünmeyen iyi vatandaş yetiştirme hedefi gözetmesinin insanî ve ahlâkî bir yönü bulunmamaktadır. Eğitim sistemi değerlendirilirken mevcudun yeniden üretimini sağlayan bir aygıt olarak düşünülmemelidir. Yeteneklerin önünü açacak, geliştirebilecek açık bir yapı tasarlanmalıdır.

Sonuç olarak; araçsal bir kurum olan devletin *kendini* ve *eğitimini* ahlâkî bir çerçevede üretmesinin dışında uygun bir çıkış yolu bulunmamaktadır. Fikri hür, vicdanî hür nesiller ancak *eleştirel* bir *eğitimle*, devletin çağcıl ko-

numda bulunması da *eleştiren vatandaşla* ve vatandaşının görüşlerini *dikkate* almasıyla mümkündür.

Kaynakça

- 1- Okandan, Recai G. 1945. *Devletin Menşei*. İstanbul Üniv. Yay.: İstanbul.
- 2- Aktan, Coşkun C. 2003. *Değişim Çağında Devlet*. Çizgi Yayınları: Konya.
- 3- Piper, Annemarie. 1999. *Etiğe Giriş*. Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- 4- Dökmen, Üstün, 2002, *Yarına Kim Kalacak*. Sistem Yayıncılık: İstanbul.
- 5- Lukes, Steven. 1995. *Bireycilik*. Ark Yayınevi: Ankara.
- 6- Parekh, Bhikhu. 2002. *Çok kültürlülüğü Yeniden Düşünmek*. Phoenix: İstanbul.
- 7- Fisher, Robert. 1990. *Teaching Children to Think*. Blackwell: London.
- 8- * "Critical Citizen" = "Eleştirel Vatandaş" kavramını, Tapio Puolimatka'nın "Democracy, Education and the Critical Citizen", isimli makalesinden aldım. *Philosophy of Education*, 1996 yılı: 329 - 338.
- 9- Siegel, Harvey. 1988. *Educating Reason*. Routledge: New York.



AHLAKSIZLIĞIMIZ, VİCDANSIZLIĞIMIZDAN MIDIR?

Aliye ÇINAR
aliyecinar@gmail.com

Ahlak ve Vicdan

İslam ontolojisini bütün görkemiyle temsil eden namazın gösteriş olmadığını kanıtlamanın yolunu Kur'an, hissetme ve koruyup gözetme duygusuyla test eder. Yetimi itip kakan, yoksulu doyurmayan namazı, sadece bir gösteriş olabilir (107. sure). Burada da tecrübe ve vicdan boyutu ısrarla vurgulanmaktadır. Dahası, eğer namaz orta yolda olmaya bir söz verişse ve benlikten azad olma ise, böyle kişinin kibirlenmemesi, zor durumda olanı görebilmesi, benlik duvarının erimiş olması gerekir. Madem böyle olduğunuzu ilan ediyorsunuz, niçin yetimi itip kakıyorsunuz demeye getirir, Kur'an.

Vücudun asaletinin gölgelendiği bir düşünce sisteminde, ahlaki buyrukların yerine getirilmediğinden yakınmak, sadece dogmatik bir kurallar manzumesi hakkında konuşmaktan öteye gitmeyecektir. Peki, vücudun asaletiyle neyi kast etmekteyiz? Bir başka ifadeyle, varlığın asaletinin alçalması ne anlama gelmektedir? Bir kere, insanı kırıp dökmeden çiçeklendiremeyen bir sistem, insanın asaletinden; dolayısıyla da, varlığın kemalinden söz edemez. Şu halde, 'önce insan!' dememiz gerekmektedir. Elbette, dinde ahlakın en önemli fonksiyonu, çok da masum olmayan insanın hırslarını ve arzularını gemlemektir. Ancak, din gerçekte bunu yaparken, insanı, bir kalıplar ve kurallar içine sıkıştırmadan yapıyor. Vücudun vicdan pınarını asla kurutmuyor.

Kelime anlamı itibarıyla vicdan, varlığı yerli yerince görebilme ve hakkı teslim edebilme anlamına gelen adalet (*adl*) en yakın kavramdır. İlahi iradenin sesini, vecde gelerek duyabilme, varlığı görebilme ve bulabilmedir. Bunun içindir ki, buradan 'vicdanın sesi', hakkın sesine çok yakındır. Etimolojik olarak v-c-d (*vecde*) kökünden, bulmak anlamından neşet eden vicdan, vecd sayesinde ulaşılan merhalede ki, vücut'a ulaşılır. Bütün bu deltaları kendinde birleştiren "vâcid", meydana çıkaran ve yaratan anlamına gelir; "mevcut" ise, var olan. Dolayısıyla, hem vecd, hem de vicdan, var kılıcı bir özelliği haizdir.

Kur'an'daki kıssaları dikkate aldığımızda, vicdanın asla gölgelenmediğini görürüz. İnsan, her bir kıssada capcanlıdır ve bütün karartmalar, insanın ışığını göstermek içindir. Mesela Hz. Yusuf'un gömleğini arkadan yırtan Züleyha'nın arzusu karşısında, onun ölü olmadığına dikkat çekilir. O da arzulamaktadır, ancak ruhunun küçülmesini göze almadığı için zindanı tercih edecektir. Ne var ki, buradaki gölge, yani karanlık, Yusuf'un ışığını tam olarak ortaya çıkarmak için vardır. Karanlık sayesinde, o kendi şavkını görecektir.

Hz. Nuh'un oğlu, babasının çağrısına rağmen gemiye binmez ve kendisini bir dağın koruyacağını söyler. Ancak, dalgalar onu kendine aldığı anda, oğlu helak olanlardan olur. Bu durum karşısında Nuh'un vicdanı, Vücut'un vecd boyutunu oldukça güzel anlatır. Rabbine dua eder ve oğlunun da, şüphesiz ailesinden olduğunu söyler! Ancak, Allah'ın hâkimler hâkimi olduğunu ve onun vâdinin ise gerçek olduğunu ifade eder (11/43-45). Kısada oğlunun kendisini tam olarak dağın karanlığına gömdüğü anlatılırken, Baba otoriteryan bir kral değildir. Vicdanı sızlamıştır ve ailesinden olduğunu söyleyerek aidiyetin sızısını hissedir. Ama hüküm sahibine de teslim olmuştur. İnsan olma, bütün çıplaklığıyla ortadadır. Kan bağı ünsiyeti ve iman ünsiyeti yerli yerince algılanarak, her iki açıdan da adalet ve vicdan, mi'yar işlevi görmüştür.

Kâbe'yi yıkmak isteyen Ebrehe'nin fillerle hücumuna karşı ebabil kuşlarının pişkin tuğlalar atması da, vücudun vicdan boyutunu öne çıkarır. Fil ordusuyla Vücut'u sarsmayı planlayan düşmana karşı beklenmedik bir direnç zuhur eder (105. sure). Adeta Kâbe'nin müntesiplerinin sızısı, ebabilin gagası arasındaki kızgın taşlara tekabül eder. Her şeye gücü yeten Allah, bir anda onları yok da edebilirdi. Ancak, bu anlatımla Vücut'un vecd-vicdan boyutu hem olumlu hem de olumsuz yönden öne çıkmaktadır.

İslam ontolojisini bütün görkemiyle temsil eden namazın gösteriş olmadığını kanıtlamanın yolunu Kur'an, hissetme ve koruyup gözetme duygusuyla test eder. Yetimi itip kakan, yoksulu doyurmayan namazı, sadece bir gösteriş olabilir (107. sure). Burada da tecrübe ve vicdan boyutu ısrarla vurgulanmaktadır. Dahası, eğer namaz orta yolda olmaya bir söz verişse ve benlikten azad olma ise, böyle bir kişinin kibirlenmemesi, zor durumda olanı görebilmesi, benlik duvarının erimiş olması gerekir. Madem böyle olduğunuzu ilan ediyorsunuz, niçin yetimi itip kakıyorsunuz demeye getirir, Kur'an.

Yine Kevser suresinde, Hz. Muhammed'e soyu kesik diyen, yani oğlu olmadığını başına kakan Mekkelilere karşı, hüznlenmemesi öğütlenmekte, oğuldan daha sonsuz olan iyilik ve hayır verildiği kendisine hatırlatılmaktadır. Ancak, buna şükretmesi için namaz kılması ve kurban kesmesi tavsiye edilmektedir. Burada da, İslam ontolojisinin görkemli mimarisi namaz yanında, yaklaşmayı en iyi temsil eden, vicdanı uyandıran kurban olayına işaret edilmektedir. Çünkü kurban, aynı zamanda insanın eşya hiyerarşisindeki kendi yerini, insanlığını teyit etme ve

Tanrı'nın tanrılığını teslim etme olayıdır.

Hz. Muhammed, kendisine kadın, güzel koku ve namazın sevdirdiğini söylerken, namazın tek başına İslam ontolojisini temsil ettiğini ve varlığın asaletinin timsalini söylemekle birlikte, kadın ve güzel kokuyla tecrübî boyutla bir kez daha onaylamaktadır. Dahası burada güzel olanın terbiye ediciliği hem namaz, hem de kadının estetik boyutu üzerinden yinelenmektedir. Bu da, vecd boyutunun beslenmesi anlamına gelir.

Allah'ın devesini kesmeyin emrinde de yasaklanan canlı bir varlık, vicdanı ifade ettiği gibi; onu kesmenin vicdanı kurutma anlamına geleceği belirtilmektedir. Allah'ın devesi, vicdan, yani içinizdeki canlı Allah'ı temsil etmektedir. Onu keserek kendilerine kötülük yapan Hz. Salih'in kavminin içinde bulunduğu durumun somut dışa vurumu, bir deprem olarak tecelli etmiştir. İnsanın vicdanını kesmesi, kendi varlığını kurutmak anlamına gelecektir. Nitekim emre itaat etmeyen toplum, bir zelzeleyle cezalandırılmıştır (5/73-79). Zaten onlar, kendi kendilerini, deveyi keserek cezalandırmışlardır...

Allah'ın her bir sıfatı bizzat vicdanı da içermekle birlikte, onlara, Allah'ın rahman ve rahim isminin mündemiç olması, yani her bir sıfatın içinde rahman ve rahim isminin bulunması, vücudun yanında vicdanın bağlı olduğunu ifade etmektedir. Rahman ismiyle bütün yarattıklarını kucaklayan Allah, rahim ismiyle de kendisine yaklaşanları daha yakından koruyup gözetmektedir.

Yine Kur'an, 'ülfet' kavramını, varlığın vicdan sesi olarak işler. Birbirine düşman kişileri ülfet güvencesiyle birbirine emin kılan (3/103) Allah'ın sevgi ve vicdan gücü, böylece ifşâ olmuş olur. Ülfet üzerinden de insan; kendini, Allah'ı ve diğer varlıkları olduğu gibi, yerli yerince idrak edebilir.

Kayıp Halka: Vicdan

Bugün Müslümanların hâli-i pür melâli sorgulanırken, asıl odaklanması gereken boyut, kanımca, varlık-bilgi-değer paradigmasındaki 'değer' boyutudur. Gerçi İslam düşüncesinde 'değer' sorgulanırken, zımnen varlık ve bilgi boyutları da sorgulanmış olacaktır. Bir başka ifadeyle, iman ve 'ilm kavramlarının her birinde, eylem ve tecrübe ya da salih amel vardır. Bu birliktir ki, vücudun asaletinin tam özgünlüğünü temsil eder. Bilgi bakımından yetersiz bir din anlayışında, değerın çoraklaşmamamsı mümkün değildir. Aynı durum iman içinde geçerlidir.

Namazda secde sırasında, kişi, kulluğunu tam olarak ifade ederken; kıyamda, tam da Allah'ın huzurunda bütün kişi olmayı ifade etmektedir. Dolayısıyla, 'kıyam'da, iman-bilgi-eylem-değerin tam kemali temsil edilmektedir. Bir başka ifadeyle, vücut-vicdan ve vecdin doruğa ulaşmış şekliyle ve bir bütün haliyle Allah'ın ya da bu üçlünün tam bir olmuş hali önünde onun halifesi olduğunun bir dışı vurumundan söz edebilir.

Psikolojinin diliyle konuşmak gerekirse, benlikten (*ego*), nefisten, secdede vazgeçtiğine söz veren kişi, kıyamda da tam bir ben (*self*) olduğunu söyler. Bütün bir "ben"de ya da şahsiyette, varlık-bilgi-değer, aynı düzlemde kemal noktasıdır. Zaten biri yükselince, doğal olarak diğerlerini de kendi seviyesine çeker.

Müslümanların, bugün ahlaklarını sorgulama şekliyle veya "dinlerini yaşam biçimlerine uydurdular" tarzındaki yorumlarla mesafe kat edemeyecekleri ortadadır. İman ve bilgi zaafiyeti, ahlaki çöküşü; ahlaki çöküş de iman ve bilgi algısında bir gerilemeyi getirmiştir. Vücut-vicdan-vecd parametresinden bakarsak, yine aynı sonuca ulaşırız.

İmanın bir dönüşümün adresi olduğunu dikkate alırsak, onun ilk belirtisinin bir vecd ve vicdan yükselmesi olduğu söylememiz gerekir. Bunun için olmalı ki, yukarıdaki kıssalarda olduğu gibi, Kur'an, imanının hemen yanına, hatta içine vicdanı yerleştirmiştir. Bugün Müslümanlar inanmakla birlikte, işleri Müslüman kimliğini yansıtmamaktadır. Hal böyle olunca da, yapılması gereken acil eylem planının, ahlak aşılamaktan geçeceği düşünülmektedir. Ancak, kuralcı bir ahlak manzumesi, 'günah-sevap', 'haram-helal' buyrukları, insanları bir şablonuna kilitlemektedir. Kilitli bir ahlak sistemi, dogmatik ve gelişimi dikkate almayan donuk bir yapı arzeder. Doğrusu bu yapıda canlı ve dinamik bir insandan söz etmek mümkün değildir.

Oysa Kur'an modellerinde, vicdan uyanıktır ve dolayısıyla dinamik bir insan iş başındadır. Bugün canlandırılması gereken ana damarın vicdan olduğunu söyleyebiliriz. Yukarıda verdiğimiz anlam modellerini tek tek günümüz açısından düşünecek olursak: Hz. Yusuf örneğinde günümüz Müslüman erkeği 'adamakıllı dindar!' olduğu için, ne Züleyha'ya tenezzül eder ne de zindanda yatar. Çünkü onun kurallar manzumesi, zaten vicdanını dondurmuştur. Elbette bu tablo karşısında, ikiyüzlülüğün veya riyakârlığın nedeni kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Görüntü ve gerçek arasında ciddi çatlaklar oluşmuştur; "mış" gibi hayatlar her geçen gün çoğalmakta-

Kur'an'daki kıssaları dikkate aldığımızda, vicdanın asla gölgelenmediğini görürüz. İnsan, her bir kıssada capcanlıdır ve bütün karartmalar, insanın ışığını göstermek içindir. Mesela Hz. Yusuf'un gömleğini arkadan yırtan Züleyha'nın arzusu karşısında, onun ölü olmadığı dikkati çeker. O da arzulamaktadır, ancak ruhunun küçülmesini göze almadığı için zindanı tercih edecektir. Ne var ki, buradaki gölge, yani karanlık, Yusuf'un ışığını tam olarak ortaya çıkarmak için vardır. Karanlık sayesinde, o kendi şavkını görecektir.

dır. Hâlbuki aradaki mesafeyi kapatacak yegâne kaynak, vicdan pınarıdır. Zaten vicdan uyanırsa, vecd yükseliş, vücut da ihtiyaçla geçecektir.

Hz. Nuh örneğinde ise günümüz Müslüman'ı, Allah'a âsi gelen oğlunu zaten defterden silecektir. Neredeyse bir baba merhameti, sözde Allah'a imanı gölgede bırakmıştır. Tabir caizse, Hz. Nuh'dan daha iman şövalyesidir, günümüz inanana.

Kurban olayı, adı üstünde yakınlaşmakken, o da dinen yerine getirilmesi gereken bir kuraldan başka bir şey değildir. Çünkü yaklaşmayı sağlayacak olan vecd durumudur veya vicdandır. Varlığın bir yükselme kat edebilmesi, deyim yerindeyse, varlığın bir taşım taşması, vicdan sayesinde. Bu kaynama mümkün olmayınca, donmuş haldeki insanın Allah'a yaklaşması mümkün değildir. Hal böyleyken, namazın vücudu temsil etmesinden, kurbanın vicdana tekabül etmesinden söz edemeyiz. Her ikisi de, yerine getirilmesi gereken bir rutinden başka bir şey değildir.

Bu durumda, kadının namazla birlikte anılması, olsa olsa bir safsata olabilir. Hele güzel koku da nedir ki! Önemli olan beş vakit namazı, bütün rükunlarına uyarak yerine getirmektir! Bütün bu budanmışlıklardan sonraki, kıyam da, sadece bir secde olabilir. Bu durumda, İslam ontolojisinin ciddi bir alçalma geçirdiğini ve geçirmekte olduğunu söyleyebiliriz. İfade ettiğimiz günümüz insan manzarasında, Allah'ın huzuruna varlık-bilgi-değer birliğiyle veya vücut-vecd-vicdan bütünlüğüyle ya da iman-ilm-salih amel tamlığıyla çıkmak mümkün değildir.

Birbirine koşut olarak verilen bu üçlü parametrelerde,

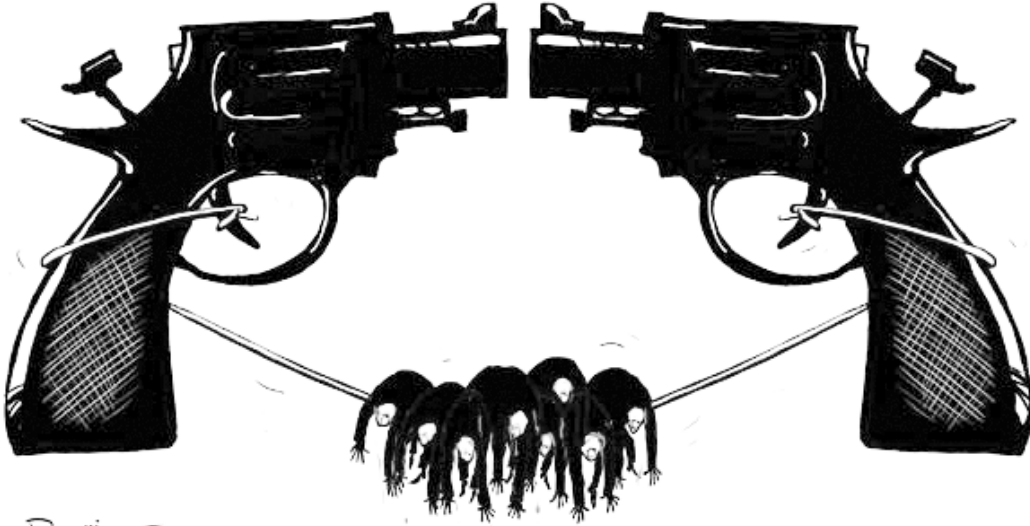
bilginin karşılığının vecd olduğunu ifade etmeliyiz. Zira bilgiye yükselmeyle ulaşılır. Bu yükselme, varlığı yücelteceği gibi vicdanı da tazeleyecektir. Şüphesiz bunların zıddı da geçerlidir. Nereden bakarsak bakalım bunlar, karşılıklı birbirlerini besler. Nitekim bunun somutlaşmış halini, Osmanlı ve Selçuklunun külliye tarzı mimarisinde görmekteyiz. Külliye, cami (varlık-vücut), medrese (bilgi-vecd) ve imareti (değer-vicdan) bir şemsiye altında toplayan bünyelerdir. Cami güçlü oldukça, diğerlerinin de şahlandığı dikkati çekmiştir. Osmanlı'nın çöküşü analiz edilirken, bunların paralel bir şekilde düşüşe geçtiği söylenebilir. Öyle ki, İslam coğrafyasını işgal eden güçlerin bir yeri teslim aldıklarında, önce camiyi kiliseye çevirmeleri, Varlık-Vücut piramidini çökertmenin bir sembolüdür. Oysa şimdilerde cami sadece bir ibadethanenin göstergesidir. Bu bilindiği için de, sömürge güçleri camiyi zaman kaybetmemektedir.

Müslüman'ın, sözümlerine ona kıyama da secdeye çevirmesi yani iki kere secde, benin yokluğunun ve özgüven eksikliğinin bir dış vurumudur. İki kere secde görünüşte ne kadarda itaatkâr bir kul izlenimini verse de varlığın

erimeye yüz tuttuğunu sembolüdür. Bu durumu Müslümanlar, özellikle de tasavvufi düşünce kılıfı altında âdeta bir reçete gibi sunmaktadır. Oysa söz konusu durum tam marazi bir durumdur. İnsan, nefsinden 'ben' olmak veya şahsiyet kazanmak için vazgeçer. Nefsinden feragat ettikçe, 'ben' bakımından yükseliş kazanması gerekir. Fakat oldukça itaatkâr olarak resmedilen bu kulun kıyamından söz etmek mümkün değildir. Gerçekte o, nefsinden vazgeçtiğini söylese de 'ben'inin (şahsiyetinin) adı bile olmadığı için, gizli bir şekilde nefsinin şişirmektedir. Bu nedenle de marazi benlikler ortaya çıkmaktadır. Oysa sağlıklı şahsiyet, temiz vicdanları ve imanı; duyarlı ve uyanık vicdanlar da, sağlıklı ben'leri doğuracaktır. Bugün tam tersi geçerli: Benlikler müsvedde, vicdanlar derin uykuda, imanlar kukla!

Son söz olarak, asıl tamamımız, vicdanın ana damar oluşunu Niyâzî-i Mısıri'den dinleyelim: O, irfân, zevk ve vicdanı bir araya getirmiştir:

*Ârifün mutlak kelâmın tuymağa 'irfân gerek
Sırr-ı muğlakdur gönülde zevk ile vicdân gerek.*



FİZİKSEL KÖTÜLÜK VE TEODİSE BAĞLAMINDA AHLAK

Emine Gül
feminegul@gmail.com

Din ile ilgili felsefi bir problem hatta bazılarına göre bir “problemler yumağı”, inanan inanmayan herkese dokunan bir olgu “kötülük”. Zaman zaman inananları da inanmayanlar kadar düşündürebilen kötülük olgusu (genellikle inanmayanların inananlara yönelttiği itirazlar ve kanıtlardan oluşan “kötülük problemi”) karşısında dinler, kutsal metinleri ve zaman içerisinde oluşturdukları teolojik ve felsefi gelenekleri ile birbirinden az çok farklı tepkilerde bulunmaktadır. Bu farklılık daha çok, bu dinlerin inanç sistemlerinin özellikle de Tanrı anlayışlarının farklı oluşundan kaynaklanmaktadır.

Kötü kelimesi, Türk Dil Kurumu’nun Türkçe sözlüğünde; nitelikleri aşağıda olan, “hoşa gitmeyen”, “işe yaramayan”, “değersiz” olarak açıklanırken, “kötülük ve kötü durumu; zarar verecek iş, kimlik ve şer” olarak tanımlanmaktadır¹.

Evrendeki kötülüklerin iyi bir Tanrı anlayışı ile bağdaşmadığı savı ekseninde dolaşan “kötülük problemi”, tarihî açıdan çok eskilere dayanmaktadır.

Din ile ilgili felsefi bir problem hatta bazılarına göre bir “problemler yumağı”, inanan inanmayan herkese dokunan bir olgu “kötülük”. Zaman zaman inananları da inanmayanlar kadar düşündürebilen kötülük olgusu (genellikle inanmayanların inananlara yönelttiği itirazlar ve kanıtlardan oluşan “kötülük problemi”) karşısında dinler, kutsal metinleri ve zaman içerisinde oluşturdukları teolojik ve felsefi gelenekleri ile birbirinden az çok farklı tepkilerde bulunmaktadır. Bu farklılık daha çok, bu dinlerin inanç sistemlerinin özellikle de Tanrı anlayışlarının farklı oluşundan kaynaklanmaktadır. Kötülük probleminin Batı literatüründeki adı “teodise”dir.

Teodise kavramı; Grekçe’de, Tanrı ve adalet anlamına gelen iki kelimenin bir araya getirilmesinden oluşturulmuştur. Teknik terim olarak ise, “kötülük olgusu karşısında Tanrı’nın adaleti ve haklılığını savunma” anlamında kullanılmaktadır². Yani, Teodise her şeye gücü yeten Tanrı’nın sınırsız iyilik ve adaleti ile evrendeki kötülüğün varlığını uzlaştırma girişimleridir³.

Fiziksel Kötülük Nedir?

Naturalist bir filozof olan McCloskey, doğal afetleri ve onların akabinde insanlara dokunan acı ve kederleri, insanlara acı çektiikten sonra onları ölüme götüren hastalıkları gerçek bir fiziksel kötülük olarak tanımlar⁴.

Madden ve Hare’ye göre fiziksel kötülük, yangın, sel, heyelan, kasırğa, deprem, gelgit dalgası ve kıtlık gibi olayların; kanser, cüzzam, tetanos gibi hastalıkların ve buna ilaveten körlük, sağırılık, dilsizlik, çarpık organlar

ve delilik gibi birçok duygulu varlığın yaşamının tüm imkânlarından yararlanmasına engel olan, sakat bırakıcı özürler ve biçimsizliklerin neden olduğu korkunç acı, keder ve en sonunda gelen ölüm demektir⁵.

Teodise geleneği içerisinde hem batılı filozofların hem de İslam bilginlerinin, fiziksel kötülük Allah'ın adalet ve merhameti ile örtüştürme gayretine tanıklık etmekteyiz.

Fiziksel Kötülüğe Batılı Filozofların Yaklaşımı

Erken dönem teoloğu ve filozofu St. Augustine (M.S-430) ve taraftarlarının fiziksel kötülük karşısındaki teodiselerini, asli günah ve ceza ögesine dayandırdıkları görülmektedir.

“Tanrı’nın, özünde iyi olarak yarattığı bu evrene kötülüğün girişi, önce bazı meleklerin yaratıcılarına isyan etmeleri ve sonra da ilk erkek ve kadının düşüşüne neden olmaları itibarıyla olmuştur. Melek ve insanın bu düşüşü, ahlaki kötülük ve günahın kaynağı olmuştur. Hastalık, depresyon ve fiziksel sakatlık v.b. fiziksel kötülükler ise bu günahın cezai sonuçlarıdır. Ona göre bütün kötülükler ya günahı ya da günahı dolaylı cezadır. Fakat bu bir günah mukabili olduğundan adil bir cezadır ve evrenin mükemmelliğini bozmaz⁶.

Anlaşıldığı üzere “Augustineci Teodise”ye göre, yeryüzündeki fiziksel sakatlıklar, hastalıklar ve doğal afetler; ilk insanın asli günahı işleyip düşüşünün cezai sonuçlarıdır.

Augustine’den iki yüzyıl önce yaşayan, Doğu Ortodoks kilisesinden Bishop İreneaus’a (M.S. 130-202) ve onun ortaya attığı teodiseyi geliştirip sistematize eden çağdaş din felsefecisi John Hick’e göre fiziksel kötülüklerin yaratılma nedeni, dünyanın bir ruh yapma veya şahıs oluşturma yeri olarak görülmesidir. Zira dünyada özgür varlıklar sıradan bir çevrede varolmanın getirdiği zorluklar ve yüklerle mücadele ederek “Tanrı’nın çocukları” ve ebedî hayatın mirasçıları, olabilirler⁷.

Onlara göre, bu dünyada çekilen ağrı ve acılar, bunların neden olduğu ruhsal elem ve ıstıraplar, ruh yapma amacına uygunluk arz etmektedirler⁸. Ayrıca canlı varlıkların gelişebilmesi, kendilerini koruyabilmesi için bu dünyada bedensel acı var olmalıdır⁹.

Teodisenin en önde gelen çağdaş savunucularından

Hick’e göre hiçbir fiziksel acı ve ıstırapın olmadığı bir dünyada, ahlaki nitelikler ve ruhsal olgunluklar gerçekleşemez. Hiçbir acı ve ıstırapın olmadığı hayali dünyada, başkalarıyla ilgilenme, kendini halkın iyiliğine adanma, cesaret, sebat, iyiye ve doğruya teslimiyet, azim ve kararlılık gibi ahlaki duygu ve değerler yer bulmaz ve gelişmezdi¹⁰. Kısaca İreneaus ve Hick’e göre insanların ahlaki olgunluğu yakalayabilmesi için, fiziksel kötülük bağlamında ele alınan hastalık, acı ve ıstıraplar gereklidir.

Sonunda insanların ya öldüğü ya da yaralanarak sakat kaldığı depremler ve diğer afetler hakkında, Dublin’in bilge Başpiskoposu William King (1650-1729) şöyle demektedir:

“Depremler, fırtınalar, gök gürültüsü ve sağanak halindeki yağmurlar ve sel felaketleri vb. bazen adil ve merhametli bir Tanrı tarafından insanoğlunu cezalandırmak için gönderilirler. Fakat genellikle, zorunlu ve bütüne daha büyük bir zarar vermeden ortadan kaldırılamayacak olan diğer tabii sebeplere bağlıdır¹¹.

Evrensel kötülüğü evrensel sistemde yer alan ilahî cezalar şeklinde anlamlandıran King’in görüşlerine karşı orijinal ve alternatif görüşler geliştirilememiştir

Sonuç olarak; Batı teodisesinde fiziksel kötülüklerin, asli günah suçuna verilen ilahî cezalar veya insanın kişilik gelişimi amacına müstenit olarak evrene gönderilen koruma öğretmeni olarak anlaşılmış ve anlamlandırılmış olduğunu görmekteyiz.

Fiziksel Kötülüğe İslam Bilginlerinin Yaklaşımı

Mutezile acı ve ıstırapın ilahî adalet açısından bir sorun olmadığını söyler; acı ve ıstırap bir realite olduğuna göre onun da ilahî fiillerle irtibatı kaçınılmazdır. Onlara göre Allah acıyı ya dolaylı ya da dolaysız olarak ortaya çıkarır. Acı türlerinde bir son ve bir sınır olamaz¹².

Çocukların ve masum insanların çektikleri acı ve ıstırapları Allah zulüm ve saçma olsun diye yaratmadığı için haddi zatında iyi ve güzeldirler¹³. Nitekim O, bunları ya bir faydayı temin etmek ya da hak edilmiş bir ceza olarak yapar¹⁴. Yani Allah’ın kullarına ıstırapvermesi bir bedel karşılığında olduğu için zulüm değildir ve ıstırapa maruz kalan kimsenin ulaşacağı iyi şeylerden dolayı da güzeldirler¹⁵.

Yine Mutezile’ye göre acı ve kederler zulüm değildir,

uhrevî yararları gözetilmektedir. Bu bağlamda, babanın çocuğunu sıhhati için hacamat ettirmesi ya da terbiye amacıyla çocuğun hoşuna giden şeyleri ona yasaklamasını örnek olarak vermektedirler¹⁶.

Bu yaklaşım, dinî emirlerin muhatabı olan ergin kimseler için bir çözüm gibi görünse de çocukların neden hastalık, acı ve ıstıraplara maruz kaldığını açıklayamamaktadır. Bu konuda da “Cezayı hak etmeyen masum insanların ve sorumluluk taşımayan çocukların hastalıklara maruz kalmasının lütuf olduğuna dair kesin bir delil yoktur. Bunlar salt bedelin iyi olmasından dolayı iyidir. Çünkü bedel ile lütufta bulunulmaz” denmektedir¹⁷. Mütezilî çoğunluğa göre de, Allah çocuklara, büyüklere bir uyarı olarak ıstırap çektirir. Fakat bu çocuklara ahirette bedellerini de öder¹⁸.

Eş’ariler ise meseleyi ilahî hikmet bağlamında açıklamaya çalışmışlardır. “Allah’ın insanların acı ve ıstırap duyacağı şeyleri yaratması hikmetsiz değildir, aksine Allah’tan başka hiç kimsenin kavrayamayacağı ilahî hikmet ve rahmete göredir. Varlıklarda göreceli olarak cüz’i bir kötülük meydana gelirse bu da küllî bir kötülük değil gerekli bir maslahattan dolayı sadece hayırdır ve kulların maslahatına olan şeylerdir¹⁹.”

Eş’ari’ye göre hikmet ise, fiilin failinin niyetine uygun olarak meydana gelmesidir²⁰. Eş’arilerin ilahî hikmete isnat ettiği, acı ve ıstırapı, İbn Teymiyye de ilahî hikmet kavramıyla izah etmektedir²¹. İnsana isabet eden ve filozoflarca fiziksel kötülük olarak tanımlanan acı ve ıstıraplar hakkında, en çok kafa yoran Müslüman düşünürlerden biri de Gazâlîdir (ö.505/1111).

Gazâlî’ye göre “İstırap, nihai iyiliğimiz için katlanmakta olduğumuz ilaçlı bir tedavi gibidir. Biz gerçek merhameti yanlış anlıyoruz. Acı veren birisinin merhametsiz olduğunu düşünürüz, fakat bu her zaman böyle değildir.” der ve şu örneği verir: “Anne küçük yavrusuna şefkat hissiyle yaklaşır ve hacamat olmasına izin vermez, fakat baba anlayışlıdır, onu zorla hacamat ettirir, çünkü kısmi bir kötülük sayesinde genel bir iyiliğin ortaya çıkacağını bilir. ıstıraplar da bizi sonunda iyileştiren acı ilaçlar gibidir.”²² Görüldüğü gibi merhametin gerçek tabiatını doğru anlamak önemlidir. Yine ona göre felaketler ibret verici olabilir. Felaketler, bu felaketlere maruz kalmayan kimselere, doğrudan ve açık bir şekilde Allah’ın lütfunun işaretleridir ve insanı şükre teşvik eder. Belaya uğrayan kimse durumu ne kadar kötü olsa da bunun önemsiz olduğunu çünkü ondan çok daha kötü durumda olan nicelelerinin var olduğu düşüncesiyle kendisini teselli edebilir²³.

“Tanrı’nın, özünde iyi olarak yarattığı bu evrene kötülüğün girişi, önce bazı meleklerin yaratıcılarına isyan etmeleri ve sonra da ilk erkek ve kadının düşüşüne neden olmaları itibarıyla olmuştur. Melek ve insanın bu düşüşü, ahlakî kötülük ve günahın kaynağı olmuştur. Hastalık, depresyon ve fiziksel sakatlık v.b. fiziksel kötülükler ise bu günahın cezai sonuçlarıdır. Ona göre bütün kötülükler ya günahıdır ya da günahın dolaylı cezasıdır. Fakat bu bir günah mukabili olduğundan adil bir cezadır ve evrenin mükemmelliğini bozmaz

Anlaşılabileceği gibi Gazâlî hastalık ve bedensel acılar gibi musibetlerin gizli nimetler içerebileceğini düşünmektedir. Bu anlamda hastalıklı elin kesilmesi örneğini vererek “Bu acı görünürde kötülük fakat bedeninin sıhhati için nihai olarak iyiliktir. İşte bu dünyadaki acı ve ıstıraplar da, insanların daha büyük iyiliklere ulaşması için gerekli olan tebdil-i kıyafet içindeki iyiliklerdir.”²⁴ demektedir.

Gazâlî, fiziksel kötülük içinde mütalâa edilen acı ve ıstırapları bir şükür nedeni, nihai iyilik için araç, bir ibret vesilesi ve nihayet ilahî bir sır olarak görmekte ve muhatabına şöyle demektedir:

“Allah’ın merhametlilerin en merhametlisi olduğundan hiçbir surette şüphe etme. Çünkü bunun altında dinin açığa çıkmasına izin vermediği bir sır vardır. O zaman dua ile yetin, bu sırrın açığa çıkmasını arzulama. Düşün, zira ben, senin, Allah’ın kader sırrını kavrama kabiliyeti verilmiş birisi olduğuna inanıyorum.”²⁵

Sonuç olarak; İslam düşünürlerinin acı ve ıstırapları, Allah’ın bir faydayı temin etme amacına istinaden yarattığı, uhrevî yararlarının olduğu, bir bedel ve lütuf kabilinde, bir teşekkür vesilesi ve ilahî hikmet ve kader gibi pozitif yaklaşımlarla ele aldıklarını görmekteyiz.

Kur’an ise “Teodiseyle değil, Tanrı’nın tabiat ve tarih üzerindeki fiillerine karşı insanların tutumu ve tepkileriyle ilgilenir. Kur’an’ın ilgilendiği, mantık ve haklı çıkarma değil, insan ve Tanrı arasındaki dinamik ilişkidir. Bu nedendir ki kötülük probleminde ve insan toplumunda çekilen ıstırapa, tek bir cevap verilemez.”²⁶

Kur'an'a göre Başa Gelen Acı ve İstiraplar Bir İmtihandır

Kur'an, insanın yeryüzünde yaratılması ve yaşatılmasını, yani dünya hayatını, bir imtihan süresi olarak belirler. Kur'an, bu imtihan kelimesini, insanın, ahlaki değerlerinin ortaya çıkarılması için sıkıntı ve refah gibi durumlarla karşı karşıya bırakılması anlamında kullanır.²⁷

İnsanlar, iyi ve güzel şeylerin verilmesi ile de denenmekte, alınmasıyla da denenmektedir.

“O, hanginiz daha güzel iş yapacağını denemek için ölümlü ve hayatı yarattı”²⁸

“Doğrusu biz insanı, imtihan etmek için karışık bir nutfeden yarattık da, onu iştirici, görücü yaptık.”²⁹

Sizi yeryüzünün halifesi yapan, size verdiği şeylerden, sizi denemek için, kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur.”³⁰

“Sizi bir imtihan olarak kötülük ve iyilikle deneyeceğiz”³¹

“Andolsun sizi, korku, açlık, mallarınızdan, **canlarınızdan** ve ürünlerinizden **eksiltmekle** deneriz, sabredenleri müjdele.”³²

Ayetlerde yerin-göğün ve ikisi arasında akıp giden hayatın ve ölümün insanları “güzel amel” bakımından denemek için yaratıldığı anlatılmaktadır. Kur'an'a göre evren ve onun içindeki her şey insana hizmet etmesi için, insan da denenmek için yaratılmıştır.

İnsanın yaratılışı denenmeye uygundur. “Nefse ve onu şekillendirene, ona kötülüğünü ve korunmasını ilham edene and olsun ki ...”³³ ayetinden anlaşıldığı üzere insan hem pozitif hem de negatif istidatlarla yaratılmıştır. Bu sayede insan iyiliğe de kötülüğe de meyledebilir. İnsanın iştirici ve görücü yapılmasının nedeni de imtihandır. Şevkânî, imtihan ancak hilkatın eksiksiz olmasından sonra mümkündür derken;³⁴ Taberi, imtihan için “İnsanın fitratı sıhhatli; akli, selim olmalıdır.” demektedir.³⁵ İnsanlar, iman ve amelde imtihan edilmektedir.³⁶ İman, imtihan, insanın Allah'ın kudretine, ilmine, **adalet, merhamet** ve sevgisine olan güveniyle ilişkilidir.³⁷

“Bu durumda imtihanlardan biri ve başta geleni, çekilen acılar ve sıkıntılar karşısında Allah'ın kudreti, ilmi, adaleti, merhameti ve hatta ileri boyutlarda varlığına iman konusu, bir içsel tereddüt ve kuşkuyla, ya da bir dışsal itiraz ve eleştiriye maruz kaldığında, iman açısından ne-

gatif duygu ve düşüncelere kapılmamak, onlara yenik düşmemek ya da onları bir biçimde başarıyla atlatmak şeklinde gerçekleşecek olan iman imtihanıdır.”³⁸

Mahmoud Ayoub'a göre de çekilen acılara Kur'an da verilen cevap, bunun bir imtihan olduğu yönündedir.³⁹ Kur'an; bir acı, ıstırap ve musibetle karşılaşan insanlara “Biz Allah içiniz ve ona döneceğiz”⁴⁰ demesini öğütlemektedir. Böyle durumlarda Allah'a imanın bu şekilde tasdiki, insanın; O'na itimat ve güveninin zor bir imtihanıdır.⁴¹ Çünkü iman önemli bir iddiadır. Allah Teala bu iddianın ispatını görmek ister.

Zira ayete göre “İnsanlar yalnız inandık demekle hiç sınanmadan bırakılacaklarını mı sandılar? Andolsun ki biz onlardan öncekileri denedik ki Allah doğru olanları ve yalancıları bilsin”⁴²

“Bu deneme ile amaç, insanın bundan ibret alması ve günahlarına tövbe etmesidir.”⁴³ Yüce Allah bu konuda şöyle buyuruyor:

“Görmüyorlar mı onlar, her yıl bir iki defa (çeşitli belalarla) deniyorlar yine de tövbe etmiyorlar, ibret almıyorlar.”⁴⁴ Bu deneme ile Allah müminleri arındırıyor, kâfirlerin ise yok edilmesini hazırlıyor.

Anlaşıldığı vechile insanın sınanıldığı ikinci konu ise ameldir. Yani **verilen** ve **alınan** karşısında geliştirdiği davranışlardır. Allah'ın vermesi ve ziyadeleştirmesi ile alması ve eksilmesi durumunda insanın ne yapması gerektiği; 57 Hadid/23'teki ayette “elinizden çıkana üzülmesiniz, size verdiğiyle sevinip şırmarmayasınız” şeklinde anlatılır.

İnsanların acı ve ıstıraplar karşısında geliştirmesi istenen ahlakî değer, üzümlü hayata küsmemektir. Bakara 155. ayette Allah Teâlâ insanları mallarından ve canlarından eksiltmek suretiyle sınavacağını bildirmiş ve “Sabredenleri müjdele:” ifadesiyle de böyle durumlarda insanın geliştireceği ahlaki değerlerin sabır olması gerektiğini bildirmiştir.

Ahlaki değer diyoruz çünkü Allah'u Teala verdiği acı-ıstırap ve sıkıntılarla insanı geçirdiği imtihan sürecinde kişilik eğitimine tabi tutmaktadır. Bunu şu ayetten anlamak mümkündür: “Biz hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek onun halkını **yalvarıp yakarsınlar diye** mutlaka darlık ve sıkıntıya uğratmışızdır.”⁴⁵ Buradan bazı zorlukların, Allah'ın varlığı ve emirlerinin kabul edilmesini kolaylaştırmanın eğitimsel bir aracı olduğu anlaşılmaktadır. Musibetler, bunlarla karşılaşanların iman yö-

nünden olgunlaşmaları kadar, davranış, ahlak ve karakter yönünden de olgunlaşmalarına katkıda bulunur.⁴⁶

Bu anlamda musibetler, İslam'da fazlasıyla önemli bir amaca hizmet edici olarak, yani Tanrı'nın varlığının ve gücünün, insanın yaratılmışlığının, Tanrı'nın murat ettiği her şeyi yapma gücünün, insanın bu iradeyi benimseme mecburiyetinin, Tanrı'nın insanın onu daima hatırlamasını isteyişinin ve insanın da bu bilinçten sık sık sapmasının bir hatırlatıcısı olarak görülebilir.⁴⁷ Bir realitedir ki, insan peşinde koştuğu birçok şeyin elde ettiği zaman bilmediği değerini, o şeyi kaybettiğinde anlar. Bu anlamda kaybettiği şeyin kıymetini anlamak kişisel bir eğitim değeri taşır.

Nasıl ki demirin şekillenmesi için yüksek ısıya tutulması gerekmektedir, insanoğlu da yaratıcısının istediği şekle ve olgunluğa ulaşabilsin diye bazen, bizzat O'nun tarafından yaşamsal zorlu tecrübelerle baş başa bırakılmaktadır. Bu durum tıpkı bir heykeltıraşın eserini oluştururken çekiç darbelerini elindeki malzemeyi şekillendirmek, gönlündeki arzusuna ulaşmak amacıyla vurması gibidir. Allah'ın insanları hastalık-engellilik gibi zorlu sınavlardan geçirmesi de buna benzer. Esas itibarıyla zorluklar, insan onları aşmayı başardığı takdirde, insanın bulunduğu seviyeden daha üst noktalara gelmesi için hayati bir sıçrama tahtası işlevi görebilir. Belki de sırf bu yüzden en zorlu sınavlardan peygamberler geçmişlerdir.⁴⁸

Musibetlerle sınanan kimsenin yalnız kendisi değil, yakınları ve çevresi de eğitilmekte ve olgunlaştırılmaktadır. “Ötekiler karşılaşılan musibetlerin de yardımıyla birbirinin duygularını paylaşıyor, onların yardımına koşarak olgunlaşıyorlar. Birbirlerinin çektiği sıkıntılardan ders ve ibret alarak yetişirler”.⁴⁹

Bu anlamda Kur'an'dan ortaya çıkan mutlak realite, insanların bu dünyada sınavda olduğu ve zihinsel yeterliliğe sahip tüm insanların denendiğidir. Bu sınavda insan, sınav türünü seçme yetkisine sahip değildir. Bu bağlamda acı ve ıstıraba düşen kimselerin sırandığı açık ve net anlaşılmaktadır. Bu kimselerin Kur'an'ın ortaya koyduğu “imtihan” olgusunu iyi kavraması gerekmektedir. “Neden ben” ya da “Niçin başıma geldi” diye sürekli sorgulayarak, kalıcı kronik bir şüpheye mahal vermeden, iman ve amelde sırandıkları bilincini açık tutması gerekmektedir. Zira acı ıstıraplar ve musibetler; Allah'ın merhamet ve adaletini hissetmeye, görmeye ve ona kulluğa engel olmamalıdır.

Gazâlî'ye göre “İstırap, nihai iyiliğimiz için katlanmakta olduğumuz ilaçlı bir tedavi gibidir. Biz gerçek merhameti yanlış anlıyoruz. Acı veren birisinin merhametsiz olduğunu düşünürüz, fakat bu her zaman böyle değildir.” der ve şu örneği verir: “Anne küçük yavrusuna şefkat hissiyle yaklaşır ve hacamat olmasına izin vermez, fakat baba anlayışlıdır, onu zorla hacamat ettirir, çünkü kısmi bir kötülük sayesinde genel bir iyiliğin ortaya çıkacağını bilir. İstıraplar da bizi sonunda iyileştiren acı ilaçlar gibidir.

Ayrıca ayette belirtildiği veçhile hayır zannedilen bir konu şer, şer zannedilen bir konu da insan lehine hayır olabilmektedir.

“Bazen hoşlanmadığınız bir şey hakkınızda iyi olabilir ve hoşlandığınız bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”⁵⁰

Hadiseleri görünen şekliyle anlamak insan idrakine mahsus bir özelliktir. Kehf suresi 65-83. ayetler arasında anlatılan, Hz. Musa ve kendine Allah katından rahmet ve ilim verilen “Salih Kul” arasında gelişen olaylar da insan aklının salt olayların görünen veçhesine bakarak hayır ve şer takdirinde bulunmaması gerektiğini anlatmaktadır. Biz parçayı görüyoruz, Allah ise bütünü görür, parçada kötü ve anlamsız görünen bir şey, bütünde mutlak manada gerekli ve anlamlı olabilir.

Yüce bir amaç için yaratılan insanın, bu imtihan dünyasında bir takım musibetlere düşer kalması kaçınılmaz bir gerçektir. Her şeyin Allah'tan geldiğini ve her şeyin Allah'a gideceğini bilen bir vicdan Allah'ın arzu ve iradesi dışında hiçbir şeyin meydana gelebileceğini de bilir. Allah, insan için kötülük isteyemeyeceğine göre, gelen dert ve gamın da, nihayeti hayır olan bir manası var demektir. Şeylerin ve olayların bize yarayanına “İyi eyvalah.” bize yaramayanına da “Tüh ne kötü.” demek iman şuuruyla bağdaşmaz.⁵¹

İkbal, Kur'an'ın ortaya koyduğu hakiki insanlığı, musibet ve güçlükler muvacehesinde sabırdan ibaret görmektedir.⁵² İnsanın kendisine verilen iyi ve güzel şeylerle Allah'tan razı olması kolaydır, aslolan başına gelen musibetler anında, “Ya Rabbi ben senden razıyım.” di-

yebilmektir ki, bu ahlakın zirvesidir. İsfahânî bu konuda şöyle demektedir: “Ahlakın zirvesi, musibetin geldiği gün ile gelmediği günün insan nazarında aynı olmasıdır”⁵³.

Çok önemli bir husus da, her tür acı ve ıstırapın, dışarı kalınan musibetlerin; dünya-ahiret bütünlüğü içinde değerlendirilmesi gerektiğidir. Olayı sadece dünya hayatı çerçevesinde değerlendirmek, eksik bir değerlendirme olur ki, bu da bizi, Allah’ın adaletinden, rahmet ve merhametinden şüpheye götürür.

Ebedi bir hayatın varlığına inanmak ve o hayatta ilahî adaletin tam olarak gerçekleşeceği inanç ve bilgisi insan için fânî dünya günlerinde yaşanan güçlüklerle mukavemet etmeyi temin eder. Çünkü gücü yettiği kadarını yapıp hâlâ değiştiremediği durumların ahirette değişeceği inancı, insanın içine huzur ve ferahlık vermektedir. İlahî kudrete havale edilen ve insanın gücünü aşan zorlukların, mutlaka bir gün sona ereceği, özel mükâfatlarla yepyeni bir yaşamın başlayacağı inancı, insanın sabır ve dua gücünü artırmakta ve onu kulluğa motive etmektedir.

- 1 Türkçe Sözlük, 7.baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983. s.152
- 2 Ormsby, Eric.Lee, İslam düşüncesinde İlahi Adalet Sorunu, Çev.;Metin Özdemir, Ankara, 2001, Kitabiyât Yay. s.15.
- 3 Ormsby, Eric.Lee, İslam düşüncesinde İlahi Adalet Sorunu, Çev.;Metin Özdemir, Ankara, 2001, Kitabiyât Yay. s.15.
- 4 McCloskey, H.J., God and Evil, The Philosophical Quarterly, Vol. 10, 1960, s.98
- 5 Madden, Edward H., Peter H. Hare, Evil and the Concept of God, Illinois: Charles C. Thomas, 1968, s.6.
- 6 Hick, John, Philosophy of Religion, fourth ed., New Jersey: Prentice Hall, 1990, s.42.
- 7 Hick, Philosophy of Religion, s.45-46; Evil and the God of Love, s.256-259.
- 8 Hick, Evil and the God of Love, s.292-293.
- 9 Hick, a.g.e. s.298-301.
- 10 Hick, a.g.e. s.324-326.
- 11 King, William, An Essay on the Origin of Evil, London, 1731, s.121-122
- 12 Abdülcebbar, Kadi Ahmet, el-Muğni, (tahkik: Ahmet Fuad el-Ehvani), Mısır, 1962, XIII, s.276.
- 13 Abdülcebbar, a.g.e, XIII, s.278.
- 14 Abdülcebbar, a.g.e, XIII, s.218, 335, 369.
- 15 Abdülcebbar, a.g.e, XIII, s.389.
- 16 Abdülcebbar, a.g.e, XIII, s.279-281.
- 17 Abdülcebbar, Kadi Ahmet, Şerhu’l Usuli’l Hamse, (tahkik: Abdulkerrim Osman), Mektebetü’l Vehbe, Kahire, 1965, s.493.
- 18 Eş’ari, Makâlatu’l İslamiyyin ve İhtilâfî’l Musallin, neşr. H.Ritter, İstanbul, 1929-33 (2 cilt ve indeks eki), C.1, s.253.

- 19 Muhammed b. Ebi’l-İzz, Şerhu’l-Akaidi’d Tahâviyye, (tahkik: Abdullah b. Abdu’l Muhsin et-Türki, Şuayb el-Arnâvut), Beyrut, 1993, s.518.
- 20 en-Nesefî, Ebu’l Muîn, Tabsiratü’l Edille, (tahkik: H. Atalay), I. Cilt Ankara, 1993; Claude Salame, 2.cild, Dimeşk, 1993, c.1, s.505,
- 21 İbn Teymiyye, el Hasene Ve’s Seyyie, Kahire, 1988, s.56.
- 22 el-Gazali, Ebû Hamid, el-Maksudu’l Esna fi şerhi meâni Esmâillahi’l-Hüsnâ, neşr. Fadl Ahmet Şehâdi, Beyrut, 1971, s.68-69.
- 23 el-Gazali, Ebû Hamid, İhyâ’u Ulûmiddin, Kahire, 1334/1916, c.4 s.111.
- 24 el-Gazali, İhyâ, s.60-87-110. ayrıca bkz el el-Maksudu’l Esna, s.68.
- 25 el-Gazali, el-Maksudu’l Esna, s.69-70.
- 26 Ayoub, 1997, s.267.
- 27 İlhami Güler, Kur’an’a göre Allah ve Ahiret İnancının Ahlak İle İlişkisi, Doktora Tezi, Ank. 1990, s.48
- 28 Mülk, 67/2.
- 29 İnsan, 76/2.
- 30 En’am, 6/165.
- 31 Enbiya, 21/35.
- 32 Bakara, 2/155; Ayrıca bkz, Kehf, 18/7; Hud, 11/7; Ankabut, 29/2.
- 33 91 Şems, 7-8-9.
- 34 eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, Fethu’l Kadir, 2.Baskı, Kahire, 1383/1964, 3/345.
- 35 Taberi, a.g.e., 29/127.
- 36 Cebeci, Lütfullah, Kur’anda Şer kavramı, Ankara, Akçağ yay, 1985, s.131.
- 37 Yaran, a.g.e., s.119 .
- 38 Yaran, a.g.y.
- 39 Ayoub, Mahmoud, The problem of suffering in Islam, Journal of Dharma, Vol.2, 1977, s.276.
- 40 Bakara, 2/156.
- 41 Ayoub, a.g.e., s.276
- 42 Ankebût, 29/2.
- 43 Karagöz, İsmail, Kur’an’a göre Musibetler açısından İnsan ve Toplum, Çelik yay., Ank., 1996, s.108
- 44 Tevbe, 9/126
- 45 Araf, 7/94.
- 46 Yaran, a.g.e., s.122.
- 47 Austin, Umar, Suffering in Muslim Religious Thought, The Islamic Quarterly, Vol. XXVI, 1982, s.34.
- 48 Çolak, Esma Yasemin, Ku’an ve Mucize, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002, s.77.
- 49 Yaran, a.g.e., s.122.
- 50 Bakara, 2/216.
- 51 Öztürk, a.g.e., s.195.
- 52 İkbâl, Muhammed, İslamda dinî Tefekkürün Yeniden Teşekkülü, çev: Sufi Huri, Çeltüt Matbaacılık, İst, 1964, s.105.
- 53 el-İsfahânî, Ebu Nuaym Ahmet b. Abdullah, Hilyetü’l Evliya, Mısır, 1932, 3/262.

FİTRÎ AHLÂKTAN KAZANILMIŞ AHLÂKA

Mehmet BİRSİN
mehmetbirsin@gmail.com

İradî eylemin güzel ahlâk kapsamında olması için insan fitratının eğilim duyduğu davranışın akıln ve reyin süzgecinden geçmesi ve onun kontrolü altında oluşmasından başka bir seçenek ortaya koymak mümkün gözükmemektedir. İşte tamda bu nedenle erdemin/faziletin başı akıldır. Sonu ise, bütün eğilimlerin mutedil olarak akla boyun eğmesi sonucunda ortaya çıkan adalettir. Bütün erdemler/faziletler akıldan doğduğu ve akıl aracılığı ile kontrol edildikleri için akıl erdemlerin aslıdır. Adalet ise erdemlerin vardığı sonuçtur. Zira erdemler adalet ile ölçülür. Bunun karşıt kutbunda ise kötü ahlâk yer alır.

Bir şeyi yoktan ve örneksiz olarak yaratmak, varı dönüştürüp ondan yeni bir şey meydana getirmek anlamlarına gelen ‘h-l-k’ kök fiilinden türetilen ahlâk, kelime kökeniyle anlam bağı koparılmadan somut alandan soyut alana aktarılmış ve ‘hulk’ formunda akıl ve idrak ile kavranan huy ve seciyelerin adı olmuştur.¹ Kavramın türetildiği kelime kökünün kalıcı ve ayrılmaz nitelikteki bir oluşu ifade etmesi, bir tutum ve davranışın ahlâk olarak nitelenebilmesi için ‘yerleşiklik’ ve ‘sabitlik’ niteliğinin ölçü alınması sonucunu doğurmuştur. Bu özelliği nedeniyle ahlâkçılar, kavramı, düşünmeye gerek duymadan eylemde bulunmayı sağlayan nefsin bir hali (melekesi) şeklinde tanımlamışlardır.²

Ahlâk kavramının, insanın yaratılışı, tabiatı ve doğasıyla ilişkili olması, klasik ahlâkçıların değerlendirmelerinde, ‘nefs’ kavramından hareket etmelerini gerektirmiştir. Sufi literatürde çoğunlukla olumsuz niteliklerin simgesi olarak kullanılmasına rağmen, ahlâkçıların dilinde ‘nefs’, cisim ve maddeden farklı olarak insana mahsus bir cevheri ifade etmektedir.³ Bu cevher, diğer cismani (fiziksel) varlıklardan farklı olarak birçok duyuşal ve akli görüntü ve özelliği bir arada taşıma yeteneğine sahiptir. Bu özelliği sayesinde ahlâkın yücelttiği yargılar oluşturulabilmekte, yalnızca insana özgü fiiller geliştirerek erdem olarak nitelediklerini tercih edip yüceltmesi mümkün olmaktadır. Bu yaklaşımda ‘nefs’, bedensel/cismani olandan farklı, dolayısıyla da bilgi, sanat, hikmet gibi ‘ulvi’ değerlerin kaynağına dönüşmektedir. Ancak bu nefsin yalnızca bir boyutudur. Diğer boyutuyla nefis, insan varlığını oluşturan unsurlardan biri olan beden (fiziki boyut) ve bununla bağlantılı olan duyulardan doğan eğilimlerle de (kuvvelerle) ilişki içindedir. Bu bakımdan ahlâkçılara göre nefis oldukça kompleks bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle nefis kavramının düşünceyi, temyizi ve işlerin gerçeğini araştırmayı sağlayan akıl kuvveti, korkuların üzerine gidip cesur davranmayı sağlayan öfke/gazabı kuvveti ve beslenme isteğini, yenilen-içilen şeylerdeki lezzetleri arzulamayı sağlayan istek/şehvet kuvvetlerinden oluştuğu kabul edilmiştir.⁴ Bu haliyle ahlâkçıların dilinde ‘nefs’, insanın kendisine özgü niteliklerinin, canlı ve hareket eden bir varlık oluşundan kaynaklanan bedensel ve duyuşal eğilim ve yeteneklerinin tamamına karşı-

lık gelmektedir. Bu şekilde kavram eski dilde ‘zât’5 kavramıyla, günümüzde ise ‘öz varlık’ ve ‘benlik/karakter’ kavramlarıyla ifade edilmek istenen olguyla örtüşmüş olmaktadır.

Yalnızca insana özgü bir melekedен doğan ya da bu melekenin kontrolü altında gerçekleşen davranışın ahlâki olabileceğini kavratılabilmek için nefsin kuvvetleri hiyerarşik bir düzene yerleştirilmiştir. Bu hiyerarşide en tepe noktada en insani olanı temsil eden düşünme/akıl gücü (nefs-i natika) bulunmaktadır. İnsan bedeninde bu gücün aracı zihindir. Bunu duyu/his sahibi bir varlık oluşundan doğan öfke/gadap gücü takip etmektedir ki, nefsin bu işlevinin insan bedenindeki aracı kalptir. Üçüncü sırada ise istek/şehvet gücü yer almaktadır. İbn Miskeveyh’e göre hayvansallık/behimiye olarak da adlandırılan bu gücün insandaki aracı ‘karaciğer’dir.⁶

İnsan nefsinin oluşturan her güç kendine özgü bir erdemin kaynağıdır. Akıl gücü mutedil olursa bilgiye yönelir ve kendisinden bilgi erdemi çıkar. Bu erdemi hikmet takip eder. Öfke/gadap gücü, akıl/düşünme gücüne boyun eğerse ‘hilm/yumuşak huyluluk’ erdemi doğar ve bunu ‘şecaat’ takip eder. Hayvansal gücün hareketi akıl/düşünme gücüne tabi olursa kendisinden ‘ıffet’ erdemi doğar ve bunu da cömertlik fazileti takip eder.⁷ Görüldüğü üzere bütün erdemler aklın belirleyici kılındığı bir hiyerarşik düzen içerisinde oluşmaktadır. Buna karşılık öfke ve şehvet güçlerinin aklıdan bağımsız hareketleri de erdemlerin (fedail) zıddı olan kötü ahlâkın (rezail) ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu şekilde geleneksel ahlâkçılar ahlâki davranışın temeline ‘akli davranış’ yerleştirmiş olmaktadır.

İçgüdüsel Ahlâk (el-Ahlâku’l-Ğariziyye)

İnsan ‘nefs’inin sahip olduğu üç unsurdan ikisinin hem güzel hem de kötü ahlâkın kaynağı olmaya elverişli olması, insanların doğuştan getirdikleri mizaç özelliklerinin birbirinden farklılık göstermesi, dikkatleri insan fiillerini ortaya çıkaran kaynağa ve fiillerin çıkış biçimine çekmiştir. Hatta ahlâkın tanımı bu çerçevede ele alınarak “özgür istek8 ile ortaya çıkan ve baskı/icbar ile ortadan kaybolan gizli ve yerleşik huylar” 9 şeklinde tanımlanmıştır. İnsanların yaratılış özellikleri (fitrat) bakımından nefsin üç işlevi olan akıl, öfke ve şehvet güçleri kişiden kişiye farklılık gösterir. Bazen bu işlevlerin oranları farklılaşır bazen de etkinlikleri değişir.

Doğuştan gelen bu eğilimler hiçbir insanda mutlak olarak güzel veya çirkin değildir. Kimi insanda akıl/natika gücü, kimi insanda ‘öfke/gadap’ gücü ve kimi insanda ‘istek/şehvet’ gücü daha etkin olabilir. İnsanoğlunun bu potansiyeline Kur’an’da şöyle işaret edilir: ‘Nefse ve onu şekillendirene [ona mahiyet kazandırana]; [bu mahiyetine hakkın ve aklın] sınırlarını aşma eğilimiyle [bu sınırları aşmaktan] sakınma ve kendini tahkim etme potansiyeli bahşedene andolsun...’ (Şems, 91/7–8) ‘Nefs’de birbirinden farklı eğilimlerin bir arada bulunması, hem hakkın ve aklın sınırlarını aşabilmenin (fücur), hem de bu sınırları tahkim etmenin¹⁰ (takva) potansiyelini oluşturmaktadır. Bu potansiyelin işlenmemiş yalın haline eskiler ‘el-Ahlâku’l-Ğariziyye’ yani insanın üzerinde yaratıldığı “içgüdüsel ahlâk” adını vermişlerdir. Bu ahlâk eğitilmemiş kişisel eğilim, mizaç ve huyları ifade etmektedir. İçgüdüsel özellikler, ahlâku’z-zât¹¹ olarak tabir edilen “karakter ahlâkı”nın temelini oluşturur. Karakter ahlâkı bu kişisel özelliklerden bağımsız değildir. Doğuştan gelen özellikler, çeşitli durumlar karşısında takınılan tutumların tekrarlanmasından sonra yerleşik hale gelerek karakter ahlâkının bir unsuru haline gelirler.

Kadim ahlâk geleneğinin referansları arasında yer alan Aristoteles ahlâkın doğuştan gelen potansiyelinin tekrarlanarak huya dönüşmüş şeklini “karakter erdemi/ahlâkı” olarak adlandırmaktadır.¹² Ona göre bu ahlâk doğa vergisi değildir. Çünkü doğa vergisi olan bir davranış biçimi değiştirilemez ve yerine başkası konulamaz hatta belki geliştirilmesi dahi mümkün değildir. Aristoteles bu ahlâk türünün doğal olamayacağını “doğal olarak aşağı doğru giden bir taş, biri, binlerce kez yukarı doğru atıp alıştırılmaya çalışsa da, taş yukarı doğru gitmeye alışmaz, ne de alev aşağı doğru gitmeye alışabilir” diyerek kanıtlamaya çalışır. Ona göre bu ahlâkın temeli alışkanlıktır. Zaten huylar benzer davranışlardan oluşur. Bu etkinliklerin de belli bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekir. Tekrarlanan etkinliklerin farklılığı huyları farklılaştırmaktadır.¹³ İçgüdüsel ahlâkın temel zaaflarından biri, doğal eğilimlerin kişisel tercihe dayanmayan şartlarda ortaya çıkan biçimini içselleştirmektir. Bunun sonucunda kişi, gözünü açtığında kendisini içerisinde bulduğu aile, sosyal ve kültürel çevre ve bunların geliştirdikleri ilişki biçimlerinin yöneltip imkân verdiği eğilimlerle kendisini tanımlamaktadır. Bu ahlâk, belirli davranışları kazandırmak isteyen üst bir otoritenin belirli tekrarlar sonucunda kazandırmak istediği bir davranış modelinin benimsetilmedi. Örneğin insanları belli davranıştan uzak tutmak isteyen bir kanun koyucunun, fiili işleyen kişiye belirli bir ceza

takdir etmesi ve ceza görmemek için bu işe bulaşmayan kişinin daha sonra o fiili işlemeyi hiç düşünmemesi gibi. Çünkü akli bir anlamlandırma ve yorumlamaya dayanmasa da tekrarlar birçok tutum ve davranışı yerleşik hale getirir. Kimi zaman taklide dayanan eğitim süreçleri, kimi zaman da toplumsal tekrarlar (örf/adet) bu ahlâk biçiminin oluşmasında etkili olur.

Bu ahlâk biçiminin bir diğer önemli zaafı da doğal eğilimlerin girift ilişkileri içerisinde ortaya çıkan baskın eğilimi, insan doğasının tamamı sanması ve kendisini bu olguya teslim etmesidir. Doğrusu nefsin güçlerinden bir kısmının diğerlerinden daha keskin olması diğerlerini yalnızca gölgeleyebilir, diğer güçlerin potansiyelini tamamen yok etmesi ise mümkün değildir. Ancak sosyal ilişkileri içerisinde daima susan taraf olmak durumunda kaldığı için kendisinde hitabet gücünü olmadığını var saymak verilecek en yanlış kararlardan biridir. Dinleme eğiliminin baskın olması hitap eğilimini yok saymayı gerektirmemelidir. Bütün bu değerlendirmelerle birlikte mevcut durumun insan doğasıyla bağını kesmek de mümkün değildir. Çünkü insan ‘nefsi’nin temel işlevleriyle ilgisi olmayan bir karakter ahlâkının ortaya çıkması mümkün değildir. Bu bakımdan Aristoteles’in ifade ettiği gibi ‘erdemler ne doğal olarak ne de doğaya aykırı olarak edinilir; onları edinebilecek bir doğal yapımız vardır, alışkanlıkla da onu tam olarak geliştiririz.’¹⁴

Mâverî’nin, “özgür istek/serbestlik ile ortaya çıkan ve baskı ile ortadan kaybolan gizli ve yerleşik huylar”¹⁵ şeklindeki ahlâk tanımını esas aldığımızda, ‘nefs’, ahlâka dönüşme yetisine sahip eğilimler taşımaktadır. Bu eğilimler nedeniyle insan, mahiyeti/doğası gereği çeşitli olumlu veya olumsuz niteliklere haiz ahlâki potansiyellere sahiptir. Bu ahlâk insan doğasından (fitrat) zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır. Buna ahlâk denmesinin nedeni, insanda yerleşik olması, yani yaratılış/tabiat/hilkat şeklini almış olmasıdır.¹⁶ İşte ahlâku’z-zât olarak adlandırılan karakter ahlâki bu temelden beslenmektedir. İnsan doğasının eğilimlerini ortaya çıkarabilmesi, diğer bir ifadeyle taşıdığı ahlâki niteliklerin karakter ahlâki şeklinde görünürlik kazanabilmesi için insanın özgür isteğinin baskılanmaması gerekmektedir. Bu özgür irade ve serbestlik baskılandığında doğuştan gelen kişisel eğilimler ortaya çıkamaz. Bastırılmış kişisel eğilimler veya kişinin doğasıyla örtüşmeyen içselleştirilmemiş alışkanlıklar ortaya çıkar. Bu alışkanlıklar yalnızca tekrarlandığı için harici bir bakış ile karakter ahlâki suretinde gözükür.

İnsan nefsinin oluşturan her güç kendine özgü bir erdemin kaynağıdır. Akıl gücü mutedil olursa bilgiye yönelir ve kendisinden bilgi erdemi çıkar. Bu erdemi hikmet takip eder. Öfke/gadap gücü, akıl/düşünme gücüne boyun eğerse ‘hilm/yumuşak huyluluk’ erdemi doğar ve bunu ‘secaat’ takip eder. Hayvansal gücün hareketi akıl/düşünme gücüne tabi olursa kendisinden ‘ıffet’ erdemi doğar ve bunu da cömertlik fazileti takip eder.

İnsan doğasının tamamen iyi veya tamamen kötü niteliklerden oluşması hiç yok gibi kabul edilen nadir durumlar dışında söz konusu değildir. Genel olarak insan-ınoğlu, doğasındaki eğilimlerin/güçlerin farklılığı ve insan huylarının bu güçlerin çeşitli şekil ve oranlarda birleşimi sonucunda ortaya çıkması nedeniyle¹⁷, bir kısım övülen/güzel baskın eğilimler ile kınanan/çirkin baskın eğilimlere sahiptir. Bu baskın eğilimlerin olumlu olanları ahlâki gelişim bakımından pozitif, olumsuz olanları ise negatif bir kalkış noktasını oluşturur. Bu bakımdan doğası gereği mutlak erdemsiz/faziletsiz insan yoktur. Ancak Câhız, insanların olumsuz eğilimlerinin olumlu olanlardan daha fazla olduğu kanaatindedir.¹⁸ Huy ve mizaçlar birçok sahadaki tutumların temelidir. Ancak her olumlu mizaç ile birlikte olumsuz eğilimlere temel oluşturacak eğilimler de etki gücüne sahiptir. Bunun tersi de geçerlidir. Durum böyle olunca güzel ahlâklılık veya kötü ahlâklılık sorununu mizaçların oluşturdıkları reflekslere terk edilemez.

Huy ve mizaçlardaki bu baskın eğilim farklılığı, bireysel ve toplumsal alışkanlıklar sonucunda yerleşik hale getirilip ötesine geçilmediği durumlarda insanın ‘elinin emeği’ olan, gerçek övgünün ve yerginin konusu olabilecek bir ahlâki düzeye ulaşılmamış demektir. Çünkü her varlık ancak kendisine özgü olanı en üst düzeyde gerçekleştirdiğinde en çok övüleceği noktaya ulaşabilir ve en güzel olanı gerçekleştirebilir. İnsan için ahlâkın en güzeli, gerektiğinde baskın eğilimlerin aklen kontrol edilebildiği, edilgin eğilimlerin güçlendirildiği ahlâktır. Özgür istem ile akıl kudretinin birleşip mutedil bir mizaç iklimini hâkim kıldıkları düzlemde yeşeren ahlâktır.

İçgüdüsel ahlâkın temel zaaflarından biri, doğal eğilimlerin kişisel tercihe dayanmayan şartlarda ortaya çıkan biçimini içselleştirmektir. Bunun sonucunda kişi, gözünü açtığı anda kendisini içerisinde bulduğu aile, sosyal ve kültürel çevre ve bunların geliştirdikleri ilişkiler biçimlerinin yöneltip imkân verdiği eğilimlerle kendisini tanımlamaktadır. Bu ahlâk, belirli davranışları kazandırmak isteyen üst bir otoritenin belirli tekrarlar sonucunda kazandırmak istediği bir davranış modelinin benimsetilmedi.

Kazanılmış Ahlâk

Kazanılmış ahlâk, insan doğasındaki baskın eğilimlerden doğan tutum ve davranışların akıl süzgecinden geçirilip mutedil bilinçli ve iradi eylemlere dönüştürülmesiyle elde edilmiş ahlâktır. Bu ahlâkın temelini Aristoteles'in 'düşünce erdemi' olarak adlandırdığı erdem oluşturur. Çünkü nefsin diğer eğilimlerinin kendisine boyun eğeceği aklın gelişkin olması gerekir. Ciddi bir eğitimle oluşur ve gelişir, bu nedenle de deneyim ve zaman gerektirir.¹⁹

Davranışlara aklın hâkim olmasını, ahlâkî davranışın temeli kabul etme eğiliminin kökeni Platon ve Aristoteles felsefesine dayanmaktadır.²⁰ İslam ulemasının da benzer bir yaklaşımı esas alıp öfke/gazap gücü ile istek/şehvet gücünün akıl/natıka gücüne boyun eğmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bu alanda eser veren ilk müelliflerden biri olan İbnu'l-Mukaffa', akıl ile ahlâk arasındaki ilişki için; "akılların, kendisi ile ahlâkî kabul ettikleri seciyeleri ve eğilimleri vardır. Çünkü akıl, ahlâk ile gelişir ve temizlenir" ifadesini kullandıktan sonra devamla, "kuru bir tohumun canlanması ve bütün güzelliği ile yeryüzüne çıkabilmesi için suyun gerekli oluşu gibi, kalpte öz olarak saklı olan akıl selikasının da hayat ve güç sahibi olması ahlâk eğitimine bağlıdır." diyerek ahlâkın eğitim ile kazanıldığına işaret etmektedir. Ancak bu eğitimi idrak edenin akıl olduğunu hesaba katarak bu iki yönü birleştirmekte ve "ahlâk, aklın meyvesi, hayatı ve aşısıdır" ²¹ yargısına varmaktadır.

Câhız, insanları hayvanlardan ayıran ve şeref kazandıran şeyin akıl olduğunu, insanın akıl ile güzeli güzel, kötüyü kötü gördüğünü ve diğer güçlerini akıl ile terbiye ettiğini ifade etmiştir. Bu şekilde kazanılmış ahlâkın, aklın, hâkimiyetinin tesis edilmesine bağlı olduğunu ancak selim olmayan aklın da hile, desise, haset, zarar verme, riya gibi kötülüklerin aracı haline gelebileceğini ifade etmiştir.²² İbn Miskeveyh de benzer ayrımları yapmakta ve akla merkezi bir rol vermektedir. Ancak akıl (nefs-i nâtika) ile insanın, insan olacağını ve hayvanlardan ayrılmak için meleklerle katılacağını ifade etmiştir.²³

Ahlâk üzerinde kapsamlı çalışmalar yapmış bilginlerden biri olan Maverdi ise, insanın doğasından kaynaklanan eğilimlerinin yanı sıra iradi fiillerinin olduğu söylemekte ve insan fiillerini ortaya çıkaran nedenleri incelemektedir. Ona göre iradi fiiller, bu eylemlerin işlenmesine sevk ve davet eden nedenlerden doğmaktadır. İnsan fiillerinin ortaya çıkmasını saylayan nedenler 'akıl, rey ve hevâ' üçlüsünden oluşmaktadır. Bir fiili işlemeyi tercih eden irade bu üç etkenden birinde doğmaktadır. Bu üçlünün ikisi (akıl ve rey) olumlu davranışların kaynağı iken, sonucuları (hevâ) kötü davranışın etkenidir. Bu bakımdan akıl ve rey arasında genel olarak koalisyon vardır, her ikisi birlikte erdemlerin illetidir.²⁴

Akıl ve rey erdemlerin illeti olma noktasında birleşmelerine karşın esasta farklı şeylerdir. Akıl doğrunun kesin olarak bilinmesini sağlarken, rey, doğruyu yanlıştan ayırıp tercih etmeyi sağlayan kuvvetli sanı (zannı-ı galip) dir. Akıl zıddı caiz olmayan bir yargıyı gerektirir. Rey ise, aksi mümkün olan bir hususta tercih yaparken duyulan gönül huzurudur. Ona göre akıl mahallinde zorunlu ve hükmünde müstakildir. Rey ise itiraz edilebilir nitelikte olup akıldan faydalanmakta ve onun nuruyla aydınlanmaktadır.²⁵

İradi eylemler, otomasyona bağlanmamış etkinliklerdir. Bu bakımdan bu eylemlerin övülen ve güzel ahlâk kriterine daima uygun olabilmesi için insan nefsinin güçlerinin akıl/natıka gücüne boyun eğmesi ve bu gücün de selim ve mutedil olması gerekir. Böyle bir aklın oluşumu sağlıklı düşünme yeteneğinin kazandırılması ile eşdeğerdir. Bu ise ciddi bir eğitim ve bilgilenme sürecidir. Diğer bir ifadeyle bir arınma ve tezkiye sürecidir. İnsanın öz benliğini hakikatten ve güzel olandan uzaklaştıran her türlü behimi istek ve tutkudan (heva) arındırma mücadelesidir. Kur'an bu mücadeleye şöyle dikkat çekmektedir:

“Her kim nefsin [benliğini] arındırırsa kurtuluşa ermiştir. Onu [hevanın kiriyle] örten de hüsrandır.” (Şems, 9-10)

“Ama Rabbinin huzurunda korkuyla duranın ve nefsinin kötü arzulardan (heva) alıkoyanın varacağı yer cennettir.” (Nazi’ât, 40–41)

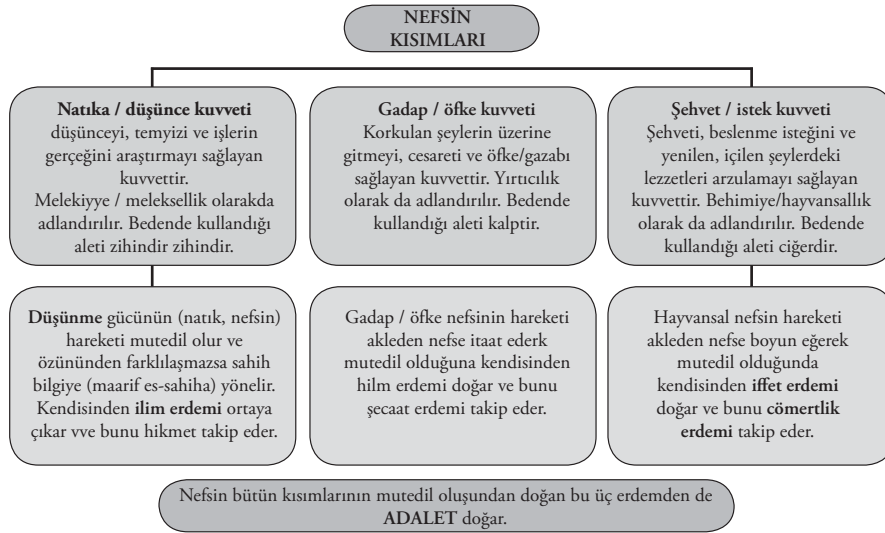
Hız. Peygambere ise, “sen gerçekten yüce bir ahlâk üzerindesin” (Kalem, 68/4) şeklinde hitap ederek güzel ahlâkı çirkininden ayırt etmiştir. Bu buyrukların muhatabı olan son nebi de gönderiliş misyonunu, “güzel ahlâkı tamamlamak” olarak açıklamıştır.

Ahlâk kavramı iyi ve kötü bütün yerleşik huyları içerdiği için güzel ahlâkın çirkin ahlaktan ayrıştırılması gerekir.

ahlâkı. Bu yönüyle içgüdüsel ahlâk akıllı olsun olmasının bütün varlıklarda bulunur. Hatta bu anlamda canlı olmayan varlıkların ve kurumların dahi bir ahlâkı vardır. İnsan ancak kendine özgü niteliğinin rehberliğinde insan olabilir. Ahlâkı da ancak bilinçli olarak gerçekleştirdiği ve doğasıyla uyumlu olduğunda güzel ahlâk olur.

Tablo, İbn Miskeveyh’in “Tehzîbu’l-Ahlâk” adlı eserinden çıkarılmıştır.

Yukarıdaki tabloda gösterildiği üzere güzel ahlâkı kazanmanın esası, aklın koruyucu ve yol gösterici rolünün davranışlara hâkim kılınmasıdır. Huy ve alışkanlıkların



Bu nedenle Müslüman ahlâkçılar ahlâk üzerindeki çalışmalarına genellikle “ahlâkın arındırılması” anlamına gelen “Tehzîbu’l-Ahlâk” adını vermişlerdir. Bu eserlerinde insanın üç eğiliminin her birinden ayrı ayrı veya aralarında kurdukları ilişkiler sonucunda ortaya çıkan faziletlerin veya rezilliklerin analizini yapmışlardır. Bütün bu çabaların temel amacı, insanları, aşılanmamış bir ağaç gibi bulunduğu hal üzere bırakmamaktır. Kaynağından uzaklaştıkça kirlenen bir nehir gibi zamanın akışıyla birlikte kirlenmeye terk etmemektir. Çünkü bireysel ve toplumsal planda yerleşik hal almış alışkanlık ve kuralların evrensel ölçekte ‘iyi/güzel’ niteliğini haiz olması kazanmayı/iktisap etmeyi gerektirir.

Her şeyin bir tabiatı vardır. Tabiatı olan her şeyin de

içgüdüsel olmaktan kurtarılıp akli ve bilinçli tercihler sonucunda oluşturulabilmesidir. Bu düzey yakalandığında güzel ahlâkı geliştirmenin kapıları sonuna kadar açılmış olur. Ancak bu noktada Cahız’ın dikkat çektiği bir sorun varlığını muhafaza etmektedir; aklın kötü ahlâkın aracı haline getirilmesi... Bu tehlike her zaman bulunmaktadır. Bu tehlikeden kaçınmak için aklın nefsin kuvvetleri üzerindeki kontrolünden vazgeçemeyiz. Ancak iyiye yönelmiş bir aklın eline yaratıcı iki gürül gürül akan kaynak sunmuştur. Bunların biri vahiy, diğeri ise vicdandır. Akıl bu iki limanda kendisini rehabilite ederse, hatta bu iki kaynağı idrakinde birleştirirse güzel ahlâkı insan tutum ve davranışlarının ana rengi kılabilir.

İradî eylemin güzel ahlâk kapsamında olması için insan

fıtratının eğilim duyduğu davranışın akılın ve reyin süzgecinden geçmesi ve onun kontrolü altında oluşmasından başka bir seçenek ortaya koymak mümkün gözükmemektedir. İşte tamda bu nedenle erdem/faziletin başı akıldır. Sonu ise, bütün eğilimlerin mutedil olarak akla boyun eğmesi sonucunda ortaya çıkan adalettir. Bütün erdemler/faziletler akıldan doğduğu ve akıl aracılığı ile kontrol edildikleri için akıl erdemlerin aslıdır. Adalet ise erdemlerin vardığı sonuçtur. Zira erdemler adalet ile ölçülür. Bunun karşıt kutbunda ise kötü ahlâk yer alır. Kötülüklerin (rezâil) de bir başlangıcı ve vardığı zirvesi vardır. Kötülüklerin başlangıcı imkânsız mümkün olarak tasavvur etmek olan ahmaklık, zirvesi ise mümkün olandan imkânsız ayıramamak olan cehalettir.²⁶

Geleneksel ahlâkçılar erdemi prensip olarak iki kötü arasındaki orta nokta kabul etmişlerdir. Aşırılık (ifrat) ve tersten aşırılık (tefrit) arasındaki mutedil/orta noktayı güzel ahlâkın alanı olarak tespit etmişlerdir. Bu bir tür orta yolculuktur. Çeşitli eleştirilere maruz bırakılabilir. Hatta bu görüşün kurucuları dahi kimi zaafalarına dikkat çekmişlerdir. Aristoteles, hasetlik, arsızlık, kıskançlık, zina, hırsızlık, adam öldürme örneklerini vererek her orta olanın fazilet olmayacağını bazı şeylerin bizatihi kötü olabileceğini ifade etmektedir.²⁷ Ancak erdemli olan işlevsel olandır demekten kurtulmak ve ahlâkı yarar giridabına sokmamak için önceden kestirilebilen bir tutum belirleme ihtiyacı vardır. Bu ortay yolcu tutum sorunu tamamen çözme de, zihinde oluşabilecek belirsizliği bir çırpıcı çözen sihirli bir formül gibidir. Örneğin Akıl; deha ile aptallık, cömertlik; cimrilik ile savurganlık, cesaret; korkaklık ile cüretkârlık (tedbirsizlik) arasında yer alan orta tutumdur. Ölçülülük; haz ile acı arasında orta olma ve aşırılık ise kendini tutamamadır.²⁸

İçgüdüsel ve tamamen irrasyonel tutum ve alışkanlıkların hâkimiyetinden kurtulmak için yürek ve zihin teri dökmek gerekmektedir. Duyguların değişken dünyasında yelkenleri şişirip uçlarda seyretmemek için yerleşik tutumlara sahip olmaktan başka çıkar yol gözükmemektedir. Ancak bu alışkanlıkların da insan doğasıyla örtüşmesi ve bilinç ile işlenip ortaya çıkarılması esas olmalıdır.

1 İsfahânî, er-Râğıb, Müfredâtü Elfâzî'l-Kur'ân, Thk. Safvân Adnân Dâvûdî, ed-Dâru's-Şâmiyye & Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1412/1992, s.296-297.

2 Cahız, Ebu Osman Amr b. Bahr, Tehzibu'l-Ahlâk, Tâlik: Ebu Huzeife İbrahim b. Muhammed, Dâru's-Sahâbe, et-Tab'aru'l-Ülâ, Tanta

1410/1989, s.12.

3 İbn Miskeveyh, Tehzibu'l-Ahlâk, s.1.

4 Cahız, s. 16; İbn Miskeveyh, s.7.

5 İsfahânî, s.818.

6 İbn Miskeveyh, s.7.

7 İbn Miskeveyh,

8 Çağırıcı, Kitâbu Teshili'n-Nazar'ın Rıdvan Seyyit tarafından neşredilen Beyrut 1987 yılı baskısına dayanarak Maverdi'nin ahlâk tanımını yaptığı cümlede 'ihtibâr' kelimesini kullandığını esas almış ve kelimeyi "tecrübe" şeklinde çevirmiştir. (bkz, Çağırıcı, s.73.) Bunun sonucunda Maverdi'nin ahlâk tanımını "tecrübe (ihtibâr) ile ortaya çıkan baskı ile alt edilebilen gizli ve yerleşik huylardan ibarettir." şeklinde çevirmektedir. Bizim kullandığımız nüshada ise, "ihtibâr" kelimesi yerine "ihtiyâr" kelimesi kullanılmaktadır. Tanımın mantık bütünlüğüne "ihtiyâr" kelimesi uygun düşmektedir. Zira gizli huylar olarak kabul edilen ahlâkın baskı ile gizlendiği kabul edildiğinde özgür istek/serbestlik ile ortaya çıkması gerekmektedir. Gizli huyun ortaya çıkmasının tecrübe ile bir ilgisi yoktur. Tecrübe, gizli huyların terbiye edilmesi süreci bakımından önem taşımaktadır. Bu özellikle Aristoteles'in ifade ettiği eğitimle kazanılan "düşünce erdemi/ahlâkı" için geçerlidir.

9 el-Mâverdi, Kitâbu Teshili'n-Nazar, s.5.

10 el-Mâverdi, Kitâbu Teshili'n-Nazar, s.10.

11 el-Mâverdi, Kitâbu Teshili'n-Nazar, s.5.

12 Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, Çev. Saffet Babür, Ayraç yayınevi, Ankara 1998, s.23 vd.

13 Aristoteles, s.25.

14 Aristoteles, s.23.

15 el-Mâverdi, Kitâbu Teshili'n-Nazar, s.5.

16 el-Mâverdi, Kitâbu Teshili'n-Nazar, s.6.

17 Cahız, 16.

18 Cahız, s.13.

19 Aristoteles, s.23.

20 Aristoteles, s.25.

21 İbnu'l-Mukaffâ', el-Edebu's-Sağır, Thk. Ahmed Zekî Bâşâ, Matbaatu Medreseti Muhammed Ali es-Sinâiyye, Birinci baskı, by. 1329/1911, s.5.

22 Cahız, s.19.

23 İbn Miskeveyh, s.21.

24 el-Mâverdi, Kitâbu Teshili'n-Nazar, s.23.

25 el-Mâverdi, Kitâbu Teshili'n-Nazar, s.23.

26 el-Mâverdi, Kitâbu Teshili'n-Nazar, s.12-14.

27 Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, s.33.

28 Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, s.34; el-Mâverdi, Kitâbu Teshili'n-Nazar, s.17.

KİM GERÇEK HIRİSTİYAN AHLAKINA SAHIPTİR?*

Leonardo BOFF ve Clodovis BOFF / Çev: A. Altay Ünalay

Papaz, az önce “korkunç bir şey” gördüğünü söyledi. Kilisenin önünde bir kadın varmış. Yanında 3 küçük çocuk ve boynuna tırmanmaya çalışan bir bebekle birlikteymiş. Hepsi açlıktan bayılmak üzereymiş. Bebek ölü gibiymiş. Ona, “kadın, bebeğe biraz süt ver” demiş. “Yapamam efendim” demiş kadın. Papaz ısrar etmiş; kadın da ısrarla yapamayacağını söylemiş. Sonunda, papazın ısrarına dayanamayıp gömleğinin düğmelerini açmış. Göğsü kanıyormuş. Bebek deli gibi memeye saldırmış. Ve kanını emmiş. Kadın... artık hayat verdiği bebeği kanıyla besliyormuş. Papaz kadının önünde diz çökmüş.

Kırk yaşlarında, ama 70 yaşlarında görünen bir kadın, ayinden sonra papazın yanına gitti ve üzüntüyle şöyle dedi: “Peder, günah çıkarmadan ayine katıldım.” “Neden kızım?” dedi papaz. “Peder,” dedi kadın, “geç geldim, siz ayine başladıktan sonra. Üç gündür sade su içtim, yiyecek bir şey bulamadım, açlıktan ölmek üzereyim. Sizin (şarap ekmek ayini için, ç.n.) o küçük ekmekçikleri dağıttığınızı görünce, hemen ayine katıldım; bir parça ekmek için! Papazın gözleri yaşla dolar. İsa’nın sözlerini tekrarlar: “Etim (ekmek) gerçek gıdadır... benimle beslenen benden hayat alır” (Yuhanna 6:55, 57)

Bir gün, Brezilya’nın kurak kuzeydoğu bölgesinde, dünyanın bu en çok kıtlık çeken parçasında ben (Clodovis), evine giden bir papazla karşılaştım; (yürürken, ç.n.) titriyordu. “Peder sorun nedir?” dedim. “Az önce korkunç bir şey gördüğünü” söyledi. Kilisenin önünde bir kadın varmış. Yanında 3 küçük çocuk ve boynuna tırmanmaya çalışan bir bebekle birlikteymiş. Hepsi açlıktan bayılmak üzereymiş. Bebek ölü gibiymiş. Ona, “kadın, bebeğe biraz süt ver” demiş. “Yapamam efendim” demiş kadın. Papaz ısrar etmiş; kadın da ısrarla yapamayacağını söylemiş. Sonunda, papazın ısrarına dayanamayıp gömleğinin düğmelerini açmış. Göğsü kanıyormuş. Bebek deli gibi memeye saldırmış. Ve kanını emmiş. Kadın... artık hayat verdiği bebeği kanıyla besliyormuş. Papaz kadının önünde diz çökmüş, elini bebeğin başına koymuş ve yemin etmiş: Bu açlık bitene dek her gün bir aç çocuğu besleyecekmiş.

Bir cumartesi akşamı ben (Clodovis) cemaatin din öğretmeni Manuel’i görmeye gittim. “Peder” dedi, “bu bölgenin cemaatleri yolun sonuna geldi. Açlıktan ölüyorlar. Ayine gelemeler, gelecek güçleri yok. Güçlerini korumak için evlerinde duruyorlar...”

Acımak... Birlikte Acı Çekmek

Kurtuluş ilahiyatının ardında ne yatar? Başlangıç noktası yukarıda anlatılanlar gibi felaketlerin kavranmasıdır; bunlar sadece Latin Amerika’da de-

ğil, Üçüncü Dünya'nın her yerinde var. "Muhafazakar" tahminlere göre bu geri bırakılmış ülkelerde;

500 milyon açlık çeken insan var.

Bir milyar 600 milyon kişi 60 yıldan az yaşayacak (geleşmiş ülkelerde 45 yaş orta yaş kabul edilirken, Latin Amerika ya da Afrika'da çok azı bu yaşı görebilmeyi umacak).

Bir milyar kişi mutlak fakirlik içinde, bir buçuk milyar kişi temel tıbbi yardımdan yoksun.

500 milyon kişi işsiz ya da geçici işçi; yılda 150 Dolardan az kazanıyor.

814 milyon kişi okuma yazma bilmiyor

2 milyar kişinin temiz suyu yok.

Acaba kim, bu insani cehennemın ortasında haklı bir öfkeye kapılmaz? Kurtuluş ilahiyatı işte bu duruma güçlü bir protesto demektir, çünkü bu durumun anlamı:

sosyal düzeyde: toplumsal baskı, dışlama, marjinalleştirme,

kişi düzeyinde: haksızlık, insan haklarının reddi,

dini düzeyde: "sosyal günah"; Yaradan'a, O'nun amaçlarına ve verdiği haysiyete karşı çıkmaktır..

İnsan ırkının büyük bölümünü etkileyen bu acı için, asgari düzeyde "birlikte acı çekmek" olmadan, kurtuluş ilahiyatı varolamaz ve anlaşılamaz. Kurtuluş ilahiyatının ardında yatan, bu yerinden yurdundan edilmiş, dışlanmış milyonların hayatı, amacı ve mücadelesine peygamberi ve kardeşçe bir katkı, bu tarihsel sosyal haksızlığın bitmesi için bir kararlılıktır. Vatikan Talimatnamesi "Kurtuluş İlahiyatının Bazı Vecheleri"nde (6 Ağustos 1984) bu iyi ifade edilir: "Dramatik bir fakirlik halinin, ilahiyatçıların önüne koyduğu meydan okumayı bir an bile akıldan çıkarmak imkansızdır – özgün bir kurtuluş ilahiyatı ihtiyacının meydan okuması."

Fakirlerin Bağrındaki Fakir İsa'yla Buluşmak

Her gerçek ilahiyat, bir maneviyattan çıkar, yani tarihte bir şekilde Tanrı ile buluşmaktan. Kurtuluş ilahiyatı, fakirlere yapılan zulümle karşılaştığında doğdu. "Fakir" kelimesiyle biz kapı kapı dolaşıp dilenen kişiden bahsetmiyoruz. Fakir bir topluluktan, "halk kesimlerinden" bahsediyoruz; bu Karl Marx'ın öne çıkardığı "proletarya"dan çok daha geniş bir kategoridir. Öte yandan fakirler kapitalist sistemce sömürülen işçileri kapsadığı gibi, yarı işsizleri, üretim süreci tarafından kenara itilenleri de kapsar. İstihdam edilenlerin yerine geçecek bir ihtiyat ordusu elde tutulur...

Tüm bu sosyal ve tarihsel olarak ezilmiş kitleler bir sosyal tezahür olarak fakirleri oluşturur. İmanın ışığında Hristiyanlar burada o acı çeken Kul'un, İsa Mesih'in meydan okuyan yüzünü görürler. Önce sessizlik vardır, sessiz ve hüznünlü endişe, bir esrarla karşı karşıyasınız, sizden içe yöneliş ve dua ister. Sonra o sizinle konuşur. Haça gerilenlerin içindeki Haça Gerilen (dile gelir, ç.n.), ağlar ve haykırır: "Açtım, ... hapisteydim... çıplaktım" (Matta 25:31-46).

Burada gereken endişeden çok kurtuluş için etkin eylemdir. Haça Gerilen hayata geri çağırılmalıdır. Fakirlerle birlikte, zalimce yaratılmış ve onları esir almış fakirliğe karşı savaşıyorsanız, onların yanındasınız. Mazlumlarla kardeşlik içinde bir hizmet acı çeken İsa için sevgi ve Tanrı'yı razı eden ibadeti de gerektirir.

İlk Adım: Kurtarıcı Eylem

Ezilmişleri insanlık dışı hallerinden dışarı çıkartacak etkin eylem nedir? Birçok yıllara dayanan düşünce ve pratik gösterir ki, bu denenmiş şu iki yoldan başkası olmalıdır: Yardım ve reform.

"Yardım", yaygın sefaleti görünce duygulanmış kişilerin verdikleridir. Onlar kurumlar oluşturur, projeler organize eder, sosyal yaralara "sargı" ya da "yara bandı" tedbirleri. Ama hangi görüşle hareket ederlerse etsinler, ne kadar iyi niyetli olurlarsa olsunlar, başarılı dahi olsalar, yardım fakirlere yönelik, onları bir acıma hissinin kolektif nesneleri kulan, ama kendi kurtuluşlarının öznelere kılmayan birşeydir. Fakirler basitçe hiçbir şeyi olmayanlar olarak görülürler. Fakirlerin ezildiği ve başkalarının fakir bırakıldığı görülmez ve onlarda olan şeyler – direnme gücü, haklarını anlayabilme yetisi, kendilerini örgütlemek ve insanlık dışı hallerini dönüştürmek, bunların hiçbirini dikkate alınmaz. Yardım fakirlerin bağımlılığını artırır; onları başkalarından gelene, başkalarının aldığı kararlara bağlar: Ve yine, onlar kendilerinin kurtarıcıları olamazlar.

"Reform" fakirlerin durumunu iyileştirmeye çalışır; ama hep varolan sosyal ilişkiler içinde ve toplumun temel çatısı içinde kalır; halbuki bu herkesin katılımını ve yönetici sınıfların imtiyazlarının geri alınmasını dışlar. Reform, fakir uluslarda büyük başarılarla ulaşabilir, ama bu gelişmeler hemen hep ezilen kesimlerin zararınadır, çok nadiren faydasına olur. Örneğin 1964'te Brezilya ekonomisi dünyada 46. geliyordu; 1994'te 8.liğe yükseldi. Son 20 yıl

yadsınamaz bir teknolojik ve sınai gelişmeye şahit oldu, ama aynı zamanda fakirler için sosyal şartlar dramatik biçimde kötüleşti. Sömürü, sefalet ve açlık Brezilya'da tarihte görülmedik boyutlara ulaştı. Bu fakirlerin şimdiki elitist, sömürücü ve ayrımcı gelişme için ödedikleri bedel idi; Papa 2. Jean Paul'un sözleriyle, "zenginler, fakirlerin daha fakirleşmesi pahasına zenginleşti."

Fakirler şimdiki ezilmişlik durumlarından ancak sosyal koşulları daha iyiye düzelterek bir stratejiyi uygulayarak kurtulabilirler: Kurtuluş stratejisi. Kurtuluşa ezilmişler bir araya gelir; kendi koşullarını "vicdanlaşma" (coscientization) süreciyle kavrarlar, ezilmişliklerinin nedenlerini keşfederler, hareketler şeklinde örgütlenirler ve eşgüdüm halinde davranırlar. Önce, varolan sistemin sağladığı her şeyi talep ederler: Daha iyi ücret, çalışma koşulları, sağlık yardımı, eğitim, barınma vs. Sonra onlar şimdiki toplumu yaygın paylaşım ile karakterize yeni bir topluma dönüştürmek için çabalarlar. Burada sosyal sınıflar arasında daha iyi ve adil bir denge ve daha anlamlı hayat tarzları vardır.

Kurtuluş ilahiyatının vatanı Latin Amerika'da, İspanya ve Portekiz işgalinin ilk günlerinden beri kurtuluş hareketleri olmuştur. Kızılderililer, köleler ve diğer ezilmişler, sömürgecilerin zulmüne karşı savaşmış, özgürlük bari katları kurmuştur... Ve sömürgeciler içinden de Piskopos Bartolome de las Casas, Antonio Valdivieso ve Toribio de Mogrovejo ve kimi diğer misyonerler ve rahipler çıkarak sömürgeleştirilen insanların haklarını savunmuş ve dini tebliği onların haklarının ilerletilmesiyle birleştirmişlerdir.

Sömürge yüzyıllarının müthiş ve dinsiz baskısına rağmen, özgürlük düşü tamamen sönmedi. Ama ancak son birkaç on yıldır yeni bir kurtuluş bilinci tüm Latin Amerika'da yayıldı. Fakirler, organize ve "vicdanlaşmış" şekilde, efendilerin kapılarını çaldılar, hayat, ekmek, özgürlük ve onur istediler. Tutsak olan özgürlüğü serbest bırakmak için eylem biçimleri uygulamaya kondu. Kurtuluş kendine güvenen ve mücadele araçlarına güvenen fakirlerin öz benliklerinden çıktı: Özgür sendikalar, köylü birlikleri, yerel örgütler, eylem ve eğitim grupları, halk partileri, Hristiyan cemaatler. Onlara başka grup ve sınıflardan katılarak toplumu değiştirmeyi ve bu uğurda fakirlere katılarak değişimi getirmeyi seçenler oldu.

"Ulusal güvenlik" (yani "sermaye güvenliği") rejimleri, askeri diktalar ve halk hareketlerinin birçok Latin Ame-

Sömürge yüzyıllarının müthiş ve dinsiz baskısına rağmen, özgürlük düşü tamamen sönmedi. Ama ancak son birkaç on yıldır yeni bir kurtuluş bilinci tüm Latin Amerika'da yayıldı. Fakirler, organize ve "vicdanlaşmış" şekilde, efendilerin kapılarını çaldılar, hayat, ekmek, özgürlük ve onur istediler. Tutsak olan özgürlüğü serbest bırakmak için eylem biçimleri uygulamaya kondu. Kurtuluş kendine güvenen ve mücadele araçlarına güvenen fakirlerin öz benliklerinden çıktı: Özgür sendikalar, köylü birlikleri, yerel örgütler, eylem ve eğitim grupları, halk partileri, Hristiyan cemaatler.

rika ülkesinde ezilişi, örgütlenmiş fakirlerin dönüştürme ve kurtuluş gücüne karşı bir tepki oldu.

İkinci Adım: İman Kurtuluş Eyleminde Yansıyor

Hristiyanlar her zaman bu geniş kurtuluş hareketlerinin çekirdeğini oluşturdular. Latin Amerikalıların büyük çoğunluğu sadece fakir değil, Hristiyan'dı da. Yani en baştaki soru bugün de hala geçerli ve o da, burada Hristiyanlığın rolünün ne olduğudur. Biz sefalet ve haksızlığın bu dünyasında nasıl Hristiyan olacağız? Bunun tek cevabı olabilir: Biz İsa ve gerçek Hristiyanların takipçileri olacaksak fakirlerle kaderimizi birleştirmeli ve kurtuluş ilahisini yazmalıyız. Sendika mücadeleleri, toprak ve Kızılderililere ait bölgeler için kavga, insan hakları savaşımı ve her türlü diğer katkı hep aynı soruyu getirir: Hristiyanlık ezilmişlerin kurtuluş sürecine katılması ve bunu sırtlamasında ne rol oynar?

İmanları tarafından esinlenerek (ki bu komşuya iyiliği de içerir, özellikle de fakirse – Matta: 25:31-46) ve Tanrı'nın melekutu bildirisiinden (o bu dünyada başlarsa da kemale sonsuzlukta kavuşur) ve yoksullar için tarihi bir çıkış yapmış olan İsa'nın hayatı işleri ve ölümü ve tüm insanlığı kurtarıcı dirilişinden cesaret alarak, birçok Hristiyan (piskoposlar, papazlar, dindarlar rahibeler, halktan erkekler ve kadınlar) kendilerini fakirler için eyleme adar ya da varolanlara katılır. Tabandan gelme Hristiyan cemaatler, İncil dernekleri, halk tebliğ hareketleri,

insan haklarının savunulması ve ilerletilmesi hareketleri, özellikle bunların fakirlerce kurulanları, toprak meselesi ile ilgilenen kurumlar, yerli topluluklar, gecekondular, marjinal gruplar ve benzerleri kendilerinin sadece din-sel ve kilise ile ilgili olandan daha fazla önem taşıdığını, seferberliğin güçlü faktörleri ve kurtuluş eyleminin dinamoları olduğunu gösterdiler; özellikle de diğer halk hareketleriyle birlik olduklarında.

Hristiyanlık artık halkların afyonu denilerek kenara itilemez; ya da sadece eleştirel bir tutum sunmakla suçlanamaz: O artık özgürlüğe aktif bir katılımdır. İman insan aklına ve güçlülerin tarihsel gelişimine meydan okur, 3. Dünyada fakirlikle uğraşır; bunun baskı sonucu olduğu artık bilinmektedir. Ancak bu başlangıç noktasından kurtuluş sancağı yükseltilebilir.

İncil, eleştirel ruhuyla öncelikle “modern” insana eğilmez, fakat “hiç kimseleri” hedef alır; onlar temel onur ve haklardan yoksun bırakılanlardır. Bu bir peygamberlik ve kardeşlik ruhunda yansır, hedefi “hiç kimseleri” gerçek insanlar yapmak ve sonra onlardan yeni bir insanlık türetmektir; “Yeni Adem” İsa Mesih’in örnekliğinde.

Pratikte yansıyan fakirler ve müttefiklerinin muazzam çabaları, imandan ve Kitap’tan esin alarak fakirliğe karşı, tüm insanlar ve insanın kendisinin özgürleşmesi için mücadele, kurtuluş ilahiyatının anlamı budur.

Bu prensiplerden esinlenen ve bu pratikleri yaşayan Hristiyanlar zor yolu seçmişlerdir, kendilerini hakarete, kovuşturmaya, hatta şahadete hazırlamışlardır. Birçoğu onun iç aydınlanması ve temelinde yatan kardeşlik ile gerçek imana ulaşır. San Salvador Başpiskoposu Oscar Romero görüşlerinde muhafazakar bir kişi idi; o Peder Rutilio Grande’nin cenazesinin başında (fakirlerin kurtuluşu için mücadelede katledildi) durduktan sonra fakirlerin haklarının büyük bir müdafii oldu. Şehidin akan kanı onun gözleri için adeta merhem oldu, onları kurtuluş görevinin aciliyetini görmeye açtı. Ve o da aynı amaç için kendini çağıran şahadetin çağrısına uydu.

Dünyamızın ezilmiş milyonlarının kurtuluşuna katkı, İncil’e kutsal peygamberler çağındaki inanılabilirliğini iade eder. Düşkünlere acıyan Tanrı ve esirleri özgür bırakmaya gelen İsa yeni bir yüzle meydana çıkarlar. Vaat ettikleri sonsuz kuruluş Tanrı’nın çocuklarına onuru iade eden tarihsel kurtuluş aracılığıyla gelir; özgürlük, adalet, sevgi ve barışın krallığını, insanlığın ortasında Tanrı’nın krallığı

ğını anlatan o gelecek ütopyasını inanılır kılar.

Tüm bunlardan çıkan, eğer kurtuluş ilahiyatını anlamak istiyorsak, safi entelektüel bir yaklaşımın ötesine geçmek zorunda olduğumuzdur. Entelektüel yaklaşım bir teolojiyi anlamak için onun teorik boyutlarını kavramayı yeterli görür; bunun için makaleler okunur, konferanslara gidilir, kitaplar araştırılır. Biz ise daha İncili bir hakikatler çerçevesine gidecek yolumuzu açmalıyız; burada “bilmek” sevmeyi çağırır, insan eti ve ruhuyla tüm olarak komünityona (İsa’yla birleşme ayini, ç.n.) katılır. Peygamber Yeremya’nın söylediği gibi: “Ezilenin, yoksulun davasını savundu, Onun için de işleri iyi gitti. Beni tanımak bu değil midir?” diyor RAB.” (Yer. 22:16). Yani Kurtuluş İlahiyatı için, onu sadece kavramlarla anlayanların yaptığı eleştiriler, ezilmişler için gerçek bir mücadeleye katılmadıkça tamamen muhal kabul edilmelidir. Kurtuluş ilahiyatı bu eleştirilere tek soru ile karşılık verir: Siz ezilmişlerin gerçek ve birlikte kurtuluşu için ne yap-tınız?

* Bu makale, “The Basic Question: How to Be Christians in a World of Destitution” (Temel Soru: Sefaletle Dolu Bir Dünyada Hristiyan Olmak) isimli metinden kısaltılarak çevrilmiştir.



Sinan TAVUKÇU





Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN:

“AHLAK; ADALET, MUAVENET, İFFET VE MERHAMETTİR”

Söyleşi: Mehmet Yaşar SOYALAN

İslam ahlâkını göz önünde bulundurarak, toplumsal ahlâkla ilgili dört temel erdem belirlenebileceğini önerdim. Bunların da kolay hatırdaki kalacak şekilde kafiyeli ve genel olarak hangi dili kullanırsa kullansın Müslümanlar tarafından anlaşılabilir kelimelerle ifade edilmesinin yararlı olabileceğini düşünerek şu kelimelerle belirttim: Adalet, Muavenet, İffet, Merhamet. Tabii ki bunların bir sürü alt erdemleri var.

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran ile ahlak üzerine yaptığımız söyleşiyi sunuyoruz.

Cafer Sadık Yaran kimdir, kendinizi kısaca tanıtır mısınız?

1964, Fatsa doğumluyum. Ordu İmam Hatip Lisesi ve Erzurum İslami İlimler Fakültesi mezunuyum. 1987’de Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Din Felsefesi araştırma görevlisi oldum. 1991–94 arası İngiltere’de Doktoramı yaptım. Sonra aynı fakülteye döndüm. 2003 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesine geldim. 2006’da profesör oldum. Din Felsefesinin birçok konusunda çalışmam var; son zamanlarda derslerden ve idari işlerden vakit buldukça ahlâk konularına yönelmeye çalışıyorum.

Cafer Bey, çalışmalarınızda insan üzerinde, özellikle de insanın davranışları üzerinde yoğunlaşıyorsunuz. “Bilgelik Peşinde”, “İslam ve Öteki”, “Kötülük ve Teodise”, “Ahlâk’ın Şartı Kaç” isimli kitaplarınızda yaptığınız gibi insanı diğer canlılardan ayıran nitelikleri üzerinde duruyorsunuz. Sizce insan nasıl bir varlık, onu diğer canlılardan ayıran temel nitelikleri neler?

İnsanla ilgili pek çok özellikten bahsedilebilir; burada sadece şu an aklıma gelen en temel dört özelliği vurgulamak sanırım yeterli olur. İnsan, her şeyden önce özgür, özgür olduğu için çift kutuplu, bilinçli, bu özelliklerinin gereğini yerine getirmesi oranında da değerli bir varlıktır. İnsanın özgürlüğü elbette sınırlıdır ve kendine özgüdür; mutlak varlığa

göre yok denecek kadar az, hayvanlar gibi diğer varlıklara göre oldukça fazladır. Özgürlüğün birinci şartı çift kutupluluk yani iyiye de kötüye de açık ve yatkın olmaktır. Hobbes gibi bazı filozoflar insan fıtratını salt bencil ve kötü; Shaftesbury gibi bazıları özgeci ve iyi görseler de doğru olan, onun her iki yöne yatkın bir varlık olmasıdır. Aksi olsa yani doğuştan tek yöne mahkûm olsa özgür olamazdı. Özgürlüğün ikinci şartı da sunulan seçenekler arasında tercih yapabilecek, doğru ile yanlış kendince de olsa ayırt edebilecek bir bilince, akla sahip olmaktır. İnsanda bunların ikisi de vardır. Diğer varlıkların aksine, kendisine iyi ve kötüyü seçme ve yapma özgürlüğü sunulmuş olması, insanı daha baştan değerli kılmakta, bu seçenekler arasında kötüyü değil iyiye; yanlış değil doğruyu seçenler ve kendisi ile birlikte hemcinslerini bu yönde yetkinleşmeye sevk edenlerse sadece lütfedilen değerle kalmamış, kendi kendilerini gerçek anlamda değerli kılmış olurlar.

İnsanın ihtiyaçlarını varlıksal ve varoluşsal olarak ikiye ayırıyor ve varoluşsal ihtiyaçlar üzerinde yoğunlaşıyorsunuz. Bu konuyu biraz açar mısınız?

Az önce belirttiğimiz üzere insan özgür ve düşünen bir varlık olduğu için, sadece hayvanlarla ortak yönü olan bedensel varlığının doğal ve zorunlu ihtiyaçları içinde değil, özgürlüğünü akıllıca kullanarak hayvandan farklı bir insan olma, kendini gerçekleştirme yönünde ihtiyaçlara da sahiptir. Bunlar varlıksal, bedensel ihtiyaçlar değil; varoluşsal, ruhsal ihtiyaçlardır. Birincisi gibi ontolojik açıdan zorunlu değildirler; ama etik ve epistemik açıdan kaçınılmazdırlar, özellikle bu

yönlerini ileri düzeyde geliştiren bireyler için. Varoluşsal ihtiyaçlarımızın en büyükleri, anlama, anlam ve arınma ihtiyaçlarıdır. Düşünme yetimiz olan aklımız, sonsuz gözüken evren ve içindeki bizlerin nereden geldiğini anlamak ister. Bu isteği makul bir cevapla tatmin etmek varoluşsal bir ihtiyaçtır. Duygu yetimiz olan gönlümüz, nereye gittiğimizi bilmek ve hayatımız için bir anlam bulmak ister. Nasıl yaşamamız gerektiği konusunda nefsimiz veya içgüdüsel arzularımızla mücadele hâlinde olan vicdanımız da nefsimizin arınmasını ve kendisinin yetkinleşmesini ister. Anlama, anlam ve arınma ihtiyaçları, kültüre ve zamana göre değişen ihtiyaçlar değil, tüm insanlar için kalıcı ve kapsayıcı ihtiyaçlardır. Bu ihtiyacın giderilmesinde sağlam bir din, en sağlıklı kaynaktır. İslam dini, evrenin ve insanın kaynağını anlama ihtiyacına Allah ile hayatın anlamını anlama ihtiyacına ahiret ile yani hayatın ebedî devamı, hesabı, karşılığı ve ilahî rızası ile nefsin arınma ihtiyacına da “Ahlâk” ile cevap vermektedir.

Yine insanın ihtiyaçları üzerinden konuşmaya devam edersek, insanın ihtiyaçlarının bir sınırı olup olmadığı konusundaki fikirleriniz nelerdir? Bu ihtiyaçlara bir sınır çizilmeli midir? Hangi ihtiyaçlar gerçekten ihtiyaçtır? Veya ihtiyaçların ihtiyaç olduğunu belirleyen bir ölçü veya kriter var mıdır? İhtiyaçların meşruluğu konusunda neler söyleyebilirsiniz?

İnsanın ihtiyaçlarının elbette bir sınırı vardır. Her şeyi sınırlı olan insanın, ihtiyaçları da sınırlıdır. Ancak ihtiyaçlarının sınırlı olduğunu bilmek, ihtiyaçlarının belli oranda karşılanması ile tatmin olmak, biraz bilgelik

İnsan, her şeyden önce özgür, özgür olduğu için çift kutuplu, bilinçli, bu özellikleri gereğini yerine getirmesi oranında da değerli bir varlıktır. İnsanın özgürlüğü elbette sınırlıdır ve kendine özgüdür; mutlak varlığa göre yok denecek kadar az, hayvanlar gibi diğer varlıklara göre oldukça fazladır. Özgürlüğün birinci şartı çift kutupluluk yani iyiye de kötüye de açık ve yatkın olmaktır.

işidir. İnsan yeterince bilge değilse, ihtiyaçlarını sınırsız görür ve bunların asla karşılanmadığı gerçeğiyle yüzleşince de hayatı boyunca ne kadar imkânlarla karşılaşsa da mutsuzluktan, karamsarlıktan, kuşkuculuktan kurtulamaz. Varlıksal ihtiyaçlarımızın da varoluşsal ihtiyaçlarımızın da bu dünyadaki karşılanmalarının bir sınırı olacağını bilmeli ve bundan rahatsızlık duymamalıyız. Bundan en az iki bin yıl önce Epiküros bile ihtiyaçları kendince ve büyük ölçüde doğru bir biçimde sınıflandırmış ve yanlış hatırlamıyorsam yemek içmek gibi hem doğal hem zaruri olanlar, evlenmek gibi doğal ama zaruri olmayanlar, aşırı zenginlik ve şöhret peşinde koşmak gibi ne doğal ne de zaruri olanlar diye ayırmıştı. İhtiyaçların asli olan ve olmayanlarıyla ilgili İslam hukukunda da güzel tasnifler var. İnsanların varlıklarını korumak ve varoluşlarını gerçekleştirmekle ilgili temel ihtiyaçlarını asgari ölçüde gerçekleştirme şartları her insan için ortaktır ve bunlar günümüzde temel insan hakları arasında sayılmaktadır. Bu hakların doğurduğu ihtiyaçlar,



her insan için hem meşrudur ve hem de mutlaka sosyal adalet ve güvenlik çerçevesinde, istisnasız her insan için eşit ölçüde karşılanmalıdır.

Ahlâk dediğimiz şeyin bu ihtiyaçlarla bir ilgisi yok mudur? Varsa bu ilişkiyi nasıl açıklarız?

Ahlâk, ihtiyaçları garantileyici faktörlerin en önemlilerinden biridir. Çünkü asli ihtiyaçlar aynı zamanda temel haklardır. Temel haklara riayet etmek de karşımızdaki insanların ve bizimle bağlantılı siyasal kurumların ahlâki ve hukuki görevidir. Yani ihtiyaçlarla haklar, haklarla görevler, görevlerle de ahlâkın doğrudan ilişkisi vardır. Bilindiği üzere Batı felsefesinin en temel normatif ahlâk kuramlarından birinin bir adı da ödev/görev ahlâkıdır. Bizim uygulamalı ahlâk tasnifimiz de hep kendimize karşı, ailemize karşı, toplumumuza karşı, insanlığa karşı görevlerimizle ilişkilidir. Çünkü bunların çeşitli ihtiyaçları vardır, bizim de bu ihtiyaçlara karşı ahlâki görev ve sorumluluklarımız vardır. Erdemli toplumlarda, ihtiyaç sahibi insanların daha az olduğu görülür. İslam toplumunun altın

dönemlerinde zekât verilecek adam bulmakta güçlük çekilmesi, bunun göstergelerinden biridir.

Ahlâk kavramının farklı tanımları söz konusu. Ahlâk denildiğinde siz neyi anlıyorsunuz? İnsanın ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak kısa bir ahlâk tanımı yapar mısınız? Farklı ahlâk algılamalarının ve tanımlarının nedenleri neler olabilir?

Farklı ahlâk tanımlarının olması çok garipsenecek bir şey değildir. Çünkü bir şey konusuna göre ayrı, yöntemine göre ayrı, amacına göre ayrı tanımlanabileceği gibi, tanımı yapan kişilerin bakış açısına, bilgi birikimine, dünya görüşleri ve yaşam biçimlerine göre de değişiklik arzedebilir. Zaten ahlâk, ille de tanım gerektiren bir şey olmasa gerektir. Çünkü o, ek-mek, su, toprak ve hava kadar bizimle iç içedir. Yine de tanım yapmayı denemek gerekirse, ahlâk, insanların iyi ve kötü, doğru ve yanlış, fazilet ve rezilet diye nitelenebilen duygu, düşünce ve davranışlarının ve bunlarla ilgilenen ilim dalının adıdır. Amacı açınsansa ahlâk, biraz eski dille söylemek gerekirse ruh terbiyesi ve tababeti ile ilgilidir. Ruhumuzda tedavi edilecek bir huy bozukluğu varsa tedavi etmek; yoksa onu kemal yönünde terbiye edip geliştirmek ahlâkın görevi, işlevi ve amacıdır.

Ahlâkın siyasal ahlâk, ticari ahlâk, demokratik ahlâk, basın ahlâkı vs. gibi parçalara ayrılmasını, ahlâkın anlaşılmasına yönelik bir tasnif olarak mı, yoksa ahlâkı bölüp parçalayarak, anlamının buharlaştırılmasına yönelik bir çaba olarak mı görüyorsunuz?

Hayır, ikinci dediğinizle ilgili az çok bir kaygı olsa da esas olarak anlaşıl-

masına yönelik bir tasnif olduğunu ve hayırlı bir gelişme olduğunu düşünüyorum. Modernitenin en belirgin özelliklerinden biri, yaşam alanlarının ayrışması ve uzmanlaşmadır. Böyle olduğu için ahlâk alanında da bunun iz düşümü olacaktır. Ama tabii ki ortak ve temel değerlerin bilinmesi ve her alanda dikkate alınması gerekir. Ahlâk, önce ahlâktır; daha sonra, ticari, siyasi vs. ahlâkıdır. Evrensel değerlerle bağ kopmadığı sürece, ne kadar detaya inilse o kadar iyidir.

Dinin ahlâk tanımı ve prensipleriyle din dışı ahlâk tanımı, algılaması ve prensipleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir? Devam edersek ahlâkı dinî veya din dışı diye ayırmak ne kadar doğrudur?

Dinî ahlâk da din dışı ahlâk da homojen bütünlük arz eden iki net yapı olmadığı için bu karşılaştırma o kadar kolay değildir ve kestirmeden yapılamaz. Çünkü örneğin; dinî ahlâk dediğinizde birçok dinin birçok ahlâkı olduğu gibi sadece İslam dininin içinde de kelimî, felsefî, tasavvufî gibi farklı ahlâk telakkileri var. Din dışı ahlâkın da benzer şekilde deontoloji var, teleoloji var, meta etiği var vs. Bununla birlikte çok genel bazı karşılaştırmalar yapmakta mahzur yoksa şunun gibi şeyler söylenebilir: Dinî ahlâk, kaynağı açısından esas itibarıyla beşerüstü ilahî bir kaynağa sahip olup değerlerinin mutlak olduğunu, dolayısıyla kapsamı itibarıyla da Tanrı'nın yarattığı ve muhatap aldığı tüm insanları içine alıp evrensel olduğunu, topluma, tarihe ve kültüre göre pek değişmediğini iddia eder. İlkeler, ilahî kaynaklı olduğu için bağlayıcıdır ve yaptırım gücü olarak da öte dünyada karşılık görme ve ilahî hoşnutluğa mazhar olma gibi müeyyidelere sahiptir. Din dışı denilen

ahlâk ise kaynak itibarıyla beşerîdir; bazıları bu kaynağı akılda, bazıları duyguda, bazıları da deneyimde, sezgide vs. bulur. Kapsam olarak da akılcılar daha evrenselci olmakla birlikte, çoğunluğu daha rölâtivist bir değerler sistemini savunurlar. Ayrıca dinî ahlâk, özgecilik, yardımseverlik, tevazu gibi erdemleri öne çıkarırken, din dışı denilebilecek ahlâk kuramları daha hazcı, hedonist, ya da daha faydacıdır. Bununla birlikte dinle doğrudan bağ kurmamakla birlikte dinî ahlâka benzer ilkeleri, rasyonel terimlerle savunan Kant gibi filozofların, ahlâk ilkeleri arasında benzerlikler de vardır. Örneğin onun birinci kategorik buyruğu, dinlerin Altın Kuralının neredeyse aynısıdır. Bu karşılaştırma aslında uzayıp gider. Bana kalırsa ahlâkı, dinî ve din dışı diye ayırmak pek doğru da değildir. Ahlâk, ahlâktır; özü itibarıyla iyi, iyi; kötü de kötüdür. Yani ahlâkın görece olan tarafları varsa da esas olan ortak özüdür ve kim ne derse desin bu öz de vardır. Örneğin, eğer ortada dinle ilişkili veya ilişkisiz, ahlâk adını almaya az çok layık bir değerler sistemi varsa haksız yere adam öldürmek, dindar için de dinsiz için de kötü, terk edilmiş bir bebeğe yardım etmek de aynı şekilde dindar için de dinsiz için de iyidir, her yerde ve her zaman.

İyi veya kötü ile ahlâk arasında bir ilişki bulunmakta mıdır? Sorunun devamı olarak, bir davranışın iyi veya kötü olduğunu ahlâk mı belirler?

İyi veya kötü ile ahlâk arasında elbette ilişki söz konusudur. Güzel ve çirkinle, estetik ve sanat arasında, doğru ve yanlışla, mantık ve bilim arasında, sevap ve günahla, din arasında ne kadar organik bir bağ varsa iyi ve kötü ile ahlâk arasında da o kadar organik



İnsanın ihtiyaçlarının elbette bir sınırı vardır. Her şeyi sınırlı olan insanın, ihtiyaçları da sınırlıdır. Ancak ihtiyaçlarının sınırlı olduğunu bilmek, ihtiyaçlarının belli oranda karşılanması ile tatmin olmak, biraz bilgelik işidir.

ve kopmaz bir bağ vardır. İyi ve kötü kavramları tabii ahlâk alanının dışında da çok geniş bir anlamda kullanılmaktadır. Ama onun asıl ve en doğru kullanım yeri ahlâktır; başka bağlamlarda başka kelimelerin yerine mecazen kullanılmaktadır. İyi bir kitap dediğinizde yararlı bir kitabı, iyi bir bıçak dediğinizde ise kaliteli ve keskin bir bıçağı, Aristo'nun dediği gibi, varoluş amacına en uygun bir biçimde hizmet etme kalitesini kastetmiş oluruz. İyi ve kötünün asıl anlamı ise ahlâk alanında belirir ve daha ziyade erdemli ve erdemsizin, övülen ve yerilen davranışların geniş bir yelpazesini ifade eder.

Ahlâki bir davranışın iyi ve kötü olduğunu ahlâk belirler. Ama her davranışımız, doğrudan ahlâkla ilgili olmayabilir. Onu da o alanın kuralları veya insanların kendi kararları belirler. İyi ve kötünün belirlenmesinde

de birden çok faktör rol oynar ya da ahlâka yardım eder. Bunların başında da din gelir. Nitekim peygamberimiz güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildiğini söylemiştir. Dinin yanında, akıl, duygu ve özellikle vicdan, insanların yaşam deneyimleri ve doğal âlemdaki gözlemleri de iyi ve kötünün belirlenmesinde rol oynarlar.

Sizce, ahlâk, insanın doğasından gelen bir olgu mudur, yoksa dış telkinle sonradan mı kazanılır/öğrenilir?

Birçok filozof dahi bu ikilemin bir yönünü tercih edip, ötekini âdetâ yok saymışsa da doğru yaklaşım bunların ikisinin de insanın ahlâklılığında rol oynadığıdır. Ahlâklılık, insanın doğasından gelir ama unutulmaması gereken, ahlâksızlığın da insanın doğasından geldiğidir. En başta söylediğimiz gibi, insan tek değil, çift kutpludur, dolayısıyla ahlâklılığın da



ahlâksızlığın da onun doğasında nüvesi vardır. İşte bu iki kutuptan kötüye yatkınlığın değil iyiye yatkınlığın geliştirilmesi dış telkinle, eğitimle sonradan kazanılır ve geliştirilir. Bu yüzden ahlâk eğitimi çok önemlidir. Sadece doğuştan getirdiğimiz iyilik yeteneğine ya da vicdanımızın varlığına güvenemeyiz. Kendimiz ya da çocuklarımızdaki doğal ahlâkiliği eğitimle geliştirmeliyiz.

Ahlâk, vicdan, din ve hukuk arasında bir bağlantı bulunmakta mıdır? Bulunmakta ise bu bağlantıyı örneklerle açıklayabilir misiniz? Ahlâk mı vicdanın, vicdan mı ahlâkın ürünüdür?

Evet, bunların hepsi de özellikle gayelerinde birleşirler. Hepsinin gayesi de nihayetinde insanın summum bonum'u, en yüce mutluluğu, erdemlilik ve mutluluğu birleştirebildiği en arzulanan hâle ulaşmasıdır. Vicdanı şimdilik az sonraya bırakırsak - çünkü o diğer üçü gibi kurumsal yapı arz etmez - hukuk, insan mutluluğunun deyim yerindeyse negatif yönüyle ilgilenir. Yani insanı neyin mutlu ettiyiyle değil, neyin mutluluğunu engellediği, neyin doğal haklarını

engellediği konusuyla ilgilenir ve bu konuda önlemler almak üzere yasalar koyup yargıda bulunarak gerektiğinde cezai müeyyideler uygular. Ahlâk ise, insanın mutluluğuna engel olan konularla ilgilendiği gibi - örneğin kötü huylar ve erdemsiz davranışların önlenmesi - onun mutluluğunun artması ve bunun erdemli bir mutluluk olmasını hedefler. Ama ahlâkın hedefi de çoğu zaman bu dünyadaki erdem ve mutlulukla sınırlı kalır. Din ve dinî ahlâk ise, mutluluğun erdemle taçlandığı gibi, ebedî de olmasını ister ve bu yönde müeyyideler ve motivasyonlar sağlar.

Ahlâk mı vicdanın; vicdan mı ahlâkın ürünüdür? sorusu çok enteresan, çok hoş bir soru. Ama cevabı o kadar kolay mı bilmiyorum. Çünkü hızla düşünmeye çalışıyorum da buna verilebilecek en iyi cevabın, tavuk ve yumurta sorusunu hatırlatmak olabileceği aklıma geliyor. Bu ikisi birbirine benziyor. Ahlâk, vicdanın ürünüdür denebilir, zira ahlâkı besleyen temel, insanın içindeki iyilik dürtüsüdür. Ama vicdan ahlâkın ürünüdür de denebilir, zira vicdan özen gösterilmediğinde kaskatı da kesilebilen ve ahlâkla beslenip canlı tutulması ve geliştirilmesi gereken bir yetidir. Yani ahlâkı üreten vicdan, vicdanı besleyen ahlâktır denebilir. Ama az önce değindiğimiz kaynak sorusuna salt akıl açısından bakıyorsanız ahlâk vicdanın ürünü demeyi, salt din açısından bakıyorsanız da vicdan ahlâkın ürünü demeyi tercih edersiniz.

Ahlâkın kaynağı nedir?

Ahlâkın kaynağı meselesi, bütün kaynak meselelerinde olduğu gibi çok tartışmalı bir konudur. Matematikçiler, bu konuda tartışmayı özellikle önemli bulur ve bundan haz duyarlar. Bana göre, bizden belki binlerce belki milyonlarca yıl öncesi

ile ilgili spekülâtif düşünceler geliştirmek, insanlığın bugünkü ahlâki bunalımı karşısında pek de o kadar önemli değildir. Kaldı ki ille de kaynak üzerinde konuşulacaksa kaynağı teke indirgeme zorunluluğu yoktur. Bunun çok doğru olduğunu da sanmıyorum. Ahlâkın kaynağında din ya da metafizik unsurlar da vardır, insan veya antropolojik unsurlar da vardır, doğa yahut kozmolojik unsurlar da vardır. İlk insanın ilk peygamber olduğuna inanıyorsanız, ahlâkın kaynağını dinle başlatırsınız. Ama Allah, insana doğruyu yanlıştan ayırt etme yetisi olarak akıl, güzeli çirkin-den ayırt etme yetisi olarak duygu, iyiyi kötünden ayırt etme yetisi olarak vicdan vb. yetileri vermiştir ve insanoğlu entelektüel ve etik birikimlerini gelecek nesillere aktarabilen bir varlıktır da diyorsanız bu durumda kaynağı sadece şu veya bu değil, birçok faktörün birlikteliği ve birikimselliği olarak görürsünüz.

Ahlâk olmadan din, din olmadan ahlâk mümkün müdür? Dinin dışında bir ahlâk algılaması ne kadar mümkün dür?

Bu konuda da en az üç dört farklı görüş var; birçok din adamına ve Kant gibi bazı filozoflara bakarsanız din ya da dinin özü olarak Tanrı ve ölümsüzlük fikri yoksa ahlâkı ayakta tutmak mümkün değildir. Marks, Nietzsche ve Sartre gibi bazılarına göre, din olmadığında ahlâk daha iyi olur. Kierkegaard gibi bazılarına göre ise din ile ahlâk arasında doğrudan bir bağ yoktur; dinsiz ahlâk, ahlâksız din olabilir. Dördüncü bir görüşe göre ise ahlâkla din arasında çok yakın bir bağ vardır ama zorunlu bir bağ da yoktur; yani dinsiz ahlâk ve ahlâksız din pek muhtemel değildir ama istisnai ve bireysel durumlar özellikle birincisiyle ilgili olabilir. Yani, ahlâksız

(gerçek) bir din olmaz ama herhangi bir dine inanmayan ama şu veya bu nedenle kendisinden ahlâksızlık sadır olmayan bazı insanlar olabilir. Sadece olabilir değil olmalıdır da, yani bir insan dini terk etmişse ille de peşinden hemen ahlâkı da terk etmemelidir, hiç olmazsa genel ahlâk ilkelerine bağlı kalmalıdır.

Kant, “ödev ahlâkı”ndan söz eder, Nietzsche, “İyinin ve Kötünün Ötesinde” isimli kitabında “geleceğin felsefesi”nden söz eder ve iyi-kötü ayırımına dayalı ahlâk anlayışını “güçlünün zayıfı ezme aracı” diye dışlar. Yeni bir “asaletten” bahseder. Bu düşünceleri kısaca değerlendirir misiniz?

Alasdair MacIntyre’nin da belirttiği gibi, Batılı insan; modernite ile birlikte inandığı ve iyi kötü yaşadığı ortak ahlâki normlarının temellerine olan inancını kaybetti. Bu durumda filozoflara yeni bir ahlâki değerler sistemi oluşturmak görevi düştü. Ona göre, Hume, Kant, Nietzsche, Kierkegaard gibi filozoflar, bu görevi üstlenmeye kalkıştılar ama hiçbiri de başarılı olamadı. Neyse, biz her ikisi ile ilgili bir iki kısa değerlendirmeye yetinelim.

Kant’ın ödev ahlâkı, ya da deontolojik etik, ahlâki öznenin ahlâklı karakteri üzerinde durmak yerine, ahlâki eylemde bulunurken uyulması gereken ilke, kural, maksim üzerinde durur. Yine ahlâki eylemin sonucunda ortaya çıkacak neticelerden ziyade de kişiyi, o eyleme sevk eden niyetin önemini vurgular. Ahlâkın kaynağını, duyguda veya dinde değil, akılda görür; dolayısıyla ahlâk değerlerinin evrenselliğini savunur. Ona göre, üç dört evrensel ilke, insanların ahlâk sorunlarını çözmede kılavuz olmaya yeter. Kesin buyruk dediği bu ev-

rensel ilkeler, insana davranışlarının evrensel bir ilke olup herkes öyle davranırsa sonucun nasıl olacağını düşünerek hareket etmesini söyleme ve insanlara araç değil amaç gibi davranma türünden ilkelerdir. Bunlar ve benzer özellikleri sıralanıp gidilebilecek olan Kant ahlâkı, bazı çağdaş Müslüman düşünürler üzerinde de etkili olmuştur. Özellikle onun niyetin önemine vurgusu ve ödev/görev/vazife kavramını merkeze alması, anne ve babaya karşı görevlerimiz vb. sıralamalara alışık olan kulaklarımıza hoş ve tanıdık gelmiştir. Ayrıca onun en temel kategorik buyruğu, birçok dinde olduğu gibi bir hadiste de geçen, “Kendin için istediğini, kardeşin için de iste, istemediğini isteme” ilkesinin bir versiyonu olarak görülmüştür. Bunun değerlendirmesi de uzun sürer; bir iki cümleyle yetinmek gerekirse, bence aslında ödev/görev ahlâkı, gerekli bir ahlâk basamağıdır ama hayran olunacak kadar yüksek bir ahlâk değildir. Çünkü görev dediğiniz şey, zaten görevinizdir; yani normal bir insan olarak yapmanız gereken şeydir, onu yapmadığınızda ahlâk değil hukuk bile size karşı çıkar ve görevinizi yapmaya sizi zorlar. Dolayısıyla, görev ahlâkı, ahlâk basamaklarının en altında bulunan erdemsizlik yapma biçimindeki ahlâklılığın bir üstündeki seviyedir, çok yüksek bir seviye değil. Oysa ahlâk yükseklik işidir, sıradan insanın da yapmak durumunda olduğu görevlerini yerine getirmekle yetinmek değil. Ayrıca Kant ahlâkı, çok kuralcı ve katı da bir ahlâktır. En çok yasa ve buyruk terimlerini kullanır ki bence bunlar ahlâkın özgürlükçü yapısına pek uymuyor. Kısacası, Kant ahlâkı, salt övgü ve etkilenmeye değil, makul eleştiriye de oldukça açık bir ahlâktır.

Nietzsche çok daha farklı bir feno-



men; ahlâkına, ahlâksızlık ahlâkı da denen biri. Kant’ın yetişkinlerimiz üzerinde etkisi oluyorsa Nietzsche’nin de herhalde gençlerimiz üzerinde etkisi fazla oluyor. Kant’a göre olumsuz yönleri çok daha fazla olsa bile, onu da toptan karşı çıkma gözüyle değil, ayrıntılı çözümlemeyle ele almak daha doğru olur. Buna vaktimiz olmadığına göre ben kendi adıma, onunla ilgili kısa ve basit bir formülle lehte ve aleyhte yönlerine işaret edilebileceğini sanıyorum. Hani derler ya “Hocanın dediğini yap, gittiği yoldan gitme”, Nietzsche için de benzeri söylenilebilir. Ahlâk adına yaptığı temel çağrı bence yanlış değil: Sürüden olma, farklı ol, üstün nitelikli insan ol, kendi ahlâk kurallarını kendin belirle ya da kendince bilinçli hâle getir. Bunlar, özünde yanlış olmayan tavsiyeler. Ama “Peki böyle bir insan nasıl olur, ne gibi özellikler taşır?” deyip bunun cevabında da onu izlemeye, onun özel öğütlerini tutmaya kalkarsanız, işte o zaman ahlâki yanlışlıklar ve tehlikelerin ardı arkası kesilmez. Çok zalim ve acımasız biri olursunuz; toplumdan koparsınız; dinden



ve ahlâktan soğursunuz; daha fazla şiddet, daha fazla haz ve daha fazla güç istemi peşinden koştuğunuz temel değerleriniz/değersizlikleriniz olur. Nietzsche'nin "zulüm şenliği" davetine katılırsınız! Allah korusun.

"Ahlâk ihtiyacı hukukun hükmünü icra edememesinden doğmuştur?" tezine katılıyor musunuz? Hukuk ve ahlâk birbirinin karşısı mıdır veya birbirini tamamlayan araçlar mıdır? Ahlâk-adalet ilişkisini kısaca değerlendirir misiniz?

Hayır katılmıyorum. Nasıl olur; doğrusu tam tersidir. Ahlâk ihtiyacı, hukukun hükmünü icra edememesinden değil; hukuk, ahlâkın hükmünü tam icra edememesinden, insanların tamamını her zaman özgürce ahlâklı davranır hâle getirememesinden, ahlâki müeyyidelerin yaptırım gücünün herkes için yeterli olmamasından doğmuştur. Ahlâk yeterli olsaydı, hukuka ihtiyaç olmazdı. Ama çift kutuplu insanın kötülüğe yatkın yönü ile insan; ihtiyaç ve arzularının sınır tanımazlığı her zaman ahlâk yanında hukuka da ihtiyaç hissettirecektir. Hukuk ve ahlâk

birbirini tamamlayan ve destekleyen araçlardır. Ahlâklılığın azaldığı yerde hukuka ihtiyaç daha da artar; arttığı yerde azalır. Arzu edilen, ahlâklılığın artması ve hukuka ihtiyacın azalması olmalıdır.

Kitabınıza "İslam'da Ahlâk'ın Şartı Kaç" ismini koymanızın (bu ifadenin orijinal ve dikkat çekici bir isim olması dışında) özel bir sebebi var mıdır? Bu isimle neyi vurgulamak istiyorsunuz?

Çok özel bir sebebi yok; sadece "İmanın şartı" ve "İslam'ın şartı" gibi alışkın olduğumuz sistematikliği ahlâkta da aradığım için, benzer ifadeyi kullanmak; cevap bulmaya herkesi davet etmek için de soru hâline dönüştürmek istedim. Vurgulamak istediğim şey, İslam dininin çok sade bir din olması ve bunun büyük bir avantaj sağladığı ama İslam'da iman esasları; sade ve 6 tane, amel esasları da sade ve 5 tane iken ahlâk esaslarının, temel ahlâki erdemler veya ilkelerin sade olmadığıdır. Oysa ahlâk esasları da sade olabilir; nitekim birçok dinde temel erdemler, birçok ahlâk sisteminde genel geçer ilkeler bellidir. Bunların İslam'da da belli olmasının kitapta değindiğim birçok faydaları vardır ve bunları belirlemenin de belli yolları vardır.

Kitapta saklı kalmasın biz de soralım: Ahlâkın şartı kaç? Bunları açıklar mısınız?

Kitapta buna cevap önerisinde bulundum ama kesin cevap vermedim; bu işin uzmanlarını bu konuda düşünmeye davet ettim. Kendim de verdiğim cevapları geliştirebileceğimi söyledim. Bunu burada da tekrar etmek istiyorum. Bu önemli hususu belirttikten sonra söyleyebilirim ki ben bu kitapta temel erdemlerin be-

lirlenmesi üzerinde durdum. Bunun için iki yol vardı; biri Kur'an'da en sık kullanılma oranına göre sıraya koyma, diğeri de özel bir ayeti dikkate alma. Birinci yolu da araştırıp çıkardım ama ben ikinci yolu izleyip, Cuma hutbelerinde de okunan Nahl suresi 90. ayeti dikkate alarak ve genel İslam ahlâkını göz önünde bulundurarak, toplumsal ahlâkla ilgili dört temel erdem belirlenebileceğini önerdim. Bunların da kolay hatırlanacak şekilde, kafiyeli ve genel olarak hangi dili kullanırsa kullansın Müslümanlar tarafından anlaşılabilir kelimelerle ifade edilmesinin yararlı olabileceğini düşünerek şu kelimelerle belirttim:

- 1-Adalet
- 2-Muavenet
- 3-İffet
- 4-Merhamet

Tabii ki bunların bir sürü alt erdemleri var. Alt erdemler yanında, en önemli bileşenlerini kendileriyle birlikte söylemek de mümkün. Örneğin; doğruluk ve adalet, çalışkanlık ve muavenet, ölçülülük ve iffet, sevgi ve merhamet gibi... Bu dört toplumsal ahlâkın yanında dört de teolojik denilen dini erdem önerisinde bulundum. Bunlar da şunlar:

- 1-Muhabbetullah
- 2-Mehafetullah
- 3-İhsan
- 4-İhlas

Bunlar erdemler. Ahlâkta Kant gibi bazıları da erdemlerden ziyade ilkelere önemser. Ben şu günlerde de İslam ahlâkının en genel ilkelerini tespit etmeye çalışıyorum. Bunu henüz hiçbir yerde yazmadım ve söylemedim; yani oldukça ham ama burada kısaca değinmekte mahzur yok. Bu genel, evrensel, her zaman ve her yerde geçerli ilkeler ya da Kantçı tabirle ifade edecek olursak İslam ahlâkının kate-

gorik imperatifleri, kesin buyrukları, tespit edebildiğim kadarıyla muhtemelen şuna benzer bir şey olacak:

- 1-Her hak sahibinin hakkını ver, haksızlık etme!
- 2-İyilik yap, kötülük yapma!
- 3-Birbirini sev, bozgunculuk yapma!
- 4-Orta yolu tut, aşırı gitme!

Bunlar niye hep dört ders, sebebi, iman, İslam(amel), ahlâk sıralamasında, ahlâka kalan sayının dört olmasından dolayı. İmanın şartı/esası 6, İslam'ın şartı/esası 5, ahlâkın şartı/esası, temel erdemleri veya genel ilkelere 4 diyebilmek için.

Biraz güncele gelirsek, günlük hayatta yaşananlara baktığımızda, ahlâksızlığın artıp, değerlerin kaybolmasının, çift yönlü bir varlık olan insana, olumsuz yönünün egemen olmasının bir sonucudur diyebilir miyiz? Bunu siz de gözlemliyor musunuz? Bir genelleme yaparsak insanın sadece kötülük üreten tek kutuplu bir varlığa dönüştüğünü söylemek ne kadar doğrudur?

Evet, kesinlikle. Maalesef öyle. Ama insanın tek kutuplu bir varlığa dönüştüğü anlamına gelmez. İnsan ile ilgili iyimserliğimizi sürdürmeli, Allah'tan ümit kesmemeliyiz. Ahlâkı önemseyen insanlar, üzerlerine düşeni ciddiyetle ve cesaretle yaparlarsa insanlar iyiye de yönelebilirler. Tek bir insan daha kötünden daha iyiye yönelebiliyorsa topluluk olarak da insanlar aynısını yapabilir. Ben insan-ı noğlundan ümitsiz değilim; hatta deliller bugünlerde beni desteklemese de gelecekte insanların daha erdemli olacakları tarzındaki iyimserliğe kendimi daha yakın hissediyorum.

Son yıllarda Müslümanların da bu tek kutupluluğun tuzağına düştü-

ğü ve hayatlarına ahlâki değerlerin değil de dünyevileşmenin egemen olduğu gözlemleniyor. Siz bunu neye bağlıyorsunuz? Ve bu durumun ahlâkla bir ilişkisi bulunmakta mıdır?

Başından bu yana ahlâkın hep dinle ve hukukla ilişkisinden bahsettik. Ahlâkın elbette ekonomiyle, siyasal istikrarla, her bakımdan güçlü olmak ve kendi değerlerine sarsılmaz bir özgüven duymakla, eğitim sistemiyle, kültürel dejenerasyonla, vb. yakından ilişkisi vardır. Son yüzyıllarda Müslümanlar her türlü acımasız sömürgeciliğin ve işgalin etkisi altında kaldılar ve bir taraftan kendi ahlâki değerlerine öz güvenlerini kaybederken bir taraftan da oluşan değer boşluğunu fırsat bilenlerin dünyevileştirerek yozlaştırma ve güçsüzleştirme manipülasyonuna maruz kaldılar. Dış faktörlerin yanında öz eleştirel değerlendirme de yapmalıyız elbette. Yukarıda değindiğim, ahlâki değerlerimizin çok net ve belirgin olmayıp, zihinlere daha çocukken yerleştirilip meleke hâline getirilebilecek ve kolay kolay unutulmayacak sadelik ve sistematiklikte olmayışı gibi nedenler üzerinde de durmalıyız.

Son olarak bugünün dünyasının düne göre ahlâka daha çok muhtaç olduğunu söyleyebilir miyiz? Yoksa görüp hissettiklerimiz bir yanılsama mı? Teknoloji bir yandan hayatımızı kolaylaştırırken bir yandan da kendi değerlerini mi bize dayatmaktadır? Dünyanın küçülmesi, ters orantılı olarak olumsuz etkinin gücünü ve alanını da büyütüyor mu?

Evet, bugünün dünyasının düne göre ahlâka daha fazla muhtaç olduğu kesindir. Bir felsefecinin dediği gibi bugün tek değil, çifte bir ahlâk

bunalımı vardır; yani hem ahlâk teorisi bunalımı hem de ahlâki yaşam bunalımı. Eski insanların inandıkları, güvendikleri ve bağlı oldukları bir ahlâki değerler sistemi vardı. Son yüzyıllarda ise bu sistemlere olan inanç ve güven sarsıldı, yerine yenisi de koyulamadı. Postmodern denen süreç, bu gidişe hepten tuz biber ekti. Zira modernistlerin artık dinî değilse de aklî bir ahlâk sistemleri vardı. Postmodernistler, aklî ve uzlaşmsal olanlar da dahil, inanılan ve bağlanılan ne kadar değer varsa hepsini göreceleştirerek altını oydu ve buharlaştırdı. Günümüz insanının çoğu artık, kiblesini şaşırmış ve pusulasını kaybetmiş bir vaziyettedir; teknolojinin gelişmesi, çevre sorunları başta olmak üzere; biyoetik sorunların ve kitlesel ölümlere yol açan savaş sistemlerinin doğmasının etkisiyle insanın, insanın kurdu olma özelliğini katbekat artırmıştır. Dolayısıyla günümüz insanının öncelikle yeniden inandığı ve güvendiği bir değerler sistemine ve sesine kulak verip sözüne uyabileceği yüksek düzeyde gelişmiş bir vicdana ihtiyacı vardır. Değerlerin göreceleştirilip etkisizleştirilmesine ve vicdanın araçsal akıl ve haysal duygular karşısında yok sayılıp susturulmasına karşı çıkılmalıdır. Değer sistemimiz ayağa kaldırılmalı, vicdanımızın sesi daha gür çıkmalıdır.

İlgi ve alakanız için özellikle yoğun bir programınızın olduğu bir dönemde bize zaman ayırdığınız için çok teşekkürler.

Ben teşekkür ederim.



Fatma AKDOKUR:

“TOPLUMDAN SOYUTLANARAK AHLAKLI KALAMAYIZ”

Söyleşi: Mehmet Yaşar SOYALAN
Yayın Hazırlık: Ayşgül SARIYAŞAR

Ahlak namus algısına, namus da bütünüyle cinsellik bağlamında bir namus algısına, o da bütünüyle kadınla temsil edilen bir nesne haline dönüştürülmüş. Sıradan bir sözlüğe baksak bile, namusun ne anlama geldiğini çok rahat bulabiliriz. Sözlük de şöyle tanımlanır: “Ahlaki prensipler konusunda ilkeli olmak, gönüllü olmak.” Ahlaki prensipler nedir diye bakıyorsunuz? Bunlar bir tane değil ki; dürüst olacaksınız, yalan söylemeyeceksin, ikiyüzlü davranmayacaksınız...

Fatma Akdokur kimdir, kısaca kendinizi tanıtır mısınız?

Adanalıyım. 1984-2002 yılları arasında Ankara’da bulundum. Edebiyat fakültesinde başladığım yüksek öğrenimimi Ankara İlahiyat Fakültesinde bitirdim. Son beş yıldır da İstanbul’da yaşıyorum. Bu şehirlerin ürettiği kültürlerden gelenekten nasibini almaya çalışan, içinde bulunduğu çevreyle birebir ilişki kurmayı kendisi için daima ilke edinmiş bir kadınıyım. Sivil toplum örgütlerinde çalıştım. Mesleki olarak ilahiyatçıyım. Türkiye’de ilkeli ve Müslüman bir kadın olmanın ortaya çıkardığı, gerek toplumsal gerek de siyasetin ürettiği veya içinde bulunduğumuz rejimin bir şekilde ürettiği sorunlarla başa çıkmaya çalışan kadınlardan bir tanesiyim. 1980 girişli olmama rağmen 1989 yılında ancak üniver-

siteden mezun olabildim. Başörtüsü yasakları nedeniyle ilahiyattan ikinci fakülte olarak ancak mezun olabildim. Öğretmenlik yaptım. 2000’de de malum 28 Şubat fırtınasına yakalananlardan biri olarak memuriyetten ihraç edildim. 2006’da çıkarılan memur sicil affıyla memuriyete döndüm. Öğrencilik yıllarımdan itibaren ilahiyatçı olmanın yanı sıra sosyal duyarlılıkları yüksek bir kadın olarak içinde bulunduğu şartları sorgulamayı birincil vazife olarak görenlerden biri oldum ve birçok sosyal çalışmalarının içerisinde yer aldım. Öğrenciliğimiz çok bereketli geçti. 1992’de Mazlumder’in çalışmalarına gönüllü olarak katılmaya çalıştım. 1996’da Başkent kadın platformunun kurucu üyeleri arasında yer aldım. Uluslararası Af Örgütü üyeliğim hala devam ediyor. Orada insan hakları alanında ki çalışmaları tanımak açısından çok

istifade ettiğim bir sürecim oldu. Şu anda öğrenci sicil affı ile döndüğüm doktora çalışmamı Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde bitirmeye çalışıyorum.

Tez konunuz nedir?

Taberi'nin hadis ilmindeki yeri ve Tezhib'ul-A'sar isimli eserinin incelenmesi bağlamında bir klasik çalışma. Hadis dalında çalışıyorum. Yüksek lisansım İslam hukuku ile ilgiliydi. Taberi hadis konusunda hakikaten çok özel bir alim. Her ne kadar birçoklarınınca hadisçi kabul edilmese de benim iddiam hadisçi olduğu yönünde. O çerçevede bir çalışmayı sürdürmeye çalışıyorum.

Hayırlısı olur inşallah. Farklı birçok sivil toplum örgütüne katkıda bulunan ve bulunduğu her noktada hayatı sorgulayan biri olarak toplumsal hayat üzerinde mutlaka farklı gözlemlerinizi vardır. Bu gözlemlerinizi ahlak konusu ile sınırlandırarak bizimle paylaşır mısınız? İlk soru olarak; teoriye kaçmadan pratikle ilişkisini kurarak ahlak deyince ne anlıyorsunuz?

Ahlakın teorik birçok tanımı yapılsa da biz üzerinde durduğumuz zemin itibarıyla ahlakı, ben kendi adıma iki kavram çerçevesinde ifade ediyorum. 1- yaptığınız şeyde samimi olmak, 2- tutarlı olmak... Günlük hayatımızda bizi ahlaken kuşatan, davranış olarak, öz olarak ortaya koyduğumuz, yani davranış olarak tezahür eden bütün fiillerimizi bu iki esas, iki omurga üzerinde şekillendirmek gerektiğini düşünüyorum. Sonuç itibarıyla insanız, hatalarımız, kusurlarımız vs. olabilir ama bunların kalıcı olmamasına, bir davranışa dönüşmemesine dikkat etmeliyiz. *Samimiyet* ve *tutarlılık* bu genel pratik açısından da bana göre

açıklayıcı ve sembolize edici iki kavram olarak görünüyor.

Bu iki kavramdan yola çıkarak ahlaklı olmayı veya ahlaksız olmayı nasıl değerlendiriyorsunuz?

İnsan davranışları açısından baktığımızda veya *ahlak* kelimesinin kök anlamından yola çıkarak değerlendirdiğimizde, kendi özümüzde yeşertip, geliştirdiğimiz ve '*hulk*' dediğimiz şeydir. Başka bir deyişle yaratılıştan var olan, aslında insanın fitraten sahip olduğu iyiyi ve kötüyü yapabilme yeteneklerinden, insanın iyiyi besleyerek onu davranışlarına, hayatına hâkim kılması durumunda biz bu insana ahlaklı deme gibi bir pozisyon geliştiriyoruz. Eğer o özdeki yanlış yapabilme, kötüyü üretebilme kabiliyetini besleyerek, onu tezahür ettiriyorsa, o zaman da sıfatlamamız ahlaksız şeklinde oluyor. Dolayısıyla insanın kendi özünde var olan ve ahlak kelimesinin içeriğinde de mevcut olan huy, seciye dediğimiz şeyi besleyip sahih bir şekilde üretebilmesi problemi, ahlak problemi olarak karşımıza çıkabilir diye düşünüyorum.

Ahlak sonuçta bir davranış kalıbı geliştirme değil midir?

Evet öyledir. İnsan bizatihi yapıp ettiklerinin tercihini yapıyor. O tercihi üretebilmek için çaba içine giriyor. Onu ortaya çıkarabilecek iç zenginliği ve düşünsel motivasyonu üretiyor ve buna zemin hazırlıyor. Bu iyi de olabilir, kötü de olabilir. Biz tanımlarken hep bireysel bazda konuşuyoruz ama o ortaya çıkan ahlaki davranış olumlu ya da olumsuz anlamda, doğrudan doğruya içinde bulunduğu toplumu, diğer fertleri, eşyayı ilgilendiriyor. Bir insanın Rabbine, kendine, çevresinde bulunan canlı cansız varlık dünyasına nasıl davran-

Din aynı zamanda çok ciddi sosyal sorumluluk da üreten bir kavramdır. Yani bugün ahlak dediğimiz şey sıradan bir şey değil. Bununla ilgili olduğunu düşündüğüm batılı bir düşünürün sözü beni derinden etkiledi. Diyor ki; "Ahlak herhangi bir türden bir bilim çalışması değildir, aksine bir ömür boyu süren hayat işçiliğidir." Bence de çok güzel tanımlamış, bir ömür boyu süren hayat işçiliği, işleyeceğiz, tezyin edeceğiz.

diğiyle ilgili bir terim ahlak. Çoğu zaman, İslami anlamda bir ahlakın tanımını yapıyorken aynı zamanda insanın, bizzat öz itibarıyla var oluş amacını da ortaya koymuş oluyoruz. Dolayısıyla ahlaklı oluş veya ahlaksız oluştan soyutlanmamız mümkün olmayacak kadar kendi varlığımızı gerçekleştirme alanında çok önemli ve bizimle doğrudan irtibatlı bir konudur.

Yaptığınız tanımdan yola çıkarak, ahlaklı olmanın ve ahlaksız olmanın günlük hayattaki yansımalarından konuşacak olursak ne dersiniz? Pratikte uygulanır olmadığı takdirde, bu tanımlar içi boş tanımlar olarak kalmıyor mu? Bunların günlük hayatta yansımalarının olması gerekmiyor mu? Bu konu ile ilgili ne söyleyebiliriz?

Tanımlama yaparken tabii olarak İslam ahlakı veya İslam bilimi temelli ahlak tanımı ürettiğimiz farkındayım. Bu söylediğimiz bir teori ama pratiği nasıl, işte asıl sıkıntı burada



başlıyor. Biz bu bilgilerimizi günlük hayatımıza nasıl yansıtıyoruz, kendimizle, çevremizle, Rabbimizle ne kadar doğru ilişkiler içindeyiz. Örneğin, ben kendi gözlerimin içine hiç tereddütsüz bakabiliyor muyum? Bu bireysel olarak benim kendimle kurduğum ahlaki bir ilişki. Aynı zamanda toplumsal ilişkilerim bağlamında da ürettiğim bir ahlak var. En yakınımından başlayacak olursam; annem, babam, eşim, çocuklarımla olan ilişkilerim, komşuyla ilişkim, tüccarsam müşterimle ilişkim, siyasetçiysen vatandaşlarımla ilişkim, bir öğretmensen öğrencilerimle ilişkim, hangi meslek grubundan veya hangi toplumsal rolün sahibi olursam olayım mutlaka benim dışımda ilişki kurduğum bir dünya var. Ve bu dünyayla kurmuş olduğum bu ilişkinin sıhhati, sahihliği önem kazanıyor. İşte orada ciddi anlamda problemlerle karşılaşıyoruz. Teoride kalma, pratikte de var ol. Sadece bilen değil uygulayan ol. Niçin yapmadığınızı şeyleri söylüyorsunuz?

Böyle baktığımız zaman da ahlak üzerine konuşan herkesin ahlakilik anlamında dört dörtlük bir şey üretilmediğini görüyoruz. Yine biz insan olmanın ortaya çıkardığı, hani o pey-

gamberlerde zelle ama diğer insanlarda hatalar, kusurlar, günahlar olarak tezahür edebilecek tutumlardan, arılığa bütünüyle ulaşmak değil söylemek istediğimiz. Melek statüsündeki bir varlığı tasavvur etmiyoruz. Hata edecek, kusur işleyecek, günah işleyecek fakat onda ısrar etmeyecek, tövbe edecek ve tövbesini yapboza dönüştürmeyecek. Samimiyet ve tutarlılığı gösterecek “Ya rabbi hata ettim”, diyerek, itirafını samimice rabbine yöneltip “Ben artık bundan sonra bu tutarsızlığı yapmayacağım, tutarlılık haline dönüyorum ve bu sözümde duracağım” demesi gerekiyor. Bunu üretebilmek zihin dünyamız açısından önemli olduğu gibi toplumsal ilişkilerimiz açısından da çok önemli.

Din bu ahlak algısının neresinde duruyor? Temel belirleyici mi?

Din aynı zamanda çok ciddi sosyal sorumluluk da üreten bir kavramdır. Yani bugün ahlak dediğimiz şey sıradan bir şey değil. Bununla ilgili olduğunu düşündüğüm batılı bir düşünürün sözü beni derinden etkiledi. Diyor ki; “Ahlak herhangi bir türden bir bilim çalışması değildir, aksine bir ömür boyu süren hayat içiçiliğidir.” Bence de çok güzel tanımlamış, bir ömür boyu süren hayat içiçiliği, işleyeceğiz, tezyin edeceğiz hayatımızı, bireysel ilişki kurduğumuz her aşama için ister birebir ister topluluklar bağlamında mutlaka emek sarf edeceğiz. Özellikle sosyal çalışmalar içerisinde yer alırken samimiyetimiz ve tutarlılığımız olmalı. Maalesef kadın çalışmalarına, insan hakları alanındaki çalışmalara baktığınız zaman çok ciddi anlamda üstünkörü geçişler, ihmalkarlıklar özensizliklerle karşılaşıyoruz. Geçen hafta sonu Dünya Kadınlar Günü kutlandı. Bu toplumda ortaya çıkmış bir hastalığa

dikkat çekmek için modern bir duruş aynı zamanda bizim için bir fırsat. Bizde yok diyorsak bile, bu hastalığın, sebeplerini nedenlerini ve diğer topluluklara yönelik sorumluluğumuz anlamında niçin olmadığını ifade etmek gibi bir sorumluluğumuz olmalı, bir yükümlülük hissetmemiz lazım. Bende yok gözümü kapatayım, ben nasıl olsa iyi bir insanım bireysel olarak görmeyeyim duymamayım diyemeyiz. Bizim evrene karşı, kâinata karşı sorumluluğumuz var. Rabbimiz bizi yeryüzünün mimarı kılmış, bu imar işinde, ahlak içiçiliğini her alana teşmil edebilir olmamız ve mü'min olarak da bunu asli vazifemiz olarak görmemiz gerekiyor, toplumdan soyutlanarak ahlaki kalamayız.

Geçenlerde arkadaşlarla sohbet ederken şöyle bir tartışma içine girmiştik; bizim Müslüman kimlikli veya İslamcı kimlikli arkadaşlarımız, bugün ülke yönetimindeler. En tepe noktada onlar oturuyor. Cumhurbaşkanlığı, meclis, yerel yönetimler; ülke yönetiminin yüzde yetmiş bu insanların elinde. Peki, nedir problem; niçin sosyal adalet sağlanamadı. Niçin hala tersane ölümlerini duymuyoruz, görmüyoruz? Böyle bir yönetim içerisinde tersane ölümleri oluyor, her gün bir yerlerden ölüm haberleri, şiddet haberleri alıyoruz, rüşvet haberleri duyuyoruz, hilekârlıklar, aldatmacalar, adam kayırmacalar, duyuyoruz. Dağdan indik, gerçekte karşılaştık arkadaşlarımızın filelerindeki süt akmaya başladı. Biz araziye indik ve kötülüklerle yüzleşince tavrımız ne olacak? Sadece bireysel ahlakın düzeltilmesiyle yanlışlar doğru olmuyor. Ahlakın toplumsal boyutu, sosyal boyutu, siyaset boyutu, ticaret boyutu, bütün insanlarla, eşyayla, hayvanlarla, kâinatla, ilişkilerimizi hangi tutarlılıkla ve samimiyetle yürüteceğimizin de önemi çok büyük.

İşte siyasete girmiş olan arkadaşlarımızın içinde bulunduğu durum, bir test niteliğinde ve ne yazık ki her dönemde bu test acı sonuçlar veriyor.

Bu sorunun devamı şeklinde sorsak; her dönemde aynı tartışma yapılagelmiş ve sizin de tespit ettiniz gibi, toplumda şu an daha kötü durumdaymışız gibi genel bir yargı var. Önceki dönemlere göre ahlaksızlığın daha yaygınlaştığını söylersek bu sizce doğru bir tespit olur mu?

“Daha kötüye gidiyoruz”; tarihte de bizim geleneğimizde de böyle bir okuma ve algısı var. Hatta bu bir hadisde de dillendirilir: “En hayırlınız benim çağımda yaşayan, ondan sonra diğeri, diğeri, diğeri...”. Bu tarihi serüven içerisinde biz geçmişe oranla kıyamet en yakın olduğumuz için en hayırsız topluluklar olarak kabul ediyoruz. Ben bu hikâyenin doğruluğunu kabul etmiyorum. Birinci olarak bu kendi dünyamızdaki ahlaksızlıkları meşrulaştırıyor; ikinci olarak da, zaten yanlış olan kader algımızı besleyen ve kişileri kurtaran ‘ne yapalım zaman böyle, zamana uyuyoruz veya zaman bunu üretiyor’ fikrinin daha çok benimsenmesini sağlıyor. İnsanları sorumluluk almaktan, yanlış gidişatın önünde durup; şairin dediği gibi ‘*durun kalabalıklar bu cadde çıkmaz sokak*’ diyebilecek bir motivasyondan uzak kılan bir algı. Dolayısıyla bizim içinde bulunduğumuz şartlarda en iyiyi, en güzeli, üretebilme sorumluluğumuzun her daim mevcut olduğunu bilmek zorundayız.

Günümüzü neden geçmişten daha kötü olarak görüyoruz. Bunu şu şekilde cevaplandırabiliriz: 1- birbirimizin yapmış olduğu iyilik ya da kötülüklerden teknoloji sayesinde daha çabuk haberdar oluyoruz.

2- kalabalığız. Sadece bir köyde üç beş kişi olarak, birkaç Mehmet amcanın, Ayşe teyzenin oluşturduğu küçük klanlar halinde yaşamıyoruz. Artık milyarca insan bir arada yaşıyor ve her an birbirinden haberdar oluyor. Ancak ne hikmetse haberdar olunan ve gündeme gelen konular hep yanlışlar oluyor. Dolayısıyla bu da insanlarda tabi ki bir hayal kırıklığı bir ümitsizlik üretiyor. Fakat bizim duruşumuz ve imanî algımız, “*her ne durumda olursak olalım bulunduğumuz anda ve yerde yapacak çok iş var ilkesine*” dayanıyor. Her durumda bir ümit içinde olmalıyız. Bu ümidi ve iyiliği içinde bulunduğu ortama taşıyan bilinçte bir insan olmak zorundayız. “Müslümanlar” diyoruz, biraz da özelleştiriyoruz ve ötekileri dışlıyoruz. Ancak, insan olarak bakınca, hakikaten bu anlamda kendisinin insan kimliğiyle ve insanlık serüveninde emek sarf eden nice farklı inançtaki insanları görüyorsunuz. Ben inancı olmayan, arkadaşlarla beraber çalıştım. Ve o insanların da etrafında kendisini insan kılma, kendisiyle birlikte diğer insanlara faydalı olabilme bilinciyle hareket ettiğini ve büyük bir çaba içerisinde girdiğini gördüm. Müslümanlar ile alakalı vurgularımız, kendimize yönelik bir sarsma çabası. Yoksa başka mecralara baktığınız zaman hakikaten sizi çok şaşırtan iyiliklerle, hayırlarla karşılaşıyorsunuz. Kan bağı mı var, ırk bağı mı var, din bağı mı var. Hiçbir bağ yok ama insan olma temelinde sorunları çözmeye çalışan çok değerli arkadaşlarımız var. Dolayısıyla bizim bu vurgularımızı, arazideki beceriksizliklerimizi şöyle bir sarsmak şöyle bir kendimize getirmek için yapılmış özel vurgular olarak algılayalım. Yoksa insanları yargılamak, sınıflandırmak, gruplandırmak anlamında değil. Bu bizim haddimiz de değil, bu bizim vazifemiz de değil sorumluluğumuz da değil.



Cemaatler “her şey” olma yolunda. Falan cemaatin yardım örgütü var, filan cemaatin de yardım örgütü olacak. Yani birbirimize alan da ayırmıyoruz, her alanda benim arkadaşlarım olacak, her alanda benim cemaatimden kişilerle iş yapacağım. Bu çok ciddi ahlaki bir problem...

Ahlakın zamanla en azından ilkeleri bazında prensipleri bazında değişmeyeceğini söyledik, doğru. Geçmişte olmuş olaylarla, yaşanan pratiklerle, günümüz pratiklerini karşılaştırsak, yeni sorunlar yok mu? Mesela tersanede yaşanmış ölümlerde bahsettiniz. Bu yeni sorunlara Müslümanların duyarlılığının olmayışının sebepleri sizce ne?

Aslında yeni sorunlar demekten ziyade biçimleri, şekilleri farklı sorunlar demek daha doğru olacak. Çünkü Hz



Peygamberin hayatına baktığımız zaman daha gençlik yıllarında İslam öncesinde Hilful Fıdul cemiyetiyle olan ilişkisini biliyoruz. Şimdi Hilful Fudul cemiyetini hepimiz biliyoruz. Nedir o, toplumda bir zarara veya haksızlığa uğrayan biri varsa, o insanın yanında yer almak. Bu o kadar geniş bir muhteva ki örneğin; tersanede işçiler: Onlara bakıyoruz, o insanlar orada karın tokluğuna çalışıyorlar, hiçbir sosyal güvenceleri yok ve bizler bunun izahını yapmaya çalışıyoruz, bunu anlamaya çalışıyoruz. Bizim bu soruyu sormamızla, devletin veya imkân sahibi olanların sorması arasında da çok önemli farklar var. Ne yazık ki ortada çok ciddi bir zaaf var. Bizim toplumumuzun genel özelliği, tabirimi mazur görün: “At sahibine göre kişner” anlayışında. Toplum ve yönetici olarak hep böyle bakıyoruz. Yukarıdaki ne düşünüyor, ne yapıyor, ona göre gardımızı alıyoruz. Elbette yukarıdaki de aşağıya bakıyor. Misalen 28 Şubat sürecinde bir avuç insanın bu ülkede yaptıklarını düşünün. Bu darbelerinin uygulayıcıları Sağcılar, Solcular, Müslümanlar... Bu ülkede sol tu-

tarlılıkla bilinir, insan hakları savunuculuğuyla bilinir, fakat bakıyordunuz bunlar 28 Şubat’ın ateşine odun taşıdılar. Hiç kimse üzerine düşeni yapmadı.

Hâlbuki biz, ahlaki değerlerin çok önemli olduğu, çok yaygın olduğu bir toplum olduğumuz iddiasındayız. Misafirperverlik, diyargamlık, komşuluk hakkı, ikram, izzet vs. konuştuğumuz zaman mangalda kül bırakmayız. Toplum olarak bizim ahlak değerlerimiz şöyle üstündür, böyle üstündür diyoruz, hatta o kadar ki İslam bile hafif geliyor, “zaten biz o ahlaka İslam’dan önce de sahiptik, dolayısıyla İslam’la da örtüştük” anlamında konuşur dururuz. Ama burada herkes o ateşe bir odun attı, en azından “odun atmayayım” deme cesareti, iradesini göremedik. Bunlar toplumsal ve sosyal ahlak açısından diğerinin varlığına saygı duyma açısından, ötekini benimseme, tanıma, algılama, anlama açısından çok önemli şeyler. Hukuku katlettik, bu ülkede tuz koktu aslında. Şu anda içinde bulunduğumuz süreçte başörtüsü yasaklarının kaldırılmasına ‘olmayanın kaldırılmasına’ çalışılmak gibi bir abesle iştigal var. Bu ülkede “ben yaptım oldu” olgusu var; bu bir Cumhuriyet ahlakı aslında: cumhuriyet ahlakı dediğimiz şey, kendisini birtakım değerleri üretme konusunda görevli addeden seçkin elitin ürettiği bir algılama biçimi. Bu ahlak, “halk ne anlar, cahil, doğru karar veremez zaten” anlayışı üzerine kurulu. Dolayısıyla bir takım elitler kendilerini bir sürü olarak gördükleri kitleleri şekillendirmekle görevle sayıyorlar. Bu anlayış, kıyafetinden ne düşüneceğine, hangi müziği çalacağından hangi okula gideceğine kadar her şeye müdahale eden bir zihniyeti üretti ve 28 Şubat süreci de bunun tavan yaptığı bir nokta oldu. Daha geçen hafta-

larda Türkan Saylan “Biz bu ülkenin aslıyız, asıl elitleriyiz” dedi. Bu Makyavel’den gelen bir ahlak anlayışı. “Cahil kalabalıklar”ın karşısında bir elitler kümesi var, bu ülkenin bazı prensleri var, onlar bu ülkenin neyi yapıp neyi yapmaması, neyin hayrına olacağına onlar karar verir.

Böyle bir tablo var ama bu tablonun oluşmasında en az eleştirdiğimiz sistemin sahipleri kadar, diğer kesimlerin de payı yok mu? Örneğin neredeyse tamamını Müslümanların oluşturduğu bir ülkede, paylaşmanın esas olduğu bir kültürde, köprü altı çocuklarının, evsiz barksız insanların bulunması, bunların her gün sayısının daha da artması, sığınma evlerine talep patlaması yaşanması nasıl mümkün olmakta? Müslümanların olduğu yerlerde böyle şeyler olmalı mı aslında? Böyle şeyler varsa öz eleştiriye kimlere yapmamız lazım?

İşte biz bu noktada Müslüman kimliğine vurgu yaparak kendimize yönelik eleştirilerde bulunuyoruz. Yeniden silkelenerek, nereye gidiyoruz, ne yapıyoruz diye soruyoruz... Burada ciddi sıkıntılar yaşıyoruz. Özeleş-tiri yapmak zor bir konu.

Konuyu biraz daha açmak için söylüyorum; modern zamanlara kadar İstanbul’da belli semtlerin dışında lokanta ve otel bile yokmuş. Herkes kendi mahallesini temizlemiş, yani kendi mahallesinin açlarını doyurmuş. Mahallesinde kimin aç kimin tok olduğu bilinirmiş. Modern zamanlarda Müslümanlar bu duyarlılıklarını neden kaybettiler? Bunu sadece ötekini suçlayarak veya yargılayarak bir yere gelebilir miyiz, düzeltebilir miyiz?

Sorunun fotoğrafını tam ortaya koy-

mamız gerekir. Bunlar bir sorun. Birincisi, Türkiye toplumu hızlı bir modernleşme süreci yaşıyor. Savunucuları bile hangi aşamalardan geçtiklerini takipte zorlanıyorlar. İkincisi çok ciddi anlamda bir şehirleşme sorununuz var. Göç asla göz ardı edilemeyecek bir hakikat. Doğudaki savaşı, oradaki çatışmaları göz ardı etmemiz mümkün değil. Ülke bazında çevrenin merkeze gelmesi gibi tamınlanan bazı tabirler var ama insanlar bir yerden bir yere fiziki olarak göç ediyor. Göçün insan dünyasındaki değişimlerini algılamak buna yaklaşmak çok önemli. Öyle bir çevreye giriyor ki kendi olarak kalabilmesi mümkün değil. Mahalle baskısı diye üretilen, olumsuz anlamda kullanılan bir gerçek var. Ancak “mahalle”nin olumlu yönleri de ihmal ediliyor ve kültürümüzden dışlanıyor. Bunun sonucu olarak artık kimse komşusu ile ilgilenmiyor, kıyamet kopsa dönüp bakmıyor. Mahalle baskısı diye reddettiğimiz bir olgu var ama bu mahalle baskısının mahalleli olmak kültürüyle ilgili de çok pozitif bir değer taşıyan anlamını da göz ardı etmememiz gerekiyordu. Bütün bunlar bir savrulma aslında.

Toplumsal bütün kesimleri büyük bir değişim içerisinde. Fiziki sosyo-ekonomik değişimler yaşıyor. Bu değişim dalgalarını karşılayabilecek ve bunu pozitif değer anlamında hem kendine hem topluma dönüşmesini sağlayacak mekanizmalarımız konusunda ciddi sıkıntılar var. Artık başınız dara düştüğü zaman şu işimi istişare edeyim diye gözünüzü yumduğunuzda aklınıza çok fazla isim gelmiyor. Bu çok önemli bir şey, bu duruma “modernizmin yalnızlığı” diyorlar. O yalnızlık kendini yabancılaştırma olarak gösteriyor. Hem kendine yabancılaşıyor hem çevresine. Bu her şeye yabancılaşma an-

lamında bir etki de yapıyor. Burada Müslümanlar olarak bizlerin pozisyonu konumu ne olacak: Biz, iyiliği emretme kötülükten men etme gibi bir evrensel değeri unuttuk, terk ettik, yok öyle bir şey. Mahalle baskısı olmasın, tamam, peki hiç mi Allah için birbirimize ‘kardeşim aldığın rüşvettir, yaptığın hilekârlıktır, Allah resulü, “Aldatan bizden değildir diyor” demiyoruz. Yok, böyle bir ahlakımız kalmadı. Bu çok büyük bir savrulma, ümitsiz değiliz. Bu sohbet bile bunun dert edinildiğini gösteriyor. Ama ben bu dert edinilmelerde ciddi anlamda bir ikili dil kullanıldığını düşünüyorum. Hep karşımızdakilere bakıyoruz, kendimizi işin dışında tutuyoruz. Yıllarca sistem eleştirisi yaptık, sistem eleştirildi ama biz şu anda ne durumdayız. Şu anda eleştirdiğimiz sistemle birebir özdeşleşmiş durumdayız. O zaman sisteme yaptığımız eleştiriyi kendimize de yapmamız lazım.

İnsanların aidiyet duygusuyla yaşarlar. Ülkemizde de böyle. Türkiye’de bir cemaatler gerçeği var, bazıları buna gettolaşma diyor. Cemaatler insanın yalnızlıktan kurtulması için önemli bir görev yapıyor diye düşünüyorum. Cemaatlerin içinde insan bir nokta gibi kalıyor ama aidiyet duygusu da ayakta tutuyor. Kendi aralarında bir yardımlaşma söz konusu, belki ancak bu şekilde ayakta kalıyor, kötülüklerden bir müddet kendini koruyor. Bu elbette iyi bir şey fakat bu cemaatleşme ve gettolaşma aynı zamanda toplumdan ayrılmayı, yalnızlaşmayı, ötekine yabancılaşmayı ve dışlamayı doğurmuyor mu? Bu da ahlaki bir problem değil mi?

Sosyal ahlakımız açısından çok ciddi bir problem, çok önemli bir nokta



bence. Bu soru içinde bulunduğumuz şartları sorgulama, algılama ve kendimize ilişkin özümüze ilişkin sorular yöneltme konusunda çok önemli bir çıkış noktası. Hem ötekinden yalnızlaşma hem de kendimiz gibi olanları ötekileştirme riski taşıyor. Bu çok önemli iki yönlü bir problem. Biz bir ümmet algısıyla yetişmiştik, bu çok önemli bir damardı. Ümmet algısına baktığımız zaman rengimiz, dilimiz, ne olursa olsun kendinizi ait hissettiğiniz bir üst kimlik olarak kendimizi hep bir İslam aidiyetiyle belirledik. Bu tür bir cemaat algısı önceleri sanki daha zayıftı ya da biz o şekilde yetişmediğimiz için göremiyorduk. Fakat bu gün çok ciddi boyutlarda. Cemaatler “her şey” olma yolunda. Falan cemaatin yardım örgütü var, filan cemaatin de yardım örgütü olacak. Yani birbirimize alan da ayırmıyoruz, her alanda benim arkadaşlarım olacak, her alanda benim cemaatimden kişilerle iş yapacağım. Bu çok ciddi ahlaki bir problem... Bu ümmet algısını, İslam’ın kuşatıcılığını içinden patlatan, çürüten yok eden bir bakış açısı. Evet, cemaatler olacak bu bir vakıa ve modern zamanlarda dediğiniz gibi insanları hani eski geleneksel yapıların ortaya çıkardığı yani o ken-

“Nasıl olsa şu anda bizimkiler iktidarda yaptıklarından sual olunmaz, bir hikmeti vardır, gereken bir şey varsa zaten onlar yapıyorlardır. Dolayısıyla bize bir sorumluluk düşmüyor” rahatlığıyla sırtını iktidara dayayıp kendi sorumluluğundan kaçan bir tembellik içerisindeyiz. Bu anlamda da kendimize bir soru yöneltebiliriz, nerede niçin ve ne adına duruyoruz, niçin görmüyor ve duymuyoruz.

dini güvende hissettiren aidiyetlerin yerini bu gün cemaatler almış olabilir. Bu da bir ihtiyaçtır ancak yerinde kullanılmalıdır. Çok olumlu bir yanı var. İnsanın kendisini güvende hissetmesini sağlayıcı, sağaltıcı bir yanı var fakat ötekine duyarsızlaştırması, duyarsızlaştırmanın ötesinde o alanda bir rekabet etme onu yok sayma gibi bir algıyı da ne yazık ki üretiyor. Bu bütünüyle bir ümmet algısının zıddına bir gelişme. Bu cemaatler olacak ve aramızda tıpkı hücrenin zarı gibi alış verişler olacak, geçişler olacak.

Cemaatler kaynaştırma için olmalı, ayırıştırma için değil.

Biz farklı hücrelerden oluşan bir bünye olmalıyız. Her hücre ayrı bir bünye değil. Enteresan bir örnek verecek olursam: Çalıştığım bir okulda ihtiyaç sahibi öğrencilere yardım toplama çalışmaları yapılıyor. Dışında olduğum bir cemaatin öğrenci evine yapılan yardımların sorumluluğu bana verildi. “Tamam” dedim, zamanı geldiğinde yardımları topluyoruz ilgili çocuklarımıza

iletiyoruz. Bir gün başka bir öğrenci evi açılıp da onun için yardım toplamaya başladığımız zaman, daha önce kendileri için yardım topladığımız cemaatin bir mensubunun ‘biz yardım yapacağımız yeri biliriz’ sözü ile karşılaştım. Bu da yaşadığımız bir şoktu. Bunlar çok önemli şeyler hem bireysel ahlak adına büyük bir sıkıntı hem de sosyal kimliğimiz, siyasetimiz, sosyal ahlakımız, toplumsal varlığımız adına vahim bir nokta. İhtiyaç sahibine kimlik sormak nasıl bir şey. Biz ki mazlum kim olursa olsun yanında zalim kim olursa olsun karşısında olmamız gerektiğini söyleyen insanlarız. Az önce aslında biraz uzaklaştığım bir konuya geri dönmek istiyorum. “Nasıl olsa şu anda bizimkiler iktidarda yaptıklarından sual olunmaz, bir hikmeti vardır, gereken bir şey varsa zaten onlar yapıyorlardır. Dolayısıyla bize bir sorumluluk düşmüyor” rahatlığıyla sırtını iktidara dayayıp kendi sorumluluğundan kaçan bir tembellik içerisindeyiz. Bu anlamda da kendimize bir soru yöneltebiliriz, nerede niçin ve ne adına duruyoruz, niçin görmüyor ve duymuyoruz. Bu sorumluluklardan kaçmamız mümkün mü? İşte ahlak tam da bu.

Ahlak deyince neden akla ilk kadın geliyor? Kadının namus kavramıyla özdeşleşmesi sizce kadının açısından olumlu bir durum mu? Böyle bir algılaşmanın yaygınlığının sebepleri nelerdir?

Kadın konusu başlı başına problemlili bir alan. Kadın deyince, ahlak; ahlak deyince, namus, namus deyince kadın... Bu üçleme çok ciddi bir noktayı gösteriyor. İşte insan olma, asıl öge olma durumu var. Fakat kadın burada asıl bir öge değil. Asıl olan birisi var, kadın onun tamamlayıcısı niteliğinde bir varlık. İşte bu kadını

ciddi anlamda ikincileştiren bir bakış. İkincileştirmenin ötesinde onu bütünüyle bir cinsel obje bir nesne haline getiren bir zihniyetin ürünü... “Tarih boyunca İslam geleneği böyle değil, Müslümanlar böyle değil” seslerini mutlaka duyacağız. “Kadın” dediğimiz zaman, “sadece kadın” dediğiniz zaman adeta bir küfür gibi “feminist” sözünü duymayı da göze alarak biz bu kadın vurgusu üzerinde duruyoruz. Tabi bu özellikle kır kökenli ve insanlık tarihinin bir olgusu ne yazık ki.

Ahlak namus algısına, namus da bütünüyle cinsellik bağlamında bir namus algısına, o da bütünüyle kadınla temsil edilen bir nesne haline dönüştürülmüş. Sıradan bir sözlüğe baksak bile, namusun ne anlama geldiğini çok rahat bulabiliriz. Sözlük de şöyle tanımlanır: “Ahlaki prensipler konusunda ilkeli olmak, gönüllü olmak.” Ahlaki prensipler nedir diye bakıyorsunuz? Bunlar bir tane değil ki; dürüst olacaksınız, yalan söylemeyeceksiniz, ikiyüzlü davranmayacaksınız, dedikodu etmeyeceksiniz, hırsızlık yapmayacaksınız, patron olarak işçini sömürmeyeceksiniz hakkınızı tam olarak vereceksiniz, işçiysen mutlaka maaşının hakkını vereceksiniz, müşterini aldatmayacaksınız, kiracıysan ona göre, komşuysan buna göre vs... Yani insanın bütün bir ömrünü her gün yeniden inşa edip tezyin ettiği bir alan. Bu kadar geniş içerikli bir konuda bizden namuslu olmamız istendi.

Namuslu olmak, samimi olmak, tutarlı olmaktır. İşte o tutarlılığı göstereceksiniz, ama o namus kelimesinin bir karşılığı da var ki iffetli olmak, o da bütünüyle bu ahlaki değerlerden algılardan arındırılarak iffete indirgeniyor, iffet de kadına tahsis ediliyor. Kuran’a bakıyoruz var mı böyle bir

şey hani referanslarımız? İlahiyatçı olduğumuzdan referansımız hep dini oluyor. Kur'an; "İffetli kadınlar iffetli erkekler içindir, iffetli erkekler de iffetli kadınlar içindir." diyor. Eğer namus iffete indirgenirse bu kısıtlı anlamıyla bile çift taraflıdır. Burada bir ayırım söz konusu değil. Hani diyoruz ya olması gerekenle olan, yaşanması gerekenle yaşanan. Bunun gibi... Hâlbuki müminin, tevhidi hayatının bütün alanlarına yayması gerekir. Allah nasıl ki ikiliği kabul etmiyorsa, insanın yaşamı da öyle. İkili yaşam münafıklık olarak ifade ediliyor ve bu münafıklığı biz insanlık tarihi boyunca görüyoruz. Hani diyor ya Abdullah ibn Ömer "Resulullah hayattayken biz kadınlarımıza en iyi şekilde davranır ve kötü söz söylemekten çekinirdik, belki hakkımızda bir vahiy gelir veya Resulullah bizi azarlar diye. Ama ne zaman ki o vefat etti, vahiy kesildi, bizim dillerimiz serbest kaldı." Bu çok insani bir durum. Toplum gerçekleriyle örtüşen ve bir insan karakteri açısından çok açıklayıcı hoş bir rivayet. Ama biz topuzun kantarını o kadar kaçırmışız ki, töre cinayetlerinin nedenlerini sorguladığınızda hemen karşınıza, bir kadının sözde iffetsizliğiyle ilgili bir namus cinayeti çıkıyor. Bu gün bu konu ile ilgili bir literatür oluşmuş, bu kadar vahim bir şey. Ve her kişinin iffeti kendine, "kadının iffeti erkeğe, erkeğin iffeti kadına" demiyor ki Allah'ı Teala. İffetli erkek, iffetli kadın diye ayrı ayrı kullanıyor. Kimse kimsenin iffetinin taşıyıcısı değil, koruyucusu değil, temsilcisi değil. Ben rabbime karşı birebir sorumluyum, rabbim beni tek başıma muhatap alıyor. İnsan olma bağlamında ben Onun tek ve en saygın muhatabıyım. Dolayısıyla bu muhatap oluştan erkek lehineymiş gibi görünen durum, aslında onu da çok ciddi anlamda ahlaki olarak sıkıntıya sokuyor. Bunu çok

kurcalamaya gerek yok. Toplumda erkeklerin iffetsizliği üzerinden yürütülen bir şey duyduk mu? Ama sıra kadınlara gelince çok şey söyleniyor. Kadınların ayak ayaküstüne atması, eteğinin açılması, eşarabının hafif kayması, nasıl baktığı, güldüğü konuştuğu her şeyi santim santim 'namus' süzgecinden geçirilerek, yargılanıyor. Bu çok büyük bir zulüm.

Temel sorun: Asıl unsur ve yan unsur, ikincil unsur anlayışımız ve geleceğimiz ile ilgili. Siz asla bir erkeğe "niçin bunu yapıyorsun?" diyemezsiniz, ama o sizin edebinizden güç alır, sizin söyleyememenizden güç alır, size karşı her türlü edepsizliği yapar. Örneğin geçenlerde dünya kadınlar günü dolayısıyla yapılan bir panelde, ön tarafa oturan bir beyefendi habire oradan bizim söylediğimiz her şeye laf yetiştiriyor. Hatta sonra da kalktı çok rahat bir şekilde başı açıklık ve başı örtülülük bağlamında (başörtüsünü de bir anlamda namusa indirgedik ya biz, öyle sloganlarımız var: "başörtüsü namusumuzdur" diye, olmasa onu da savunmayacaklar.). "başı açıklar bizi cinsel anlamda etkiliyor" deme küstahlığını terbiyesizliğini gösteriyor. Neye güveniyor bu kişi bunu söylerken, bütünüyle sizin edebinize güveniyor. Sizin ona mahcup olmanızı bekliyor. Ona cevap veremeyeceğiniz gibi bir algıyla o cesareti gösteriyor. Ama elhamdülillah onlara o sözlerinin hatalı olduğunu gözlerinin içine baka baka söyleyecek kadınlarımız yetişti. Kadının bireysel kimliği anlamında bu çok önemli bir şey. Bu süreçte meydana çıkan özellikle Müslüman çevrelerde "bizim kadın problemimiz yok, bizim erkek kavgamız yok, bizde feminizm şöyledir, şöyle algılanır" gibi ifadeleri duymuşsunuzdur. Teorisini tartışın o ayrı bir konu. Feminizmi, feminizmin tarihini, geleceğini,



olumlu katkılarını, olumsuzluklarını konuşuruz, bu ayrı bir şey. Ama her "kadın" denildiğinde "bizim böyle bir sorunumuz yok" diyebilmek körlükten başka bir şey değil. Hem de ahlaki bir körlük.

Peki, bunun böyle algılanmasının nedeni ne?

Birincisi, tarih boyunca erkek asıl; ikincisi, dini anlayışımız. Geleneksel algı bizim dünyamız açısından bu asıl nesneyi daima öncelemiş. Buradan erkeğin kadına üstünlüğünü, egemenliğini veya bütün bir tarih boyunca var olan sosyal dengesizliği ortaya koymak için yaratılış hikayesinde Âdem'in kadından önce yaratıldığını ifade eden israiliyat haberlerini bile referans yapabiliyor. Kur'an'ın bu iddiayı yalanlamasına rağmen, gözümüzün içine baka baka kadının erkeğin ege kemiğinden yaratıldığı konusu dini bir referans olarak sunuluyor. Nedenleri sıralarsak; din, gelenekler, siyasi ve fiziki güç. Erkekler sahip oldukları *imkânları* istismar etmişler. Çünkü insanlık tarihinde, egemen



olanın güçlü olması, güç merkezli bir egemenliğin gelişmiş olması önemli bir neden. Bu da tabii olarak fiziken güçsüz olan kadını ikincileştirmeyi çok kolaylaştıran bir şey.

Yapılan araştırmalarda özellikle okumuş ve yüksek mevkideki kadınların aile içinde gördükleri şiddet oranı diğerlerine göre daha yüksek çıkıyor. Bu neyle izah edilir? Bu araştırmaları yorumlayan arkadaşlarımızın söyledikleri enteresan: Okumamış kadın korkuyor, korkunca susuyor, sustukça şiddet artıyor. Tabii olarak böyle bir varlığa şiddet uygulaması için insanın ancak sadist veya şiddeti kendisi içi devamlı bir ahlak edinmiş olması lazım, evet öyleleri de var ama bu diğerine göre daha az. Okumuş, zengin kadın neden şiddet görüyor; ilmen geliyor, ekonomik anlamda geliyor, sosyal kimlik anlamında geliyor ama buna rağmen şiddet görüyor. Bu şiddeti önlemek için erkek hormonu ile hormonlanmamız bekleniyor. Çünkü bu şiddeti durdurmanın başka yolu yok. Bu bütünüyle fiziki yeterlilik veya yetersizlikle alakalı. Kadın kendini ifade ediyor, hakkını biliyor, sorumluluğunu biliyor, kendine tıpkı erkeğe

eşit bir alan üretiyor, bunu hazmetmek uzun yıllardır süren bu rahatlığı, erkek egemen yapıyla ortaya çıkan psikolojik kendilerini üstte görme algısıyla karşılaşınca işte orada her şeyi güç belirliyor. Güç de erkekte olduğu için kadınlar bu duruma geliyor.

Pratik hayat açısından ahlaki konuda davranışlarımızı önem sırasına göre tasnif edebilir miyiz? Yoksa bu kişiden kişiye değişebilecek öznel bir konu mudur?

Ahlaklı olmayı derecelendirmekten, şu, şundan önce gelir gibi bir kıyaslama yapmaktan ziyade bireysel olarak konuyu ifadelendirmeyi daha isabetli buluyorum. Sohbetimizin başında deyindiğimiz gibi 'Emrolunduğun gibi dosdoğru ol' ifadesi adeta hayatın omurgasını oluşturmaktadır. Kim veya ne olursa olsun, velev ki annen-baban veya kendi aleyhine dahi olsa adaletli şahitlik yapmaktan kaçınmamak. Bu dosdoğru olmakla ilgili en temel prensiptir. Bu anlamda genel bir derecelendirmeyi doğru bulmasam da temel de dosdoğru olmayı yani samimi ve tutarlı olmayı birincil değer olarak görüyorum.

Ayrıca içinde bulunduğumuz kimlikler bağlamında bir değerlendirme yapacak olursak; gerek bireysel olarak, anne, baba, eş, evlat, komşu vs. gerekse mesleki kimlikler veya sosyal kimlikler anlamında kişilerin ağırlıklı hassasiyetlerini ortaya koyabileceklerini ve bunun da dolaylı olarak bir derecelendirme yapmayı mümkün kılabileceğini düşünüyorum. Örneğin; bir siyasetçinin siyaset ahlakı ile bir vatandaşın siyaset ahlakı arasında öncelikler anlamında çok büyük hassasiyetler ve farklar olmasını bekleriz.

Yaptığınız işle öncelikleriniz arasında bir bağlantı olmalı. Örneğin, bir tüccardan öncelikli olarak dürüst olması beklenir.

Kişiyi temsil eden nitelikler anlamında, daha görünür daha belirgin daha derecelendirilebilir olması gibi bir sınıflandırma yapabilirim diye düşünüyorum. Bilemiyorum bunun daha felsefi bir sıralaması var mı? Bana göre bireysel olarak dosdoğru olmak ve bu yolda, bütün ilişkilerde, bütün durumlarda insanın samimi ve tutarlı olması en temel faktördür. Sizin de ifade ettiğiniz gibi bakıldığında farklılıklar olabilir o da sosyal rollerdeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Belki yalan söylememek ve doğru olmak en temel belirleyicidir diyebiliriz.

"Her ne yaparsan yap yalan söyleme" diyor Allah Resulü. İnsaf ve merhametin de bunları kuşatması lazım. Doğrulukta da "kör gözüne parmağım" şeklinde bir doğruluk mu yoksa nezaketi, zarafeti, merhameti, şefkati taşıyan bir doğruluk mu olduğu üzerinde konuşulabilecek bir başka mevzudur.

Bizim toplumumuzu ahlaklı davranmaya özendiren, yönlendiren, teşvik eden kurumlarımız var mı? Çocuklarımızdan tutun da, eğitim kurumlarından, yardım kurumlarına, devletten sosyal cemaatlere kadar tüm toplumu kuşatan bir mekanizmadan bahsedebilir miyiz?

Doğrusu birebir bilemiyorum ancak dediğim gibi bir sivil toplum örgütü içerisinde yer alan bir insan, ilgi alanına giren sosyal konular hakkında hiç bilmediği yüzlerle karşılaşır. Olaya dışarıdan kaba hatlarıyla yaklaştığınızda kadın sorunu dersiniz, herhangi bir meseledir. Fakat onun içine girdiğiniz zaman birçok farklı yüzle ve renkle karşılaşsınız. Bu da sizin kendinizle yüzleşmenizi, kendi duruşunuzu belirlemenizi ve geliş-

tirmenizi sağladığı gibi öteki ile olan ilişkinizde de nasıl bir ahlak geliştireceğinizi doğal bir biçimde üretir. Misal: Başörtüsü yasağı bağlamında konuyu ele alacak olursak; yasak görünümlü itibariyle başı örtülü hanımları ilgilendiriyor. Peki, kadın sorunlarıyla ilgilenen diğer kadın örgütler, bu kadın sorunlarıyla ilgilenirken kendilerini hiç ilgilendirmeyen bir alanla mı karşılaşılıyor? Hayır! Kadın sorunu bağlamında görmesi gerekir. “Beni ilgilendirmiyor, benim yaşamadığım bir durum ama sonuçta o bir kadın, duyarlı olmam, ona bir şey söylemem lazım” diye düşünmesi gerekiyor. İşte burada doğal olarak ahlaki duruşunuzu sorgulama mekanizması işliyor.

Günümüzde toplumu ahlaklı olmaya özendirecek kurumsal bir mekanizmanın varlığını hatırlamıyorum. Hatta her şey tersi yönde kurgulanmış gibi. Fakat geçmişte tarikatlar birer ahlak ocağı olarak algılanıyordu. Birçok mutasavvıfın dilinde, tasavvuf alanında ahlaki birçok yazılmış eserlere baktığımız zaman, “tasavvuf bütünüyle ahlakıdır” diyor, “Güzel ahlak başka bir şey değil” diyor. Bir zamanlar dergâhlar, tekkeler birer ahlaki eğitim öğretim kurumları, güzel örneklikler edinme kapılarıymış. Eskiden tekkelerin kapılarının boyalarının yarım metre olduğu anlatılır. Kişi içeri girebilmek için eğilirmiş, doğrulduğunda karşısında bir levha ‘edep yahuu’ yazılı. İnsana haddini, ölçüsünü hatırlatan ilginç ve güzel bir uygulama. Ama ne yazık ki, o ocakların, o tekkelerin yetiştirdiği insanlar bugün çeşitli yönetim kademelerinde yer alıyorlar. Ama görüntü iyi değil ve ne yazık ki filelerimizden süttün aktığı bir noktadayız.

“İktidar kirletir” deniyor, katılıyor musunuz?

Bunu bir tespit olarak almak duru-

mundayız. Bir hakikat olarak alacak olursak insanın çok fitri bir yanına muhalefet etmiş oluruz; siyaset yapma ve siyasetin gerekliliğine. İçinde bulunduğu ortamda sağlıklı bir yönetime ulaşabilme bağlamında bir çaba içinde olmak bana göre bizzati çok faziletli bir şey. Ama “siyaset kirlidir ve bu kirlidir oyunların veya kirlidir insanların yapacağı işler.” dersek bunları ancak tespitler anlamında kabul etmemiz lazım. Yoksa kendi var oluşumuzu inkar etmiş, evrendeki rollerimiz anlamında ciddi bir çıkmaza girmiş oluruz.

Türkiye’de veya İslam dünyasında, geçmişte veya günümüzde yaşamış pratiklere baktığımızda, Müslüman iktidarla tanışıyor, zenginleşiyor, gücü artıyor bu da arkasından bir sömürüyü farklı algının ve hayat standardının oluşmasına sebep olmuyor mu?

Daha önce değindiğimiz gibi bunlar pratikler, yaşadıklarımız. Ama bunlar bizzatihi özü ifade etmiyor, bu bir yanılsama, bütün iyi çabaların önünü tıkayacak bir pratiğin dile getirilişi. Burada şu da aklıma geliyor. Allah yeryüzünde insan yaratacağım dediğinde, meleklerin itirazı gibi bir şey. Kan dökecek, fitne çıkaracak birini yaratacağın, bizim kulluğumuz sana yetmiyor muydu? Bence bu bir tespittir. İnsanın yapabilirliklerinde böyle bir risk var, ona göre ayağını denk al. İşte onun için vahiy var, Resul var. Onun için iyiliği emir kötülükten men var. Onun için daima fikir, amel ve zihin dünyamızı yenilemek için her gün yeniden kalktığımızda “Ya Rabbi hamd olsun. Diri olarak uyandım, o halde yeni bir sermayeye sahibim, bu günü senin isteğin şekilde geçirmemi nasip eyle”. Bu dirilişi her gün yaşadığımız takdirde, bu ihtimalleri veya vakıaları

Temel sorun: Asıl unsur ve yan unsur, ikincil unsur anlayışımız ve geleneğimiz ile ilgili. Siz asla bir erkeğe “niçin bunu yapıyorsun?” diyemezsiniz, ama o sizin edebinizden güç alır, sizin söyleyememenizden güç alır, size karşı her türlü edepsizliği yapar.

bir asıl, esas, kader gibi algılamadığımız sürece kendimizi o kirlidir oyunun dışına çıkarma imkânımız olur. Aksi halde bu söylemler mazeretimiz olur: “Ne yapalım böyle olmak gerekiyor-muş, yaşam için bu şart”, demek durumunda kalırız.

Bugün modernliğin ve Batılılaşmanın da etkisiyle, tüketim ahlakı yaygınlaştı, kapitalist rüzgârın desteğinde ve liberal dönüşümün sonucunda Müslümanlar varlıklı duruma geldi. Ne oldu? İsrâf benim uzak durmam gereken bir ilke olmaktan çıktı mı? Paylaşmak, dayanışmak, ihtiyaç sahibi olanı görmek benim gündemimden düştü mü? Bu prensipler asıl. İktidar olunca adil olmak benim defterimden silindi mi? Türküyle, Kürtüyle, Arabıyla, Lazıyla, Çerkeziyle, insanlarımız eşit insanca bir hayata ulaştırma ve onun gerek fiziki gerek ruhsal zihinsel sağlığını, öz benliğini koruyacak sosyal bir ortamı, ekonomik bir yapıyı üretebilmek, oluşturabilmek sorumluluğum rafa mı kalktı. Bulunduğumuz yer itibariyle bunları daima dönüp sorgulamamız gerekmektedir.

Sorumluluğumuzu bir başkasına devrettiğimiz, konuşmadığımız, kötülöklere karşı çıkmadığımız, görevlerimizi yerine getirmediğimiz zaman, bütün bunların bir ne-



ticesi olarak ahlaksızlıklar hemen her alana sirayet ediyor ve egemenliği altına alıyor diyebilir miyiz?

Çocuklarımızı okullara teslim ediyoruz fakat oradan ne çıkacağını bilemiyoruz. Aynı şekilde siyaseti siyasetçilere teslim ediyor, siyasete müdahil olma, denetleyici olma gücümüzü sadece seçimden seçime oy kullanma bağlamına indirgiyoruz. Fakat bu da kişiyi o kadar zorlayan, sınırlayan bir durum ki, işte onun için insanlık bu gün bir denetim mekanizması oluşturmaya çalışıyor. İşte sivil toplum örgütleri de bu denetimdeki boşluğu, zaafi ortadan kaldırmak amacıyla kurulmuştur. Toplumdaki, haksızlıkların, sömürülerin, baskıların karşısında doğal denetim mekanizmaları olarak gördüğümüz sivil toplum örgütlerinin kendi kuruluş amacına veya toplumun menfaatlerine ters düşecek birer patronlar kulübüne dönüşmemesi için bu örgütlerin bünyesinde yer alan kişilerin de daima bireysel sorgulama ve iç hesaplaşma içinde olması gerekmektedir. İkinci olarak cemaatler veya kişiler vasıtasıyla tepeden bir düzeltme mekaniz-

ması oluşturulması çok işe yarar bir çözüm sunmayacaktır. Daha ziyade yatay bir gelişim, sorgulama mekanizmaları içinde yapılacak düzeltmeler daha kalıcı ve etkili olacaktır.

Allah’u Teala Kuran’da “Namaz sizi fahşa ve münkerden korur” diyor. Bizler namaz kılıyor, oruç tutuyor, hacca gidiyoruz ama bir taraftan da bakıyoruz, işçimizin hakkına riayet etmiyoruz, komşumuza kötü davranıyoruz vs. Acaba bu bizim fahşa ve münkeri yanlış anlamamızdan mı kaynaklanıyor. Yahut bu fahşa ve münker bizler tarafından kötü davranışlar olarak görünmüyor mu?

Ahlaksızlık bir noktada namusla iffet, cinsellik bağlamına indirgendiği zaman, o yaklaşım bizim diğer davranışlarımızı yargılamamızın önünü kesiyor. Bir tüccar dükkanını kapatıp namaza gidiyor ve akabinde geri geldiğinde de müşterisini aldatabiliyor. Elimizde namus ve iffetin dışında elle tutulur hiçbir ahlaki ilkemiz kalmamış. Yalan söylememeyi, dürüst olmayı, aldatmamayı, adil olmayı, komşuya eziyet etmemeyi, bütün olarak doğruluğu nereye koyacağız. Paylaşmayı yardımlaşmayı nereye koyacağız. Faiz, ekonomik dayanışmanın ve paylaşımın yolunu tıkayan bir problemdir, yoksa rakamsal bir sorun değildir.

Günümüz insanı, Müslümanı, doğal sınırlarının farkında olamama gibi bir zaafın içindedir. Her şeye sahip olmayı istemesi ve bu arzuyu kendinin en doğal hakkı olarak görmesi, onun ahlaki zaafı da kapı aralmasına sebep olmaktadır. Ne yazık ki toplumumuzdaki kişisel denetim mekanizmalarının da zayıf olması, “bir kereden bir şey olmaz” mantığını ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla

insanlar da içine düştükleri ahlaki çıkmazlarda, “biz İslam’ın hangi hükmünü hakkıyla yapıyoruz ki bunda hassas olalım” diyerek hatalarını içinden çıkılmaz, geri dönülmez sorunlar haline dönüştürmektedirler.

Biz ortaya çıkardığımız, ahlak, gelenek veya yeni yaşam biçimleriyle baş başayız. Aslında doğrular ve hakikatler bir kenarda yine doğru ve hakikat olarak duruyor. Biz bunların içinden kendimize uygun olanı alıyoruz.

Bir kadın olarak erkeği değerlendirecek olursak, Türkiyeli erkeği ahlaklı buluyor musunuz? Ayrıca bir erkeğin Müslüman olup olmasının, onun ahlaki davranışları üzerinde herhangi bir etkisinin olduğunu düşünüyor musunuz?

Aslında kadın ya da erkek olarak bir sınıflandırma yapma hakkını kendimde bulmuyorum. Şu ana kadar ki konuşmuş olduğumuz her şey kadın insan, erkek insan, her ikisi bağlamında geçerli olacak şekilde ifadelendirmeye çalıştım. Çünkü bizler tanımlanmalardan çok muzdarip durumdayız. Kadınlar dışarıdan bakılarak, “Müslüman kadın, şöyle söylüyor, şurada duruyor, bunu yapıyor” gibi onu anlama çabasından uzak haksız tespitlere maruz kaldı. Dolayısıyla aynı şeyi biz de onlara yapmak istemiyoruz. Kadın erkek ayrımı yapmaksızın ahlaki duruşumuzun yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Erkek egemen bir dünyada yaşıyoruz, sosyal hayatta kadının yeri ve konumu çok belirsiz. Genel belirleyici erkek, dolayısıyla ahlaki kuralları bile belki onlar belirliyor. Buradan baktığımızda nasıl bir erkek profili var karşımızda? Hayatın içinden verilebilecek örneklerden yola çıktığımızda da ayın problemlerle karşılaşmıyor muyuz?

Çok da kötümser olmak istemiyorum. Kötü örneklerin, örnek olmasını diliyorum. Çünkü hayatı hala yaşanılır kılan birçok kadın ve erkeklerimiz de var. Çok insan gibi insan kadınlarımız, insan gibi insan erkeklerimiz var. Tüm varlığı birkaç kuruştan ibaret fakir kadın ve erkeklerin, elindeki bu birkaç kuruşu da hiç tereddütsüz hayra yatırılabildikleri bir ülkede yaşıyoruz. Dolayısıyla karanlık tablolar çizmeyelim. Ben gençlerimizde de aynı derecede birçok güzellik görüyorum.

Bir öğretmen olarak baktığınızda, özellikle varlıklı Müslüman aile çocuklarının çok duyarsız, temel değerlere ilgisiz olduğu söyleniyor. Bu tespiti katılıyor musunuz? İkinci olarak da aile içi ahlak iflas etmiş durumda mı?

Şimdiki gençliğin zihin dünyaları, ufukları, algıları, bizim o yaşlardaki zihinsel ve algısal dünyamızdan çok daha ileridedir. Ulaşılan ekonomik seviye anne-babaların sunmuş olduğu imanlar bu gelişmeye olumlu katkı sağlamıştır. Ekonomik imkânlar olmasa bile okulların, belediyelerin, yardım kurumlarının, vakıfların sağlamış olduğu burslarla ve ortamlarla bu imkânlarla ulaşma imkanı var. Bilgi, teori, donanım var, fakat insana, ötekine değer verme yok. Müthiş bir bencilleşme var. Bu durum, bu algı gençlerimiz için ciddi bir tehlike arz ediyor.

Bu hassasiyetleri kazandıracak olan anne baba değil midir? Bu bağlamda aslında problemli olanın aile veya çevre olduğunu söyleyebilir miyiz?

Tabi ki bunda şüphe yok. Örneğin en basitinden otobüste yaşadığım bir olayı aktaracak olursam, bir kadın çocuğuyla beraber otobüste iki kol-

tuğa oturuyor ve çocuğuna ne olursa olsun sakın kalkma diyor. Bir başkasını değersizleştirerek çocuklarımıza erdemler, ahlaklar edindiremeyiz. Şöyle bir yanılgıya da düşmemek lazım, birçok kişi anne babasının bıraktığı yerde değil, dolayısıyla insanın kendini geliştirmemek için böyle bir bahaneye sığınması da kabul edilir değildir.

Ayrıca bir başka sorun da bilginin teorisinin pratiğe yansımaya bağlıdır. Doktor oluruz, doçent oluruz ama dünya yıkılır umurumuzda olmaz. Memur konuşamaz bir takım yasalardan, din görevlisi bir başka şekilde sınırlandırılmaktan, hoca konuşamaz YÖK denen bir mekanizmadan, kadın konuşamaz kocasının korkusundan. Aslında çok özgürmüş gibi görünen ama görünmez bir özgürsüzlüğün yani görünmez bir şiddetin egemen olduğu bir ortamayız. İnsanların iyi olma çabalarındaki yolları tıkayan bu şiddetin üzerimizde olduğunu düşünüyorum. Bununla fert bazında mücadele ederken bir yandan da toplumsal bazda dernekler, vakıflar, cemaatler vb. kurumlarla bu problemleri çözmeye çalışmak lazım.

İnsanımızı toplumsal hayatın içine katarak, onları okuldan eve, evden okula, evden işe işten eve gidip gelen varlıklar olmaktan çıkıp sosyal kimlikleri olan, suya sabuna dokunan, taşın altına elini koyabilen bireyler haline getirmeliyiz.

Günümüz dizilerinin televizyon programlarının toplumun ahlak algılarının oluşmasındaki rolü nedir?

Öncelikle şunu söyleyeyim, insan kendisine genellikle şu iki rolü biçer. Birincisi, insanın doğru bir amaç ve hedef doğrultusunda kendisine rol biçmesi var. İkincisi ne olursa olsun

bir şeylerin hazına varma, sahip olma veya ulaşma duygunuzu körükleyerek kendinize biçtiğiniz rol var. Özellikle ikinci şıkta gerek yazılı gerekse görsel medya insanlarımıza rol model olma yolunda örneklik teşkil ediyor. Burada eşinize, size, çocuğunuza, herkese modeller sunuluyor. Tv'ler aslen ticaret alanı diye tanımlanır ancak bizim toplumlarımızda ne yazık ki bu işlevden çok farklı bir konumda. Sabahtan akşama, yardım mı, örnek şahsiyetler mi, nasıl düşünceğiniz mi, hangi olayı nasıl göreceğiniz mi bütün hayatınızı tv programları biçimlendiriyor. İnanan, inanmayan herkes bir takım özel güdülerle hareket etmekte ve bu aracı kullanmaktalar. Şiddeti üretiyorsunuz, insanları kendilerine saygı duymaktan uzaklaştıran bir sürü formülasyonu sunuyorsunuz, içinde bulunduğu şartları sağlıklı bir şekilde sorgulayıp, eğer değişmesi gerekiyorsa değişme yönünde değil, kıskanacağı, ulaşamayacağı, ulaşmak için de bir sürü entrikayı öğrendiği, her şeyi mübahlaştıran bir alet haline dönüşüyor. Bizim ticaret ahlakımızın, siyaset ahlakımızın ölçüsü neyse medya ahlakımızın da o. Medya adeta insanı yok eden bir hale gelmiştir. Amaç ne olursa olsun kazanma oluncu sınırlarını bilmek, ilkeli olmak çok da kolay olmuyor.

Netice itibarıyla her şey sorumluluk sahibi olmaya, haddini bilmeye, tutarlı olmaya, öteki yaratmaya dayanıyor.

Evet öyle.

Zaman ayırdığınız ve görüşlerinizi bizimle paylaştığınız için teşekkürler...

Ben teşekkür ederim.

HİLAFET KURUMUNUN TARİH İÇİNDEKİ GELİŞİMİ VE ETKİNLİĞİ¹

Ramazan YILDIRIM
fikriyat@yahoo.com

5. Siyaset Pratiğinin Hilafet Teorisine Dönüşümü: Emevî ve Abbâsî Dönemleri

Hiz. Osman'ın şehadetiyle birlikte İslam siyaset düşüncesinde iki farklı siyaset tarzı ortaya çıkmıştır. Birincisi, kabilelerin yerel otoritelerini ve menfaatlerini korumaya çalışan bir anlayışı benimseyen Hiz. Ömer'in siyaset tarzı, ikincisi de Kureyş aristokrasisinden meydana gelen siyaset merkezini güçlü bir şekilde devam ettirmeye çalışan bir anlayışla siyaset icra eden Hiz. Osman'ın tarz-ı siyasetidir. Bu siyaset tarzlarından birincisi Hiz. Ali tarafından Kufe merkezli bir devlette devam ettirilmeye çalışılan ikincisi de Muaviye b. Ebi Süfyan tarafından Şam merkezli bir devlette sürdürülmüştür.

Emevî siyaset anlayışının bir ürünü olan saltanat ideolojisinin muktedir ve muhkem özellikleriyle, iktidara gelmesi Muaviye b. Ebi Süfyan tarafından sağlanmıştır. Muaviye b. Ebi Süfyan, Hiz. Osman'ın kan davasını gütmüş ve iktidarla sonuçlanan siyasal mücadelesi için bu kan davasını istismar etmiştir. Muaviye, hilafet olarak isimlendirilen siyasal iktidarı, kılıç zoruyla ve bileğinin gücüyle elde ettiğini söylemektedir. Medine halkına yaptığı bir konuşmasında hilafete; ümmetin rızası, kabulü veya seçimi sonucunu gelmediğini, onu elde edinceye kadar kılıcıyla mücadele verdiğini dile getirmiştir.²

Emevîler, hilafetin kendilerinin doğal bir hakkı olduğunu ve hilafete şura yoluyla gelen ardından da haksız yere katledilen Hiz. Osman'dan kendilerine miras kaldığını iddia ediyorlardı. Bu konuda Şam halkının teveccühünü kazanmak için Hiz. Peygamber'e yakın akrabalar olduklarından dolayı hilafete hak kazandıklarını ve kendilerinden başka da Hiz. Peygamber'e varis olacak kimsenin bulunmadığını ileri sürmüşlerdir.³ Emevîler, ileri sürdükleri kan bağına yeterli ve meşru bir gerekçe olmadığını hissettiklerinden dolayı siyaset geleneklerinin mücessem bir şekli olan saltanat ideolojisini, teolojik bir çerçeveye oturtmaktan geri durmamışlardır. Çünkü siyasal iktidarın kendilerinin hakkı olduğunu kan bağı faktörüne dayandıran Haşimoğulları'nın mevcudiyeti ve iktidar talepleri, onların ortaya attığı "Peygambere akrabalıktan dolayı iktidara mirasçı olma" teorisini çürütmekteydi. Ayrıca başta Hariciler ve Mutezile olmak üzere bazı çevreler tarafından dillendirilen 'şurâ' prensibi de Emevîler için meşruiyet kaynağı olmaktan uzaktı. O hâlde Emevîler için yapılması gereken, siyasal iktidatlarını dinî açıdan meşrulaştıracak bir teoloji tesis etmektir. Bu teoloji tesis etme talep ve düşüncesi, 'Cebriyye' olarak disiplinize olmaya çalışan fikrî akımı gün yüzüne çıkardı ve bu akıma saltanat ideolojisiyle din arasında bir köprü olma misyonu yüklendi.⁴

Saltanatçı zihniyete dinî meşruiyet kazandırmak için başvurulmuş Cebri ideolojisine göre; Allah, Emevîleri hilafet için uygun gördüğünden dolayı

onlar halife olmuşlardır. Allah, mutlak iradesiyle onlara mülk bahşetmiştir ve onlar Allah'ın iradesiyle yönetim icra etmektedirler, onun dilemesiyle tasarrufta bulunmaktadırlar. İktidarlarına bu kutsal zırhı giydiren Emevî yöneticileri dinî içerikli unvanları almada gecikmediler. Başta Muaviye b. Ebi Süfyan olmak üzere birçok yönetici, Halifetullahi fi'l-Arz, İmamü'l-Müslimîn, Emînullah, İmamü'l-İslam, Cünnetü'd-Din (Dinin kalkanı), el-Halifetu'l-Mübarek, el-İmamü'l-Mustafa, Veliyyu'l-Hak, İmamü'l-Hüda, İmamü'l-Adl, Halifetu'l-Hak, el-Halifetu'l-Efdal gibi unvanlarla anıldılar ve özellikle de o günün siyasal propaganda aracı olarak kullanılan şiirlere konu oldular. "Emevî şairleri, bu dinî unvan ve sıfatları aralarında hiçbir ayırım gözetmeksizin hepsini eşit bir seviyede kabul ederek tüm Emevî halifeleri için kullandılar. Çünkü onlara göre bu halifeler, ilahî iradeyi temsil ediyorlardı. Nerdeyse onları enbiya ve evliya mertebesinde görüyorlardı."⁵

Muaviye b. Ebi Süfyan'ın İslam siyaset geleneğindeki ilk mucidi olduğu veliahtlık sisteminin hilafet olarak isimlendirilip isimlendirilmeyeceği hususu, İslam siyaset felsefesinin en önemli problemini oluşturmaktadır. Halife ve hilafet kavramları, yöneticiden yöneticiye değişiklik göstermekte ve birbiriyle zıt uygulamaları ihtiva eden bir boyut kazanmaktadır. Şekilsel birer argüman olarak elde tutulmaya çalışılan bu kavramlara, pratik siyaset yoluyla yüklenen içerikler, o günün siyaset dünyasında boy gösteren Kisra ve Kayzer kavramlarının içeriğinden ayırt edilemeyecek bir şekilde muğlaklaşmıştır. Cahız, aynı siyasal ruhu taşıyan ama farklı siyasal bedenler olarak tezahür eden bu durumun tespitini "İmamet, Kisra mülküne, hilafet de Kayzer makamına dönüştü"⁶ şeklindeki sözleriyle yapmaktadır.

Siyaset, meşruiyet kazanma arayışında dinî nasslara başvurup onları kendi gerçekliği doğrultusunda yoruma tabi tutmuştur. Kur'an nassları, nazil oldukları dönemdeki anlamların dışında yorumlanarak gündelik siyasetin propaganda amaçlı sloganına dönüşmüştür. Fitne dönemi koşullarının ürünü olan fırkalar, Kur'an ayetlerine kendi siyasi düşüncelerini meşrulaştıran ve onaylayan bir misyon yüklemeye çalıştılar. Bunu yaparken de siyaset konusuyla ilgili olan 'Kur'anî sükut' gerçekliğini görmezden geldiler. Şiirler, Kur'an'da Hz. Ali ve evlatlarının vasi olduklarıyla ilgili ayetlerin bulunduğu ileri sürerken Sünnîlerin bir kısmı, Kur'an'ın Hz. Ebu Bekir'in hilafetini teyit ettiğini, bir kısmı da sünnî hilafet doktrininin Kur'an tarafından onaylandığını söylediler.

Bu siyasi tevile ilk kez başvurarak imamet anlayışlarını Kur'an ayetleriyle desteklemeye çalışan grup ise şiilerdir. Ardından sünnîler de onlara bir tepki olarak kendi siyaset düşüncelerini desteklemek amacıyla aynı yöntemi kullandılar.⁷

Şiinin imamet doktrinine karşı oluşan literatür, sünnî hilafet teorisinin ilk nüvelerini atmıştır. Bunun için de hilafet teorisi olarak ortaya çıkan görüşlerin büyük bir kısmı tepkisel bir karakter taşır. Özellikle de Eşarî ekolün başını çektiği bu tepkisel hareket, ilk dört halife ve Muaviye'nin yönetimlerini savunurken Kur'an, Sünnet ve 'icma'ya başvurarak bazı kriterler tespit etmeye çalışmıştır.⁸ Mesela İmam Eşarî, sünnî hilafet nazariyesinin temellerini oluşturmaya çalışırken Hz. Ebu Bekir'in hilafetini dinî nasslarla destekleyerek işe başlar. Kur'an'dan ayetler⁹ getirerek sahabe'nin faziletini anlatır ve Allah'ın övgüsüne mazhar olduğunu söylediği sahabe'nin, Hz. Ebu Bekir'in hilafeti hakkında icma ettiğini belirtir. Ayrıca Kur'an ayetlerinden bazılarının¹⁰ Hz. Ebu Bekir'in hilafetine delalet ettiğini söyler.¹¹ Hilafet teorilerinin meşrulaştırılmasında başvurulan icma deliliyle amaçlanan husus, sahabe'nin fiiliyatı ve ilk dört halifenin uygulamalarıdır. Dolayısıyla hilafet hakkındaki teorilerin meşruiyet kaynağı, Müslümanların tarihsel siyasi pratikleridir ve bu farklı siyasal pratikler, farklı hilafet teorilerini tesis etmiştir.

Ömer b. Abdülaziz hariç tüm Emevî halifeleri, kendi çocuklarını veliaht olarak tayin etmiştir. "Onların veliahtlık anlayışı Kayzer ve Kisra'nın saltanat anlayışına benziyordu. Belki de Muaviye bu nizamı onlardan almıştır. Çünkü o, Rum ve Fars krallarının hayat biçimi ve halklarına uyguladıkları siyaset hakkında bilgi sahibiydi."¹² Emevî halifelerinden II. Muaviye, hilafeti şûra temelli bir yapıya büründürüp Müslümanlar arasındaki siyasi ve fikri çekişmelere son vermek istiyordu. Veliaht olarak halife olur olmaz yaptığı konuşmasında, Emevî siyaset geleneğine farklı bir yaklaşım getirmiştir. II. Muaviye, insanların kendi ailesine olan nefretinin farkındaydı ve dedesi Muaviye b. Ebi Süfyan'ın iktidarı kendisinden daha faziletli ve daha layık olan birinden aldığına inanıyordu. Babası Yezid'in hevasıyla hareket ettiğini, hayırlı işler yapmadığını ve sonunda ölüp mezarında günahlarıyla baş başa kaldığını söylemişti. "Bize en ağır gelen şey, Yezid'in kötü davranışları ve başına gelecek olan felaketler hakkındaki bilgimizdir. Peygamberin göz bebeğini öldürdü, kutsalı çiğnedi ve Kâbe'yi yaktı. Ben sizin işlerinizi üstlenemem ve sorumluluğunuzu taşıyamam.

Kendi işinizi (yönetiminizi) kendiniz görün. Eğer dünya bir ganimetse biz ondan yeterince payımızı aldık yok eğer şer ise Ebu Süfyan ailesine yaptıkları yeter de artar bile.”¹³

Ancak II. Muaviye'nin bu girişimi engellenmiş ve şûra sistemine dayalı bir hilafet anlayışına geçme talebi susturularak Emevî devlet geleneğinin hilafet ismiyle devam etmesi sağlanmıştır. Bu siyasi geleneğin devam etmesinin başlıca sebebi, meşveret kültürünün oluşmaması ve mevcut durumun saltanatçı yapıya elverişli bir ortam hazırlamasıdır. Ancak bu yapıya rağmen Emevî devlet geleneğinde köklü reformlar yapmak isteyen Ömer b. Abdülaziz, devlet işlerinde meşvereti hâkim kılar, Mevalî-Arap ayrımcılığına son verme, Acemlerden Müslüman olanlardan cizye almama ve muhalefeti temsil eden fırkaların ileri gelenleriyle diyalog kurma gibi icraatları gerçekleştirmiştir.

Arap-Kureyş-Emevî çizgisinde yürüttükleri siyasetle başta Acemler olmak üzere toplumun büyük bir kesimine ikinci sınıf insan (mevalî) muamelesi yapmaları ve bu dışlanmış çevrelerin desteğini alan Haşimoğulları'nın hilafeti ele geçirmek için her türlü fırsatı değerlendirmeleri gibi hususlar, Emevî devletinin çöküşünü hızlandıran faktörlerdir. Haşimoğulları, tüm kötülüklerin Emevî devletinin İslam şeriatıyla hüküm sürmemesinden kaynaklandığını ileri sürüyorlardı. Onlar, Haricilerin daha önceleri dillendirdikleri Allah'ın hükümleriyle hükmetmeyenler kafirlerdir”¹⁴ ayetini siyasal bir slogana dönüştürerek siyasi rakipleri olan Emevilere karşı yürüttükleri muhalefetlerine meşruiyet kazandırmaya çalışmışlar ve hilafete geldiklerinde Allah'ın şeriatıyla hükmedeceklerine dair söz vermişlerdir.¹⁵

Abbas ve Talib'in soyundan gelen Haşimoğulları, Emevilere karşı muhalefet ederken birlikte hareket ediyordu ancak Emevî iktidarı son bulunca Abbasoğulları, amca çocuklarını saf dışı bırakarak tek başlarına hüküm sürmüşlerdir. İlk Abbasî halifesi Ebu Abbas Abdullah b. Muhammed (132/750) hilafetini ilan ettikten sonra yaptığı konuşmada Hz. Peygamberle olan akrabalığına dikkat çekmiş, Hz. Peygamberin fey ve ganimetler hususundaki haklarının halifelere geçtiğini söyleyerek siyasi önderliğin yanı sıra Hz. Peygambere özgü olan dinî rehberiyetin de kendilerinin uhdesinde olduğunu ihsas ettirmiş ve Hz. Peygambere hitaben gelip onun haklarına vurgu yapan ayetleri kendi siyasal konjoktür bağlamında okuyarak yorumlamaya çalışmıştır. Emevîler, siyasal

iktidarlarının meşruiyet kaynağını 'Kureyş' merkezli bir faktöre bağlarken Abbasiler bu meşruiyet kaynağını 'Hz. Peygambere akraba olma' özelliğiyle temellendirmeye çalışmışlardır.

Abbasiler içe dönük bir politika güderek, devlet merkezli bir anlayışı ön plana çıkardıklarından onların çevre üzerindeki etkinliği azalıyor ve siyasi otoritenin sağlanmasında önemli sorunlar ortaya çıkıyordu. Çevredeki bazı emirlikler, siyasi, ekonomik ve idari açıdan bağımsızlığına kavuşup merkeze karşı yeni bir siyasal gücü temsil ediyordu. Siyasi, idari ve askerî nüfuzunu yitiren Abbasilerin elinde, çevrede kurulan bu emirlik ve sultanlıklara berat verip, onları tanımaktan öteye hiçbir yaptırım gücü olmayan sembolik bir halifelik kalıyordu.¹⁶

Emevî iktidarından bunalan kitlelerin desteğiyle Müslümanların yönetimini devralan Abbasiler, halifelik unvanını siyaset literatüründe kullandılar. Ancak Abbasiler döneminde Bizans ve Sasanî dönemlerinin siyaset anlayışı ve kurumları, dönemin bürokrat ve idarecileri üzerinde belirgin bir şekilde etkisini sürdürdü ve devletin idari mekanizması, bu yeni anlayış çerçevesinde yeniden şekillendi. Artık büyüyen ve büyüdükçe karmaşık bir durum alan devlet hizmetleri, halife unvanını taşıyan yöneticinin tek başına altından kalkabileceği bir görev olmaktan çıkıyordu.

Abbasilerin son yıllarında, başta siyasal otorite olmak üzere dinî otoritesi de zayıflayan hilafet, Büveyhi ve Selçuklu sultanlarına makam dağıtan sembolik bir makama dönüşmekten başka hiçbir yaptırım gücü bulunmayan bir yapıya dönüşmüştür.¹⁷ Abbasi Devletinin merkezi otoritesi zayıfladıkça, Emiru'l-ümerâ denilen valiler önce yarı bağımsızlık daha sonra da tam bağımsızlıklarını ilan ediyorlardı. Bu valiler, halifenin İslam dünyası üzerindeki manevî nüfuzlarını dikkate alarak, devletlerini meşru saydırmak için dönemlerindeki halifeden onay almak zorundaydılar.

İslam dünyasının diğer bazı coğrafyalarında, aynı anda birden fazla halifenin ortaya çıkmasıyla da halifelik kurumu farklı bir dönüşüm yaşıyordu. Mısır ve Suriye'de etkinlik kazanmaya başlayan Fatımî halifeliği (909-1171) ve buna bir tepki olarak kendisini konumlandıran Endülüs Emevî halifeliğinin (928-1031) ortaya çıkmasıyla birlikte Abbasi halifelik kurumu, Müslümanların gözündeki çekim gücünü ve etkisini tamamen yitirmeye başlıyordu.

Moğollar, 1258 yılında Abbasi Devleti'ni yıktıklarında siyasal gücünü ve etkinliğini tamamen kaybetmiş, sadece

siyasete ve iktidara dinsel bir meşruiyet atfetmekten öteye hiçbir fonksiyonu kalmamış olan bir halifeler sülalesi vardı. Abbasi halifesi Müsta'sım Billah'ın, Moğolların Bağdat'ı istilasını esnasında kendisini korumak amacıyla Şam'a gitmesiyle birlikte Abbasilerin siyasi nüfuz alanında bulunan Müslümanlar, üç yıl süreyle halifesiz kaldılar. Moğol istilasını durduran Memlükler, halife sülalesinden Ebu'l-Kasım Ahmed'i hilafeti kendi kontrollerinde yeniden ihya etmek amacıyla beraberlerinde Kahire'ye götürdüler ve Müstansır Billah lakabıyla halife ilan ettiler. Memlükler, böylece siyasi meşruiyet kazanarak iktidarlarını sağlamlaştırmayı düşünüyorlardı. Hiçbir siyasi yetkisi bulunmayan halifenin adı, sultanların adıyla birlikte sikke ve hutbelerde anılıyordu.¹⁸

Memlük devletinin, sembolik Abbasi hilafetini siyasi gölgesinde ikame ve idame etmesine rağmen, dinî meşruiyeti sorgulanmıştır. Bu sorgulanmayı hazmedemeyen Şam'daki Hanefîlerin kadısı Necmuddin Tarsusî (758), özellikle Şafî ulemanın hilafetle ilgili görüşlerinden hareketle mevcut siyasi yapıya dinî meşruiyet kazandıran bazı siyasi-dinî analizlerde bulunmuştur. Ona göre Ebu Hanife ve mensupları Şafîlerin ileri sürdüğü "yöneticinin Kureyş'ten olma" ilkesini şart koşmazlar. Oysa ki Şafîler, hilafet için zorunlu bir şart olarak ileri sürdükleri bu ilkedan dolayı Memlük Devleti'nin meşruiyetine inanmazlar. Çünkü onlar, Türklerde ve Memlüklerde bulunmayan şartlar ileri sürmüşlerdir.¹⁹

6. Osmanlı Devleti ve Hilafet Kurumu

Osmanlı Devletinin hem kuruluş hem de ilk teşkilatlanma dönemlerinde, halkın geniş desteğini arkalarına alan din ve tarikat liderlerinin devlet adamları yanında büyük bir saygınlıkları vardı. Şeyh Edebalı bir müftü gibi fonksiyon icra ederken; Dursun Fakih, devletin ilk kadısı olarak Osman Bey adına hutbe okumuş ve Osman Bey'in bağımsız bir devlet kurduğunu duyurmuştur. Daha sonraki dönemlerde Şeyhülislamlık kurumu olarak ortaya çıkan yapı içerisinde yer alan müftüler ve kadılar, devlet bürokrasisinde maaşlı bir memur olarak dinî faaliyetleri sürdürmüşlerdir. Şeyhülislamlık kurumu ilk kez resmî olarak, II. Murad zamanında ihdas edilmiş ve bu kuruma Şeyhülislam unvanıyla dönemin âlimlerinden Fahreddin-i Acemi getirilmiştir.²⁰

Osmanlı padişahları, sahip oldukları siyasi otoritelerini daha önceki dönemlerde olduğu gibi herhangi bir ayrıma tabi tutmaksızın bizzat kendileri kullanmışlar-

Emevîler, ileri sürdükleri kan bağıının yeterli ve meşru bir gerekçe olmadığını hissettiklerinden dolayı siyaset geleneklerinin mücessem bir şekli olan saltanat ideolojisini teolojik bir çerçeveye oturtmaktan geri durmamışlardır. Çünkü siyasal iktidarın kendilerinin hakkı olduğunu, kan bağı faktörüne dayandıran Haşimoğullarının mevcudiyeti ve iktidar talepleri, onların ortaya attığı 'Peygambere akrabalıktan dolayı iktidara mirascı olma' teorisini çürütmekteydi.

dır. Siyasi otoritenin meşruiyeti, güçle doğru orantılı olarak algılandığı için Osmanlı Devleti güçlü olduğu dönemlerde meşruiyet krizi yaşamamıştır. Bir taraftan Osmanlı sultanları halife unvanını kullanırken diğer yandan da Hindistan'da Delhi sultanları da bu unvanı kullanıyorlardı.²¹ Halife unvanının yalnız başına mutlak bir gücü temsil etmediği, sadece sembolik bir değer taşıdığı ve bir gelenek olduğu, I. Murad'dan itibaren Osmanlı sultanlarının bu unvanı kullanmaya başladıklarından anlaşılmaktadır.²²

Hilafetin, Mısır'da bulunan son Abbasi Halifesi tarafından Yavuz Sultan Selim'e resmen teslim edilip edilmediği hususu tartışmalı olmakla beraber, Sultan Selim döneminde Osmanlı imparatorluğunun, Müslüman devletlerin en büyüğü ve en güçlüsü olduğu bilinmektedir. Yavuz, İran Şahı Şirvan'a göndermiş olduğu bir mektubunda, elde ettiği zaferlerini anlatmış ve halife olarak kabul edilip isminin hutbelerde okunmasını istemiştir. Hindistan'daki Müslüman yöneticiler de Yavuz'un bu üstünlüğünü kabul etmişler ve gönderdikleri tebrik meşajlarında "Yeryüzünde Allah'ın gölgesi, İslam'ın dayanağı, Müslümanların koruyucusu, Allah yolunda Gazi, Sultan oğlu Sultan, saltanat, hilafet ve dinde en mükemmel, Sultan Gazi Selim Şah"²³ şeklindeki ifadeleri kullanmışlardır. Ayrıca Yavuz, Mısır'a sefere çıktığında Şam'da konaklamış ve buradan Tuman Bay'a gönderdiği bir mektupta Mısır'da kendisine vali olmasını, Allah'ın kendisini İskender-i Zülkarneyn gibi dünyayı doğudan batıya doğru fethetmeye memur ettiğini, Tuman Bay'ın ise parayla satın alınan bir köle olduğundan hükümdar

olmaya layık olmadığını belirtmiştir.²⁴ Yavuz, temsil ettiği siyasi gücünden hareketle kendisini Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak kabul etmekte, sembolik de olsa dönemin halifesinden minnetle alınan bir meşruiyeti kabul etmemekte ve kendi siyasal meşruiyetini kılıcından aldığını dolayısıyla herhangi bir dinî otoriteden meşruiyet almaya muhtaç olmadığını belirtmiştir.

Yavuz'un, son Abbasi halifesinden hilafeti resmî bir törenle alıp almadığı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Uzunçarşılı, Yavuz'un hilafeti İstanbul'da son Abbasi halifesinden resmî bir törenle devralındığını ve bu tarihten itibaren Osmanlı padişahlarının dört asır boyunca Müslümanların büyük bir kesimi tarafından halife olarak tanındığını²⁵ söylerken, Halil İnalcık da Abbasi soyundan gelen son halifenin hilafelik haklarını resmi bir törenle Yavuz'a devrettiği hususunun 18. yüzyılda uydurulan bir söylenceden ibaret olduğunu ve o dönemde Yavuz'a "Hadimu'l- Haremeyni's-Şerifeyn" unvanının verilmesinin fazlasıyla yettiğini belirtmektedir.²⁶ Faruk Sümer, bu hususla ilgili olarak eski ve yeni kaynaklarda yer alan bilgileri derleyip sunduğu bir çalışmada,²⁷ şu görüşleri dile getirmektedir: "Osmanlı hükümdarı Yavuz Selim'in Mısır'daki son Abbasi halifesi el- Mutevekkil ala'llah Muhammed'den hilafeliğin hak ve yetkilerini devraldığı hakkında çağdaş hiçbir kaynakta bilgi yoktur. Hatta Mısır Seferi ile ilgili fetihnameler, ruznameler ve vakayinameler gibi çağdaş Türk kaynaklarında, Halifenin adı bile geçmemektedir. Bu durum, Halifenin önemsenmemesinden ileri gelmiştir. Doğrusu Halife de diğer Mısırlılarla birlikte İstanbul'a sürgüne gönderilmiştir. Halife orada, bir rivayete göre Eyub Sultan Camii'nde diğer bir rivayete göre de Ayasofya Camii'nde muhteşem bir merasimle hilafeliği Selim Han'a devretmek yerine Yedi Kule Hapishanesi'nde gasbettiği para ve eşyanın hesabını vermiştir."²⁸

Hilafetin resmî bir merasimle devir ve tesliminin yapılması hususu, hilafetle ilgili diğer şartların içerisinde üzerinde durulması fazlaca bir öneme sahip olmadığından asıl üzerinde durulması gereken konu, halife için aranan Kureyş soyuna mensup olma şartıdır. Bu konu ilk defa Kanuni Sultan Süleyman döneminde gündeme gelmiş ve Sadrazam Lütfi Paşa *Halasü'l- Ümme fi Marifeti'l-Eimme* isimli bir eser kaleme alarak hilafelik için Kureyş kabilesinden olma şartının bulunmadığını ve Sultan Süleyman'ın tüm Müslümanlar tarafından dönemin imamı olarak kabul edildiğini söylemiştir.²⁹ Osmanlı Padişahlarının halife olup olmadığı konusu,

Sultan Selim'in Mısır Seferi'nden sonra sürekli tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaların en yoğun biçimde yapıldığı iki dönem vardır ki birincisi; o güne kadar Kureyş soyuna mensup olanların uhdesinde bulunan hilafelik unvanı Yavuz Sultan Selim'le birlikte son bulmuş ve ilk kez bu soydan olmayan yöneticilerin isimleri hilafelikle anılır olmuştur. İkincisi de Osmanlı İmparatorluğu'nun hinterlandında bulunan coğrafyanın dağılış sürecine girmesiyle birlikte başta Balkanlar ve Orta Doğu olmak üzere birçok yerde Osmanlı hâkimiyetinin zayıflamasını durdurmak amacıyla II. Abdülhamid'in hilafet politikalarını siyasal bir proje olarak uygulamaya çalıştığı dönemdir. Her iki dönemde de Osmanlı uleması, Osmanlı padişahlarının halife olduklarını, din açısından ortaya koymaya çalışmışlar ve bu konuda yapılan itirazlara cevap vermişlerdir.

Cumhuriyete geçiş sürecinde, önce hilafetle saltanatlık birbirinden tefrik edilerek saltanatlık kaldırılmış, ardından da hilafeliğe Abdülmecid Efendi atanarak TBMM güdümlü sembolik bir hilafet modeli ortaya çıkmıştır. On altı aylık ömrü olan bu hilafet modeli de entelektüel mimarının Adliye Vekili Seyyid Bey'in olduğu bir kararla tamamen lağvedilmiştir.³⁰

Sonuç

20. yüzyılın başlarında "Hilafet, doğrudan doğruya milletin işi olup zamanın icabatına bağlıdır."³¹ düşüncesi-nin seslendirilmesi sünni siyaset geleneğine hâkim olan Maverdî'nin hilafet anlayışının tarih içindeki evrilmesini gösterir. Hilafet düşüncesi tarih içerisinde kurumsallaşırken ilk dört halifenin siyasal tecrübesinden daha çok sonraki dönemlerin özellikle de saltanat ideolojisinin egemenliğinde yaşanan siyasal tecrübenin yoğun etkisinde kalmıştır. Bu anlamda hilafelik, tamamen iflas etmiş bir kurum³² olmasa bile kurumsallaşma aşamasında zemin değişikliğine uğratılarak farklı bir mecraya doğru sürüklenen bir mahiyete bürünmüştür.

Hz. Osman'ın şehadetiyle birlikte İslam siyaset düşüncesinde iki farklı siyaset tarzı ortaya çıkmıştır. Birincisi, kabilelerin yerel otoritelerini ve menfaatlerini korumaya çalışan bir anlayışı benimseyen Hz. Ömer'in siyaset tarzı, ikincisi de Kureyş aristokrasisinden meydana gelen siyaset merkezini güçlü bir şekilde devam ettirmeye çalışan bir anlayışla siyaset icra eden Hz. Osman'ın tarzıdır. Bu siyaset tarzlarından birincisi Hz. Ali tarafından Kufe merkezli bir devlette devam ettirmeye

çalışılırken ikincisi de Muaviye b. Ebi Süfyan tarafından Şam merkezli bir devlette sürdürülmüştür.

Hilafet açısından Hz. Peygamber ve ilk halifeler dönemi, İslam'ın ve Müslümanların altın çağını, Emevîler dönemi de Müslümanlar arası siyasi çekişmelerin baş gösterdiği, siyaset anlayışının İslami ilkeler ile geleneksel Arap siyaset geleneği arasında gidip geldiği bir dönem temsil etmektedir. Abbasilerle birlikte geleneksel Arap siyaseti ve anlayışı yavaş yavaş çökmüş ve ümmete yayılan siyasal bir yapılanmaya doğru gidilirken Memlükler döneminde de Arap-Kureyş kökenli ve yalnızca sembolik-manevi bir fonksiyonu bulunan halifenin, Memlük siyasi otoritesinin gölgesi altına girdiği bir tecrübe yaşanmıştır. Osmanlılar devrinde ise maddi ve manevi otoritenin tek kişide toplandığı, hilafet anlayışıyla güçlü siyasal iktidar arasında direkt bir ilişki kuran siyaset felsefesinin gelişerek her türlü yaptırım gücü bulunan bir sultanın aynı zamanda halife de olması gerektiği düşüncesinin boy gösterdiği bir dönem yaşanmıştır.

1 Bu makalenin ilk bölümü bu derginin bir önceki sayısında yayınlanmıştır.

2 İbn Abdu Rabbih, el-İkdu'l-Ferîd, Kahire-ty., IV, s. 81

3 Emevîlerin, Şam halkına Hz. Peygamber'in kendilerinden başka mirasçısının bulunmadığı şeklindeki propagandaları hakkındaki farklı rivayetlerin genel bir değerlendirmesi için bkz. Hüseyin Atvan, el-Emeviyyun ve'l-Hilafe, Amman-1986, s. 17

4 Emevî yönetiminin, Cebriyye fikir akımının kendi tasarruflarını meşrulaştıracağını düşünceleriyle ilgili olarak bkz. Abdulhalim Mahmud, e't-Tefkiru'l-Felsefi fi'l-İslam, Beyrut-ty., s. 203-210

5 Atvan, el-Emeviyyun ve'l-Hilafe, s. 25

6 Cahız, Ebu Osman Amr b. Bahr b. Mahbub, Resâilu'l-Cahız, (neşr. Hasan Sendubi), Mısır-1933, s. 292

7 Abdulcevad Yasin, e's-Sulta fi'l-İslam (el-Aklu'l-Fıkhiyyu's-Selefi beyne'n-Nass ve't-Tarih), Beyrut-2000, s.28

8 Age., s. 28

9 Nûr:55, Hac:41, Feth:18

10 Tevbe:83, Feth:15-16.

11 Eşârî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail, el-İbane an Usûli'd-Diyane, (thk. Abbas Sabbağ), Beyrut-1994, s. 165-166

Hz. Ebu Bekir'in hilafetini Kuran'a dayandıran bu bakış açısı, Osmanlı'nın son dönemlerine kadar devam ederek gelmiştir. Mustafa Zihni, hilafete dair kaleme aldığı risalesinde "Hilafet-i Hazreti Siddika delalet eden Ayât-ı Kur'aniyye" isimli konu başlığı altında beş ayeti yorumlayarak delil getirir. Bkz. Mustafa Zihni, İslam'da Hilafet, Kostantiniyye-1327, s. 80-90

12 Atvan, age., s. 79

13 Yakubî, Ahmed b. Ali Yakub b. Cafer b. Vehb, Tarihu'l-Yakubî, Neccef-

1939, II, s. 254

14 Maide:44

15 Muhammed Said Aşmavi, el-Hilafetu'l-İslamiyye, Mısır-1996, s. 207
16 İbn Esir, İzzuddin Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed e's-Şeybanî, el-Kamil fi't-Tarih, Beyrut-1979, VIII, s. 450

17 Şükrü Karatepe, "Osmanlı'da Din-Devlet İlişkisi", Bilgi ve Hikmet 11, Yaz - 1995, İst., s. 71

18 Casim Avcı, "Hilafet", DİA, XVII, s. 545

19 Tarsusi, Necmuddin İbrahim b. Ali, Tuhfetu't-Türk fîma yecibu en yu'mele fi'l-Mülk, (thk. Rıdvan Seyyid), Beyrut-1992, s. 63

20 Ekrem Kaydu, "Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Müessesinin Ortaya Çıkışı", Atatürk Üniv. İİA. Dergisi, Erzurum -1977, II, s. 201

21 İlber Ortaylı, "Osmanlı Devletinde Laiklik Hareketleri Üzerine", Osmanlı Din Devlet İlişkileri, haz. Vecdi Akyüz, İst. -1999, s. 195

22 Osmanlı padişahlarının Fatih devrinden itibaren resmi vesikalarda halife unvanıyla anıldıkları görülmektedir. Fatih, oğlu Şehzade Mustafa'ya gönderdiği mektupta ona 'hilafet bahçesinin çiçeği' ve diğer oğlu Şehzade Cem'e yazdığı mektupta da 'hilafet gözbebeğinin nuru' diye hitap etmiştir. Yine Fatih dönemine ait başka bir vesikada Fatih için "Sultanu'l-İslam zillulahi ale'l-enâm maliku rikabi'l-ümam Halifetullahi fi'l-alem maliku seriri'l-hilafeti bi'l-istihkak" ibareleri kullanılmıştır. Fatih dönemi tarihçilerinden Dursun Bey, İstanbul'dan 'Daru'l-hilâfe' şeklinde söz etmiştir. II. Bayezid için de 'Sultan Bayezid Han'un hilafet-i zamanında', 'Halifetullahi fi'l-enam hafız-i suğuri'l-İslam', 'Muizzu's-saltanat ve hilafet', 'Halife olalı dünya sarayına' ve 'Emiru'l-müminin' gibi sıfatlar kullanılmıştır. Bkz. SÜMER, Faruk, "Yavuz Selim Halifeliği Devraldı mı?", TTK, Belleten, LVI/217, 1992, s. 696-697

23 Azmi Özcan, Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere, İst.- 1992, s. 7

24 İbn İyas, Ebu'l-Berekaât, Zeynuddin Muhammed b. Şehâbiddin Ahmed, Bedâiu'z-Zuhûr fî Vekâii'd-Duhûr, neşr. M. Mustafa, Kahire-1961, IV, s. 124

25 Age., s. 294

26 Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, İst.- 2000, I, s. 56

27 Faruk Sümer, "Yavuz Selim Halifeliği Devraldı mı?", TTK, Belleten, LVI/217, 1992, s. 677

28 Sümer, agm., s. 695-696

29 Azmi Özcan, "Hilafet", DİA, XVII, s. 546

30 Hilafete ilgili tartışmalar ve bu tartışmalarda kullanılan dini argümanlar hakkında bkz. Ramazan Yıldırım, Hilafetin Kaldırılış Sürecindeki Tartışmaların Teolojik Temelleri, (Doktora Tezi), Ankara -2003.

31 Seyyid Bey, Hilafetin Mahiyet-i Şer'iyyesi, Ankara-1924, s. 13

32 Ahmet Akbulut, Sahabe Dönemi İktidar Kavgası, Ankara-2001, s. 306

SORULAR CEVAPSIZ KALMAYACAK

Henüz Vakit Kaldıysa

Musa ŞİMŞEKÇAKAN
musasimsekcakan@ictihad.com

Haram Tehlike Demektir

Kur'an; yaratılışın amacı, hayatın anlamı ve insan idrakini aşan olaylar gibi önemli konularda, sadece gerektiği kadar bilgi verir. Şüphesiz verdiği bilgiler, hayatidir. İnsanların mutlu olmalarına ve barış içinde yaşamalarına yetecek kadar bilgi aktarır. İhtiyaç duyulacak ana konulardan yeterince bahseder. Geride, "bilinçli boşluk" denilebilecek geniş bir alan bırakır. Kur'an; bu alanda, kasıtlı olarak konuşmaz. Bu alan, içini Müslüman bireylerin düşünerek doldurulacakları, geniş bir çerçevedir. Allah tarafından bırakılan bu "bilinçli boşluk", insana rahat ve özgür bir alan açar.

İnsanlar, düzenli ve disiplinli yaşayabilmek için kurallara ihtiyaç duyarlar. Pek çok şeyi, kendilerine yasaklarlar. Fakat bu yasaklar, zamanla insanların yaşam alanlarını daraltan duvarlara dönüşür. Özellikle despot idareler elinde; bu kısıtlamalar, çekilmez hâle gelebilir. Zamanla bu yasakları, inanç konusu dahi yaparlar. Nitekim tarihte pek çok örneğine rastlandığı gibi, yöneticilerin halka yaptıkları zulmü, Allah ile ilişkilendirdikleri ve böylece kendilerine meşru bir zemin oluşturmayı amaçladıkları bilinmektedir. Yasakların harama dönüştürülerek dinleştirildiği ortamlarda; devlet-vatandaş ilişkisinin İlah-kul ilişkisine evrildiği gözlemlenebilir. Bu yüzden; "Allah'tan başka kimse haram koyamaz." denilerek bu suistimallerin önüne geçilmek istenmiştir.

Bir yasağın üzerinden süreklilik bağı kalkmadığı ve tarihsel olarak zamanla kayıtlı olmadığı sürece harama dönüşme tehlikesi her zaman vardır. Yasaklar; tarihseldir ve zamanla kayıtlıdır. Zira buna bağlı olarak değişkendir, değişebilir ve hatta değişmelidir. Nitekim yasaklar, herkes tarafından anlaşılabılır haklı bir gerekçeye dayanmalıdır. Öyleki şartlar değiştiğinde ve gerekçeler haklılığını yitirdiğinde, yasaklar ortadan kalkabilsin ya da şartlara uygun olarak yenilenebilsin.

Hâlbuki haramın sahası, daha ziyade yaşamsaldır. İnsanın fıtratını, korumaya yöneliktir. Daha çok insan haklarının zirvesi olan konulara hastır. Bu yönüyle de evrensel sayılmalıdır. Fıtrata müdahale anlamında haram, gerçekten bir tehlikeyi haber verir. Kaçınılması gerekir. Aksi hâlde kişiliği böler. Şahsiyeti bozar. Aslında insanların harama ihtiyaç duymayacakları kadar çok helal vardır. Zaten haramların sayısı, oldukça azdır. Bu yüzden sadece bir şeyin, haram olmasına, delil aranır. Helallerin, delili olmaz ve asıl olan haram olduğu hakkında bir "nass" olmayan her şeyin, helal olmasıdır.

Fakat ne yazık ki halk arasında, haramlar çok zannedilir. Bu yüzden insanların önemli bir kısmı, özgürlük alanlarının daralacağı ya da pek çok zevk-

ten mahrum kalacakları endişesiyle iyi bir Müslüman olamayacaklarını düşünürler. Çoğu kez, İslam'ı yaşama-yı ruhbanlıkla karıştırdıkları için olsa gerek kulluklarını ileri bir tarihe ertelerler. Nitekim bu tarih, çoğunlukla yaşlılık ya da emeklilik gibi insanın istese de pek çok şeyi yapamayacağı bir zaman dilimine denk düşer. Böylelikle hem kendilerini hem de çevrelerini çocukça kandırmayı denerler. Hâlbuki ortaya koydukları mazeretlere rağmen bu ertelemenin haklı bir gerekçesi olamayacağını basba-yağı bilirler. Bu yüzden, Kur'an'da; haram anlayışı, ola-bildiğince sınırlandırılmış ve böylesi mazeretlerin önüne geçilmek istenmiştir.

Önemine binaen haram kılma konusunda, peygamberler dahi yetkili kılınmamıştır. (66/1) Onlar, yönetici vasf-larıyla, kötü gördükleri şeyleri, gerekçelerini sıralayarak yasaklama yoluna gitmişlerdir. Bu durumda gerekçeler ortadan kalktığında yasaklar da değişebilmektedir. Ni-tekim hayatın sürekli değişen yönünün idareciler elinde bir takım düzenlemelerle karşılanması, böylece mümkün olabilmektedir.

İnsanların özgürlük alanları söz konusu olduğunda, Allah'ın insanlara açtığı alanın genişliği başka hiçbir şey-le mukayese edilemez. Bu yüzden Allah'a kul olmak, çok kolaylaştırılmıştır. Allah'ın zorluk istemediği ve insanların hayatını kolaylaştırmayı amaç edindiği açıkça orta-dadır. Öyleki herhangi bir şeye gelişigüzel haram demek, Allah'a yalan isnat etmekle bir tutulmuştur.

"Buna göre, artık, kendi yalanınızı (âdeta) Allah'a isnat ederek öyle dilinize geldiği gibi yalan-yanlış 'Bu belaldir, şu haramdır.' demeyin; çünkü haberiniz olsun, Allah'a yalan isnat edenler asla kurtuluşa erişemezler!" (Nahl, 16 / 116)

Bir şeyi yasaklamak ya da haram kılmak ve bunu da haksız yere Allah'ın yaptığı bir şeymiş gibi sunmak, bü-yük bir zulümdür. İnsanın kendi elleriyle yaptığı şeyleri, Allah'ın takdiri ile ilişkilendirmesi ve dolayısıyla doğa-bilecek haksızlıkların sorumluluğundan sıyrılarak fatu-rayı ona kesmesi, tarih boyunca yönetenlerin yaptığı bir şeydir.

"Gerçekten ziyana uğrayanlar o kimselerdir ki dar kafalı cahillikleriyle çocuklarını öldürürler, Allah'ın onlara rızık olarak sağladığı şeyleri yasaklarlar ve (bu tür yasakları da) haksız yere Allah'a yakıştırırlar: Onlar sapkınlığa düşmüş-ler ve doğru yolu bulamamışlardır." (En'am, 6 / 140)

Kur'an'da En'am suresinin 144-146. ayetlerinde; "Bana vahyedilenlerde...dışında yenmesi yasak olan hiçbir şey

görmüyorum/bulamıyorum." buyrulması dikkate de-ğerdir. Böylece, haram kılmanın yol açacağı dar alanın önüne geçilmek istenmiş olmalıdır. Yahudilerin katı şe-kilciliği ile hukuki metinler uydurarak aşırı gitmelerinin nelere mal olduğu hatırlanmalıdır. Nitekim onların bu konudaki ruhsuz şekilciliği, dinlerinin tahrif olmasına, yeni bir din oluşmasına ve sonuçta cezalandırılmalarına ortam hazırlamıştır.

İnsanlar arası ilişkilere dair düzenleyici ilkelerden yok-sun bir "Allah" ya da "ahiret" anlayışı, anlamını yitirir. Nitekim insandan yapması istenilen kulluk görevlerinin tamamen onun faydasına olduğu da bilinir. Haramlar, dikkat edilmediği ve umursanmadığı durumlarda, in-sanda çift kişilik oluşmasına zemin hazırlar. Örneğin; hakkında herhangi bir kısıtlama olmamasına rağmen Ramazan ayının oruç gecelerinde kendi kendilerine cinsel ilişkiyi yasaklayan ancak buna da hakkıyla riayet edemeyenler için; "...Allah bu konuda kendinizi sıkın-tıya sokacağınızı bilir..." (2/187) denilerek bir yasaklama olmadığı bildirilmiştir. Böylece bu çift kişiliğin oluşma-sı, engellenmiştir. Çünkü bir şeyin haram olduğunu bile bile ondan müstağni kalamamanın oluşturacağı "kayıt-sızlık", insan için çok yıkıcı sonuçlar doğurabilir. Hat-ta zamanla insanı, kendi kendinin haini dahi yapabilir. (4/107, 7/58) İnsanın, kendisinde çift kişilik oluşmasına imkân vermemesi gerekir. Bu yüzden insan; öğrendiği şeyleri, eyleme dökmeden önce doğru bir "anlama" ça-bastı içinde olmalıdır.

Anlamaya Çalışmak

İnsan, bildiğini sandığı şeyleri, iyice anlamadan eyle-me dökerse, içselleştiremediği kabullerinin esiri olur. Zamanla; saçma sapan da olsa, bedelini ödediği konu-lar yüzünden, geriye dönüşü zorlaşır. Çünkü bedelini ödediği için hak ettiğini düşündüğü şeyleri, gerçeğin ta kendisi sanır. Sonrasında; doğru ya da yanlış, mazide ya-şadıklarıyla anlamlandırdığı hayatını, bir çırpıda tövbe-nin konusu yapamaz. Bu yüzden, insan için başlangıçlar, çok önemlidir. Nitekim tecrübelerin, yanlış yaşanmış bir olguyla şekillenmesine nispetle, hiç yaşanmamış olması daha ümit vericidir.

Kur'an, araştırmadan, bir şeyi kabullenmeyi doğru bul-maz. Hele söz konusu kabul; iman ise, bu fazlasıyla önemlidir. Çünkü iman, sahibini sonsuzlukla karşılaştı-rır. Zira ebedilik düşüncesi, insanın kendisine malzeme yapabileceği ve dünyada karşılaşılabileceği en riskli saha-

lardan biridir. Öyle ki İlahî vahyin kontrolü dışında gerçekleşen bir içerikle oluşmuş sonsuzluk düşüncesinden canavar bir insan tipi de ortaya çıkabilir. Onun için bir şeyi kabullenmeden önce “sorgulamak” gerekir.

Sorgulamak

Bütün peygamberler, Allah’ın yeryüzünde koyduğu yasaları dikkate alarak ve bunlara atıf yaparak yaşamışlardır. Pek çok doğruyu, içinde bulundukları şartları sorgulayarak yakalamışlardır. Sebeplere sarılmış, akıllarını sonuna kadar kullanmış ve karşılarında cahilce davranan insanları yeri geldiğinde akılsızlıkla suçlamışlardır. Bu anlamda; girdikleri diyaloglarda, insanları ikna etmek için delil getirmişler ve muhataplarından da delil istemişlerdir. Zira kanıt olmaksızın canının istediği gibi davranmak ve olağanüstü şeyleri, inanmak için şart koşturmak, inkâr edenlerin ahlakıdır. Peygamberler, Allah’ın kanunlarında bir değişme olmayacağını bildikleri için, karşılaştıkları olayları, olağan şekillerde değerlendirmişlerdir. Amaçları; hemen her şeyi, iyice anlamak ve doğru anlatmaktan ibaret olmuştur. Onların insanlara örnek olması gereken en önemli özelliklerinin başında, hemen her şeyi sorgulamaları gelir. Bizzat kendileriyle ilgili konularda dahi bu “sorgulayarak anlama” çabalarına örnek olarak şu ayetleri takip edebilirsiniz:

Hız. Zekerîya, âlâmet istiyor;

(Zekerîya) şaşkınlıkla: “Ey Rabbim!” dedi, “Yaşlılık beni yakalamışken ve karım da kısırken nasıl bir oğlum olabilir?” (Ona): “Pekâlâ olabilir!” denildi, “Allah dilediğini yapar.” (Zekerîya) yalvardı: “Ey Rabbim! Bana bir işaret göster!..” (Al-i İmran, 3 / 40, 41)

Hız. İbrahim’in hanımı, yadırgıyor;

“Vah bana!” dedi, “Ben yaşlı bir kadın, kocam da yaşlı bir adam iken, hâlâ çocuk mu doğuracağım? Doğrusu, şaşılacak bir şey bu!” (Hud, 11 / 72)

Meryem annemiz sorguluyor;

“Meryem, ‘Ey Rabbim!’ dedi, ‘Bana hiçbir erkek dokunmadığı hâlde nasıl oğul sahibi olabilirim?’...” (Al-i İmran, 3 / 47)

Peygamberlerin Soruları

Peygamberler, bir insanın sorabileceği en uç soruları sormuşlar ve gerektiğinde serzenişte de bulunmuşlardır. Bilindiği gibi cevap vermek, muhatabını dikkate almak

demektir. Her seferinde bu sorulara samimiyetle cevap verilmiş ve bu serzenişler, olgunlukla karşılanmıştır.

Hız. Musa Allah’ı görmek istiyor;

“... ‘Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim.’ dedi...” (A’raf, 7 / 143)

Hız. İbrahim, mutmain olmak istiyor;

“Hani İbrahim, ‘Rabbim! Bana ölümleri nasıl dirilttiğini göster’ demişti...” (Bakara, 2 / 260)

Hız. Musa serzenişte bulunuyor;

“Musa: ‘Rabbimiz dedi, sen Firavun’a ve adamlarına yakın hayatta süs ve nice mallar verdin. Rabbimiz, senin yolundan saptırsınlar diye mi?’...” (Yunus, 10 / 88)

Çok Soru Sormak

Soru sormak, öğrenmenin ilk şartıdır. Bu yüzden teşvik edilmiştir. Nitekim öğrenme merakı olmadan, bilgi sahibi olunamaz. Bilgi yoksa gelişme ve ilerleme de yok demektir. Kur’an, bilgiye ve bilgili olmaya değer verir. Ayetlerin önemli bir kısmı, bu konuda insanları teşvik eder. Bilenle, bilmeyeni bir tutmaz. Ve en önemlisi ilim, Allah’ın vazgeçilmez bir sıfatı olarak Kur’an’ın her zaman gündemindedir. Soru sormakla ilgili olarak yanlış anlamlandırılan ayet, mealen şöyledir:

“Siz ey imana ermiş olanlar! (Kesin hukuki kurallar şeklinde) açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokabilecek olan konular hakkında soru sormayın; zira Kur’an vahyedirken onlar hakkında soru sorsaydınız, size (hukuki kurallar şeklinde) açıklanabilirlerdi. Allah, bu konuda (sizi her türlü yükümlülükten) azat etmiştir: Zira Allah, çok bağışlayıcıdır, halimdir. Sizden önceki insanlar da böyle sorular sormuş ve sonuçta hakikati inkârâ varmışlardı.” (Maide, 5 / 101, 102)

Burada; Kur’an’ın, soru sormayı yasaklamasındaki amaç, tamamen insanın özgürlük alanı ile ilgilidir. Öğrenmek ve doğru olana ulaşmakla ilgili değildir. Burada “soru sormak”, hayatın her cephesi ile ilgili “kanun/hüküm istemek”tir. Yoksa vahiy inerken soru sorup hemen ardından “cevap beklemek” değildir. Kur’an’ın rehberliği; inanan insanlara oldukça rahatlama getirmiştir. Özellikle ayetlerinin yaşandığı ve adına “Asr-ı Saadet” dediğimiz zamanda, bu rahatlama ve kolaylık had safhadadır. Bu sebeple insanlar, vahyin kanatları arasında, yaptıkları ve yapacakları her şey için bir emir ya da tavsiye beklenti-

sine girmişlerdir. Sağlam ve güvenilir bir otoritenin belirleyiciliği altında yaşamanın zevkini tattıklarından olsa gerek, Allah'ın Resulü'ne daha fazla müracaat etme ihtiyacı hissetmiş olmalıdırlar.

Söz konusu ayetteki; soru-cevap ilişkisi, vahiy ile yaşanan hayat arasında oldukça canlı bir diyalog olduğunu göstermesine karşılık ayetlerin nüzul sebeplerini oluşturan olaylarla ilgili olarak Kur'an'ın seçiciliği, özel bir anlam taşır. Bu seçicilik, bir yandan indiği toplumun sorunlarını dikkate alarak çözüm üreten diğer yandan başka toplumlar için de evrensel mesajlar taşıyan bir yapı arz eder. Nitekim ayetlerin, hemen her tespitinin, insanlar açısından bağlayıcı olduğu da bilinmektedir. Bu yüzden; "Soru sormayın." demek, "Vazedilecek hukuki kurallarla hayatınızın daralmasına, dolayısıyla özgürlüğünüzün kısıtlanmasına elverişli bir ortam hazırlamayın." demektir. Bu da "Benden daha fazla bağlayıcı kural talep etmeyin." demekle aynı şeydir. Nispeten hukuki kuralların, indiği şartlara bağımlılığı dikkate alınırsa çok sayıda kuralın, o an için getireceği rahatlamamanın ardı sıra ileride oluşması muhtemel farklı şartlar için bir sınırlama ve sorun üreteceği de varsayılmalıdır. Bu sebeple, Kur'an'daki hukuki kaidelerin olağanüstü azlığı, hemen göze çarpar.

Kur'an; yaratılışın amacı, hayatın anlamı ve insan idrakini aşan olaylar gibi önemli konularda, sadece gerektiği kadar bilgi verir. Şüphesiz verdiği bilgiler, hayatidir. İnsanların mutlu olmalarına ve barış içinde yaşamalarına yetecek kadar bilgi aktarır. İhtiyaç duyulacak ana konulardan yeterince bahseder. Geride, "bilinçli boşluk" denilebilecek geniş bir alan bırakır. Kur'an; bu alanda, kasıtlı olarak konuşmaz. Bu alan, içini Müslüman bireylerin düşünerek doldurulacakları, geniş bir çerçevedir. Allah tarafından bırakılan bu "bilinçli boşluk", insana rahat ve özgür bir alan açar. Ayrıca değişen ya da gelişen hayat şartlarına uygun çözümler üretebilmeyi de mümkün hâle getirir. İşte akıl, yaratıcısını unutmadan ve Kur'an'a ters düşmeden bu boşluğu, doğru bir şekilde doldurmakla yükümlüdür. Hayat, boşluk kabul etmez. Akıl, bu boşluğu doldurmazsa onun yerine; kötü arzu ve istekler yerleşir. İnsanın hayatına bunlar hükmetmeye başlar. Dünyada huzur bulunmayışının sebebi de budur. Akıl, Kur'an'ın rehberliğinde hareket etmeli ve bu boşluğu mutlaka doldurmalıdır.

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir şey de akla terk edilen alanın, kutsanmamasıdır. Burada da özgürlük alanlarının, insan eliyle sınırlandırılma tehlikesi vardır.

Hâlbuki haramın sahası, daha ziyade yaşamsaldır. İnsanın fitratını, korumaya yöneliktir. Daha çok insan haklarının zirvesi olan konulara hastır. Bu yönüyle de evrensel sayılmalıdır. Fıtrata müdahale anlamında haram, gerçekten bir tehlikeyi haber verir. Kaçınılması gerekir. Aksi hâlde kişiliği böler. Şahsiyeti bozar. Aslında insanların harama ihtiyaç duymayacakları kadar çok helal vardır. Zaten haramların sayısı, oldukça azdır.

Nitekim resmi ideolojilerin "kutsal" alan belirleme gayretleri, bu sınırlandırmalarda başrolü oynamaktadır.

Anlaşılabileceği üzere Kur'an'da soru sorulmasının o an için yasaklanması ile insanın özgürlük alanının olabildiğince geniş tutulması amaçlanmıştır. Hukuki kurallarla insan hayatını daraltmamak adına...

Bütün Sorular Cevaplanacak

Hayatı anlamak ve anlamlandırmak için bir çaba içinde olmanın önemini herkes bilir. Bunun için insanın, sorduğu sorulara, doğru ve tatminkâr cevaplar bulabilmesi gerekir. Bu anlamda; aklımızın yetersiz kaldığı yerlerde, Rabb'imizin yardımına ve rehberliğine ihtiyaç duyarız. Her seferinde zihin, ancak onun indirdiği kitabın yanı sıra Kur'an'ın cevaplarıyla mutmain olmuştur. İnsanın özellikle "gayb" a ait konularda, onun verdiği bilgilerle yetinmesi en sağlıklı yoldur. Çünkü duyularımızın ötesi, bilgi edinebilmemizin imkânsız olduğu, en zayıf noktamızdır. İnsanlar; hiçbir zaman diliminde, dinsiz yaşamamışlardır. Nitekim sahte ve sanal dinlerin oluşumu, bu bilinebilir saha ile ilgili spekülasyonlar üretilerek sağlanmıştır. Bu yüzden Kur'an'ın verdiği bilgiler dışında bu saha ile ilgili konuşmak "gaybı taşlamak" anlamına gelir. Bu kapı kapatılmış ve mühürlenmiştir. Allah dışında kimse bu gizliliğe hâkim ve muttali olamaz.

Hayatın işleyişinin nasıl olduğunu bütünüyle bilmek mümkün değilse de gerek Allah'ın müdahalesinin gerekse olup-biten şeylerin anlamlı bir izahını yapabilmek için iyi niyetli bir anlama çabası gerekmektedir. Yaratıcı ve düzenleyici bir iradenin varlığından şüphe etmeyen akıl, böylesine büyük bir gücün yarattığı şeylere karşı kayıtsız kalamayacağını da itiraf eder. Ancak insanın, bu iradeye

ve güce saygı duyması ve ardından teslim olması kadar olmasa da inkârına sebep gösterebileceği gerekçeler edinmesi de olasıdır. Bu olasılık, reel cevaplar bulamayacağı zannından hareketle akli, derin ve karanlık bir tünele sokar. Sonu görünmeyen bir tünele...

Bu nedenle Kur'an, insanın içine düşebileceği bu karanlıktan kurtarmak için çırpınır. İnsanın hayatın işleyiş planına tümüyle vakıf olamayacağından hareketle hiç değilse gördüğü olumsuzluklardan yaratıcısına bir pay çıkarmasını haklı bulmaz. Bu merak ve arayışları doğal kabul ederek, bütün soru ve sorgulamaları olgunlukla karşılar ve sahibini iman daireсі dışına çıkarmaz. Hayatı anlamlandırma çabası içinde olan bir insanın değerini olsa olsa en iyi Rabb'i bilir. Nitekim benzer soruları, peygamberlerin dahi sorduğunu söylemiştik. Nitekim Kur'an; Hz. Musa'nın, muhtemelen dünyada olup biten şeylerin nasıl gerçekleştiği ile ilgili olarak, bir anlama çabası içinde olduğundan bahseder.

"(Salih kul:) 'İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredebilirsin?' dedi. Musa, 'İnşallah beni sabırlı bulacaksın. Hiçbir işte de sana karşı gelmeyeceğim' dedi. O da şöyle dedi: 'O hâlde, eğer bana tabi olacaksan, ben sana anlatıncaya kadar hiçbir şey hakkında bana soru sormayacaksın.'" (Kehf, 18 / 68-70)

Ayetin son cümlesinin; "Ben sana anlatıncaya (haber verinceye, söz edinceye, kendisinden bahis açıncaya, o konuda bilgi verinceye) kadar bana soru sormayacaksın." şeklinde olması ilginçtir. Aynı ibare dünya hayatının sonu için de geçerlidir. Bu durumda; şimdilik anlamlı ve tutarlı bir cevabı bulunamayan şeylerin, aslında tatminkâr bir cevabının olduğu ve hiçbir haksızlığa mahal kalmayacağı söylenebilir. Bu cevapların bir kısmının ahirete kalması da mümkündür. Ancak bu imkân dahi dünya hayatında önümüze çıkacak anlamsız ve tutarsız kabulleri içermez. Körü körüne bir taklide kapılmamızı ve anlaşılmayan hikmetlere dayalı gizli ve gizemli şeyleri kabul etmemizi gerektirmez. Bu sadece Allah'ın asla haksızlık yapmadığının ve yapmayacağını resmidir. Eğer bir sorun varsa bunun sorumlusu o değildir. Böylece olup-biten şeylerde bizim için geçerli olan Musa'nın yaptığıdır. Yani her şeyi sorgulamak ve olayların sorumlularını bulup hesap sormak...

İman, dürüstlüğü ve güvenliğin olmadığı yerde barınmaz. Hiç kimse, Allah kadar güvene layık da olamaz. Bu anlayış; inananları, sonuç itibarıyla, hiçbir sorunun cevapsız kalmayacağı ve mutlaka doğru bir cevabının ol-

duğunu kabule götürür. Başka bir deyişle; ahiret hayatı, kimseye haksızlık yapılmadan bütün soruların tam olarak cevaplanacağı yerin adıdır. İyi niyet taşıyan biri için, bundan daha güzel bir karşılık da olamaz.

Cevabı var aslında her şeyin
Cevap isteme hakkı da var insanın
Cevaplarını buluncaya kadar soruların
Hepimiz Musa'yız nasıl olsa, sorgulamaya devam...

İnanan biri, doğru olanı arar. İnsanların mutlu olmasını arzular. Kimseye haksızlık yapılmasını istemez. Herkesin eşit olduğu, adaletin uygulandığı ve özgürlüklerin kısıtlanmadığı bir dünya özler. Bütün bunları gerçekleştirebilmenin yolunun ise Allah'ın iradesine uygun davranmaktan ve onun sözünü dinlemekten geçtiğini kabul eder. Anlamaya çalışmak ve sorgulamak, körü körüne taklit ve itaat etmeden sorularına cevaplar aramak insan hayatını önemli ve değerli kılan şeylerdir. İnsanın kendisi olması için...

İnsan için, ilâhî rehberlikten yoksun ahlaki bir alan açabilmek, tarih boyunca mümkün olamamıştır. Bugün yaşadıklarımız bunun en açık örneğidir. Nitekim insanların, Allah'ı dışarıda bırakarak kurguladıkları hayatın nelere mal olduğunu düşünmeleri gerekir. Hayatını mutfakla tuvalet arasında geçiren ve bir anlama çabası içinde olmayanlar, anlamadıkları şeyleri daha baştan reddederler. Anlamaya çalışmazlar. Ön yargılarının esiridirler. Onlardan hiç değilse yaşadıkları toplumun değerlerine saygı duymalarını beklersiniz. Onu dahi halka çok görürler. Tarihi, toplumu ve değerlerini küçümstedikleri için bilgi düzeyleri de oldukça sınırlıdır.

İnsan, Rabb'ine kul olmaktan kaçınmak adına gerekçe yaptığı olası soru ve sorunlarının makul bir cevabı olduğunu bilseydi, hiç değilse onu suçlamaktan vazgeçebilirdi. O zaman kendi ön kabullerinden kaynaklanan anlamsızlığın ve kayıtsızlığın inkâr desenli örtüsünü yüzünden çekip ayaklarının altına serebilirdi. Zira hiçbir sorunun cevapsız kalmayacağı bir ortamın şaşkınlı ol-maktan kurtulmak için biraz iyi niyet biraz insaf biraz da gayret göstermek için henüz vakit geçmemiş olabilir...

YENİ İSLAMİ SÖYLEMİN KÖŞE TAŞLARI¹

Abdülvehhab el-MESİRİ²/Çev: İslam ÖZKAN

İşte İslam ıslahatçılarının ilişkiye geçtiği Batı totaliter anlamda laik olmayan bir batıydı. Kısmi bir laiklik anlayışına sahipti, hayatın sadece bazı yönlerini laikleştirmekle yetinmişti.

Laikliğin henüz sonraki devrelerinde ortaya çıkmış olan negatif yönleri henüz gerçekleştirmemişti.

Kendi kendimize okuyarak değerlendirdiğimiz ve onların kitaplarında, dergilerinde karşılaştığımız şeyler, dağınık, tutarlı olmayan olgular; herhangi sabit bir fenomene işaret ediyor değillerdi. Ayrıca bu düşüncelerin Batının bütününe temsil etmediğini söyleyebilirdik.

Bazıları İslami söylemi tekçi ve tek boyutlu bir söylem olarak ele alma eğilimindedir. İslam'ın, tevhit akidesini öngördüğünde hepimiz müttetikiz; ancak tevhit tek boyutluluk demek değildir. Tevhit, Allah'ın tek olduğunu, insandan ve kâinattan farklı olduğunu belirten, onu bu ikisinden tenzih eden bir kavramdır. Bir başka deyişle tevhit, tek olanın Allah (c.c.) olduğunu, diğerlerinin çok olduğunu söylemektir. İslami söylem Allah'ın kelamı olmayıp Müslümanların belirli bir zaman ve mekân içerisinde ortaya koyduğu içtihatlardır. Bundan dolayı da çokluk ve farklılık arz etmesi doğaldır

Biz, çağdaş İslami söylemi ağıdaki şekilde tasnif etmeyi uygun gördük.

1-Emperyalizmin İslam dünyasına girişiyle ortaya çıkan İslami söylem, modernleşme ve emperyalizm tecrübesine İslami bir cevap olarak 60'lı yılların ortalarına kadar egemen söylem olarak varlığını sürdürdü. Biz bu söylemi kadim İslami söylem olarak nitelendiriyoruz.

2-Başlangıçta marjinal de olsa başka bir söylem daha ortaya çıkmıştır. Ancak bu söylemin ana hatları 60'lı yılların ortasına doğru belirginleşmeye başladı. Biz bu söylemi; yeni İslami söylem olarak nitelendiriyoruz. İki söylem arasındaki fark, Batı modernleşmesine yönelik tutumla ilgilidir.

Tarihsel aşamaları temel alan bu ikili tasnife ek olarak söylemin taşıyıcılarının esas alındığı üçlü bir tasnife yönelmemiz daha faydalı olabilir.

1-Halk söylemi: Bu söylem, modernleşme ve laiklik politikalarının ümmetin hayrına olmadığını düşünen geniş Müslüman kitlelere ait bir söylemdir. Laiklik politikalarının sonunda varacağı nokta, Batılılaşmadır. Batılılaşma ise dinî ve kültürel mirasını kendisinden gasp etmiş ancak ona bir şey verememiştir. Verdiği tek şey, sınıf çatışması, ideolojik kutuplaşmalar ve emperyalist hegemonya olmuştur. Bunun karşısında halk, çareyi iyi bildiği İslam'a sarılmakta bulmuştur. İslami kültürel mirasa göre yaşamını düzenlemekte ve aynı zamanda bir kurtuluş reçetesi aramaktadır. Örgütlü

bir toplumsal yapıya sahip değildir. Batılılaşma ve laiklik politikalarına karşı cevabını bazen doğaçlama olarak so-kağa çıktığında sloganlarla ve gösterilerle ifade ederken bazen de bireysel olarak sadaka vermek, hayır kurumlarına yardım etmek, camiler, okullar inşa etmek şeklinde de vermektedir. Bu halk söylemi, nadiren de olsa kendisini şiddetle açığa vurur. Bunun örneğini çeşitli İslam ülkelerindeki ekmek isyanlarında görmek mümkündür. Bu halk söylemi, birinci derecede fakirlerden oluşmakla birlikte, içerisinde İslami kültürel mirasının değerinin farkında olan ve o değerlere sahip çıkan zenginleri de görmek mümkündür. Bu insanlar, söz konusu değerleri kaybetmenin her şeyi kaybetmek anlamına geldiğini bilmektedirler.

2-Siyasi söylem: Bu söyleme sahip olanlar ise orta tabakadan, İslami faaliyetlerin bu toplum için ne anlama geldiğini kavramış mühendis, öğretmen, akademisyen, tüccar ve zanaatkarlardır. Bu kişiler, İslami faaliyetlerin etkin yolunun siyasi faaliyet olduğunu düşünmüşlerdir. Kendilerini şiddete başvurmaya siyasi ve toplumsal yapılar şeklinde organize etmişlerdir. Daha çok çocukların ve gençlerin eğitime ağırlık veren sivil toplum kuruluşlarıyla gündeme gelmektedirler. Bazen içlerinden şiddet yoluyla iktidara gelmeyi hedefleyen grupla çıkmışsa da; çoğunluğu, 1965 yılından sonra mevcut meşru kanallar aracılığıyla siyasi faaliyetlere katılmayı tercih etmiştir. Bu söylemin sahiplerinin neredeyse tamamen siyasi ve eğitim alanlarına yoğunlaştıklarını söylemek yanlış olmaz.

3-Fikri söylem: Bu söylem ise İslami hareket içerisinde yer alıp daha çok bu söylemin teorik ve fikri yönü üzerinde yoğunlaşan bir söylemdir.

Bu sınıflandırma, bu üç söylemin birbirinden tamamen ayrı yapılar olduğunu söylemek anlamına gelmez. Özellikle halk söylemi ve siyasi söylem birbiriyle iç içe geçmiştir. Siyasi ve fikri söylem için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Her ne kadar fikri söylemle halk söylemi birbirinden ayrı gibi görünüyorsa da bu ikisi siyasi söylem üzerinden birbirleriyle irtibat halindedir. Bu üç söylem arasında temelde bir birlikten söz edilse de analiz açısından bu üç söylem, sanki birbirinden bağımsızmış gibi ele alınmayı gerektirmektedir.

Bu makale, birinci derecede İslam'ın fikri söylemi üzerine yoğunlaşmasına rağmen siyasi söylemi bütünüyle göz ardı etmeyecek, özellikle de yeni İslami söylemlerin varlığını ortaya koyabilmek için bu söylemler üzerinde

duracaktır. Çünkü mutlaka her siyasi hareket ara sıra da olsa, geldiği noktanın muhasebesini yapmalı, kendini geliştirmek, tezlerini derinleştirmek ve daha iyi yerlere gelebilmek açısından kendisi üzerine düşünmelidir.

Yeni ve kadim İslami söylem arasındaki ayrımın, bizim araştırmamız açısından kilit noktası, Batı karşısındaki duruşudur. Biz değerlendirmemizi de bu çerçevede yapacağız. Söz konusu söylemlerin genel hatlarını, yönelimlerini ve tezlerini ortaya koyan bu duruşları olmuştur. Şunu da kavramamız gerekiyor ki ilk ıslah çağrısında bulunan insanlar, Batı medeniyeti ile ilgili olarak bizim içinde bulunduğumuz aşamadan daha farklı bir aşama içerisinde bulunduklarımız aşamadan daha farklı bir aşama içerisindeydiler. Her ne kadar **totaliter laik** anlayış, Batı medeniyetinin oluşumunda başından beri temel bir rol oynamış ve Batılı insanın vicdanında merkezi bir konuma sahip olmuş olsa, hatta Batı, kâinata ilişkin düşüncesini ve kimliğini, emperyalizm üzerine kursa da bu bir açıdan mutlak ilkelere imanı da temsil etmekteydi. Pratik açıdan değil ama en azından teorik açıdan durum buydu.

Batı medeniyeti söz konusu dönemde (19. yüzyılda-çev.-) kendisinin Humanistik bir medeniyet olduğunu da iddia etmektedir. Batılı toplumlar, o dönemde ailevi ve toplumsal açıdan ahlaki bir toplum olmayı sürdürüyordu. Henüz o dönemde Batılı toplumları zehirleyen toplumsal hastalıklar ve marazi yapılanmalar ortaya çıkmış değildi. O dönemde **totaliter laiklik** henüz hayatın bütünü kapsayacak bir boyuta ulaşmamıştı. Batıyı, kendini zaman ve mekân içinde tedrici olarak gerçekleştiren bir yapı olarak görmek daha doğru olur. O yüzyılda, halen şu an Batı medeniyetinin karşı karşıya kaldığı olumsuzluklar henüz ortaya çıkmaya başlamamıştı. Özel hayat, mahrem bir yaşama alanı olarak laikleştirme operasyonundan henüz nasibini almamıştı. Batılı insan, kamusal alanda laik, ancak özel hayatında erdemi esas alan, Hristiyanlığa ve dini değerlere önem veren bir yapıya sahipti. O günkü haliyle Batılı medeniyet, bütünüyle dini değerleri dışlayan ve materyalist bir karakter arz etmiyordu. Bilakis burada dini ve insani değerler, açık ve olumlu bir rol oynamakta, kendi insanına bir amaç ve bağlılık kazandırmaktaydı.

İşte İslam ıslahatçılarının ilişkiye geçtiği Batı totaliter anlamda laik olmayan bir batıydı. Kısmi bir laiklik anlayışına sahipti, hayatın sadece bazı yönlerini laikleştirmekle yetinmişti. Laikliğin henüz sonraki devrelerinde ortaya çıkmış olan negatif yönleri henüz gerçekleşme-

mişti. Kendi kendimize okuyarak değerlendirdiğimiz ve onların kitaplarında, dergilerinde karşılaştığımız şeyler, dağınık, tutarlı olmayan olgular; herhangi sabit bir fenomene işaret ediyor değillerdi. Ayrıca bu düşüncelerin Batının bütününe temsil etmediğini söyleyebilirdik.

Bunun yanında, Batının kendi modernleşmesine ve aydınlanmasına yönelik eleştiriler de kristalize olmamıştı. Örneğin Batılı romantik edebiyat, özünde Batı modernleşmesinin birçok yönüne eleştiri içeriyordu. Edmond Burke ve benzer muhafazakâr yazarların eserlerinde, Batılı medeniyetin daha sonraki eleştirilerine ilham kaynaklığı eden birçok işarete rastlamak mümkündür. Gerek teorik gerekse pratik olarak bu medeniyeti inceleyenler açısından Batı medeniyeti, henüz açık ve bütün boyutlarıyla anlaşılabilir bir fenomen değildi.

İslami söylemin karşı atağıyla ilgili durum ise farklıdır. Çoğu 50'li yıllarda kurulmuş ve Batıyla 60'lı yıllarda iletişime geçmiştir. Bu dönem, tam da Batı medeniyetinin krize girdiği dönemdir. Birçok düşünür ve aydın, Batı medeniyetinin ve Batılı modern değerlerin artık çıkmaz bir yola girdiğini anlamıştır.³

Yeni söylemin sahipleri, dünyayı iki büyük savaşa sokmuş olan Batı medeniyetinin karanlık yönlerinin başından beri farkındaydılar. Bu savaşlara dünya savaşları denmesinin sebebi bütün dünyayı savaşların en acımasızına, çatışmaların en vahşisine soktuğu, kitle imha silahlarının daha fazla üretimine sevk ettiği içindir. Öyle ki, Batı medeniyetinin (Fransız İslami düşünür Roger Garaudy'nin ifadesine göre) bütün dünyayı toprağın altına gömmeye yetecek kadar silahlara sahip olduğu artık herkes tarafından bilinmektedir. Bu medeniyetin meyvelerinden biri de eğitsel ve güvenlik aygıtları aracılığıyla herkese ulaşmayı başarabilen modern ve merkezi ulus devletlerdir. İnsanların beyinlerinin ve yaşamlarının şekillendirilmesinde önemli rol oynayan medyanın insan hayatında daha merkezi bir şekilde yer almasıyla hedonist eğilimler artmış, ibahiyye⁴ her yanı sarmıştır. Boşanma oranları görülmemiş ölçüde artarken, anlam ve bilgi krizi baş göstermiş, çevre kirlenmesi diye bir olgu ortaya çıkmıştır. Artık liberal iktisat ve serbest ekonomi, eskisi gibi başarılar kaydedemezken insanlar sosyalizme olan güvenini de yitirmiştir. Siyonizm, faşizm, nazizm ve ırkçılık gibi insana düşman ideolojiler, modernlik sonrası (post-modern) dönemde zirveye çıkmıştır.

60'lı yıllarla birlikte Batı'yı eleştiren söylemler ortaya çık-

Hâlbuki haramın sahası, daha ziyade yaşamsaldır. İnsanın fitratını, korumaya yöneliktir. Daha çok insan haklarının zirvesi olan konulara hastır. Bu yönüyle de evrensel sayılmalıdır. Fitratı müdahale anlamında haram, gerçekten bir tehlikeyi haber verir. Kaçınılması gerekir. Aksi hâlde kişiliği böler. Şahsiyeti bozar. Aslında insanların harama ihtiyacı duymayacakları kadar çok helal vardır. Zaten haramların sayısı, oldukça azdır.

maya başladı. Frankfurt Okulu başta olmak üzere Batı'da aydınlanma fikrine eleştiriler yönelten çok miktarda eser yayınlanmaya başladı. Örneğin filozof Marcuse, insanı tek boyutlu varlık olarak tanımlayarak, aslında dünyayı kapitalist ve sosyalist şeklinde iki boyutlu tarif eden klasik yaklaşıma karşı –bu tanımı da aşarak– insanoğlunun bünyesinde yapısal bir arızanın varlığına işaret etmek istemişti. Yakın dönem tarihçileri, eserlerinde Batılı emperyalistlerin Asya'da, Afrika'da ve az gelişmiş bölgelerde insanlığa karış işlediği suçları birer birer ortaya koymaya başladılar. Kalkınmacı anlayışa karşı da sivri eleştiri okları yönelten eserler yayınlanmaya başlandı. Özellikle Yeni Sol Hareketin bu alanda katkısı çok büyük olmuştur. Bu nedenle, yeni İslami söyleme sahip olan akımların, gerek teorik gerekse pratik alanda, Batı medeniyetinin bu yönlerine vakıf olmaları çok da zor olmamıştır. Hâlbuki ilk dönem İslami söyleme sahip ve Batı medeniyetine yüzeysel bir incelemeyle hayran olan kimselerin bu tür bir şansı olmamıştı, olamazdı. İslami söyleme sahip ilk neslin bildiği, tanıdığı, okuduğu Batı medeniyetiyle sonraki neslin tanıdığı ve bildiği Batı medeniyeti birbirinden farklıdır. Tabii ki bu iki neslin tecrübeleri de...

Burada hemen belirtmekte fayda olan husus; iki neslin de Batı medeniyeti hakkındaki görüşlerinin ve deneyimlerinin nasslardan hareketle değil, Batı medeniyetiyle girdiği etkileşim neticesinde ortaya çıktığıdır. Bu son derece doğal bir durumdur. Çünkü, Batı medeniyeti, kazandığı askeri zaferlerle merkezi bir konum kazanmış, bütün dünyaya egemenliğini ilan etmiş, kendi bakış açısını her zaman ve mekânda insanın sahip olması gereken evrensel bir bakış açısı olarak sunmuş, bilgilerini her toplumda hassas bir şekilde uygulanacak bilgiler olarak tanımlamış; kendisini bütün insanlığın geleceği olarak

dayatmış ve istesin ya da istemesin bütün insanlar bu sorulara cevap vermek ya da bu meydan okumayla yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Meydan okumanın şiddetine göre cevabın dozajı azalmış ya da artmıştır. İlk dönem İslam ıslahatçıları bu medeniyetin olumlu birçok yönüne şahit olmuştur. Hatta bu medeniyete tutkun olduklarını da söyleyebiliriz. Bu durum, Muhammed Abduh'un şu meşhur ifadesinde kendini göstermektedir: "Orada (Avrupa ülkelerini kastediyor) İslamsız Müslümanlar buldum, Burada ise Müslümansız İslam var." Bu nedenle ilk dönem İslam ıslahatçılarının Batı medeniyetine cevabı, "Batı medeniyetine katılmamız nasıl mümkün olabilir? Bu mükemmel değerler sistemini, kendi örfümüzü ve kimliğimizi koruyarak ülkelerimize taşımamız nasıl mümkün olur?" şeklinde olmuştur.

Ancak Muhammed Abduh, Batı medeniyetine ilişkin olarak bizim yaşadığımız deneyimleri yaşasaydı bu sözcükleri sarf etmeden ve projesini ortaya koymadan önce elbette tereddüt ederdi. Ulaşmak istediğim noktayı açıklayacak tarihi olaylar var. Örneğin Rifaa Tahtavi, 1830 yılında Paris'te yaşamaktaydı. Orada bulunduğu süre içerisinde Batı medeniyetinden çok hoşlandığı, bilinen bir şeydir. O sıralarda Fransız kuvvetleri Cezayir'i işgal etmek üzere güçlü bir saldırı başlatmıştı. Ancak Tahtavi, gözlerini kamaştıran güneşten başkasını görmemekteydi. Etrafında medeniyetin oluşturduğu o uyumlu melodinin terennümünden başkasını duymamaktaydı. Ancak Cezayirli ulema için durum farklıydı. Onlar Batı medeniyetinin sadece vahşi yüzünü görmüşlerdi. Onlar için Batı medeniyeti demek kan, barut ve işgal demekti. Onlara "Fransızlar size medeniyet getirmek için buralara kadar geldi." dendiğinde onların cevabı, "Öyleyse niçin barut ve kanla geldiler?" şeklinde olmuştur. Biz de tıpkı o Cezayirli ulema gibi kan ve barut kokusunu aldık. Artık Batı medeniyetinin yıkıcı etkilerinin farkındayız. Artık insanoğlu biyolojik, kimyasal, nükleer silahlar üreterek kendi kendisinin yok etmenin yolunu açmıştır. Bu silahlar batılı ülkelerin bütçelerinde önemli bir yekûn tutmaktadır. Kitle imha silahlarının üretimi dünyanın en büyük ekonomilerinden biri haline gelmiştir.

Muhammed Abduh ve Rifaa Tahtavi, bizim gibi kan ve barut kokusunu alsalardı İslamsız Müslümanlardan bahsetmezdi. Ancak Batı medeniyetinin güzellikleri onları o kadar etkilemiş ve gözlerini öylesine kamaştırmıştı ki modernlikle İslam'ı büyük bir heyecanla birleştirmeye

çalışmışlardır. Bu nedenle 60'lı yılların ortalarına kadar, bu söylemin taşıyıcılarının başlıca kaygısı, İslamlıkla modernliği buluşturmak olmuştur. Bu, Muhammed Abduh'un üzerinde durduğu ve sahiplendiği en önemli noktalardan biriydi.

Böylece İslami değerler sistemi, 20. yy.'ın başından itibaren üçüncü dünyaya hâkim olan genel değerler sisteminin bir parçası olmuştur. Herkes, Batılı değerleri benimsemede birbiriyle yarış etmekte ve onunla kendi zemininde rekabet etmekteydi. Liberaller Batılı değerlerin hiç sorgulanmadan doğrusu ve yanlışıyla, acısı ve tatlısıyla alınması gerektiğini söylerken Marksistler ise Batı medeniyetine liberallerin gösterdiği kapıdan değil de sosyal adalet kapısından girilmesini öğütüyordu. İslami söylem sahipleri ise çok da fazla üzerinde düşünmeden, Batılı değerlerin alınmasını, üzerinde çok da yaratıcı olmayan ve sadece olaya helal haram açısından bakan birkaç rötüş yapılması gerektiğini söylüyordu. Sonuçta tüm ideolojiler, farklılıklarına rağmen Batı medeniyetini temel referans haline getirmişti. Bu bakış açısı Arap ve İslam ülkelerinde bulunan birçok siyasi ve ideolojik hareketin arka planını teşkil eder. Doğal olarak böyle bir İslam anlayışı geriledi, kuşatıcılığını yitirdi evrene ilişkin temel bir bakış açısı sunan bir din olmaktan çıktı. Hayatın tümünü kapsayan geniş çaplı bir İslami vizyon ortaya konmak yerine, dava; modernliğin sadece bazı yönlerini İslamileştirmekten ve modern değerler silsilesinde bulunan olguların karşılığını İslami değerlerde aramaktan ibaret kaldı.

Yeni İslami söylemin taşıyıcıları, ilk neslin yaptığı gibi Batı medeniyetine hayranlık duymadı, tersine ona radikal eleştiriler yöneltti. Onlar bu anlamda üçüncü dünya ülkelerindeki mütefekkirlerden ve siyasi hareketlerden farklı düşünmemektedirler. Marksizm, modernliğin eleştiri şekillerinden biridir. Bu eleştiriye derinleştiren Frankfurt Okulu, Marksizm'in içinden çıkmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi romantizm de Batı medeniyetine yönelik eleştirilerden biriydi. Ancak modernleşmeci tavrın eleştirileri daha derin daha köklü eleştirilerdi. Modernliği, insanı metalaştıran, şeyleştiren, eşyanın anlamını yitirmesine neden olan bir olgu olarak ilk tasvir eden Frankfurt Okulu olmuştur. Çıkmaz bir yola giren modern Batı medeniyetinin içinde bulunduğu anlamsızlık ve absürlük bu protest tavrın bir parçası olarak algılanmalıdır. Batı'da bu düşünsel çizginin bir uzantısı olarak dini fundamentalizm de ortaya çıkmıştır. Üçüncü dünyada ise milliyetçi düşünce medeniyete, batılı olmayan

bir yoldan girmenin bir yöntemi olarak kabul edilmişti. Bu olgu bile, modernliğin her şeyi tekdüze hale getirici, monotonlaştırıcı etkisini göstermesi açısından önemlidir. Her millet kendi özelliklerini koruyarak medeniyetin bir parçası olmak istemektedir. Modernlik ise milletlere bu hakkı tanınamamaktadır. İnsanın, insani özelliklerini yitirmesine neden olan, insani içeriğini boşaltan bir anlam, farklı arayışlar içerisinde zımnen ifade edilmiştir. Yeni İslami söylem, dünyanın farklı bölgelerinde farklı şekiller alan bu büyük evrensel akımın bir parçasıdır. Batılı modern medeniyet krizinin dünyanın farklı bölgelerinde farklı derecelerde yansımalarının olduğunu söylememiz, bizim bir hatamız olarak görülmemelidir. Bu krizin İslam dünyasındaki yansıması ise İslami hareketler şeklinde olmuştur.

Bununla birlikte, şunu söylemek gerekir ki, İslam dünyasında modernliğin eleştirisi, dünyanın başka bölgelerindeki modernlik eleştirilerinden farklıdır. İslami hareketler, Batılı modern değerlerin batılı emperyalizmle bir irtibatının olduğunu ve birini diğerinden ayırmanın zorluğunun farkındadırlar. Siyonist emperyalizm ise bu olgunun sadece parçalarından biridir. Batılı modernleşmenin İslami eleştirisi, özellikle Batı'nın Batılı eleştirmenlerine nazaran daha iyimserdir, çünkü çözümler önermektedir. Batılı eleştirmenler ise nihilist ve kötümserdir; çözüm arama gibi bir kaygıları yoktur.

Bu, bütün özelliklerin kendisinden neşet ettiği esas özelliklerdir. Diğer hususları şu şekilde özetleyebiliriz:

1-Yeni İslami söylem özür dileyici/savunmacı değildir. Boş övünmelerden uzak durur. İslam'ın dışarıdaki imajının düzeltilmesi için çok da fazla çaba harcamaz. Yeni İslami söylemin temsilcileri, "Batı'yı şu konularda geçtik" demez ve Batı'yı bütün kötülüklerin kaynağı olarak tanımlamaz. Batı'yı bütünüyle reddetmekle onu hakikatin temel referans noktası olarak kabul eden anlayış arasında esaslı bir farklılık yoktur.

2-Yeni İslami söylemin reddettiği nokta, başkalarının Batı'ya, Batı'nın da kendisine izafe ettiği evrensellik söylemidir. Yeni İslami söylem, kendisinin merkez olduğu iddiasında olan Batı emperyalizmini reddetmektedir. Emperyalizmin geçmişte yaptığı katliam, yağma ve yeni dönemde farklı şekiller alan bu emperyalist politikalar, geçmişte yaşananlardan da az vahşi değildir. Bu söylem, Batılı medeniyetin Avrupa merkezci ve ırkçı bakış açısını reddetmekte ve bu krizi bütün yönleriyle kavramaktadır.

İlk dönem İslam ıslahatçıları bu medeniyetin olumlu birçok yönüne şahit olmuştur. Hatta bu medeniyete tutkun olduklarını da söyleyebiliriz. Bu durum, Muhammed Abduh'un şu meşhur ifadesinde kendini göstermektedir: "Orada (Avrupa ülkelerini kastediyor) İslamsız Müslümanlar buldum, Burada ise Müslümansız İslam var." Bu nedenle ilk dönem İslam ıslahatçılarının Batı medeniyetine cevabı, "Batı medeniyetine katılmamız nasıl mümkün olabilir?

3-Yeni İslami söylemin Batı'nın içinde bulunduğu krizi fark etmesine, başkalarına reva gördüğü muameleleri kabul etmemesine ve girdiği yolun çıkmaz bir yol olduğunu fark etmesine rağmen, bu söylemin temsilcilerin duruşu, sadece kan ve barut kokusu alan Cezayirli âlimler gibi değildir. Evet, Beckett'in tiyatrolarını, Eliott'un "Harap Olmuş Yeryüzü"nü, Camus'nun absürt öykülerini, nihilist Derrida'nın kitaplarını elbette okuduk. Aynı zamanda Batı'nın ekonomik altyapısını, kapitalist değil emperyalist birikimi aracılığıyla kurduğunu da biliyoruz. Ama aynı zamanda Batılı mimariyi, bilgisayarın faydalı kullanımını, farklı siyaset teorilerini ve açtığı geniş ufukları da biliyoruz. Bizi felakete sürükleyen yönlerini bildiğimiz gibi, meziyetlerinin de farkındayız. Dünyaya mutlaka cevap verilmesi gereken sorular yönelttiğini de biliyoruz. Akıllarımız beyaz sayfa değildir, İslami söylemin temsilcilerinin Amerika'yı yeniden keşfetmesi gerekmiyor. Yapmamız gereken Batılı modernlikle bir şekilde ilişkiye geçmek ve onunla hesaplaşmak, değerler sisteminin cazibesine kapılmadan onun meyvelerinden yararlanmaktır. Çok özet bir şekilde ifade etmek gerekirse Yeni İslami söylem, modernliğin değerlerini acısıyla tatlısıyla olduğu gibi içselleştirmek için bir neden görmediği gibi bütünüyle bunu reddetmek için de bir neden görmemektedir. Bu söylem, bir ayağı İslami zeminde modernliğe ilişkin bakış açısını sürekli geliştirmekte sonra da onu eleştirmekte ve onunla ilişkiye geçmektedir. Bu, taklitçi ve negatif tutuma alternatif olarak eleştirel ve etkileşimsel açılım olarak açıklanabilecek bir durumdur.

4-Eski İslami söylem, uyarlamacı ve ilerlemecidir. Bu, onun Batı modernliğinin birçok yönünün kabul etmesinden kaynaklanır. O, Batı medeniyetinden, bunların o

medeniyetin evrene bakışıyla temelden ilgili şeyler olduğunu kavramadan alır, sonra İslami değerlere yönelir ve evrene ilişkin kapsamlı bir bakış açısı sunan bir din olduğunu anlamaksızın İslam'ın hazır kalıplarını alır. Sonra da birini ötekine 'ekler'.

Ancak yeni İslami söylem, radikal, üretken ve anlamaya yöneliktir. İslam'la modernliğin arasını bulmaya çalışmaz. Bu söylemin sahipleri, akıllarını İslam'la Batı medeniyetinin keşiştiği ya da çatıştığı noktalara takmazlar. Öncelikle Batı medeniyetinin radikal bir eleştirisiyle işe başlayıp modern bu medeniyetin ana hatlarını ortaya çıkarmaya çalışırlar. Batılı modernliğin evrene ilişkin kapsamlı bir bakış açısı sunmasından hareketle onunla arasına bir mesafe koyar ancak anahtarını da elinde tutmaya çalışır. Bu söylemin temsilcileri İslami değerler sisteminin ahlaki, medeni ve dini alanlardaki bütünlüğüne bağlılık gösterir, ondan ilkeler çıkarır ve ondan epistemolojik çıkarımlarda bulunmaya devam eder. Batı modernliğinin ortaya koyduğu sorunlara İslami değerler sistemi aracılığıyla yanıt verir. Bu üretken yöntem, fıkıhı içerden yenilemekle bağlantılıdır. Bu çaba kesinlikle Batılı analizlerin İslami değerler sistemine dayatması şeklinde olmaz. Bu değerler sisteminin temel niteliklerini ortaya çıkarmaya ve ıslahı bu şekilde gerçekleştirmeye çalışır.

5-Yeni İslami söylem, vakıanın ortaya çıkardığı sorunlara Batıların verdiği hazır cevapların benimsenmesine ikna olmuş değildir. Halka hitap ederken her ne kadar "Çözüm İslam'dır." türünden sloganlar kullansa da felsefi düzeyde "İslam, Evrene ilişkin şümulü bir bakış açısıdır." ifadesini kullanır. Bu söylem, hem güncel ve doğrudan siyasi olanla hem de külli ve nihai olanla ilişkiye geçer. Yani Yeni İslami Söylem, şümulü epistemolojik bir yaklaşımdan yola çıkar ve buradan ahlaki, siyasi, iktisadi ve estetik farklı değerler üretir:

Bu söylem, mimari, aşk, evlilik, ekonomi, şehirler inşa etme ve kanunlar ihdas etme konularında derin düşünen bir sistem üretir. Bu nedenle Yeni İslami Söylem, sadece Müslümanlara değil modern dünyanın sorunlarına çözüm üretme çerçevesinde aynı zamanda bütün insanlara hitap eder. Tıpkı Asr-ı Saadet döneminde peygamberin bütün insanlar için çözümler üretmesi gibi...

6-Yeni söylem, Batılı modernliğin cazibesine kapılmadan ve onun tarafından kuşatılmadan, sınıf çatışması, servetin adaletli dağıtılması, kadın sorunu, çevrenin insanın gelişimi üzerindeki etkileri gibi konularda yaratıcı

bir şekilde yararlanmasını da bilir. Bu tip sorunlar zaten İslam'ın da ele aldığı konulardır ancak yeni söylem, Batı medeniyetiyle girdiği etkileşim nedeniyle bu konular üzerinde daha hassas durur. İslami örneklikle çelişmediği sürece sorunların çözümüne katkı olması anlamında bu değerlerden yararlanmasını bilir.

7-Batılı sistemlere açılım ve onlarla eleştirel bir etkileşime girmesi, bu etkileşimi olmadan anlaşılacak durumları anlaşılır hale getirir. Uluslararası ilişkiler, küreselleşme, yerel öğelerdeki evrensel olguların bulunması, medyanın ve merkezi devletin oluşturduğu sıkıntılar, boş vaktin çoğalması, Batı modernizminin baktığı modelleştirmeler, insanoğlunun ve eski İslami söylemin daha önce karşılaştığı hususlar değildir.

8-Yeni İslami söylem, modernliğe yapılacak eleştirel ve yaratıcı bir açılımın, eleştirel bilincin gelişimine katkı sağlayacağını düşünür. Ötekini bilme, bilgisinde derinleşme, modernliğin girdiği çıkmazı ve yaşadığı trajedinin boyutlarını anlamamıza imkân verir. Böylelikle bilgimiz ve kendimize dönük güvenimiz artar ve kendimizi bütün boyutlarıyla bilmeye başlarız. Bu tutum, İslami değerler sistemi içerisinde yaratıcı ve üretken imkânların keşfedilmesine yol açar.

9-Yeni İslami Söylem, bazılarının iddia ettiği gibi tarafsız beşeri bilimlerin evrensel olduğuna inanmaz. Tersine, bu ilimler, insani bir yönü de içinde barındırdığından taraftırdır ve özsel olarak tabii ilimlerden farklılık arz eder. Bu nedenle de değerini yitirecek değildir. Bilakis, insan olgusunu anlamaya daha fazla muktedir olur. Tabii ilimlerle insani ilimler arasındaki farklılık insani ilimlerin doğasından kaynaklanmaktadır. İnsan bütünü itibarıyla tamamen maddi/tabii bir sisteme indirgenemez. İnsan maddi âlemde bulunmasına rağmen maddi olguyla insani olgu aynı değildir. Bu nedenle Yeni İslami Söylem, insandan uzak olmayan beşeri bir bilim üretme peşindedir. Beşeri ilimler, hareket noktası, idealleri ve kriterleri açısından, tabii bilimlerden farklılaşır ve kendisinin değerden bağımsız ve tarafsız olduğunu söylemez, bilakis, İslami değerler sisteminin bir ifadesi olduğunu söyler. Bu da bilginin İslamileştirilmesidir.

10-Yeni İslami Söylemin temsilcileri, belirlenemezcilik gibi kavramları içinde barındıran "yeni bilimsel anlayış" olarak isimlendirilen olguyu kavrayarak eski bilimin hareket ettiği katı nedenlilik ilkeleri çerçevesinde hareket etmez.

11-Yeni İslami Söylemin temsilcileri, Batılı sözlüklerin içeriklerinin sadece dilsel olmadığını, bunların birbirini tamamlayan bir bütün olduğunu bilir. Örneğin “ilerleme” sözcüğünün, kendi içeriğini ve anlamını belirleyen bir anlama sahip olduğunun, medeniyete ilişkin bir varoluşa tekabül ettiğinin farkındadır.

12-İslami düşüncenin Batılı modern medeniyete açılımının en önemli sonuçlarından biri ise, akıl kavramının terkiibini ve bu kavramın içerisindeki paradoksları kavramaktır. Akıl kelimesi İslami literatürde belirli bir anlama sahiptir. Daha önceki nesil, belki de Batı medeniyetine duyduğu hayranlık ve bu medeniyete derinlemesine nüfuz edemeyişi nedeniyle İslami literatürdeki akıl kavramıyla Batılı felsefi literatürdeki akıl kavramını özdeşleştirmiştir. Bu nedenle aydınlanmanın da etkisiyle rasyonalizme derin bir hayranlık duyar. Ancak Yeni İslami Söylemin temsilcileri aklı farklı bir kategoriye ayırır: “Araçsal akıl, eleştirel akıl, fonksiyonel akıl, emperyalist akıl, soyut akıl vs. gibi.” Ayrıca aklın olumsuzlanması, aklın yıkımı, aklın yapışökümü, aklın merkezden uzaklaştırılması gibi farklı alanlarda incelemeler yapılmış ve eserler verilmiştir. Bu nedenle artık İslami kültürel mirasta geçen akıl kelimesiyle Batılı felsefe sistemlerinde geçen akıl kavramlarının aynı olduğunu varsaymak mümkün değildir. Batı’da irresyonalist/sürrasyonalist ve absürdist akımların ortaya çıkışıyla birlikte mesele daha bir netlik kazanmıştır.

13-Yeni İslami Söylemin temsilcileri, Batılı bilimin ve teknolojiyle demokratik uygulamaların değerden bağımsız olduğunu kavrayacak yeterliliğe sahiptir. Yeni İslami Söylem, bu sorunu halletmeye çalışır. Örneğin, yeni İslami anlayış, başta bilim ve teknoloji olmak üzere Batılı medeniyetin bütün ürünlerinden, onun evrene ilişkin bakış açısına kapılmadan yararlanır. Böylelikle tarafsız ve evrensel olduğunu iddia eden bilimsel yaklaşımla İslami değerler sistemi arasında bir eşleştirme yapması mümkün olur. Hatta aynı şeyi demokrasiye de uygular. Demokrasi ile şura arasındaki ayrım, aslında demokrasiyi İslami değerler sistemi içerisine dâhil etme çabasından başka bir şey değildir. Böylece değerlerden arınmış bir demokrasi anlayışı referans noktası olmaz ve uygulamalar da sadece amaca giden araçlar olur.

14-Yeni İslami Söylem, medeniyeti inşa eden olguları ihata eder. Eski İslami Söylemin varabileceği en son nokta helalle haram arasındaki ayrımdır. Araba, hamburger, şayet içinde domuz eti bulunmuyorsa konserve et hiç

Batı medeniyeti demek kan, barut ve işgal demektir. Onlara “Fransızlar size medeniyet getirmek için buralara kadar geldi.” dendiğinde onların cevabı, “Öyleyse niçin barut ve kanla geldiler?” şeklinde olmuştur. Biz de tıpkı o Ceza-yirli ulema gibi kan ve barut kokusunu aldık. Artık Batı medeniyetinin yıkıcı etkilerinin farkındayız. Artık insanoğlu biyolojik, kimyasal, nükleer silahlar üreterek kendi kendisinin yok etmenin

şüpheye mahal kalmayacak şekilde helaldir. Ancak arabanın içinde saklı olan medeniyetsel boyut, ya da arabanın kendisini çevreleyen evrene ilişkin perspektifle ilişkisi, Eski İslami Söylemin temsilcilerinin hatta bugün Batılı insanın kendisinin dahi bütün boyutlarıyla algılayamadığı hususlardır. Örneğin arabayı ele alalım. Araba Batı medeniyetinde sadece bir taşıma aracı değildir. Araba aynı zamanda petrol demektir. Petrolün çıkarılabilmesi için öncelikle bir sürü kuyu açılması, sonra çıkarılan petrolün kıtalar arasında taşınması ve işlenmesi gerekir. Bütün bu süreç çevrenin tahribi anlamına gelir. Sonra bütün şehirler arabalara uygun bir şekilde inşa edilmek durumundadır. Sonuçta tarihi eserler yıkılır, kadim şehir yapısı altüst olur. Aynı şeyi sandviç ve fast food yiyecekler için de söylemek mümkündür. Bu tür “ihtiyaçlar” Batılı değerleri de beraberlerinde getirmektedir. Bütün bu olgularda mündemiç olan hususlar, salt fıkhi açıdan düşünüldüğünde masum olgular gibi görünmektedir. Hâlbuki bu olgularla İslam’ın öngördüğü yaşam tarzı arasında ciddi uçurumlar mevcuttur.

15-Yeni İslami Söylemin Temsilcileri, Batılı medeniyetin temelinde milliyetçilik olgusunun kabulünün yattığının farkındadır. O nedenle, laik eğilime sahip milliyetçi hareketlerle çatışma içerisine girmek için bir neden görmez. Evrensel İslami birliğin çerçevesi içerisinde farklılığı bir zenginlik olarak görür. Yenidünya düzenine ve enternasyonal emperyalizme karşı milliyetçi hareketlerle ittifaklar kurabilir.

16-Yeni İslami Söylem tabiata ve insana düşman olan Batılı medeniyetin çevrede oluşturduğu tahribata karşı duyarlıdır. Oluşturmaya çalıştığı yeni düşüncenin, tabi-

atı yok etmeye çalışan çevreyi kirleten emperyalist batılı değerlerden tamamen farklı olduğunu algılar.

17-Yeni İslami Söylem, Batı medeniyetinin vardığı noktanın hiççiliğe yol açan relativizm olduğunu bilir. Yeni İslami Söylemin temsilcilerine göre mutlak olan tek şey zamandan ve mekândan münezze olan Allah'tır onun dışındaki her şey görecelidir. Bu nedenle de insana anlamını, amacını ve yaşam ölçüsünü onun verdiğine iman eder.

18-Bütün bunlar dünyanın durağan ve donuk bir toplumda değil, her şeyin temelde hareket halinde olduğuna ilişkin bir tasavvuru doğurur. Biz bu âlemde yalnız değildiriz ve bizim dışımızdaki varlıklarla da barış içerisinde yaşamak zorunda olduğumuzu gösterir. Buradan da İslam'ın eşitlik ve adalet düşüncesinin gerektirdiği azınlıklar fıkına ulaşılır.

19-Yeni İslami Söylemde ayrıca, Kuran'ı tarihsel bir metin haline getirerek insani ve İslami değerlere saldıran modernlik sonrası (post-modern) döneme ait sorunlara da cevap bulabiliriz. Üstat Tarık Beşeri, bu konuda fıkıhçıların dini nassları anlamadaki farklılaşmalarının aslında nassın farklı anlaşılmasından değil, içinde bulundukları vakıyı farklı anlamadan kaynaklandığını gösteren önemli çalışmalara imza atmıştır. Bu çok önemli bir konudur. Çünkü Postmodern dönemde nihai, sabit ve merkezi olan her şeye müthiş bir saldırı söz konusudur.

20-Yeni İslami Söylemin Batılı medeniyetin düşüncesinden farklılaşan bir vasatılığı ortaya çıkarma çabasında olduğunu düşünüyorum. Batılı medeniyet, "ya hep ya hiç"çidir. Bir başka ifadeyle, ya katı rasyonalizm ya da irrasyonellik, ya tam iman ya da tam şüphe söz konusudur. Ancak yeni İslami söylemin temsilcilerine göre bu alanlar arasında boşluk bulunmaktadır. Tam iman ya da tam şüphe her zaman gerekli değildir. Katı nedenlilik ilkesi gereği olarak bu ilkenin zincirlerini tamamlayarak yüzde yüz kesin deliller getirmek zaruri değildir. Sadece makul, aklı başında, oturaklı deliller getirmesi yeterlidir. A, B'ye kesin delillerle bağlı olmak zorunda değildir. Bu yeni İslami söylemin cevherini oluşturur. A, B'ye Allah'ın izniyle bağlıdır. Bu Allah'ın izniyle ifadesi, yaratılan yaratılan arasındaki mesafeyi ifade etmektedir. Bu aradaki boşlukta da insan özgürlüğünü bulur. Böylece insan, emanetin taşıyıcısı özgür bir varlık olarak karşımıza çıkar. Bu ilke, İslam fıkında ortaya çıkmış olan beyniye (arasında olmak) ilkesinin bir açılımıdır.

21-Burada Üstat Beşir Nafi'nin bir sözünü zikretmek istiyorum, O, geleneksel İslam toplumlarında İslami hitabın şeriat olduğunu söylemişti. Şeriat yeni ve eski İslami söylemin savunduğu, açık bir olgudur. Çağlar boyu değişen şartlara Müslümanların cevap verme şeklidir. Ancak emperyalizmin araya girişiyle şeriatla ilgili bazı kavramlar Müslümanlara bir anlam ifade etmemektedir. Yeni İslami söylemin yapmaya çalıştığı şey, Müslüman topluma, kapanan bu hazine sandığının şifrelerini açmaktır. Örneğin Üstat Seyf Yusuf'un da belirttiği gibi "emri bil maruf nehyi anil münker", aslında iktidara katılımın ve iktidarın devredilirliğinin bir açılımıdır. Bu İslami kavramlarla Batılı kavramlar arasında müteradiflik bulunduğu anlamına gelmez, sadece modern dönemlerde yaşanan sorunlara yönelik çözümlerin İslami söylemin yani şeriatın kendi terminolojisiyle ifadesini bulması anlamına gelir.

22-Şeriatın, siyasi ve toplumsal vakıyadan koparılmasıyla karşı karşıya olduğumuz için nassları birbiriyle bağlantısı olmayan fıkhi hükümlerden ibaret görme hastalığına yakalandık. Ancak sorunlara çözüm bulma görevi, bize şeriatın birbirini tamamlayan bir bütün olduğunu kavratmaktadır. Yeni İslami söylemin başarması gereken olgu da budur. Bunun gerçekleştirilmesinden sonra nisbi olanla sabit olan, külli olanla cüzi olan, geçici olanla kalıcı olan, cevheri olanla arizi olan arasında bir ayırım yapmak mümkündür. Bu, bizim, Kur'an ve sünnet kaynaklı İslami bir epistemolojik modele sahip olmamız için gerekli olan bir husustur. Bu model piramitsel bir yapı arz etmekte olup en tepesinde "Allah'tan başka ilâh yoktur ve Muhammet O'nun resulüdür" ibaresi yer almaktadır. Piramidin bir alt basamağında ise adalet ve eşitlik gibi genel ilkeler yer alır. Daha alt basamaklarda ise çeşitli cüzi hükümler bulunur. Bunlar belirlendikten sonra hataya düşme endişesine kapılmadan rahat bir şekilde içti-hat yapılabilir.

23-Yeni İslami Söylemin temsilcilerinin çözümüyle görevli olduğu bir başka sorun ise iktidar aygıtlarının iç içe geçmiş mekanizmalarını anlamak ve yerel olguların uluslararası olgularla ilişkisini kavramaktır. Artık devlete hâkim olma söylemi geçerliliğini yitirmiştir, çünkü bu devlet, yönettiği kitleleri bir ahtapot gibi sarıp sarmalamaktadır. Medya aracılığıyla üflediği dağınık bilgi kırıntıları, bitmek bilmeyen eğlenceler ve bilginin manipülasyonu tarihi yeniden yazmaya çalışmaktadır. Çünkü iktidar aygıtına hâkim olmak ve onu ele geçirmek Müslümanların sorununu halletmemektedir. Tersine yapıl-

ması gereken bu yedi başlı canavarın dişlerini sökmek, onu muhasara altına almak ve ümmetin halifelik görevini yerine getirmesi için ehlileştirme. Burada devlete alternatif olarak ümmet kavramı ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle de modern ve merkezîyetçi ulus devletin eleştirisinin yapılması, sivil toplum kuruluşlarıyla vakıfların misyonlarının ön plana çıkması söz konusudur.

24-Yeni İslami Söylem, medeniyete ve evrene ilişkin perspektife gereken önemi vermesinin yanı sıra, estetiğe ve güzel sanatlara da eğilmelidir. Sadece haram ve helal sınırlarıyla yetinmemeli, İslam'ın kainata ilişkin şümulü bakış açısını ortaya koyabilmek için İslam'dan hareketle yeni estetik ve sanat anlayışı geliştirmelidir. Tam da burada karşımıza mimari ve güzel sanatlar alanında nazari ve uygulamalı yeni alanlar çıkmaktadır. Bu yön, Yeni İslami Söylemin eleştirel ve açılımcı yönünü ifade etmesi açısından önem arz etmektedir. Batı'da güzel sanatlar ve mimarlık eğitimi almış bu anlayıştaki Müslümanlar, ülkelerine döndüklerinde İslam'ın güzel sanat ve mimarlık anlayışına ilgi ve eğilim göstermekte, modern sanat anlayışını terk etmektedirler. Ya da en azından modern çağın gereklerini karşılamaya çalışırken kendilerini İslam'ın estetik anlayışını ve zevkini gözetme konumunda görmektedirler. Yeni İslami Söylem, bu insanlardan yararlanarak bu yeni estetik ve sanat anlayışının teorik temellerini atabilir.

25-Yeni İslami Söylemin karşı karşıya kaldığı en önemli meydan okumalardan birisi de tarih okumalarıdır. Lineer (doğrusal), ilerlemeci tarih anlayışının sorgulanması, tek hat üzerinde ilerleyen ve bütün insanlık tarihinin sonsuz bir çizgide ilerlediği vehminin reddedilmesi gerekmektedir. İddia edildiği gibi bu anlayış, evrensel bir anlayış olmayıp Batı düşüncesinin içinden çıkan bir anlayıştır. Doktor Beşir Nafi, bize bu yeni tarih anlayışını örnekleriyle vermiştir. Bilindiği gibi oryantalist tarih okumalarının kendine has belirli unsurları vardır. Dr. Nafi, bunu aşmayı başarmış ender şahsiyetlerden biridir. O, ortaya koyduğu yeni anlayışta Batılıların ihmal ettiği tasavvuf ve tarikat olgusunu bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. O, Modern İslam ve Batı tarihinin tasavvuf ve tarikatlar dikkate alınmaksızın anlaşılamayacağını bizlere göstermiştir.

Yeni İslami Söylemin onlarca temsilcisi bulunmaktadır. Bu isimlere (Arap dünyasından-çev-) örnekler vermek gerekirse; rahmetli Malik b. Nebi, Fehmi Huveydi, Raşid Gannuşî, Münir Şefîk, Adil Hüseyin, Tarık Beşeri,

Dr. Abdülhalim İbrahim Abdülhalim, Dr. Rasim Bedran, Dr. Selim el-Ava, Dr. Beşir Nafi, Dünya İslam Düşüncesi Enstitüsü grubundan Dr. Raci Faruki, Dr. Taha Cabir Alvani ve Dr. Abdülhamit Süleyman sayılabilir.

Bu isimlerin yanında Müna Ebu'l Fadl, Dr. Seyf Yusuf, Dr. Nasr Arif, Dr. Üsâme el-Kaffâş, Hibe Rauf İzzet, Buyumi Çanim, Üstat Fuat Said, Hişam Cafer, Lüey Safi, Azzam Temimi, Cemal Atiyye, el-Muslimu'l Muasır Dergisi, el-İnsan Dergisi ve Liberty Topluluğu'nu sayabiliriz. Bunların dışında şüphesiz Arap dünyasının içinde ve dışında başka onlarca isim saymak mümkündür. Ayrıca Batı'da birçok Müslüman ve Arap azınlık içerisinde bulunan araştırmacı, düşünür ve aydınlar aktif bir şekilde Yeni İslami Söylemin oluşumu için gayret saftetmekte ve bu düşünsel çizginin kristalize olmasına katkıda bulunmaktadır. Bu isimler yazılarını Arapça yazmadıkları için Arap dünyasında fazla tanınmamaktadırlar, Özellikle de burada İngiltere'de faaliyet gösteren araştırma kuruluşu İslamic Foundation'u ve bu kurumun üyesi Pakistan asıllı Müslüman düşünür Perviz Manzur'u zikretmeden geçemeyeceğimi belirtmek isterim.

Belki de bizden şu an istenen, bu yeni söylemin ortaya koymaya çalıştığı tezleri daha iyi kavramaya çalışmak; bu söylemin temsilcilerinin isimlerini ve üzerinde çalıştıkları konuları tespit ederek epistemolojik bir yoğunluk içine girmektir.

1Bu makalenin Arapça orijinali, eş-Şer'iyye es-Siyasiyye adlı dergide "Mealimü'l Hitabî'l İslamî'l Cedid" başlığıyla yayınlanmıştır.

2 Daha çok Siyonizm ve Yahudilik üzerine çalışmalarıyla tanınan Mısırlı düşünür. 1964 yılında Colombia Üniversitesi'nde Karşılaştırmalı İngiliz Dili ve Edebiyatı alanında yüksek lisansı ve 1969'da New Jersey'deki Rutgers üniversitesinde doktorasını tamamladı. Esi Marksist yeni İslamcı olan Mesiri'nin Yahudilik ve Siyonizm Ansiklopedisi adlı 7 ciltlik bir çalışması, dünyanın en kapsamlı siyonizm araştırmalarından biri olarak kabul edilir.

3 "Laik Söylemin Yapısökümü" Dört cilt, 1997 yılında Kahire'de yayınlanması planlanıyor.- (Çevirmenin notu: Bu makalenin 1996 yılında yayınlandığı, dikkatlerden kaçmamalıdır-çev-.)

4 İbahiyye: Her türlü gayri ahlaki aktiviteleri meşru gören anlayış. "Mübah kılmak, bir şeyin mübah ve meşru olduğunu kabul ve ilan etmek" anlamlarına gelen "ibâha" görüşünde olanlar. Asılsız te'villerle, İslâm dininin koymuş olduğu yasakların bütününe veya bazılarını helâl sayan, farzları ortadan kaldıran; nefsin hoşlanıp zevk aldığı her şeyi mübah ve meşru gören sapık ve batıl mezhep, anlayış (Bekir Topaloğlu, Kelâm ilmi, İstanbul 1981, s. 226).

DEMOKRASİ, ÖZGÜRLÜK VE İSLAMİ YENİLENME SORUNU

Tezcan VAROL
tezcan@ictihad.com

Demokrasi İslam ile bağdaşır mı? Bu soru sorulduğunda; verilen yanıt, son zamanlarda farklılaştı. Eskiden fazla düşünmeden reddedilirdi. Şimdiyse genellikle kabul ediliyor ve İslam'da da "şûra" vardır "seçim" vardır yanıtları veriliyor. Şûra konusunda da bazı yanlış anlamalar, kötü niyetli ve tutucu yaklaşımlar sergiledik tarih içerisinde. Şûra kavramı, sadece ulemeden oluşan bir danışma kuruluna indirgenerek, totaliter rejimlere zemin oluşturuldu yüzyıllarca.

Demokrasi, İslam coğrafyasında sonradan karşılaşılan, içe sindirilemeyen ve tam olarak anlaşılamayan bir kavram. Batı'nın, kendine has tarihi ve toplumsal sorunlarından süzölmüş ve bu sorunlara karşı kavgalar verilerek oluşturulmuş bir anlayış biçimi. Tam olarak aynı sorunlarla karşılaşmadığımız için olsa gerek bugün bizim için genellikle "seçim" den ibaret görülmektedir. Aslında demokrasi, sadece yöneticilerin seçilmesi anlamına gelmiyor. Modernizmin teknolojik ve felsefi kazanımlarıyla karşılaşan İslam dünyası, geri kalmışlığın şaşkınlığı ve ezikliği içinde, Batı'nın teknolojisini alma gayretlerini sürdürürken, yönetim biçimlerini de almak zorunda hissetmiş kendini. Hatta 20. yy.'ın sonunda Doğu bloğunun yıkılmasıyla birlikte rakipsiz kalan pazar ekonomisi ve liberalizmin güçlenmesiyle de bu konuda dayatmalara maruz kalmıştır.

Batı'nın teknolojisini alırken bunun filizlendiği felsefi arka planı yadsıyan İslam dünyası, aynı safdilliği demokrasiyi kabullenirken de gösteriyor. Prof. Dr. Bekir Karlığa, taklitçiliğimizi ve "sistemli düşünme" eksikliğimizi eleştirerek şöyle diyor:

"Doğal olarak toplumsal hayatın merkezinde birey yatar. Bireyin yaşamını, onun dünya görüşü belirler. Dünya görüşü ise onun varlık ve eşyaya bakışı ile şekillenir. Dolayısıyla onun varlık ve eşyaya bakışında bir çarpıklık varsa, hayatının sağlıklı seyretmesi mümkün olmaz. Sağlıklı düşünemeyen bireyler de sağlıklı toplumlar kuramazlar. İnsanlık kervanına katkıda bulunamazlar. Evrensel arenada bir varlık gösteremezler. Sorunlarımızın temel nedenlerini doğru tespit edemiyoruz. Çünkü sağlıklı bir yöntem belirleyebilmiş değiliz. Batı dünyasının Rönesans'tan beri geliştirdiği "sistem" anlayışı ve bu anlayışın dayandığı "metod" fikrini bir türlü içimize sindirmiyoruz" (Karlığa, 2001).

İslam dünyası açısından bakıldığında demokrasi, yabancı bir kavram olarak görülmekte ve tamamen yüzeysel olarak anlaşılmaktadır. Demokrasinin doğuş aşaması, Batı aydınlanması ve Yunan düşüncesindeki temelleri üzerinde yapılan çalışmalar, sınırlı kalmaktadır. Geç kalınmış olsa da son yıllarda bu konularda "analiz yapma" ihtiyacını karşılama çabaları arttı. Artık "Demokrasi ve İslam bağdaşır mı?" konulu çalışmalar yayınlanıyor ve Müslüman aydınlar konuya yönelik çeşitli fikirler ortaya atıyorlar. Ancak bu fikirlerin ve analizlerin birçoğu gecikmiş ve hâlâ yeterli seviyeye erişememiş olan modernite analizlerine mahkûm kalarak epeyce eksik kalmaktan kurtulamıyor. Ne yazık ki birkaç yüzyıllık bir ataletin doğal sonucu olarak İslam dünyası, Batı'yı tam

olarak anlayamıyor ve Batı düşüncesinin muhtevisiyatına, kökenlerine nüfuz edemiyor. Oysa modernite, biz daha onu anlayamadan eskidi, yoruldu ve yaşlandı. Sonuçları itibariyle; hedeflediği amaçların, çıkış noktasındaki fikirlerin ve ideallerin uzağına düştü. Bizim kendi geri kalmışlığımızın sonucu olarak başarılı bulduğumuz ve öykündüğümüz Batı dünyası, son yıllarda kendi başarısızlığının farkına varmaya başlayarak nerede yanlış yaptığını aramaya koyuldu. Bu arayışlar, dört yüzyıllık bir kültür birikimi üzerinde oluşan ön kabullerin yetiştirdiği aydınların fikir dünyaları çerçevesinden çıkıyor. Temel kartezyen ayrımların yerleştiği düşün sistemleriyle bu aydınlar, sorunları ya doğru tespit edemiyor ya da çözümleri yine bölünmüş zihinleri içinde bulmaya çalışarak sonsuz bir paradoksun girdabında çırpınıp duruyorlar.

Burada müslümanlara düşen görev; bir zamanlar bizim, Yunan düşüncesine ve Batı'nın da Yunan ve İslam düşüncesine birikimine yaptığını yapmaktır. Yani insanlığın tarihi birikimini reddetmeden, üretilen bilgi birikimini her kim oluşturmuş, hangi coğrafyada yeşermiş olursa olsun insanlığın ortak kazanımı sayarak ele almak ve tüm dünyanın sorunlarına çözüm aramak olmalıdır.

Bunun için öncelikle yapılması gereken, bilgi kuramı üzerinde Batı'nın ilerleyişini yakalamak, bu alanda İslam dışı olmasına rağmen içimize nüfuz etmiş yanlış gelenekleri ayıklayarak Allah'ın verdiği aklı, insanlığın emrinde kullanmak gereklidir.

Öyleyse daha iyisi üretilemez denilen ve artık neredeyse herkes tarafından kabul edilmek zorunda kalan "demokrasi"nin; ne olduğunu anlayabilmek için, epistemolojik kökenlerine bakmak, hangi ortamda, hangi çağda, hangi koşullarda ortaya çıktığını anlamak gerekmektedir.

Ezilen Halkın Uyanışı

"Demokrasi; etimolojik olarak, Yunanca "demos" insanlar, halk, fakir insanlar ve "kratos", yönetmek sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştur" (Dahl, 2001.)

Bu bağlamda demokrasi, kelime anlamı olarak "halk yönetimi" demektir. Elbette ki Batı aydınlanmasının kökenlerinde MÖ. 7. yy.'da başlayan Yunan aydınlanmasının ve Sofistlerin derin izlerini bulmak mümkündür. Batı demokrasi anlayışı Yunan demokrasisinden ve Sofist pragmatizmden etkilenmiş ve "yurttaş" kavramının temellerini orada bulmuştur. Fakat ne MÖ. 7. yy. ve MÖ. 4. yy. arasındaki Yunan kentlerindeki yurttaş anlayışı ne de demokrasi anlayışı, Batı aydınlanmacılarının anlayışlarıyla tam olarak örtüşür. Arada büyük farklar vardır. İbn Rüşd, Farabi, İbni Sina ve diğerleri nasıl Yunan düşüncesini İslam ışığında yorumlamış ve üretilen bilgi birikimini kullanarak kendi sorunlarına çözüm arayışı içinde yeni fikirler oluşturmuşlar-

sa, aydınlanmacılar da aynı şekilde hem Yunan felsefesinin hem de İslam düşüncesinin birikiminden faydalanarak bu birikimi kendi sorunları doğrultusunda cevaplar arayarak daha ileriye taşımışlardır.

"17.yy. sonlarına kadar etkinliğini sürdüren feodal aristokratik düşünüş, bilginin kaynağının algı, duyum, gözlem değil "deney-öncesi" yani "apriori" olduğunu benimseyen dogmatik bir tutuma sahipti. Söz konusu dogmaya ise Katolik Kilisesi'nin resmi düşüncesi yani dinsel bir renk egemendi. Sonuçta ise kilisenin onayladığı feodal aristokratik toplum düzeni ve kurumları, tanrısal, evrensel, değişmez bir düzen olarak görülüyor ve gösteriliyordu. Kilisenin dogmatik düşünce kalıplarının dışında kalan bilgiler doğru bilgi olamazdı" (Türe, 2006).

Bu anlayış Orta Çağ boyunca tüm Avrupa'yı ezmiş ve insanları doğuştan günahkar saymanın doğal sonucu olarak özgürlüklerini ellerinden almış ve köleleştirmişti. Batı insanı, kendi hayatıyla ilgili hiçbir karara katılamazdı. Öyle ki feodal aristokrasi, yönetimi altındaki insanların efendisi olarak yeni evlenen bir kadını, ilk gece alıkoymayı bile bir hak olarak görebiliyordu. Hristiyan olmayanlar, büyük baskılar altında din değiştirmeye zorlanıyorlar veya yaşadıkları yerlerden sürülüyorlardı. Bu karanlık çağda, insanın hiçbir değeri yoktu ve insan, tanrı adına ancak kilisenin ve aristokrasinin kuluymdu. İktidarın meşruiyeti, doğrudan "Tanrısal"dı ve kilise sorgulanamazdı. Aristokrasi; tahtını, kiliseye onaylatarak Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisinin onayını almış oluyor ve böylelikle hükmediyordu. Elbette bu süreç her zaman karşılıklı güç ilişkilerinin bir sonucu olarak yer değiştirerek ve çıkar ilişkilerine bağlı olarak sürüyordu. Aristokrasi ile kilise arasında güç mücadeleleri yaşansa da sonuç olarak iki kurum el ele vermişti. İnsanın insana kul olduğu bu düzende rönesansla beraber gelişen hümanizm, bir başkaldırı başlatıyor ve insan, kendi değerini keşfetmenin çoskusıyla kilisenin ve aristokrasinin sultasına karşı ayaklanıyordu.

16. yy. sonrasında; Batı'da, insanın kendisi dışındaki gerçekliği tanımlayabileceği ve anlayabileceği yönünde gelişen bakış açısı, "Nasıl olur da bilgi edinebiliriz?" sorusuna çeşitli cevaplar üretti. Coğrafi keşifler ve bilimsel gelişmeler, kilisenin o güne kadar dayattığı doğruları sarstı. Mekanik fizik anlayışı, mekanik bir doğa teorisine yol açarken skolastik düşünce çatırdıyor, ardından Aristo fiziğinin yanlışlanması ile de kilisenin gücü, büsbütün zayıflıyordu. Artık kilisenin gerçek dediğini sorgusuz sualsiz kabul etme devri kapanmış ve hatta ona karşı savaş açılmıştı. Bu savaş, kazanılacak ve kilise sembolik, önemsiz bir role bürünerek sosyal hayattan elini eteğini çekip her türlü siyasi etkinliğini ve iktidarını kaybedecekti. Elbette bu mücadele, kolay olmadı. Yüzyılların birikimi ve tortusuyla kilise gücünü kaybetmemek için epeyce direndi. Fakat karşısındaki güç, insanın doğaya egemen olma gücüydü ve bu güçle mücadele etmek gerçekten

çok zordu. Merkantalizmle birlikte palazlanan burjuva sınıfı, artık siyasi iktidar istiyordu ve istediğini de elde edecekti. Öncelikle yapılan şey “İnsanın, kendi hayatının kontrolünü eline alması” olarak nitelendirildi. Dogmaların tanımladığı dünya ile ilgili bilgilerimiz, yalanlanmaya başlayınca klise dayanaklarını birer birer kaybediyordu. Bilim sınıflandırıldı, bilimsel bilginin ne olduğu ve ona nasıl erişilebileceği üzerinde çalışmalar yapıldı.

Kilisenin ve geleneğin karşısına dikilen John Locke, klasik liberalizmin siyasi alandaki kurucusu olarak farklı bir bilgi teorisi geliştiriyor ve açtığı yoldan ilerleyen Batı düşüncesi liberal demokrasinin temellerini atıyordu.

Locke, “İnsan Zihni Üzerine Deneme” adlı yapıtında dogmatik bilgiyi hedef alır. Eğer insan bilgisi a priori olsaydı, her insan, doğuştan gelen ve birbirleriyle aynı düzeyde olan bilgiye sahip olacaktı. Oysa insanlar arasında bilgi düzeyi açısından böyle bir denklik hiçbir zaman söz konusu değildir. Açıkçası Locke’a göre, insanların kafasında ne doğuştan gelen kuramsal birtakım bilgiler ne de doğuştan gelen pratik önermeler vardır. Dahası Aydınlanma Dönemi ve Sanayi Devrimi, doğal bilimlerdeki gelişmeler ve teknolojiadaki buluşlarla temellenmişti. Bu gelişme ve buluşlar ise dogmatik ilkelere ya da kilise dokümanlarından değil, insanların madde ile olan ilişkilerinden ve deneylerden doğmuştur. Öyleyse bilginin kaynağı, insanın dışındaki dünyadan duyu organları ile sağlanan algılar ve deneyimlerdir. İnsan zihni doğuştan tabula nasa (boş levha) gibidir; algıların zihinde bıraktığı izlenimlerin zamanla biçimlenmesi deneyimleri, deneyimler ise bilgiyi doğurmaktadır” (Şenel, 1986).

Böylelikle insanların doğuştan gelen ayrıcalıkları da son buluyor ve insan Orta Çağ’ın “kul” yapılanmasından eşit haklara sahip “yurttaş” aşamasına doğru ilerliyordu. Locke, Hobbes, Rousseau gibi toplum sözleşmecileri ve doğal hukukçuların fikirleri sonrasında Batı’da aristokrasinin ve kilisenin gücü oldukça zayıfladı. İnsan, artık yurttaş olarak vardı ve herkes eşit haklara sahipti. Tüm Avrupa’yı saran özgürlük, eşitlik sesleri arasında romantik bir demokrasi kurumu oluşturulsa da Kant’ın bilinemezci çözüm arayışlarına rağmen tinsel köklerinden kopartılan insanın kendisi, çok geçmeden yeni bir “dogma”ya dönüştürülecek ve “insan aklı” gerçeğin belirlenimin tek yolu olarak kutsanacaktı. Bu aşamaya doğru ilerleyen Batı modernizmi, aklı her şeyin üzerine koydu. Artık dine ve dolayısıyla gerçeği anlamak için Tanrı’ya ihtiyaç yoktu. İnsan tüm sorunlarını aklıyla çözecekti. Aklın bu denli putlaştırılması pozitivizmin zaferi sayesinde gerçekleşiyordu.

“Mekanik görüşü destekleyenler evreni uzayda hareket halindeki ve niyet ya da amaca göre değil; sadece mekanik kanunlarla uyumlu olarak çarpışan niceliksel özellikleri olan sonsuz sayıda küçük, bölünmez, madde parçacıklarından müteşekkil olarak düşünüyorlardı. Bu kavramların mekanikteki verimliliği ispatlanmış ve –Hobbes, Descartes, Leibniz ve Spinoza gibi– pek çok

filozofu farklı yollarla aynı kavramları felsefede uygulayacak kadar büyülemiştir” (Gilje, 2006).

“Din” ortadan kalktığına ve bilgi edinme yöntemi olarak “deney”den başka bir yöntem kalmadığına göre iktidar meşruiyetini nereden alacaktı? Artık Tanrısal iktidar söz konusu olamazdı. O zaman nasıl bir yönetim kurulacaktı? Bunun cevabı “doğa”da bulundu. Doğal ahlak ve doğal iktidar, insan aklının eseri olarak meşruiyetini yurttaşlardan alacak ve bu yurttaşlar toplumsal hayata katılarak erdemli bir hayata adım atacaktı.

Rasyonalistler net kavramların bize gerçekliğin öze ait tarafına dair bir idraki sağlayacağını düşünüyorlardı. Eğer net bir kavramımız varsa, kesin bilgimiz de vardır. Bu tür kesin idraki kazanma yetimize büyük güven duyuyorlardı (aklı doğru kullandığımız müddetçe). Rasyonalist Descartes’ın şüpheyi başvurduğu doğrudur, fakat öncelikli olarak doğru bir biçimde başlama aracı olarak. Bununla birlikte, rasyonalist varyantlar, neyin açık seçik, yani doğru olarak görülmesi gerektiği hakkında hemfikir değillerdi. Locke’tan Kant’a standart argüman, kavramlara dair idrakin zorunlu olarak gerçekliğe dair iç görüş sağlayacağı şeklindedir: Okuyup yazabilen net bir mükemmel kedi anlayışı bile böyle bir kedinin var olduğu anlamına gelmez! Ve net bir mükemmel varlık anlayışımız, Tanrı olsa dahi Tanrı’nın varlığından emin olamayız. Kavramdan varlığa çıkarsamalar yapamayız. Locke, şüpheyi nihai olarak yanılmaz bilgiyi kazanmadan önce geçici bir duruş olarak değil, sürekli bir şüphe etme ve sinama tavrı olarak desteklemiştir. Biliş süreci mutlak kesinliğe değil, kısmi bilgiye götürür (Gilje, 2006).

Öyleyse hiç kimse bilgisinin mutlak olduğunu ispat edemez ve bundan dolayı da kısmi bilgileriyle mutlak doğruyu bulduğunu iddia edemez. Mutlak doğru olduğunu iddia edemediğiniz bir düşünceyi de bir başkasına dayatmanız söz konusu olamaz. Bu basit çıkarımdan, üzerinde yüzyıllardır düşünülen, kavga edilen, savaşılan bir yönetim biçimi çıkar; “Demokrasi”.

Demokrasi düşüncesi, genel olarak şu öğelerden oluşur: Toplum ilişkilerinin belirlenmesi sürecine halkın tümüyle katılımı.

Azınlık haklarına saygılı bir çoğunluk yönetiminin sağlanması

Bireye ait hak ve özgürlüklerin korunması

Toplumun tüm üyelerine fırsat eşitliğinin sağlanması

“Locke, Hobbes gibi, bireyi temel öge olarak kabul eder ve devleti bireyler arasındaki toplumsal bir sözleşmeyle yaratılmış olarak –ki böylece tabii hal ilga olmuş olur– düşünür” (Gilje, 2006).

17. yüzyılın son yarısında; Britanya, siyasi tartışmayı güçlü biçimde etkilemişti. Ancak anayasal monarşinin kurulmasını müteakiben teorik tartışmalar duruldu. Enerji, somut siyasal aktivitelerle harcanıyordu; siyasal reformlar için iç aktivite ve imparatorluğu inşa etmek için dış aktivite.

18. yüzyılın ilk yarısında alevlenen bu siyasal tartışmalar, Fransa'ya da sıçradı. 18. yüzyıldaki siyaset teorisi, geniş ölçüde, "Aydınlanmacı Fransız Filozofları" tarafından şekillenmiştir.

XIV. Louis (1638–1715) zamanında; mutlak monarşi, Fransa'da oldukça katı bir şekilde kurulmuştu: Ulusal meclis lağvedildi; asiller büyük oranda kralın nedimi ya da memurları oldular ve hükümet merkezileşti. Ancak XIV. Louis nihayet hükümdarlığının son zamanlarında siyasi güçlüklerle karşılaştı ve bunun sonucunda siyasal tartışmalar ilerledi. Fransa'daki siyasal tartışma hükümetin yanlış yönetimine karşı insanların verdiği tepkiyle harekete geçti. Mutlakiyetçiliği yeterli derecede etkili ve rasyonel bulmadıkları için eleştirdiler. Fakat karşı çıkanlar başka bir hükümet modeli talep etmiyorlardı. Onlar daha aydın ve verimli bir mutlak monarşi istiyorlardı. O dönemde, Fransa'da tarihi mutlak monarşi öncesine uzanan "eleştiriyi güçlendirerek" varlığını sürdürmüş bir kurum mevcut değildi. Bu koşullar altında, ılımlı bir tavır almaları ve Britanya parlamentosu modelinde olduğu gibi, hükümeti yaptıkları yardımlarla daha etkin hale sokmaları çok zordu. Değişim siyasi bir ayaklanma şeklinde gelmeliydi. Bu ayaklanma 1789 yılında Fransız Devrimi'yle geldi.

Fransızlar sadece siyasal kurumlardan yoksun değildi. Siyaset teorisi geleneği büyük oranda yara almıştı. Sonuç olarak, Fransızlar 18. yüzyılın başında önemli ölçüde İngiliz fikirleri ithal etti. İdealleri Locke ve Newton'du -yeni liberalizm yeni bilim-. Aydınlanmanın Fransız düşünürleri İngiliz hükümet biçimini kendilerine model olarak aldılar. Fransız aydınları Anglophiles "İngiliz hayranı" idi. Voltaire İngiltere'yi 1720'lerde ziyaret etti. Onun ardından Montesquieu, 1730 civarlarında geldi" (Gilje, 2006).

Fransa'da koşullar, İngiltere'dekinden biraz farklı olduğundan sonuçlar, daha sert oldu. Kilise, hala toprakların büyük bölümüne sahipti ve aristokratlar eskisi kadar olmasa da güçlüydü. Monarşiye karşı büyük bir öfke duyuluyordu ve Newton fiziğiyle beraber yeni bir bilim ve yeni bir din inşa ediliyordu. İnsan, artık doğaya egemen olacak ve yeni bir "bilim dini" kurulacaktı. Bu yeni inanın özünde, Rönesans'tan devralınan "hümanizm" yatıyordu. İnsan; doğası gereği, iyiydi ve insanın amacı, bir sonraki hayatta kut-sanmak değil, bu dünyada iyi yaşamak olmalıydı. Bu amaca ulaşmanın tek yolu olarak "bilim"i kullanmak gerekiyordu. Din savaşlarının yıkıcı etkisinden bunalan Avrupa, sosyal ve siyasi hayatın karar mekanizmalarından dini ve mitolojiyi çıkaracak ve yerine pozitivistliği koyacaktı.

Tanrı Öldü Yaşasın Yeni Tanrı

Elbette aydınlanma filozoflarının demokrasi anlayışları, bugünkünden çok farklıydı. Seçme hakkı çok dar bir çevreye veriliyor, yurttaş olarak sadece mülk sahibi olan erkekler

Doğal olarak toplumsal hayatın merkezinde birey yatar. Bireyin yaşamını, onun dünya görüşü belirler. Dünya görüşü ise onun varlık ve eşyaya bakışı ile şekillenir. Dolayısıyla onun varlık ve eşyaya bakışında bir çarpıklık varsa, hayatının sağlıklı seyretmesi mümkün olmaz. Sağlıklı düşünemeyen bireyler de sağlıklı toplumlar kuramazlar. İnsanlık kervanına katkıda bulunamazlar.

görülmüyordu. 20. yy.'da durum değişmeye başladı. Fordizm ve Taylorizm egemen oldu. "Seri üretim toplumu", doğal olarak bir "tüketim toplumu" yarattı. Artık var olmanın biricik sebebi ve hayata anlam katabilmenin tek yolu, tüketmekti. İnsanların hayatlarına anlam katabilmeleri ve "Neden yaşıyorum?" sorusuna cevap verebilmeleri için; suni çözümler ve oyalanma taktikleri icat edilerek insanlar, bu sorudan uzaklaştırılmaya çalışıldı. Fakat her türlü oyalanma çabası, sonuç olarak insanın kendisine yabancılaşması ve yalnızlaşması ile sonuçlandı. 19.yy'ın sonunda; bir büyük dâhi, batı toplumunu bekleyen bu sorunları önceden görmüş ve tespit etmişti. Nietzsche haykırıyordu:

"Son zamanların en önemli olayı –Tanrı'nın ölümü, Hristiyan Tanrı'ya olan inancın yerini kaybediş- Avrupa üzerine gölgesini düşürmeye başladı bile" (Nietzsche, 2003).

Nietzsche birkaç yüzyıl sonra tüm bağlayıcı değerlerin, geleneklerin ve ahlakın yok olacağını ve nihilizmin egemen olacağını düşünüyordu. Oysa bunun için yüzyıllar geçmesi gerekmedi. Nietzsche'nin ölümüyle başlayan 20.yy., "nihilizm" in tüm insanları sarıp sarmaladığı bir çağ olacaktı.

"Nietzsche'ye göre nihilizm, ideallerin ve değerlerin iflasının zaruri bir sonucuydu. Değerlerin değer kaybı, sanal doğalarının açığa çıkışı, bizi daha önceden hiç yaşamadığımız bir boşluğa sürükledi. Nietzsche'ye göre tarihin dönüm noktasına gelmiştik: İnsan, ya hayvani bir barbarlığa sapacak ya da nihilizmin üstesinden gelecekti. Ancak nihilizm, sadece en zirve noktasına kadar yaşanıp sonra tam zıddına dönüştürüldüğünde ortadan kalkabilirdi" (Gilje, 2006).

Eğer "Tanrı" fikrini biz yarattıysak ve bu durumda Tanrı yoksa o zaman evrenin bir amacı ve düzeni de yok demektir. O zaman her şey, mubahtır. Bu Nietzsche'nin çıkarımı olan bir "kaos" düzenidir. Ona göre evrene kaos hakimdir. Fakat bu kaosla başa çıkmanın bir yolunu da önerecektir Nietzsche. O'nun "Tanrı'nın ölümü"nden kastettiği aslında başka bir şeydi. O, değer yargılarının Tanrısal olarak be-

lirlenmesinin sonuna gelindiğini, dini veya doğal ahlak diye bir şeyin olamayacağını, bundan sonra iyinin ve kötünün ne olduğuna insanın kendisinin karar vermesi gerektiğini söylüyordu. Savunduğu şey “dünyevilik”ti. Dünyadan el etek çekerek çileci bir hayat yaşamayı öngören dinleri reddediyor ve onları zehirli buluyordu. Bir yandan da semavi umutlara kapılmamamızı ve ne yapacaksa bu hayatta ve kendimiz yapacağımızı bilmemizi öğütüyordu. Ancak yok edilen ahlakın yerine tutarlı bir şey sunamamıştı. Onun ahlakı, sadece psikolojiyle açıklamaya çalıştığı bir çabadan ibaretti.

Nietzsche, tutkularımızın ve dürtülerimizin esiri olmamızı savunmaz. Onları disipline etmemizi salık verir. Bu tavsiyesinin anahtar kelimesi “Arıtma”dır.

“Nietzsche’ye göre güçlü ve korkunç dürtülere sahip bir adam ‘insani değildir’ çünkü dürtülerini bilim ve güzel sanat işlerinde olduğu gibi yüceltme sanatını öğrenememiştir. Ancak böyle bir adam bile, yüceltecek ve dolayısıyla yaratacak hiçbir şeyi olmayan bir Hristiyan hâdime göre çok daha tercih edilir. Öz denetim yoluyla güçlü insanlar kendilerini olumlu bir yönde gerçekleştirmeyi başaracaklardır. Nietzsche doğaya, tutkuların ilkel bir şekilde ifade tarzına geri dönmeyi istemez. Bunların tümü Nietzsche’nin insanlık idealine giden yolu hazırlar: ‘Üst İnsan’ (Übermensch)” (Gilje, 2006).

Nietzsche’nin çelişkiye düştüğü nokta; insanın “ahlaki otokontrolü”nün, kendi öne sürdüğü evren modelinde ki gereksizliğidir. Bunu açıklamaya çalışmamış, göz ardı etmiştir.

Spekülasyona açık olan görüşleri hakkında tartışmak bir yana; Nietzsche’nin demokrasi açısından önemi, çağdaş demokrasinin temel noktalarından birine, “göreceliliğe” ilk kez bu kadar güçlü bir atıf yapmasıdır.

Nietzsche’ye göre iyi ve kötü algılarımızın tamamı psikolojik ve ihtiyaca yöneliktir. Hatta gerçeği inkâr eder. Ona göre teorilerimizin uygunluk gösterebileceği hiçbir nötr gerçek yoktur.

“Tüm sözde gerçekler zaten en baştan teori yüklüdür. Tüm saf gerçekler ya da nötr tanımlar sadece üstü kapalı bir yorum, tüm diğer yorumlar yanında sadece bir bakış açısıdır” (Gilje, 2006).

20. yy.’ın ilk yarısında; fizik alanındaki gelişmeler, modern fiziğin sonunu getiriyor ve mekanikçi Newton kuramına dayalı mekanik evren anlayışını, tarihe gömüyordu. Daha önce değindiğimiz gibi aydınlanmacılar, evreni mekanik kurallarla işleyen bir makine gibi algılamış ve insanın aklıyla tüm evreni anlayabileceklerini ve evrenin içinde gizli olan gerçeğe vakıf olabileceklerini düşünmüşlerdi. Oysa görelilik kuramıyla Einstein ve belirsizlik ilkesiyle Heisenberg, bu anlayışın dayanak noktalarını yıktı. Artık insan için erişilemeyecek nokta, bilinemeyecek şeylerin varlığı da bilimsel olarak öne sürülebiliyor ve hatta belirsizlik ilkesi

bilimsel olarak kanıtlanabiliyordu. Tüm bu gelişmeler aydınlanmanın ortaya çıkardığı liberal demokrasi anlayışına ve onun dayanak noktalarına etki etti. Ardından epistemolojik kuramların sorgulanmasına ve başka bir bilim felsefesinin gelişmesine yol açtı.

“Kavram herhangi bir şeyin zihindeki tasavvurudur. Her kavramın bir seçikliği bir de açıklığı vardır. Bir kavramın seçikliği o kavramı başka kavramlardan ayıran niteliklerin belirginliğidir. Başka ifade ile bir kavramın delalet ettiği var olanın çerçevesinin ifadesidir. At kavramını kuş kavramından; özgürlük kavramını adalet kavramından ayıran onların seçiklikleridir. Kavramlar sözle ifade edildiğinden, her kelime, temsil ettiği kavramın seçikliğini gösterir. Bir kavramın açıklığı ise o kavramın içeriğidir. Başka ifade ile o kavramın temsil ettiği var olan hakkındaki bilgiler ve kanaatlerdir. Bir konu üzerinde yapılan tartışmada aynı kelimeler, aynı mantık kullanıldığı halde ortaya bir anlaşmazlık çıkıyorsa, tartışmaya katılanlarda, kullanılan kelimelerin temsil ettiği kavramın açıklığında farklılık olduğu içindir. Bir ‘var olan’ın kavramının seçikliği bireylerde aynıdır. Fakat açıklığı aynı olmaz. Bu farklılık; fertlerin bilgi edinmedeki alış gücünün, duygularının, inançlarının ve ön bilgilerinin farklılığından kaynaklanır. Dışarıda, ister doğrudan ister dolaylı olsun zihne gelen bilgi, bir fotoğraf makinesi gibi aynen kaydedilmez; yukarıda belirttiğim bireyin özelliklerinin oluşturduğu bir ortamda kazanılır. Bu bakımdan bir kavramın açıklığının fertlerde farklı oluşu insan tabiatı gereğidir. Yani doğal bir haldir. O halde bilgide çokçuluk (plüralizme) kaçınılmaz bir haldir” (Öner, 1998).

İşte günümüzde insan için; demokrasinin, moderniteden artakalan (eğer kalmışsa) anlamı, budur. Gerçeğin ne olduğunu bildiğimizi iddia edebiliriz, bunu savunabiliriz ama daha başından şunu da bilmeliyiz ki gerçek olduğuna inandığımız şeyi, her ne olursa olsun, ispat edemeyiz. Mutlak, tek bir gerçeğin olduğu ve kafamızın karışmadığı bir dünya özleyebilirsiniz. Ama o dünyada, tek gerçek olarak kabul edilecek şeyin, sizinkine ters olması ve size dayatılması da mümkündür. Bu durum pek çok kez görülmüştür.

Bütün bunlardan sonra demokrasiyle beraber; geride iyi anlamda özgürlük, insan hakları, çoğulculuk gibi değerler kalırken, yüzeysellik, sıgık, anlamsızlık ve kararsızlıklar sisi denilebilecek bir postmodern hayaleti de miras almış bulunuyoruz.

Bir Hayalet Dolaşıyor Çok Zamandır Aramızda

“Amaç ne? Ölümün kaçınılmazlığına batan bir dünyaya doğru ilerleme hakkında konuşmak mı” (Walter Benjamin)?

İnsanın kendini tek tip bir kalıp içinde kendine yabancılaşmış, yalnızlaşmış ve çaresiz hissederek hayatı içinden çıkılmaz bir girdap olarak tasavvur etmesi, modernitenin ona bir armağandır. Bir cendereye kısıtlanmışlık ve en kötüsü bunu kabullenmişlik. Modernite eleştirilerini önceleyen ve aslında bir liberal olmasına rağmen yığın toplumunun insan-

ları tek tipleştirileceğini fark eden Tocqueville, “Amerika’da Demokrasi” adlı eserinde, demokrasinin eski rejime göre getirilerini görmekte beraber, bireyciliğin ve özgürlüğün liberal demokrasiyle çatışacağını da görmüştü. Demokratik çoğunluk, iktidarı elinde bulundurduğunda, -her ne kadar bu iktidar seçimle meşru kılınmış bile olsa- çoğunlukla uzlaşmayan “azınlıkların bastırılması” tehlikesi vardı.

20. yy.’ın ikinci yarısından beri birçok entelektüel; pozitivizmin, pragmatizmin ve bireyciliğin toplum ve insan sağlığı üzerindeki korkunç etkisini eleştiriyor fakat somut çözüm önerileri sunamıyorlar. Zaten artık gitgide somut bir dünyadan kopuyoruz. Yaşadığımız her şeyin saydamlaştığı, sanal bir topluluğa dönüştü dünya. Böyle yüzeysel ve akışkan bir dünyada, gerçekler bir bir ortadan kalkmışken somut çözümlerden, önerilerden söz etmek safdillik olsa gerek.

Kapitalist düzenin, ilerlemecilik fikri, insanın aklıyla sürekli ileriye gideceğini ve gelişeceğini söyledi bize. Buna inandık. İnanmayıp da ne yapacaktık; Batılı toplumlar teknolojik ve refah düzeyi olarak bizden çok ileri bir konumdaydılar. Oysa kendi yarattıkları düzenin çıkmazlarında çırpındıklarından uzun bir süre haberimiz olmadı. Bugün, Dünya Sağlık Örgütünün verilerine göre, en yaygın hastalık psikiyatrik bozukluklardır. Kapitalist toplum, bireycilik adı altında, insanları kendilerine yabancılaştırdı. İnançlarından ve doğadan kopardı. İnsan, doğanın efendisi konumuna yükselerek bilimi putlaştırdı. Doğaya hükmetmeye ve onu tüketmeye başladı.

“İlerlemenin bolluk, özgürlük ve eşitliğe doğru bir gidiş olduğu ve bu üç amacın birbirine sıkı sıkıya bağlı bulunduğu fikri, tarihin sürekli bir biçimde çürüttüğü bir ideolojiden başka bir şey değildir” (Touraine, 1994).

Bugün her ne kadar birçok batılı entelektüel mevcut düzene eleştiri getirse de, bizler ihtiyacımız olan açılımları yapabilmekten ne yazık ki mahrumuz. Batı entelejansiyası, bir çıkmaz sokakta olduğunun farkında olmasına rağmen sistemlerini sadece eleştirmekle meşgul. Eleştirilerin yoğunlaştığı alanlarda kısmi çözüm önerileri üretiyorlar ama temel bir paradigma değişikliği fikrinden oldukça uzaklar. Getirilen kısmi çözüm önerileri, baskın medya ve iletişim tekelinin engellemelerini aşmayı başarsa bile dar bir kesim için üzerinde durulmaya değer olabiliyor ancak. İslam dünyası ise, modernitenin kazanımları ve sorunlarını değerlendirmekten ve anlamaktan uzak kaldığından, bu ihtiyaçlar üzerinde kafa yoramıyor.

Öyleyse İslam düşüncesi açısından yapılması gereken, aydınlanma, modernite ve batı toplumu hakkında doğru ve direkt bilgilerle bir an önce donanmak ve bu kazanımları

reddetmek yerine kendi medeniyetine ne şekilde uyarlayacağı üzerinde fikir üretmek olmalıdır.

Demokrasi İslam İle Bağdaşır mı?

“Hiç şüphesiz, senden önce de elçiler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah’ın izni olmadıkça hiçbir peygamberin bir mucize göstermesi düşünülemez. Her çağa özgü vahyi bir mesaj vardır” (Ra’d, 13/38).

Demokrasi İslam ile bağdaşır mı? Bu soru sorulduğunda; verilen yanıt, son zamanlarda farklılaştı. Eskiden fazla düşünmeden reddedilirdi. Şimdiyse genellikle kabul ediliyor ve İslam’da da “şûra” vardır “seçim” vardır yanıtları veriliyor. Şûra konusunda da bazı yanlış anlamalar, kötü niyetli ve tutucu yaklaşımlar sergiledik tarih içerisinde. Şûra kavramı, sadece ulemeden oluşan bir danışma kuruluna indirgenerek, totaliter rejimlere zemin oluşturuldu yüzyıllarca. Örneğin Prof. Fazlur Rahman, birçok makalesinde “şûra” kavramını ve tarihi açıdan İslam düşünürlerinin konuya yaklaşımlarını inceleyerek şöyle demektedir;

“Kur’an; Müslim toplumunun rolünü, belirli bir tür sosyo-siyasi düzen kurmak ve aşırılıkları dengelemek olarak tanımlamıştır, bu toplumun iç hayatı ve yapısı başından sonuna eşitlikçi ve açık olacak; seçkinlikle ve gizlilikle sınırlandırılmayacaktır ve bu toplumun dâhili hayatı ve davranışları, yardımlaşma, fedakârlık ve işbirliği eksenine oturacaktır. Kur’an, toplumsal hayata eşit katılımları açısından, erkek ya da hanım bir inanan ile diğeri arasında hiçbir ayırım gözetmez. Buna uygun olarak Kur’an, toplumun yasama veya karar verme sürecinin yolunu göstermek için ‘şûra’ ilkesini koymuştur. Ancak maalesef, asırlardan beri, İslam’ın ruhunu ve dünya görüşünü göz ardı ederek dışarıdan ithal edilen yanlış yapılar ve uygulamalardan dolayı, şûranın niteliği hususunda Müslümanlar arasında korkunç bir yanlış fikir boy göstermiştir. Yaygınlıkla kabul edilen fikre göre şûra, tek bir şahsın, idarenin başındakinin, kendisince de bilgi sahibi olarak gördüğü ama tavsiyelerini uygulamakta hiçbir zorunluluk taşımadığı şahıslara danışması anlamına gelir. Her şeyden önce, bu şema, şûra ilkesinin öngördüğü yapıyı tamamen saptırır. Kur’an inananları ‘meseleleri karşılıklı danışma ile karara bağlayanlar’ (emruhum şûra beynehum), olarak resmeder(Şûra, 42/38). Bu durumda şûra, bir şahsın başkalarından tavsiye veya fikir istemesi anlamına gelmeyip; eşit zeminde karşılıklı danışmayı ifade eder. Bu da açıkça devlet başkanının veya yürütmenin başının, şûra yoluyla varılan kararı kolay kolay reddedemeyeceği anlamına gelir” (Rahman, 2002).

Demokrasiyi seçimden ibaret zannettiğimiz ve sadece dış görünüşünü izlediğimiz için bu kanıya varıyoruz. Durum körlerin fili tarif etmelerine benziyor. Oysa günümüzde demokrasi sadece bir yönetim biçimi veya iktidarların meşruiyet kazanma yöntemi değil, bir anlayış, hayatı ve dünyayı, insanı ve toplumu anlamak için akli kullanırken başvuru bir yaklaşımdır.

Çağdaş demokrasinin temelinde, hiçbir fikrin, kanıtlanamaz oluşu yatar. Bu görelilik durumu, doğal olarak tüm fikirlere yaşama hakkı tanır. Böylelikle doğru olduğunu düşünsek bile kendi fikirlerimizi başkalarına dayatamaz, yanlış olduklarına inansak bile başka fikirlerin savunulmasını ve yaşamasını önleyemeyiz.

Bu fikir ilk bakışta İslam'la çatışmış gibi gözükse de aslında özüne inilerek değerlendirilmesi, analiz edilmesi gerekli bir konudur. İslamiyet'te; mutlak doğru olduğu kabul edilen, kutsal yani tartışılmaz, sorgulanamaz bir kitap ve bu kitabın emrettikleri vardır. Ancak Kur'an, insan faktörü devreye girmeden hayat bulamaz, fikre ve hükme dönüşmez. Bir olgunun varlığı özne gerektirir. Özne sorunlarına çözüm aradığı ölçüde, verileri değerlendirir ve fikirler oluşturur. Düşünme eylemi gerçekleşmeden, Kur'an devreye girmeyecektir. Eylem ise mutlaka bir özne gerektirdiğinden, her düşünce öznedir. Özne; düşünce üretimini, geçmişten gelen bilgi birikimi, bilinçaltı, kültür ve mitsel ön kabullerini devre dışı bırakarak gerçekleştiremez. Aklın tüm üretimleri öznedir, objektif olamaz. Bu sebeple, insanın kendi öznel birikimiyle yorumlayarak elde ettiği sonuçları "Kur'an'ın mutlak doğrusu budur." diyerek ortaya koyması gerçekçi olmaz. Konuşan Kur'an değil, özne olarak insandır. Ortaya konulan şey insanın aklının üretimidir ve yanılabilir. Zaman içerisinde değişebilir. Yargılarımızı Kur'an'a dayanarak geliştirebiliriz, "Bu, Kur'an'ın emridir." diyemeyiz, çünkü içerisinde özne olarak bizim önyargılarımız, bilgi birikimimiz, bilinçaltımız, yöntemimiz ve algı yeteneklerimiz gibi pek çok unsur vardır. Bu sebeple Kur'an ile ilgili yargılarımızı, özne olarak "Bizim Kur'an'dan anladıklarımız" şeklinde adlandırmalıyız.

Bu durumda "Farklı/değişik müslümanlıklar" ihtimal dâhiline girer ki bu İslam'ın Allah nezdinde bir olmasını etkilemez. Hiç kimsenin "Sadece benim anladığım müslümanlık doğrudur, geri kalan yanlıştır." deme hakkı yoktur. Elbette dini düşünce farklılıkları, tartışılabilir. Fakat kimseyi yaşantısından, inanışından dolayı yargılayamaz, kısıtlayamayız. Farklı İslam anlayışlarına da ateizme de diğer dinlere de hoşgörülü davranmalı ve yaşama hakkı vermeliyiz. Bu anlayışı kabullenmek bir "İslam Demokrasisi" kurma fırsatını verir. Batı demokrasisi, kurumsal kiliseye karşı, dogmalara ve hurafelere karşı yapılmış bir ayaklanma sonucunda gelişmiştir. İslam dünyasında, kurumsal din adamı kavramı yoktur. İktidarların meşruiyeti, Allah'a dayanmaz. Hurafeler ve dogmalara gelince; bunlar her ne kadar din dışı da olsalar tarihin üzerimize örttüğü ağır bir örtü gibi bizi kaplamış, sanki genlerimize işlemiştir ve savaşılmaması gereken düşman budur. Şeytan içimizdedir. Kendini, İslami bir örtüde sunmakta ve bize uydurma bir din yaşatmaktadır. Ancak bu düşmanla savaşarak hoşgörüsüzlük, anlayışsızlık

ve zulümden kurtulabiliriz. Anlaşılacağı gibi; "Herkes için özgürlük." öncelikle müslümanların savunması gereken bir ilkedir.

Modernizmin bireyci ve pragmatist anlayışıyla doğmuş ve yoğrulmuş demokrasisi, İslam'la elbette uyumsuz. Bu demokrasi anlayışının ve modernitenin eksikleri, Batı'da da görülmektedir artık. Bizim yapmamız gereken "yeni düşman"lar aramaktan ziyade tüm insanlığa hizmet edebilecek aklı üretmektir. Roger Garaudy, liberal demokrasinin eksikliklerini, sahte demokrasi olarak adlandırırken bir yandan da gerçek demokrasiye İslam ile erişilebileceğini savunmuştur.

"Batı tipi sahte demokrasi, 'bireysellik', yani bireylerin bencil yararlarının savunulması üzerine kurulmuştur. Sürekli bir biçimde imtiyazlıların haklarını savunmaktan başka bir şey yapmadığı halde, insan haklarını savunduğunu iddia etmesi, yalandan başka bir şey değildir (Garaudy, 1998).

Liberal demokrasinin, servet transferinden daha iyi yaptığı bir iş yoktur. Bu bağlamda insan hakları, çevre sorunları, bireyin yalnızlaşması, yabancılaşması, kimlik sorunları, aidiyet sorunları, sağlık sorunları, dünyanın büyük kısmında süregelen açlık ve sefalet, savaş ve terör liberal demokrasilerin ve kapitalizmin çözebileceği konular değildir. Çünkü bizzat ortaya koydukları sistem bu sorunları yaratmış veya arttırmıştır. Bugün dünyanın her zamanki gibi İslam'a ihtiyacı var. Yani barışa ve farklılıklara rağmen bir bütün olabilmeye.

"Tüm dünyada, her çocuk, her kadın, her erkek, etnik, sosyal ve dini kökeni ne olursa olsun, tüm ekonomik, politik, kültürel, dini olanaklardan yararlanabiliyor ve içinde taşıdığı tüm insani zenginlikleri tam olarak geliştirebiliyorsa, işte gerçek demokrasiden ancak o zaman söz edilebilir" (Garaudy, 1998).

Kaynakça

- Dahl Robert A., Demokrasi Üstüne [Kitap], Ankara, Phoenix Yayınevi, 2001.
 Garaudy Roger, Şeriat Nedir? [Dergi], İslamiyat, 4. sayı, Ekim-Aralık 1998. -
 Gilje Gunnar Skirbekk – Nils, Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi [Kitap], Kesit Yayınları, 2006.
 Karlıga Bekir, Entelektüel Kriz [Dergi], İstanbul, 7. sayı, Karizma Dergisi, 2001.
 Nietzsche Friedrich Wilhelm, Şen Bilim [Kitap], Asa Kitabevi, 2003.
 Öner Necati, Demokrasinin Epistemolojik Dayanağı [Dergi], Felsefe Dünyası, 27.sayı, 1998.
 Fazlur Rahman, İslami Yenilenme Makaleleri III [Kitap], Ankara Okulu Yayınları, 2002.
 Şenel Alaaddin, Siyasal Düşünceler Tarihi [Kitap], Ankara, Teori Yayınları, 1986.
 Touraine Alain, Modernliğin Eleştirisi [Kitap], İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1994.
 Türe Fatih, Antik Liberalizm mi Yoksa Modern Sofizm mi? [Dergi], SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 6. sayı, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 2006.



KAZIM KARABEKİR'İN 31 MART HATIRALARI

Sinan TAVUKÇU
sinantavukcu@yahoo.com.tr

**Kazım Karabekir,
1905-1907 yıllarında
Manastır'da yüzbaşı rütbe-
siyle Avcı Taburlarında staj
yaptığı sırada, Enver Bey'le
sık sık görüşerek, her türlü
fenalığın başı olarak gördü-
ğü Sultan Hamid'in orta-
dan kaldırılması gerektiği
fikirini tekrarlar. Ona göre,
“Alemdar ordusu gibi
bir hürriyet ordusu oluş-
turarak, Sultan Hamid'i
devirmek” bu işin tek çıkar
yoludur.**

Kazım Karabekir ve İttihat - Te- rakki Cemiyeti

31 Mart hadisesi ile ilgili hatırat seri-
mize bu defa Kazım Karabekir'in hatı-
ratı ile devam ediyoruz.

İttihad ve Terakki Cemiyeti ile ilgili
araştırmalarda, Kazım Karabekir'in
ismi pek geçmemektedir. Ancak, “İtti-
had ve Terakki Cemiyeti 1896-1909”
adıyla yayınlamış olduğu hatıralarında
Kazım Karabekir, Cemiyetin asıl nüve-
sini Enver Paşa ile kendisinin oluşturdu-
ğunu ifade etmektedir. Kazım Karabe-
kir, 1905-1907 yıllarında Manastır'da
yüzbaşı rütbesiyle Avcı Taburlarında
staj yaptığı sırada, Enver Bey'le sık sık
görüşerek, her türlü fenalığın başı ola-
rak gördüğü Sultan Hamid'in ortadan
kaldırılması gerektiği fikrini tekrarlar.
Ona göre, “Alemdar ordusu gibi bir
hürriyet ordusu oluşturarak, Sultan
Hamid'i devirmek” bu işin tek çıkar

yoludur. Hatıralarına göre, Selanik'den
çıkarak Sultanı deviren hareketin fikir
babası kendisidir.

Bu maksatla, İttihad ve Terakki'nin bir
şubesini Manastır'da oluştururlar. Ce-
miyetin işareti, parolayla birlikte sağ
elin baş ve şahadet parmağının göğüs
üstünde bir hilal gibi birleştirilmesidir.
Enver Bey'in bulduğu bu işaret Kazım
Karabekir'i rahatsız eder ve Enver Bey'e:

“-Bu hilal! Tuhaf. Başka bir işaret bu-
lamadın mı? İşin içinde İslamcılık ce-
reyanı mı var?” diye sorarak parolayı
yadırgadığını ifade eder. (sayfa: 135)

Bu rahatsızlığını ilerleyen sayfalarda da
tekrarlar. “Cemiyetin ismine ilk “Hi-
lal” denilmesi, sonra bunun işaret ola-
rak kabulü, harice karşı da İslamcılık
zihniyetini göstereceğinden mahzurlu
bulunarak kaldırıldığı halde, hürri-
yetin ilanını müteakip Enver Bey'in



başına hilal takması, bazı zabıtlere de bu işareti başlarına taktırması şayanı hayrettir. Hayli sonraları cemiyetin ileri gelenlerinden bir kısmı mason oldukları halde, bir taraftan da ittihadı İslam siyaseti başladı. Enver Bey, Harbiye Nazırı, sonra da Cihan Harbinde başkumandan vekili olunca bu siyasetin başına geçti. Cihad ilanına kadar da yürüttü.” (sayfa:187-188) Bu, Cemiyet içindeki görüş ayrılıklarının semboller üzerinden ifadesiydi.

Kazım Karabekir hatıratında, bilinen pek çok İttihatçıyı (Resneli Niyazi, Atıf bey gibi) Cemiyete kendisinin “tahlif” ettiğini söylemektedir. Bu arada teşkilatın Manastır dışında çok zayıf kaldığını tespit ederek, teşkilatın Üsküp’ten Edirne’ye, İstanbul’dan Anadolu’ya kadar pek çok yerde örgütlenmesini de kendisinin sağladığını iddia etmektedir.

1907 yılında İstanbul’a tayin olan Kazım Karabekir, burada, İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin örgütlenmesini sağlar. Fedai grupları oluşturur. 10 Temmuz’dan Meşrutiyetin ilanına kadar olan dönemde Selanik ve Manastır’da olup bitenden haber alamaz. Meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul’a gelen ve gövde gösterisi yapan Cemiyet merkez azalarıyla görüşmeler yapar, Abdülhamid devrilene kadar kendilerini gizlemedikleri için

onları eleştirir. Hatıratında, 10 Temmuzdan 31 Mart’a kadar geçen dönem hakkında kısaca gözlemlerini aktaran Kazım Karabekir, 31 Mart’ta meydana gelen olayların müsebbibi olarak başta Mizan, Serbesti ve Volkan gazetelerinin yayınlarını gösterir.

Nihayet, Hareket Ordusu’nun İstanbul’a gelişi ve kendisinin rolünü anlattığı hatıralarıyla kitabını sonlandırır. “İttihad ve Terakki Cemiyeti 1896-1909” adıyla 1945 yılında yayımlanan bahis konusu hatıratın V.Bölümünde 31 Mart Hadisesi ile ilgili olarak anlatmış olduğu hatıralar bu kitaptan alınmıştır.

İttihad ve Terakki Cemiyeti 1896-1909

Kazım KARABEKİR

31 Mart’ın Çıkışı

1 Nisan 1325 Mizan 31 Mart isyanını bir Başmakale ile tes’it ediyor :
İnkılâbı Salih
Teşekkürâtı bipâyan

“Şecaatleri dasitanı âlem olan Osmanlı askeri dün tarihi âlemdе görülmemiş bir fazilet gösterdi.” diye başlıyor ve “Binaenaleyh sunufu muhtelifei askeriyenin ibrazına muvaffak oldukları hamiyeti sahiha ile fazileti kavmiyeden nâşi kari’lerimiz namına vekâleten ve kendi namınıza asaleten, ferden ferda cümlesinin pâk alınlarını öperek Osmanlı ordusuna arzı tâzimat eyleriz.” diye tebrik de ediyor.

Sonraki makalede “İnkılâb ve selâmeti devlet ve miller” başlığı altında :

“İnkılâbı hayrımız gayretullah zuhuru ile asker kahramanlarının ve Arnavut kardeşlerimizin mücadeleleri sayesinde husulpezir olmuştu. O vakit millet henüz uykuda idi. Kurbanı hürriyet Hasan Fehmi Beyin cenazesi münasebetiyle millet ayaklandı. Fakat o gün

millet yalnız idi. Dün millet ile asker beraber olarak izharı vücud etti. Devlet de şu musafahai umumiye’yi takdir etti. Artık vücudu Osmani tekemmül etti demektir.” dedikten sonra : “Dünkü gün İstanbul’da bütün Mehmetçiklerimiz yalnız çavuşlarının kumandası tahtında kıyam ettikleri halde ecnebilere, gayri müslimlere, çarşılara, mağazalara... hasılı kimsenin canına, malına, ırzına, hürriyetine zerre kadar tecavüz etmeksizin meşrû bir hükûmet husule getirdiler. Büyük zabıtlarını içlerine almamışlar. Çünkü yine Mehmetçiklerimizin, Bayramcıklarımızın, gayretullahın husule getirdiği Temmuz inkılâbını bazı kimseler benimseyerek kanunların, şeraiti muhammediyenin üstüne bile kendilerini hâkim mutlak olmak zaamı batılına sapmışlar idi. Mehmetçiklerimiz bunu hayreti âleme göstermeye muvaffak olmuşlardır. Hükümetimiz bunun kadrini takdir ederek dünkü gün hareket eden askere ait olarak ilânı vücûp tahtında bulunan affı umumiye’yi hattı hümayun ile ilân etmiştir...”
Daha aşağılarda : “Nisan inkılâbı” başlığı altında :

“Hilmi Paşa kabinesi hamiyeti milliyeyi Osmaniye galeyanı sevkile sukut etmiştir...” gibi hezeyanlar.

2 Nisan gazetelerinde yeni kabine hakkında hattı hümayun var. Kabine şöyle :

Sadrazam : Tevfık Paşa
Şeyhülislâm : Ziyaettin Efendi
Harbiye Nazırı : Ethem Paşa
Bahriye Nazırı : Emin Paşa
Hariciye Nezaretine ipkaen : Rıfat Paşa
Evkaf Nezaretine ipkaen : Halil Hımâde Paşa
Şurayı Devlet Riyasetine : Zihni Paşa
Adliye Nezaretine : Hasan Fehmi Paşa
Ticaret ve Nafia Nezaretine ipkaen : Gabriyel Efendi
Maarif Nezaretine ipkaen : Apdurrahman Bey
Maliye Nezaretine : Tekaüt Sandığı Nazırı Nuri Bey

Mizan “İnkılâbımızın yeni safhası” başlığı altında şunlar yazıyor :
 “İnkılâbı hayrımızın birinci safhası gibi bu defaki kıyam dahi tevarihi garbiyede emsâli görülmemiş bur sureti hasenede husulpezil olmuştur... İşte güvendikleri taburlar galeyani hamiyeti milliyede geri kalmak şöyle dursun, ön ayak oldular...” Bir dini vaaz gibi devamlı ve İttihad ve Terakki cemiyeti batırılmakta.

Matbuat mitingi emri ahire gadar geri bırakıldığını gazeteler ilân ediyor. Yeni kabinenin beyannamesinin neşri belki de mitingin akdine bile lüzum bırakmaz diyorlar.

3 Nisan, Mizan’da Süleyman Nazif’in isyanı takbih eden bir mektubu var. Celâdet göstermiştir. Mizan isyanı tasvib eder mahiyette çirkin bir cevap veriyor.

6 Nisan, Mizan Başmakalesinde : “Kari’lerimize ihtar” başlığı altında şu şartlar var :

“Ortalıkda cereyan eden aracif meyanında güyâ vak’ai ahirede benim met-halim olduğu iddası bile mevcut imiş “

Haberi olmadığını ve 31 Mart isyanında sabahleyin saat 3,5 da (Alaturka) Köprü üzerine çıkmadan önce haberi olmadığını “Ebhülulema” bendi dahi (Yeni Gazetenin) nin (Mütareke) sine cevap ve mukabele cümlesinden ibaret olduğunu imzasıyla (Mehmet Murat) Bey yazıyor.

7 Nisan gazetelerinde şu mühim havadis var :
 Bazı gazeteler tarafından vukubulan istilâm üzerine cevaben varid olmuştur :

İkinci ve Üçüncü ordulardan mürettep fırkalar kemâli sür’atle burada ictima etmektedirler. Teşkil edilmekte olan ordugâhlar hamaseti Osmaniyeden bir nümüne gösteriyor. İstanbul asayişinin bir sür’atı berkiye ile iade ve istikrarı bu mükemmel ordunun birinci emelidir. Ahval herhalde şayanı memnuniyettir.

Çatalca Kumandanı Hıfzı



Hareket Ordusu Nasıl Teşekkül Etti ?

İstanbul’da meşrutiyet aleyhtarlarının, gerek sarayın gerekse dış düşmanlarımızın teşviki ile bir irtica yaparak meşrutiyet taraftarlarını boğmak isteyeceklerini hiçbir zaman düşüncemden uzak tutmadım. Fakat bunu İttihad ve Terakki Umumi Merkez’ne ve İstanbul’a gelen murahhaslarına anlatamadım. Bunun üzerine en mühim bir merkez olan Edirne’de toplu bulunan üçüncü fıkra erkânı harpliğine gelmekliğini, orada ki samimi arkadaşlarımın da arzusu eklenmesiyle kabul ettim. İlk iş, Dedeâğaç’tan Çatalca’ya kadar şimendifer muhafızlığına konmuş olan İstanbul’dan gelmiş alaylı zabitler kumandasındaki taburları mektepli ellere verirdim. Gece gündüz zabıt ve efradla çalışarak bütün ruhlarıyla kendime bağladım. Bu bağlar o kadar kuvvetli idi ki, vakit vakit bilhassa İstanbul’da irtica çıktığı zaman bütün fırkamla askerlerim benim emrimden çıkmayacaklarını her vasıta ile bana bildirdiler. Edirne’ye irtica haberi geldiği zaman her tarafa büyük bir şaşkınlık başladı. Çünkü haftalardan beri alınan haberler irticanın Trakya’da da çıkacağını gösteriyordu. İttihad ve Terakki merkezinde bulunan arkadaşlar, ki bir kısmı zabitti, etrafıma toplanarak vaziyetin vahimliğini ve bunun karşısında benden medet bekleediklerini söylediler.

Dedim: Evvelâ ilk trenle İstanbul’a iki arkadaş gönderelim ve irticanın mahiyetini anlayalım. Olmasın ki oraca bastırılması mümkün bir şeydir. Fırka gayreti ile İttihatçılar orduları harekete getirerek felakete sebep olsunlar. Ben de fırkamın hareketi için lâzım gelen hazırlıklara başlayayım. Buraca yapılacak şey birinci sükunettir. Telaş gösterilmemeli. İkincisi bazı arkadaşların nefer kıyafetine girerek askerleri yakından dinlemelidir. Ben kendi fırkamdan eminim. Diğer garnizonun sıkı dinlenmeli ve zabitler sıkı temasta bulunmalıdır.

Teklifim kabul edildi. Bizim evde toplanmıştık. Burada, İsmet, Seyfi, Jandarma Yüzbaşı Rafet, Topçu Yüzbaşı Sabri, sivillerden Faik Beylerde vardı. Topçu Yüzbaşı Sabri Beyle Faik Beyin İstanbul’a kıyafet değiştirerek gönderilmesine karar verdik. Bir kaç da açık şifre (kod) verdik.

Ertesi gün bu arkadaşlar (annem hastadır) yâni (irtica müthiştir, hareket lâzım) dır şifresini verdiler.

Derhal kuvvetleri ve kıtaları hazırladık. Fırkanın kumandanı Tevfik Paşa İstanbul’da izinli idi. Liva kumandanı Şevket Turgut Paşaya kumandayı almasını teklif ettim. Memnuniyetle kabul ettiler. Ordu kumandanı Salih Paşa vaziyetten pek endişeli idi. Evvelâ



kendisinin hapsedilmesini sonra hareket edilmesini söyledi.

Dedim: Paşam bu hareketi yapacağız, askeri mertebe silsilesini bozmak istemiyoruz. Fakat mecbur kalırsak bunu da yapacağız. Çünkü mahvolacak yalnızca meşrutiyet değil, bütün mektepli zabıtlar, sonrada bütün millet ve vatanıdır. Değil hareketimiz için taraftar olmamak, ordunun başına geçmek sizin için büyük bir vazife ve bir şereftir. Kıtalar trene binmek üzeredir.

Ordu kumandanı bu gafı yaparken ordu erkânı harbiyesinden Vehip Bey (Vehip Paşa) Selânik'le makine başında daha müthişini yapmış.

Kendisi üçüncü ordudan yeni geldiğinden ikinci ordunun vaziyetini ve benim mevkiimi bilmiyordu. Selânik'te ordu erkânı harbiyesi bizim ordudan da harekete iştirak istemiş. Vehip Bey de : "Bu ordu mürteciler elindedir, buradan ümit beklemeyiniz" cevabını vermiş. Bu haber tabii üçüncü orduyu ve cemiyet umumi merkezini fena sarsmış. Bunu haber alınca, yaptığı hatayı hazırlanan kıtaları göstererek ve akşam yola çıkacağımızı bildirerek anlatım ve beraberce telgrafhaneye giderek

Selânik'te üçüncü ordu erkânı harbiyesine hatasını tashih ve fırkamızın hareket etmekte olduğunu bildirdik.

İstanbul'a Hareket

(3 Nisan 1325) İlk trene on ikinci alayın iki taburu ile ben de binerek Çatalca'ya indik. (4 Nisan sabah 6'da) Orada üçüncü ordunun ilk treni ile gelen Erkânı harp Muhtar Beyle (Şehit Muhtar Bey) iki ordunun cephesini taksim ettik. İstanbul cephesini üçüncü ordu kıtaatı ile kendisi, Beyoğlu ve Yıldız cephesini de sol cenahı alarak ikinci ordu kıtaatı ile ben temine karar verdik.

Çatalca askeri, bizden evvel padişaha arzı tazimat için İstanbul'a çekilmişti. Müsademesiz bu hattı geçerek vaziyete hakim olduk.

Bu askerlerin iadesi için Nâzım Paşanın Çatalca kumandanlığına emrine karşı (köprüler yıkılmıştır, ikinci ve üçüncü ordular kıtaatı gelmektedir, Çatalca askeri artık gelemmez, yola çıkarlarsa gönderenler mes'ul olacaktır) tarzında cevap yazdık.

Askerimiz arasında İstanbul'dan gelen sarıklı, kisveli insanların ve gazetelerin

zehir saçtığını görünce bu kabil insanları tevkif, gazeteleri de yaktırdım. Yapılan propagandanın en zehirli (İstanbul'da öldürülen zabıtlar kabuklu (sünnetsiz) imiş cümlesi idi.) Bu cümle, hareket esnasında benimde işime yaradı.

Benim staj müddetim olan iki yıl Manastır'da üçüncü ordu kıtalarında geçmişti. Staj yaptığım üçüncü avcı taburu da İstanbul'da asiler arasında idi. Yeri de Taş kışla idi. İkinci orduya meşrutiyetin ilanından sonra gelmiştim. Birkaç ay da burada hizmet etmiştim. Bu ordunun zaptıraptı daha yüksek fakat hiç müsademe görmemişlerdi. Üçüncü ordunun pek pişkin olan her üç avcı taburunun da İstanbul'da nasıl bozulduğunu ve irticaa alet olarak diğer kıtaları beraber sürüklediğini düşünerek, ben Hareket Ordusu Erkânı harbiyesine şu teklif de bulundum :

(Fıkraları mürettep yapmak muvafıktır. Bu suretle gerek İstanbul'a, ve gerekse Beyoğlu ve Yıldız'a karşı her iki ordu da iştirak etmiş bulunur. Birinin zaptıraptı diğerinin müsademe kudreti bu suretle birbirine eklenerek muvafakiyet daha kolay elde edilir.)

Her iki orduyu yakından tanıdığımından bu teklifim muvafık görülerek kabul olundu.

Beyoğlu ve Yıldız'a karşı emrimizdeki mürettep ikinci fırka gönderildi. 10 Nisanda fırkamız Silahtarğa civarında toplandı, ve asilerin toplu bulunduğu Taş kışla ve Taksim kışlalarına karşı hareket ve Yıldız'ı tarassut etmek üzere vaziyet aldı. 11 Nisan da her iki kışla da şiddetli müdafaaya başladı. Bunu uzun sürmesi Yıldızın askerini ve Abdülhamid'i cesaretlendirebilirdi. Karargâhımızı Pangaltı Harbiye mektebinde tesis etmiştik. Ben şu hareketi fırka kumandanım Şevket Turgut Paşaya teklif ettim :

"Yıldız'la Taş kışlasının arasını biran

evvel kesmeliyiz. Ne Kababut (şimdiki Hürriyeti Ebediye tepesi) civarındaki ihtiyat kuvvetimiz, ne de Yıldız'ı tarasut eden süvari alaylarımız müsademe akşama kadar bitmez ise Yıldız askerinin yardımına ve Abdülhamid'in işi açıktan açığa ele almasına mani olamaz. İhtimal gece kıtalarımız arasına da bir çok mürteciler sarıklı veya sair kıyafetlerde dalarak fesat saçmaya çalışacaklardır. Vaziyeti bu fenalıktan korumak için Maçka sırtlarını kuvvetli tutmalıyız. Bunun için fırka karargâhı ile Teşvikiye Camisi cihetine gidelim ve eldeki kuvvetle Maçka kışlasını işgal ettirelim. Bu suretle hem o cihetten Taş kışlayı topçu ile döğdürürüz, çabuk sukutunu temin ederiz, hem de Yıldız'la arasına girerek rabıtayı keser Yıldız'ın cesaretini kırarız.”

Bu teklifimi Şevket Turgut Paşa pek muvafık bulduğu gibi yanımızdaki Enver Bey de pek beğendi. Çünkü Taş kışla pek şiddetli mukabele ediyordu. Harbiye mektebi manej talimhanesindeki toplu müfrezesi bir hayli telefata vererek ma'nen sarsılmıştı. Taş kışladaki avcılarının yıllarca müsademelerde müthiş yetiştigini ikimizde bunlarla hayli müsademeler yaparak bilirdik. Müsademe geceye kalırsa bunların mukabil taarruza geçeceklerine ikimizin de şüphesi yoktu.

Hemen atlara bindik ve Teşvikiye caminin önüne geldik. Fırka flamasını da parmaklıklılı kulube ciheti nihayet önüne diktik.

Vaziyet tetkik ederken üçüncü orduya mensup bir batarya kumandanı telaşla ve yaya olarak yanımıza gelerek pek fena bir haber verdi :

“Bataryamın vaziyeti fecidir. Ne yapacağımı şaşırdım. Yıldız askerleri silahlı olarak geldiler, toparların üzerine oturdular, ateş ettiğiniz din kardeşinizdir, ne yapıyorsunuz diye bağrışmalar ve tekbir getirmeleri bizim askeri şaşırttı. Ateş kestiler ve birbirleri ile konuş-

maya, anlaşmaya başladılar. Batarya elimizden çıkmıştır. Askerimizin de Yıldız askeri ile anlaşarak asiler tarafına geçmelerinden korkarak şaşkın bir halde geldim. “

Bu müthiş haber karargâhımızı fena sarstı. Kaybedilecek dakika hareket ordusunun feci bozgunluğunun başlangıcı olabilirdi. Karargâhla buraya tam vaktinde yetiştigimize hamdettim. Kumandanıma dedim :

“Paşam bana müsaade batarya yanına koşayım, vaziyeti bizzat görüp ele almalıyım. Karargâh burada kalsın”

Müsaade alarak batarya kumandanı ile birlikte koşarak batarya yanına yürüdüm. Batarya Maçka caddesi ile Teşvikiye'den Beşiktaş'a inen yolu birleştiren ilk sokak ağzında Taş kışlaya karşı yer almıştı.

Bizim koşarak geldiğimizi gören Yıldız askerlerinden bir kısmı bize doğru koştular ve etrafımızı el ele tutulur bir mesafede sarıverdiler.

Haykırıyorlardı: “Günah değil mi? Din kardeşlerini birbirine vurduruyorsunuz. Taş kışladakiler de İslam değil mi?”

Her kafadan bir ses çıkıyordu. Pek çabuk ve tılsımlı bir sözle bunları teskin etmek gerekti. Aksi halde bir süngüsü nü dürtü verir veya arkadan biri “vurun ne duruyorsunuz?” diyebilirdi.

Sesim çıktığı kadar haykırdım :

“Ey din kardeşlerim. Bende bunun için koşarak geldim. Sebep olanlar Allah'ın gazabına uğrasınlar. Biz hudutları boşalttık da buralara geldik. Bu işi çabuk hal edelim ve yine yerimize dönelim, sizlerde yine kışlalarınızda İstanbul'da kalın. Bizim zabitlerimiz de askerlerimiz de elhamdülillah hepimiz islâmız.”

Dedim: Paşam bu hareketi yapacağız, askeri mertebe silsilesini bozmak istemiyoruz. Fakat mecbur kalsak bunu da yapacağız. Çünkü mahvolacak yalnızca meşrutiyet değil, bütün mektepli zabitler, sonrada bütün millet ve vatandır.

“Biz de İslamımız elhamdulillah” diye bağrışmalar başladı, ve her ağızdan bir söz çıkıyordu. Bu aralık gayet güzel bir arap kırsığına binmiş bir çavuş da peyda oldu. Tüfeği yok belinde kasaturası var. Elebaşı Hamdi Çavuş imiş.

Dedim : “Asker kardeşlerim, bu böyle olmaz evvelâ ben söyleyeyim sonra siz içinizden seçeceğiniz arkadaşlarınız bana cevap versin. “

Buna razı oldular ve bölük emini Ahmet'i seçtiler.

Dedim : “İstanbul askerlerinin arasına bazı Ermeniler sarık sararak asker elbisesi giyerek karışmışlar. Ordumuzu fesada vererek memleketimizi mahvetmek için zabitlerimizden bir çoklarını da öldürmüşler. Zavallı askerlerimiz neye uğradıklarını anlayamıyarak bu mel'unların sözlerine inanmışlar. İşte Taş kışladaki avcı taburlarının arasında bunlardan bir çokları var. Bunları bize avcı neferleri gelip haber verdi. Biz Taş kışladaki Ermenilerle müsademe ediyoruz. İslam olan askerler gelip bizimle birleşiyor biz de doktorlarımıza ve hocalarımıza onları muayene ettiriyoruz. Kabuklu mu kabuksuz mu anladıktan sonra içimize alıyoruz. Size sorayım hiçbir asker kendi zabitanını öldürür mü?”

“Hayır, hayır efendim.”

"Peki hiçbir asker, padişahına, kumandanına isyan eder mi?"

"Hayır, hayır" diye bağırdılar.

Bölük emini Ahmet dedi : "Efendim, ah... Bilseniz padişahımız ne iyi insandır. Bu sabah Yıldız'a gittik, vallahi kendi eliyle bize kulüp cigaraları dağıttı, hepimize evlâtlarım diye iltifat etti. İstersen sende gel gidelim, padişahımızla konuş, bak ne mubarek bir zattır."

Dedim : "Gördünüz mü, böyle bir padişah Taş kışladaki askerlere, gelen arkadaşlarınıza ateş edin der mi? Bizim vazifemizin ne olduğunu padişahımızda bilir, çünkü bize o emretti de koşup geldik. İçinizdeki kabukluları ayıracağız."

Bağırıştılar : "Efendim biz İslâmız, böyle söyleme."

Dedim "Aramıza asker kıyafetiyle bir düşman girdiğini siz ne biliyorsunuz? Hani sizin zabitleriniz. Düşmanlar hep zabitleri öldürüyor da sizin hâlâ bir şeyden haberiniz yok. Benim kumandanım bir paşadır, şurada, camiin önünde. Mademki zabitleriniz yok, çavuş, onbaşıda o demektir. Kimlere itimatınız varsa seçin beraber gidelim onunla konuşsunlar sonra birlikte padişahımıza da işi anlatsınlar. Biz gelinceye kadar siz burada toparların yanında durun, topçu zabitlerine de emir veriyorum biz gelmeden ateş etmesin."

Bu teklife razı oldular. Hamdi Çavuş, bölük emini Ahmet ve diğer iki çavuş daha seçtiler. Bunlarla ben fırka karargâhına geldim. Ve hemen şunu söyledim : "Paşam Yıldız askerlerini idare eden çavuşlar bunlardır. Bağlayın bunları diye zabitlere ve neferlere haykırdım."

Müthiş bir hücumla bunların ellerinden silahlarını aldık. Ellerini arkalarına bağladık. Askerlerimiz bunları epey hırpaladı. Hemen Harbiye mektebindeki karargâha hapsolunmak üzere zabıt kumandasında bir müfrezle ile sevk ettik. Ben tekrar Yıldız askerlerinin yanına koştum ve onlara dedim : "Merhaba asker!"

"Merhaba efendim."

"Çavuşlarınıza paşa da cıgara ikram etti. Müzakere etmek üzere birlikte Yıldız'a yola çıktılar. Haydi sizde kışlalarınıza dönünüz, yolda onları bulacaksınız, çabuk koşun."

Başsız kalan asker, bir koyun sürüsü gibi topları bırakarak Yıldız yoluna koyuldular. Zavallılar bana yalvarıyorlardı. "Beyim arkamızdan top attırma." Gözlerim yaşardı. Bu melek kadar saf olan Mehmetçikleri fesada verenlere lânet ettim ve haykırdım : "Siz bizim evlâdımızsınız, korkmayın selâmetle gidin, kışlalarınızda rahatınıza bakın."

Geniş bir nefes aldım, batarya etrafında da aynı sözleri tekrar ederek onların karışan akıllarını yerine getirdim ve karargâha gelerek müjdeyi verdim. Yıldız'a giden sokakları da tutturmuş ve orada elimize geçen üçüncü ordu taburlarından biriyle bizzat Maçka karakoluna hücum ederek burayı işgal ettik.

12 Nisanda, Şevket Tuğrul Paşa ile Harbiye Nezaretinde Hareket Ordusu karargâhına gittik. Mahmut Şevket Paşa ile Hareket Ordusu Erkânı harbiye Reisi Ali Rıza Paşa hareket etmek üzere idiler. Yıldız harekâtının acilen icrası lüzumu hakkındaki teklifimize karşı hazır bulunan Üçüncü Ordu Erkânı harbiye Reisi Pertev Paşa ile görüşerek kararlaştırmaklığımızı emrederek gittiler. Pertev Paşanın odasında, masasının karşısında Turgut Paşa ile birlikte yan yana oturduk. Pertev Paşa yarınki 13 Nisan günü, fırkamızla Yıldız'a yapılacak hareket emrini kendi eliyle yazdı. Bu ordu makamının vereceği karar değil, Şevket Turgut Paşanın vereceği mufassal fırka emri idi. Sıra imzaya geldiği zaman benim sabrım tükendi ve kendilerine : "Müsaade buyurun da imzayı olsun fırkanın kumandanı atsın." dedim. Cevaben : "Monşer ben şematr taraftarı değilim." diye hiddet buyurmakla beraber bu hakkı teslim ve emri Şevket Turgut Paşaya imzalatıldılar.

Harbiye mektebinde ki karargâhımıza avdetle kıtaata lâzım gelen emirleri verdik.

Yıldız'ın İşgali

13 Nisan, erkenden Yıldız'a hareket başladı. Fırka karargâhı hareket üzere iken Pertev Paşa hazretleri bir araba ile Mektebi Harbiye'deki karargâhımıza geldi, ve şifâhen şu emri tebliğ etti (Harekâtı tehir ediniz ve yeni emre intizar ediniz). Kendilerine harekâtın başladığını söyledik. "O halde acele kıtaatı eski vaziyetlerine getiriniz." dediler. Bu vaziyetin zabitan ve efrad arasında türlü tefsire uğrayarak fena bir netice vermesi ihtimalini ve yarına kadar Yıldız'ın yağma edilmesi ve mü-nasebetsiz hadiselerin vuku bulması ihtimalini izah ile dün verilen emrin geri alınmasındaki sebebi sorduk.

"Hareket Ordusu Kumandanlığınca yeni emre göre hareket olunması isteniyor" dan başka bir şey söylemediler.

Şevket Turgut Paşayı maruz kaldığı müşkiltan kurtarmak üzere bu ağır vazifeyi ben der'uhde ettim. Pertev ve Turgut Paşalar Harbiye Mektebinde kaldılar. Ben zırlı otomobil ile Yıldız'a hareket üzerinde bulunan kıtaatın yanına gittim. Pertev Paşa, ben gelinceye kadar bekleyeceğini, kıtaatı eski vaziyetine getirmek emrini vererek, çabuk avdetimi istemişti.

İhlamur deresini geçip Yıldız yokuşunu çıkmakta olan kolun başına kadar gittim. Alay ve tabur kumandanlarına vaziyeti anlattım. Fevkalade meysus oldular. Bunu işten zabitlerde dahi sızıntı başladı. Değil geri dönmek durmanın bile fena netice vereceğini görünce, me'suliyeti üzerime alarak, harekâtı ikmal ettirdim. Harbiye Mektebi Efendileri (talebeleri) de bugünkü harekâtın içinde idiler.

Harbiye Mektebine döndüğümde Pertev Paşanın bir müddet bekledikten sonra gitmiş olduğunu öğrendim. Bu aralık bir emir zabiti yeni emri getirdi.

Bu emir Mahmut Şevket Paşanın imzasını havi idi. Muhtevası (14 Nisan Enver, Fethi ve Niyazi Beylere bir kol verilerek yine fırkamızın kumandasında Yıldız'ın işgali) idi. Halbuki, Pertev Paşa araba ile Harbiye Nezaretine ginceye kadar biz otomobil ile Yıldız'a gitmiş ve "Hadisesizce Yıldız'ın işgal olduğunu" telgrafla Yıldız telgrafhanesinden Mahmut Şevket Paşaya yazmış bulunurduk.

Pertev Paşa, Mahmut Şevket Paşaya gittiği zaman, müşarileyh (Mahmut Şevket Paşa) bizim Yıldız'ı işgal ettiğimiz telgrafını almış ve harekâtı durdurmayarak vazifesini ifa edemediğinden dolayı Pertev Paşaya da çok kızmıştı.

Yıldız'ın Enver Bey tarafından işgal olunmasını İttihad ve Terakki merkezi de istiyordu. 13 Nisan sabahı bu işgalin vâkı olmasına onlar da kızdı. Propaganda ile olsun, daha evvel Enver Bey işgal etti diye şayialar yapıyorlardı.

14 Nisan sabahı Yıldız'ın harem ağaları vesairesi kafilinde karargâhımıza gelmişler. "Yaşasın hürriyet, yaşasın Enver Bey!" diye bağırıyorlardı. Gece saraya girenleri, Enver'in karargâhı ve etrafındakileri de askeri zan ediyorlardı. Bu hal de, Yıldız'ın Enver tarafından gece işgal olduğunu havadisini yaymıştı.

Yıldız'ın, 13 Nisan sabahı fırkamız tarafından işgaline ait deliller müteaddittir :

1 – Memduh Paşa 13 Nisan günü fırkamız kıtaatı Yıldız'ı tamamiyle işgalden ve fırka karargâhı sergi dairesi karşına nakilden sonra buradan Harbiye Nezaretine gönderilmiştir. Memduh Paşa fırkamız kıtaatı gelinceye kadar Yıldız'ı muhafaza ile meşgul olmuştur.

2 – Harbiye Mektebi Efendileri 13 Nisan sabahı emrimizde olarak Yıldız hareketine iştirak etmiştir.

3 – 13 Nisan sabahı ben zırhlı otomobil ile Yıldız'a gittiğim halde, daha ev-

vel gelmiş hiçbir kıtaya rast gelmedim. Harbiye Mektebi Efendileri ve nizamiye kıtaatı ile Yıldız kapıları bu vaziyette işgal olundu.

4 – İşgal hadisesini, Hareket ordusu kumandanlığı, Yıldız telgrafhanesinden Şevket Turgut Paşa imzasıyla çekilen ve fırkamız tarafından işgal olunduğu sarıh olan telgrafdaki haber aldı.

5 – Emir hilafına Yıldız'ı fırkamızın işgalinden dolayı teessür telgrafı bize geldi.

6 – Başkâtip Cevat Bey, sergi dairesi karşısındaki karargâhımıza iki kere gelerek emniyet ve iş meselesini görüşmüştür. Eğer bir gün evvel Enver Bey saraya girmiş olsaydı mesele onlarca hal olunabilirdi.

7 – Niyazi Bey kıtaatı ile Harbiye Nezaretinde idi. 14 Nisanda Yıldız hareketine iştirak etmek üzere, 13 de bize tebliğ edilen emir kendilerine de verilmiş ve bu suretle fırka emrine Beşiktaş'a gönderilmiştir. Yıldız'ın tamamiyle işgalinden sonra fırka karargâhını sergi daire karşısına naklettiğimiz zaman, onlar da aşağı talimhaneye gelmişlerdi. Hamidiye camiinden ileri geçmemeleri için kendilerine tebligat yapıldığı gibi, sergi dairesi –Hamidiye camii- ikinci fırka dairesi imtidadınca da nizamiye kıtaatı ile bir kordon tesis olunarak saraya yakın sahada izdiham ve kargaşalığa mani olunmuştur.

8 – Aynı emri alan Enver Bey dahi, 14 Nisan sabahı yapılacak olan harekâta iştirak için gece memur olduğu cepheye gelmiş ve Yıldız'ın işgal olduğunu görünce ferdan saraya girmiştir.

9 – Bunlardan başka, Şevket Turgut Paşanın Yıldız hareketini re'sen yaptırıldığından dolayı, İstiklâl Harbi esnasında Vahidettin tarafından divanı harbe verilerek mahkum dahi edilmiş olduğunu ilâve edeyim.

Bulgarların, Yıldız hareketine iştiraklerine gelince :

10 Nisan akşamı, karargâhımız Silahdarağ'a iken Enver Bey nezdimize geldi. Beraberinde getirdiği Sandanski çetesini takdim etti. Bunlar hakkında kendisine şu teklif de bulundu: Bunları getirmeseydin daha iyi olurdu. Bu mücadeleyi bir Türk davası olarak hal etmemiz lâzımdır. İstanbul kıtaatı bunlardan haberdar edilerek mürettep bir oyun olması da nazarı itibara alınmalıdır. Enver Bey cevabında, onların müracaatını kıramadığını, aynı zamanda avcı taburlarının bomba kullanmak hususundaki maharetlerine ancak bu komitacılarla mukabele edebileceğini düşündüğünden gelmelerini kendisi de muvafık gördüğünü bildirdi. karşı tarafın topçusunu nasıl felce uğrattığımızı ve mukavemetin ancak kışlalarda olacağını avcı taburlarının bombalarına karşı topçumuzla işi hal edeceğimizi izah ederek Bulgar çetesinin müsademeye sokulmamalarını, bunların vereceği zayıtın aleyhimize kaydolacağını söyledim. Enver Bey mütalâamı tasvib etti ve bu hususu nazarı itibara alacağı vaad ederek ayrıldı. Böylece hareket ettiğini de sonradan öğrendim. Müsademe yerlerinde bazı halk, hatta ecnebi muhabir bile yaralandığından Bulgarların birkaç zayıtını görerek, esaslı müsademeye sevk olundukları zan olunmamalıdır.



TANZANYA NEREYE DÜŞER?

Şaban KARATAŞ
karatassaban@hotmail.com

**Türkiye'deki kısır siyasi
çekişmelerin verdiği hızla
konuşan, yazan, çizen pek
çok kişinin basiretlerinin
bağlanması insanı kahre-
diyor. Tanzanya'da ABD,
İngiltere, İsrail, Yunanistan
gibi devletler kâşâneler gibi
elçilikler, temsilcilikler, ku-
rumlar vs. açmışken, yüz yıl
öncesinin en önemli cihan
devletinin mirasçısı olan
ülkemiz insanının bakış açı-
sının sılgılığına bakınız!**

İslam dünyası denilince yapılan ez-berlerin otomatik yönlendirmesiyle hemen akla Araplar, Türkler, İranlılar, Pakistanlılar vs. gelir. Türkiye dışında farklı coğrafyalara yapılan seyahatler bu ezberin bozulmasına önemli ölçüde katkıda bulunacaktır. Çünkü bu saydıklarımız dışındaki Müslüman topluluklar da bugün yeryüzünün pek çok yerinde hatırı sayılır bir nüfus varlığına sahip bulunmaktadır. Bu yerlerden birisi de Tanzanya'dır.

Tanzanya, orta Afrika'nın Hint okyanusuna bakan yüzünde yer almaktadır. 60'lı yıllara kadar İngilizlerin sömürgeci veya vesayeti altında kalan bu ülke, Kıta Afrikasında yer alan Tanganyika ile Hint okyanusunda ki Zanzibar ve Pemba adalarından müteşekkil olan, dışişlerinde merkezi hükümete bağlı, içişlerinde özerk Zanzibar devletinin birleşmesinden sonra Tan-Zan-ia=Tanzania ismi-

ni almıştır. Tanzanya bir cumhuriyet olarak adlandırılıyorsa da (The United Republic of Tanzania) ülke kaynaklarının nasıl kullanıldığına ve ülke halkının geçim şartlarına bakıldığında cumhûrun hâli pür melali için fazla bir açıklama yapmaya gerek kalmamaktadır.

Başkanlık tipi Cumhuriyet düzeniyle yönetilen Tanzanya'da 25 idari bölge bulunuyor: Arusha, Dar es Salaam, Dodoma, Iringa, Kagera, Kigoma, Kilimanjaro, Lindi, Mara, Mbeya, Morogoro, Mtwara, Mwanza, Pemba North, Pemba South, Pwani, Rukwa, Ruvuma, Shinyanga, Singida, Tabora, Tanga, Zanzibar Merkez/Güney, Zanzibar Kuzey, Zanzibar Kent/Batı.

Tanzanya Hristiyan ve Müslüman nüfusun birbirine yakın olduğu, misyonerliğin her türünün cirrit attığı, ancak dünya Müslümanlarının pek ilgi

göstermediği bir ülkedir. Bu nedenle Müslümanlar tarafından gerçekleştirilecek seyahat, hizmet ve her türlü faaliyeti fazlasıyla hak eden bir ülkedir. Ne var ki gitmeden önce Tanzanya seyahatinden bahsettiğimde pek çok kişinin anlamsız tebessümlerine maruz kaldığımı söylemeliyim.

İstanbul-Duha-Darusselam

22 Kasım'da Katar havayollarına ait uçağımız Duha'ya indi. Uçağımızın Duha semalarında alçalırken şehirde gerçekleştirilen ve devam eden imar faaliyetleri herkesin dikkatini çekecek boyutlardaydı. Şehir bir şantiye görünümündeydi. Tanzanya'nın başkenti Darusselam'a Duha aktarmalı gidildiği için bir gün Duha'da kalmak zorunda kaldık. Bu bizim için güzel bir zaruret oldu. Duha havaalanı temizlik, intizam ve büyüklüğüyle çok özel bir durumdaydı ve herkesin takdirini kazanıyordu. Havaalanından akşam konaklayacağımız otele gittiğimiz aracın şoförü Habeşistanlı bir Hristiyan'dı. Genç şoför, zengin bir ülkede, cüzi bir maaşla şoförlük yapmaktaydı. Bindiğimiz araba 4x4 sınıfından lüks sayılabilecek bir araçtı. Şoför aracın Emir'e ait olduğunu ve bu gibi araçların neredeyse tamamının Emir'in şahsi mülkü olduğunu söylediği zaman hayretimi gizleyemedim. Vasat bir Arapça konuşan Habeşli şoföre, adalet sahibi Necaşi ve müezzinlerin seyyidi Bilal-i Habeşi örnekleri çerçevesinde bir şeyler söylemeye çalıştıysam da her söylemene kafasını sallamasından hiçbir şey anlamadığı sonucunu çıkardım. İstanbul'un Kasım ayı şartlarına göre giyinerek uçağa bindiğimizden ve valizlerimizin Duha aktarmasına takılmadan doğrudan Darusselam'e gittiği için son derece yüksek seyreten sıcaklıklar sebebiyle zor bir durumda kaldık. Arkadaş grubumuz farklı yaşlardan müteşekkil de olsa güzel bir kaynaşma vardı. Duha'ya vardığımızda grubumuzdan bir arka-



Zanzibarda yeni yapılan büyük cami

daşın İstanbul'a dönme zaruretinin doğması gruptaki herkesi üzdüyse de her şeyde bir hayır vardır diyerek kendimizi teselli ettik.

Katar'ın başkenti Duha sokaklarında dolaşırken Katarlı görmek neredeyse imkânsızdı. Caddelerdeki şoförler, dükkânlarda, yazıhanelerde çalışan görevliler vs. Müslim veya gayr-i Müslim yabancı işçilerdi. Malezya, Endonezya, Filipin, Pakistan, Mısır gibi pek çok ülkeden gelerek hayatlarını kazanmaya çalışan insanların mensup bulundukları sosyal sınıf, kıyafetlerinden rahatça anlaşılıyordu. Uçakta okuduğum gazetede bir yazı hatırıma geldi. Gazetede köşe sahibi Katarlı bir hanım yazar, evlerdeki yabancı hizmetçi-dadı egemenliğinden şikâyet etmekte ve neredeyse tamamı aristokrat ailelere dönüşen evlerde çocukların anne ve babalarının eğitim ve gözetiminde değil de hizmetçi-dadılarının insafına bırakılarak büyüdüklerini eleştirmekteydi. Duha sokaklarında gördüğüm manzara, köşe yazısında okuduklarımı tamamlayıcı nitelikteydi.

Gece nispeten ılıman bir hava hâkim olmuştu. Sokaklarda gezerken birden

kendimizi Duha'nın tarihi bir caddesinde bulduk. Bu cadde mahalli özelliklerle tezyin edilmiş binalar ve dükkânlarla doluydu. Tarihi kılıçların satıldığı bir galeriyi gezdik. Bu caddede gezinti yapanların kıyafetlerinden ve caddenin başında park durumunda olan araçlardan anladığımız kadarıyla, belli bir gelir sınıfına ait insanların vakit geçirdiği bir yerdi. Caddede yürürken uzaklardan gelen bir ses bizi kendine çekti, sese doğru yürüdük. Açık bir kahveye vardık. Kahve doluydu, zar zor oturacak yer bulduk. Alanın orta yerinde Katarlı mahalli sanatçılar canlı müzik ziyafeti veriyorlardı. Sanatçılar halka yaparak, yere bağdaş kurup oturmuşlar. Gruptakilerin her biri sırasıyla bir şarkı okuyor, diğerleri de ona eşlik ediyorlardı. Konseri dinlemek için müşteri olmak lazımdı. Biz de oturduk ve zaten sıcak ve yorucu bir günün gecesinde soğuk portakal suyuyla serinleyerek, nargilemizi tüttürdük. Konser bittiğinde gece yarısı olmuştu. Otele vardığımızda yorulduğumuzu anladık. Yorgunluk çok güzel bir şey, yattığımız gibi uyuya kalmışız. Kaldığımız otelin İtalya markası taşıması ve yediğimiz yemeklerin şark mutfağına ait olma-



ması ister istemez üzerimizde buruk bir tad bıraktı. Buna rağmen göz kamaştıran yönleriyle Duha, ziyaret ettiğim başka Arap memleketlerinde üzülmeme neden olan kimi durumlardan çok uzaktı. Sabah otelimizden ayrılarak havaalanında İstanbul'a dönecek arkadaşı arkamızda bırakarak uçağımıza bindik.

Karibu: Darusselam'a Hoş Geldiniz!

Katar hava yollarına ait uçağın üçlü sırasının orta kısmı bana düşmüştü. Sağıma ve soluma kim tesadüf edecek diye meraklanırken kafası uçağın tavanına yakın ve cüssesi koridora ancak sığabilen bir dev, koltuk numaralarını okuyarak yanımda durdu. Müsaade isteyerek cam tarafına zar-zor yerleşti. Fakat adamın eninin üçte biri benim koltuğumun yarısını işgal ettiğinden mecburen yandaki koltuğa kaymak zorunda kaldım. Koridor tarafı inşallah boştur ümidiyle hayaller kurarken bir de ne göreyim, cam tarafında oturandan geri kalmayacak cüssede bir başkası yavaş yavaş benim yanıma doğru ilerliyordu. Yok canım, bu kadar tesadüf olmaz herhalde diye içimden geçirirken muhterem, koltuğa oturmaya teşebbüs etti! Arada iyice sıkıştığımın Çâr-nâçar ayağa kalktım. İkisi üçlü koltuğu tamamen doldurmuştu. Biz dolmuş, otobüs alışkanlığıyla kori-

dorda ayakta durmaya razı olduysak da kabin görevlileri tarafından başka bir yere yerleştirildik. Yolculuğumuz esnasında sürekli bedava içkilerle "zom" olup gevşeyip şen şakrak, kahkaha bu adamların üçlü koltuktan koridora kadar enleşme durumuna geçmiş olduklarını görünce nasıl bir vartadan kurtulduğumu anladım.

Duha'dan kalkan uçağımız beş saat aşan bir yolculuktan sonra Tanzanya'nın başkenti Darusselam'a inmek için alçalmasıyla birlikte ortaya çıkan manzara beni oldukça sarstı. Şaşkınlık içinde kaldım. Afrika denildiğinde beyinde oluşan ilk görüntü çöl ve çorak arazilerdir. Ancak manzara çok farklıydı, bir yanda Hind okyanusunun çarpıcı maviliği diğer yanda fevkalade yeşilliklerle örtülmüş kara parçaları. Darusselam havaalanında bizi bir yazı karşıladı: "Karibu". Karibu, Swahili dilinde "hoş geldiniz" anlamına geliyor. Havaalanında, gelişmemiş ülkelere mahsus bir görüntü hemen kendini hissettiriyor. Dağınık ve ağır işleyen hantal bir düzen... Giriş işlemlerinde tıkanıp kaldık. Epeyce bir terlemeden sonra çıkışa doğru ilerlerken grubumuzdan bir amcanın elindeki ince uzun bir paket görevlinin dikkatini çekti. Ne olduğunu sordu. Ben zaruri tercüman olarak "Elektrikli soba." dedim. Görevli, bu sobanın ne olduğunu bir türlü anlamadı ve

boş bakışlarla bize uzun uzun baktı. Tanzanya'da kaldığımız bir hafta içerisinde görevlinin bizi niçin anlamadığını anlamış oldum: Burası yılın on iki ayı klimaya ihtiyaç hissettirecek kadar aşırı sıcaklıkta bir ülkedydi. Nihayet memur paketi açtırdı. Bir de ne görelim: "kılıç". Bizim elektrikli soba, birden kılıç olmuştu. Tepemden aşağı kaynar su döküldü. İçine düştüğümüz durumun nezaketi veya hilafı hakikat beyanda bulunuşumuz da işin cabası. Meğer kafilemizden bir amcamız Tanzanya'da yaşayan oğluna oradaki önemli şahsiyetlerden birisine takdim edilmek üzere hediye kılıç almış! Bereket versin adamı ikna edip dışarı çıktık, şükürler olsun...

Swahili ve Arapça

Tanzanya'nın resmi dili Swahili. Müslüman-Arap fatihler eliyle bölgeye İslam yayılmış. "Sewâhil" Arapça "sâhil" kelimesini çoğulu. Swahili kelimesinin, sahil halkının dili anlamına geldiği söyleniyor. Esasen bu dil Tanzanya'nın yanı sıra Kenya, Uganda, Zambia, Ruanda, Burundi, Malawi, Mozambik ve Zanzibar'da konuşulan bir doğu Afrika dili. Swahili dilinde Arap dilinin hissedilir derecede etkisi hatta hâkimiyeti var. Pek çok Arapça kelime bölge halkının lisan zevkine tabi olarak kısmen değişiklik gösterse de Arapça ağırlığı kendini belli ediyor. Örneğin; moja, mbili, tatu, nne, tanu, sita, saba, nane, tisa, kumi, mia, elfu (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 100, 1000). ah-sante = teşekkürler; habari=nasıl-sın? huzuni=hüzünlü; kalamu=kalem; asgari=asker, makasi=makas, safari=sefer, musafiri=yolcu; cumartesi: jumamosi (anlamı: haftanın ilk günü), pazar:jumapili (anlamı: haftanın ikinci günü), pazartesi: jumatatu (anlamı: haftanın üçüncü günü), salı: jumanne (anlamı: haftanın dördüncü günü), çarşamba: jumatano (anlamı: haftanın beşinci günü), perşembe: alhamisi (Arapça: haftanın beşinci

günü), cuma: juma, idarai ba şehri: şehir yönetimi gibi... Tabii olarak Arapçadan Türkçeye geçen kelimeler sayesinde Swahili ile Türkçe arasında ortaklıklar olduğu pek ala söylenebilir.

Türk okulları

Tanzanya'yı ziyaret eden bir Türk için bu ülkedeki Türk okullarının gıptaıyla karşılanacak yiğitliklere imza attığını itiraf etmemek kadirşinaslığa sığmaz. Türkiye'nin resmi olarak bir kişiyle olsun temsil edilmediği, diplomatik ilişkilerin en yakın ülke olan Kenya üzerinden yürütüldüğü bir ülke Tanzanya. Tanzanya'ya yerleşen ilk Türk olan Alptekin Beyin yaşadıklarını dinledikçe gıpta duyguları yerini hayranlığa bırakıyor. Alptekin Bey dilini, kültürünü, alışkanlıklarını vs. bilmediği bu ülkede önceleri misafir olarak kalmış, daha sonra buraya yerleşerek Tanzanyalı bir hanımla hayatını birleştirmek suretiyle bu ülkeyi yurt edinmiş. Ondan dinlediklerim, bende şu fikrin doğmasına sebep oldu: Farklı ırklara, dil ve hatta dinlere mensup insanlarla anlaşmak için mutlaka aynı dil ve din mensubu olmak zarureti yoktur. Derisinin rengi nasıl olursa olsun, muhatap insanı yeni bir dil inşa edilebilir: Gönül dili... Bu dil hem suni değildir, hem de ilahi akisler taşır. Aksi takdirde kısa bir zaman içinde abdalana rum misali burada kök salıp hiç yoktan muhteşem müesseseleri kurup ayakta tutmak basit bir mantıkla izah edilecek şeyler değildir.

Türk okulunda Müslim, gayr-i Müslim öğrenciler kaynaşarak okuyorlar. Türkçe öğreniyorlar, Türkiye'yi tanıyorlar. İçlerinden bazıları Türkiye'ye geliyor. Türkü söylüyorlar. Türk okullarının Tanzanya'daki fonksiyonu sadece eğitim-öğretimle sınırlı görülmemelidir. Bu ülkede yerli Müslüman kesim toplam nüfusun yarısına karşılık gelirken devletin çeşitli kademelerindeki Müslüman



nüfus yüzde birler mesabesinde. Çünkü çoğunlukla Müslümanlar çocuklarına klasik medrese eğitimi vermekle iktifa etmektedir. Bunun sonucunda bu öğrencilerin yüksek öğrenim görme fırsatları olmamaktadır. Lise düzeyinde Müslümanlara ait okullar yok denecek kadar azdır. Özellikle Darusselam'a bakıldığında muhtelif Hristiyan cemaatlere, vakıflara ve misyoner örgütlerine ait okulların ülkede cirit attığı görülür. Aynı durum sağlık hizmetleri için de geçerlidir. Sadece mensuplarına hizmet vermek üzere kurulan müesseselerden eğitim veya sağlık hizmeti almak için kimi Müslüman ailelerin çocuklarına Hristiyan isimlerini verdiklerini duyunca gözyaşlarına zor hâkim olduğumu itiraf etmeliyim. Hem Darusselam'da açılan ilköğretim okulu, lise ve inşası bitmek üzere olan kız lisesi ayrıca Zanzibar'daki ilköğretim okulu, hem de bu okulların adeta kolonizatör dervişler gibi tam bir adanmışlıkla hizmet veren yönetici ve öğretmenleri dini rekabetin had safhaya vardığı ülke Müslümanları için gurur kaynağı olmaktadır.

Tanzanya'ya Fransız (!) Bakış...

İnsanlar yaşadıkları muhitlere, taşıdıkları unvan veya işgal ettikleri mevkie göre mi yoksa ufuk ve ümitlerine göre mi değerlendirilmeli? Türkiye'nin

köklü gazetelerinden birinin köşe yazarı "İsmet İnönü'den Evren'e, Ahmet Necdet Sezer'e, Menderes'ten Özal'a, Ecevit'e, Demirel'e, bugüne kadar Türkiye Cumhuriyeti adına bir kişi gitmemiş Tanzanya'ya..." dedikten sonra sayın cumhurbaşkanı Gül'ün Tanzanya'ya niçin gideceğini soruluyor. "Diplomatik, ticari, siyasi, dinsel, kültürel vs. ilişkimiz olmayan (!) Tanzanya'ya" gidilmesini anlayamıyor. Yazısı tamamen hakaret dolu: "Aramızda ticaret micaret de yok. Zaten adamlar aç, milli geliri sadece 723 dolar. Birleşmiş Milletler un mun gönderiyor da, karınları doyuyor garibanların. "Müslüman kardeşlerimiz" mi? O da değil. Müslümanlar azınlık. Çoğunluk, Hristiyan ve bildiğin kabile... Ağaçtan oydukları totemlere tapıyorlar. Büyücüleri filan var. Rahmetli Sadri Alışık'ın "Turist Ömer" filmlerine baktım, oradan esinlenmiş olabilir mi, diye... Orada da adı geçmiyor!... (Yılmaz Özdil, Hürriyet, 20 Şubat 2008)

Yazının neresini düzelteceksiniz. Türkiye'deki kısır siyasi çekişmelerin verdiği hızla konuşan, yazan, çizen pek çok kişinin basiretlerinin bağlanması insanı kahrediyor. Tanzanya'da ABD, İngiltere, İsrail, Yunanistan gibi devletler kâşâneler gibi elçilikler, temsilcilikler, kurumlar vs. açmışken, yüz yıl öncesinin en önemli cihan devletinin mirasçısı olan ülke-



miz insanının bakış açısının sılgılığına bakınız! Bu anlayış olsa olsa “Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesinden “yurtta sus, cihanda sus” a dönüşün alameti farikası olsa gerektir.

Halbuki Tanzanya hiç de yabana atılacak bir ülke değildir: Yüzölçümü: 945,087 km², harikalar harikası bir ülke. Ayrıca dünyanın en önemli milli parkı burada ve adına kitaplar yazılan Afrika’nın en yüksek dağı Kilimanjaro (5,895 m) da burada. Doğal kaynakları: Hidro enerji, kalya, fosfat, demir, kömür, değerli taşlar, altın, doğal gaz, nikel. Nüfus: 36,232,074 (Temmuz 2001 verileri), Din: Hristiyan %45, Müslüman %35, yerel inançlar %20 (Resmi Sayım), Okur-yazar oranı: toplam nüfusta: % 67.8. Pek çok uluslar asası örgütün aktif üyesi, Satın alma Gücü paritesi - 25.1 milyar \$ (2000 verileri), Tarım ürünleri: Kahve, çay, pamuk, tütün, karanfil, mısır, buğday, muz, meyve, sebze, sığır, keçi, koyun. İhracat ortakları: Hindistan %20, İngiltere %10, Almanya %8, Japonya %8, Hollanda %8, Belçika %4. İthalat ortakları: Güney Afrika %8, Japonya %8, İngiltere %8, Kenya %7, Hindistan %6, ABD %5. 1.424 km’lik sahil şeridinde Hint okyanusuna açılan onlarca limanın yanı sıra, hava, kara, demir yolları...

Sultanbeyli Neresi Darusselam Neresi?

Bereket versin ki, Türkiye’den pek çok müteşebbis, azim sahibi ve feragat örneği şahsiyet, Türkiye’nin klasik siyasetinde yer almayan coğrafyaları tanımaya, buralarda çeşitli faaliyetlerde bulunmaya çalışıyor. Bulduğum kısa süre içinde güzel tevafuklar yaşadım. Eski bir öğrencim babasıyla Darusselam’a taşınmış. Trabzonlu olan baba bir vesileyle gittiği ülkede bakmış ki insanlar evlerinin önünde yaktıkları ocaklarda yemeklerini pişiriyorlar. Tüp yok! Hemen pratik zekasıyla tüp ithal ederek satışına başlamış.

Bizi, evinde sabah kahvaltısına davet eden Akif Bey dostumuzun, Türkiye’nin hatırı sayılır mobilya firmalarının ürünleriyle birlikte, havuz kimyevi maddelerini getirip pazarladığını öğreniyoruz. Ticari kölelik ve sömürge gibi beyaz adamın kirli yüzüne şahit olan siyahî kardeşlerimizden şoför Abdullah’ın bu arkadaşımızın evine ailenin bir ferdi gibi girip çıkmasına, aynı sofraya etrafında bulunmasına bakınca bizi başkalarından ayıran karakterimizin farkındalığına vasil oluyorum.

Bir başka teşebbüs merkezi de Sultan Garaj. İsmi Sultanbeyli’den göç eden ve Tanzanya’yı yurt edinen

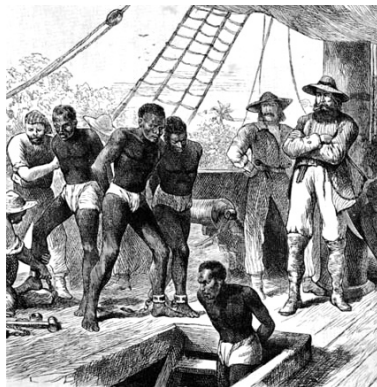
Türklerden alan bu iş yerinde otomobil tamirinden kaynak işlerine, ahşap işlerinden çelik kapı satışına kadar pek çok iş yapılıyor. Sultan Garajını ziyaretimizde maun ağacından okul masası yaptıklarını gördüğümde, iş yeri sahiplerinden Murat Bey’e, bu ağacın çok kıymetli olduğunu ifade etmiştim. Murat Bey dünyanın en değerli ağacının Tanzanya’da Türkiye’deki kavak ağacı fiyatından da ucuz olduğunu söyleyince şaşırdım. Murat Bey bu ülkenin çok bakir olduğunu ne iş yapılırsa tutabileceğini söyledi.

Sultan Garaj denilince bu iş yerinin kurucularından olan merhum Erkan Çağıl’ı da hatırlamamak mümkün değil. Erkan Çağıl namı diğer Hakan usta İstanbul’daki iş yerini tasfiye ederek ailesiyle birlikte Darusselam’a yerleşmiş. Kendisini Tanzanya’lı olarak tanıtan ve hemen çevresiyle kaynaşan Hakan usta elim bir trafik kazasında Hakk’ın rahmetine kavuşmuş ve vasiyetine uygun olarak Türk okulunun bahçesindeki keşenot ağacının altına defnedilmiş. Vefatının sene-i devriyesi münasebetiyle icra edilen muhteşem merasime baktığımda şunları düşündüm. Allah dünya hayatında kendi rızasına uygun yaşayan insanlara ölümünden sonra da hizmet etme imkânını bahşediyor. Keşenot ağacındaki o mezar, hayat sahibi pek çok insandan daha fazla fonksiyon icra ediyor. Cenazeye ilgili filmi seyrettim. Hakan ustanın ilköğretim okuluna giden oğlu Haluk, elinde küreği tam bir vakar içerisinde babasının mezarına toprak atıyor! Haluk da ben Tanzanyalıyım, diyor... Vefat yıldönümü programına katılan muazzam kalabalık içinde eski cumhurbaşkanıyla camiye doluran veya ikramlarda görev alan öğrencileri bulunması manidardı. Darusselam’ın en güzel camiinde ezan-ı muhammediyi okuyarak müezzinlik yapma şerefine nail olduğum için Allah’a hamd ediyorum.

Tarih ve Tabiat Harikası Zanzibar

Zanzibar veya eski kullanımıyla Zangibar, Afrika kıtasının doğusunda Tanzanya'ya bağlı iki adadan oluşan özerk bir bölge. Ana ada Zangibar ve Pemba Adası olmak üzere iki adadan oluşan özerk yönetimin başkenti Stone Town'dır. Ekonomi, baharat üretimi ve turizme dayalıdır. 1840 yılında, Umman Sultanı Seyid Said b. Sultan el-Busaid sultanlığının başkentini Umman'daki Muskat'dan, adadaki Stone Town şehrine taşımıştır. 1856 yılında ölümünden sonra oğulları iktidar kavgasında düşmüşler ve 1861'de sultanlık, Zangibar ve Umman olarak ikiye bölünmüştür. 6. oğul Seyyid Mecid b. Said el-Busaid (1834-1870) Zangibar Sultanı, 3. oğul Seyid Tuvaini b. Said es-Said ise Umman Sultanı olmuştur.

Persler'in ve Ummanlı Araplar'ın biraktıkları miras hâlâ yaşıyor. Kale, saraylar, camiler, katedraller, sömürge dönemine ait evler ve bir de hamamın bulunduğu Stone Town, kölelik döneminin izlerini de taşıyan tarihi bir şehir. BM tarafından mimarisi koruma altına alınmış olan bu şehir, yaklaşık 200 yıldır hiçbir değişikliğe uğramamış ve adanın tarih ve kültür merkezi olarak kalmış. Şehrin mimari yapısının incelikleri ilgi çekici. Zanzibar hem Arap hem İngiliz hem de Hint mimarisinin çizgileri-



ni barındırıyor. Mimari yapının en ilginç parçasını kapılar oluşturuyor. Sıradan evlerin kapıları bile büyük bir el işçiliğiyle yapılan birer sanat harikası niteliğinde. Yüzlerce yıldır sürdürülen bu işlemeli kapı geleneği, Zanzibar'ın en karakteristik özelliklerinden biri. Zanzibar'da bulunmuş en eski kapı 1694 yılına ait. Ev sahibinin zenginliği ve sosyal statüsünün göstergesi olan pirinç ve bakır işlemlerle süslenen oymalı tahta kapıları yapan ustalar, çocuklarına öğretmek için işçiliğini gelecek kuşaklara aktarıyor. Ada sultanlığı 1890-1963 yılları arasında İngiltere tarafından atanan vezirler ve valiler tarafından yönetilerek yarı sömürge haline gelmiştir. 1963 tarihinde bağımsızlık verilen ada, sultan yönetiminde anayasal krallık haline gelmiştir. Kısa süren bu dönemden sonra 1964 yılında yönetim devrilmiş, bugün özerk bölge olarak bir parçası olduğu Tanzanya'ya bağlanmıştır. Zanzibar Özerk Bölgesi'nin 50 sandalyeli, her beş yılda yapılan seçimler ile yenilenen bir meclisi vardır. 2005 tarihinde seçilen Başkan Amani Abeid Karume halen bu görevi sürdürmektedir.

Tarih boyunca tüccarların, maceraperestlerin, yağmacıların ve kaşiflerin akınına uğrayan Zanzibar'ın tarihindeki en önemli rolü 8. Yüzyılda adaya gelen Ummanlı Arap tüccarlar oynadı. Onlar hem ada nüfusunun yüzde 95'inin Müslüman olmasını sağladı hem Asya'dan getirdikleri baharatları burada yetiştirip pazarladı hem de adanın gözde bir köle ticaret merkezi olmasına yol açtı. Köle ticareti, bu işi yapan Ummanlı Araplar'a uzun süre büyük kazançlar sağladı. Araplar 1822'de köle satışını yasaklayan Moresby Anlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Yine de, yerlilerin köle olarak alınıp satılması bir imzayla hemen sona ermedi. Bu durumu gören İngilizler, 1896'da adayı kuşattı ve Araplar'ın Stone Town'daki kalesini topa tuttular. 45 dakika son-



ra ada artık İngilizler'in egemenliğine geçmişti. Böylece Guinness rekorlar kitabına geçen dünyanın en kısa savaşı, Zanzibar'da oldu. Adada yaz kış ekvator iklimi hâkimdir. Şubat-Mayıs dönemleri yağmurlu olmasına rağmen ortalama hava sıcaklığı 25 C altına düşmez. Zanzibar su altı zenginliği ve güzelliği yanında su üstünde de çok güzel fotoğrafik fırsatlar sunuyor. Zanzibarın en eski semti Stone Town ve çevresi eski kölelik zamanından kalma evleri ile dikkat çekiyor.

Köle ticaretine limanlık yapmış Zanzibar'da rehberimiz Ali Bey bir şeye dikkatimizi çekiyor. Köle tacirleri maşa olarak Arap taşeronlar kullandıkları için bu çirkin ayıbın faturası Araplara ve Müslümanlara kesiliyor. Zenginleşmesini ve modernleşmesini büyük oranda sömürgecilğe ve köle ticaretine borçlu olan İngilizler, Müslümanların yerli halkı köleleştirdiği ve kendilerinin köleliği kaldırdıkları propagandasını yapmışlar.

Stone Town da çarşı gezisinde gördüğümüz manzara pek iç açıcı değil. Çoğu Müslüman olan esnaf mahalli ürünler, yiyecekler satıyor. Fakat fab-



rika ürünü olan mallar büyük oranda Çin ve Hint menşeli. Ancak insanlar sıcakkanlı ve saygılı.

Kırmızı Maymun, İngiliz Ağacı (!), Baharat ve Kaplumbağa Adası

Zanzibar'da koruma altına alınan kırmızı maymunla ilgili bir fıkra anlatılıyor: "Birisi, elinde sopayla kırmızı maymunu kovalayan birini görünce, ona "sen Türk müsün? diye sorar. O, "evet, Türküm, peki sen de Alman mısın? diye karşılık verir!" Kırmızı sevimli maymunları görmek üzere orman içinde yürürken Murat Bey bir ağacın yanında durdu. "Arkadaşlar, bu ağaca biz İngiliz ağacı diyoruz", dedi. Semaya uzanan bu dev ağacı incelediğimde onun kastını anladım. Büyük bir ağaç ve o ağacı çepre çevre kuşatmış ve sarmış başka ağaçlar. Kuşatan ağaçlar suyu ve gerekli mineralleri topraktan ve köklerden değil sardığı ağaçtan alıyor ve sömürülen ağaç kuruyup yıkılıyor! Ormanda kesif bir rutubet ve tropikal bitkilerin hoş rayihası içerisinde yürüyüşümüzü tamamlıyoruz. Karşılaştığımız maymunlardan uygun

poz yakalamak için bir arkadaşımızın maymunlara bir şeyler fırlattığını görünce yukarıda anlatılan fıkrayı hatırlayıp güleştük.

Baharat bahçesine yaptığımız gezi başka bir tatlı hatıra oldu. Namazımızı cemaatle bahçe içindeki gölge-likte kıldıktan sonra bahçe sahibinin rehberliğinde toplu bir şekilde gezintiye başladık. Sofralarımızda kullandığımız ve yemeklerimizi çeşnilendirdiğimiz karanfil, safran, zencefil, karabiber gibi baharatların yetiştiği ağaçların veya bitkilerin şekilleri çok ilgimizi çekti. Bahçede aynı zamanda bu ürünler sergileniyor ve pazarlanıyordu. Bahçedeki gençten bize Hindistan cevizi indirmesini istediğimizde, gencin dalsız budaksız sütun gibi ağacın gövdesine bir Zanzibar şarkısı "Jambo" eşliğinde yapışır tırmanmasıyla cevizleri fırlatması bir oluyor. Ağacın tepesinden her birimiz için birer Hindistan cevizi atıyor. Yine neşeli tavırlarıyla hızla ağaçtan aşağı akıyor. Taze Hindistan cevizlerini bizim için çevik bir şekilde açıyor, besleyici olan suyunu afiyetle içiyoruz. Baharat alış verişinden sonra misafirperver bahçe sahiplerine teşekkür ederek ayrılıyoruz.

Bir başka Zanzibar hatırası da Kaplumbağa adasıyla (Çangu) ilgili. Tekneyle okyanusa açılıyor ve Zanzibar'a yakın bir adaya çıkıyoruz. Türkiye'de kışın kendisini gösterdiği bir mevsimde, Hint Okyanusu'nun lacivertleşen berrak mı berrak sularında yüzmek bambaşka bir lezzet olsa gerektir. Kocaman vücutlarıyla ağır ağır yürüyen kaplumbağalar ve büyüklüklerine nispetle küçücük kafaları unutulacak şeyler değil. Eskiden bir hapishane olarak kullanılan adada yaşayan ve sayıları yüzü aşan bu dev kaplumbağaların ömrünün 200 yıla kadar ulaştığını öğreniyoruz. Denizin dibinde rengârenk balıkları görmek ayrı bir mutluluk... Gurup vakti yaklaşıyor. Güneş okyanus üzerine doğru iniyor.

Ayrılma vakti. Teknemize biniyoruz. Fakat okyanustaki dalgaların büyüklüğü bizi korkutuyor. Teknemizin kaptanı kendinden emin fakat biz duayı elden bırakmıyoruz

Zanzibar'da Türk girişimcilerinin gayretleriyle açılan Sebül ilköğretim okulunu da ziyaret ettik. Zanzibar'da okul müdürü Hasan Bey'le aynı zamanda bizim rehberimiz olan Ali Bey'den başka Türk yok! Okul, Anaokulu ve İlköğretim Okulu olarak iki ayrı binada hizmet veriyor. Bu okul buradaki ilk Türk teşebbüsü olarak varlığını sürdürüyor.

Zanzibar ziyaretini tamamlayıp Darusselam'a geri dönüyoruz. Grubumuza özel 12 kişilik küçük uçakla okyanus üzerinden alçak uçuşla eşsiz ve doyumsuz manzaraları seyrederek Darusselam'a indik. Darusselam'da el emeği alın teri ahşap hediyeelik eşyaların imal edildiği atölyeleri de gördük. Kuruşun kıymetini anlamak için bu atölyelerde çalışan fukaraya bakmak yeterli! Satılmakta olan eşyanın fiyatını duyunca insan pazarlık edemiyor. Ama pazarlık bizim genimize işlemiş. Kimi arkadaşlar kuruşluk pazarlıklar yapıyor. Bizi evinde ağırlayan iş adamı Akif Beyin söyledikleri zihnimde canlanıyor: Bir Tanzanyalı için en ideal meslek bir villada bekçi olmaktır! Yüzümüz kızarıyor. Bir haftalık Tanzanya seyahatimizi farklı duyguları yaşamış olmanın huzuru ve şükürü içerisinde tamamlıyoruz. Piri Reis'in torunları için dünyada yapılacak çok şey var!

GAYR-I TABİÎ BİR ŞEY OLARAK AHLAK/ÇILIK

NIETZSCHE / Çev: Yusuf KAPLAN

Bir ilke formülleştirim. Ahlaktaki bütün tabiiğe, yani, *şahhatli* bir ahlâk/îliğe, yaşama sâiki hâkimdir; bir tür hayata hâkim olma, belli bir “yapacaksınız” ve “yapmayacaksınız”lar [“emirler” ve “yasaklar”] kuralıyla gerçekleştirilir; böylelikle, hayatın [hayat yolculuğunun] önündeki bazı engeller ve hasmâne unsurlar ortadan kaldırılır. *Gayr-ı tabîi* ahlâk, yani şimdiye kadar öğretilen, kutsanan ve vaz’edilen hemen hemen her tür ahlâk, hayat / yaşama sâiklerine *karşı* yönelir, hücum eder; bu sâikler, kimi zaman esrarengiz boyutlar kazanır, kimi zaman yüksek sesle telâffuz edilir, kimi zaman ihtiyatla karşılanarak *lanetlenir*. “Tanrı, kalbinizdekileri görüyor, kalbinizden geçenleri biliyor” demek, hayatın en derin, en yüksek arzularını inkâr etmek; ve Tanrı’yı, hayata husûmet beslemek adına hayattan çekip çıkarmak demektir... Tanrı’nın kendisinden haz aldığı / hoşnut olduğunu düşünen aziz, ideal bir hadım edilmiş kişidir... Oysa hayat, son kertede, “Tanrı’nın Krallığı”nın mevcut olduğu yerde *başlar*...

Hristiyan ahlâkında olduğu gibi, hayata karşı geliştirilen, handiye büsbütün kutsanan bu başkaldırının ne kadar günahkârâne bir tavır olduğu idrâk edilebilirse, başka bir şeyin de idrâk edilmesi işte o zaman mümkün olabilir: *Hayata başkaldırmanın* anlamsızlığı, yanılsatıcılığı, saçmalığı ve *yanlışlığı*. Çünkü yaşayarak hayatı lanetlemek, belli bir hayat türünün belirtisinden başka bir şey değildir: Bizzat bu lanetleme işleminin kendisinin âdil bir davranış olup olmadığı sorusu sorulmaz hiç bir zaman. Bir yandan hayatın *dışında* kalacaksınız, öte yandan da hayatı bizzat tecrübe eden herhangi

biri kadar, pek çok kişi kadar, herkes kadar hayatın *değeri* problemi üzerinde hakikaten bir şeyler söyleyebileceğinizi zannedeceksiniz! İşte bu, bu hayatın anlaşılabilmesi, burada sözkonusu edilen problemin kavranabilmesi için yeterli bir nedendir! Değerlerden söz ettiğimiz zaman, hayattan aldığımız ilhamla ve perspektifle sözdebiliyoruz: Biz değerlerimizi tesis ettikçe, hayat da, bizim vasıtamızla değer kazanır... Buradan şöyle bir sonuç çıkar: Tanrı’yı, *karşı* [negatif] bir kavram olarak algılayan ve hayatı lanetleyen *gayr-ı tabîi ahlâk*, hayat adına, -hangi hayat? Ne tür bir hayat? adına- tek değer hükmüdür. Ancak, bu sorunun cevabını hâlihazırda vermiş durumdayım: Elbette ki çözülen, zayıflayan, yorulan, kınanan hayat adına. Şimdiye kadar anlaşıldığı hâliyle -Schopenhauer tarafından “yaşama irâdesinin inkârı” olarak formüle edildiği şekliyle- ahlâk, kendisini bize, “Yokolun, toz olun!” diyerek dayatan, bizâtihi bir dekadans / yozlaşma sâiki ve insiyâkıdır; hüküm verenlerin bir hükmüdür...

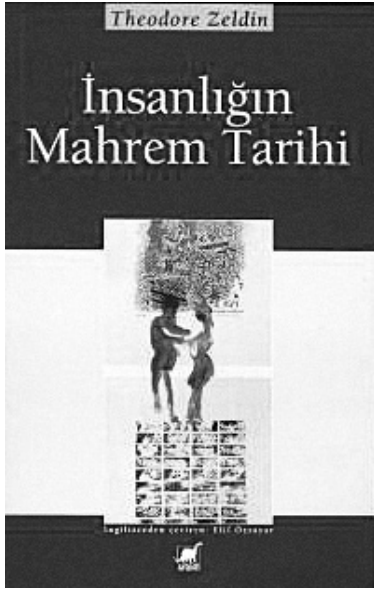
Son olarak, “insan, şu ya da bu *olmalıdır*!” demenin ne kadar naif / çocuksu olduğuna bir bakalım. Gerçek/lik bize, büyüleyici çeşitlilikte tipler, ve mebzul miktarda biçim oyunu ve değişimi olduğunu gösterir; ve bazı zavallı gezgin ahlâkçılar, gördükleri şeye bakarak, “Hayır! İnsan *farklı* olmalı(?)” derler... Bu bağnaz, biçâre kişi, insanın *nasıl* farklı olması gerektiğini bile bilir; kendisini duvara resmeder, ve “İşte insan!” diye haykırır... Ancak, ahlâkçı kişi, birey’e dönerek, “*Sen*, şöyle, şöyle olmalısın” derken bile, kendisini ne kadar gülünç duruma düşürdüğünü göremez. Birey, geleceğinde ve geçmi-

şinde, bir kader parçasıdır, bir fazla “hukuk”tur, varolan her şey için ve varolacak her şey için bir fazla zorunluluktur. Ona “kendini değiştir!” demek, geçmişteki şeyler de dahil, her şeyin değişmesi gerektiğini talep etmek demektir... Ve gerçekten de, insanın farklı olmasını isteyen, meselâ, kendilerine benzeyerek erdemli olmalarını isteyen, yani kendileri gibi bir bağnaz olmalarını isteyen inatçı ahlâkçılar mevcuttur: Bunun için, bu sona ve amaca ulaşmak için bu ahlâkçılar, dünyayı *inkâr* ederler, etmişlerdir! Hiç de basit bir çılgınlık değil bu! Hiç de basit bir öneri değil!... Ahlâk, hayatın amaçlarını ve hedeflerini değil de, ahlâk olarak ahlâkı kınadığı sürece bu, hiç kimsenin sempati duymayacağı, hoş karşılamayacağı husûsî bir yanılgıdır; tarifi imkânsız zararlara neden olan *dejenere olmuş kişilerin tuhafluğu* bu!... Bizler, ötekiler, ahlâkçı olmayan kişiler ise, bunun tam aksine, kalbimizi, her tür anlayışa, her tür kavrayışa, her tür *tasdik*’e sonuna kadar açmış kişileriz. Hiç bir şeyi bir çırpıda inkâr etmeyiz, bir kalemde silip atmamız, *tasdik etmekten* onur duyarız. Papazın kutsal çılgınlığının, papazın *hastalıklı* aklının reddettiği şeylerin nasıl kullanılacağı ihtiyacını hisseden ve bilen bu tutumu daha çok dikkate alır ve takdir etmeye çaba gösteririz; hayat yasasında gizli olan bu tutum, pişman olan bağnaz papaz, “erdemli” kişiden bile bazı faydalı, yararlı şeyler öğrenebileceğini unutmaz; -ne tür *faydalı* şeyler?- Her ne sûretle olursa olsun, bunun yegâne cevabı, bizâtihi bizleriz, biz ahlâkçı olmayan kişiler...

NOT: Bu çeviri, yakında İnsan Yayınlarına bağlı Külliyyat Yayınları tarafından çıkarılacak olan Putların Alacakaranlığı’nda adlı kitaptan alınmıştır.

İNSANLIĞIN MAHREM TARİHİ

Hilmi AZİZOĞLU



İnsanlığın Mahrem Tarihi, İngiliz tarihçi ve düşünce adamı Theodore Zeldin'in bir kitabı. Yanlış anlamalara meydan vermemek için, baştan belirtelim: İnsanlığın Mahrem Tarihi, fiziki mahremle değil, iç dünyamızla ilgileniyor.

Zeldin, 1933 Londra doğumlu bir İngiliz tarihçi, filozof ve sosyolog. Oxford Üniversitesinde öğrenim görmüş olan Zeldin, aynı üniversitede profesörlük yapıyor. Önceleri Fransa Tarihi uzmanı olarak tanınmaktayken, son yıllarda daha çok, bu yazıda ele alacağımız, "İnsanlığın Mahrem Tarihi" adlı kitabıyla gündeme geliyor. "Fransız Tutkularının Tarihi: Tutku ve Aşk, Zeka ve Gurur, Zevk ve Yozlaşma, Kaygı ve İkiyüzlü-

lük" adlı Fransızların duygu dünyalarını anlatan beş ciltlik bir eseri var. 2001 yılından bu yana Oxford Muse (muse: ilham, esin) adlı bir vakfı da yöneten Zeldin, Avrupa Topluluğu Komisyonuna ve Fransa Hükümetine mesleklerin geleceği konusunda danışmanlık yapıyor.

İnsanlığın Mahrem Tarihi, yaygın olarak ilgilendiğimiz tarihi konulardan söz etmiyor. Tarihin değişik alt başlıklarını ya da konularını ele alan bir dizi kitap okumuşsunuzdur, şimdiye değin: Siyasi Tarih, İktisat Tarihi, Sosyal Tarih vb. Hep makro bir bakıştır söz konusu olan: Her savaşın bir kazananı, bir kaybedeni vardır mutlaka... Yeni ticaret yolları açılınca ulusların zenginliği artar veya azalır... İnsanlığın Mahrem Tarihi, bunlarla ilgili değil. Dostluk, merak, umut ve umutsuzluk, kaygı ve korku, duygularımızla baş etme vb. soruları karşılayan bir tarih kitabı okudunuz mu hiç? İşte İnsanlığın Mahrem Tarihi, böylesi sorularla ilgileniyor; iç dünyamızın, duygularımızın tarihiyle. Günümüzün ve geçmişin değişik uygarlıklarında zihniyet dünyasını inceleyen İnsanlığın Mahrem Tarihi; duygu, merak, korku ve ilişkilerin çağlar boyunca nasıl gelişip değiştiğini ve farklı bir yönde oluşup oluşamayacağını ortaya çıkarmaya çalışıyor.

Gündelik yaşamla tarihsel olaylar, üst düzeyde düşünme faaliyetiyle insanların basit sıkıntıları arasında bağlantı kurabilen çok az insan vardır. En-

telektüel fildişi kulesinden bakarak toplum ve tarihe bakar ve toplum ise bambaşka bir hayatı yaşar o anda. Sanılmasın ki düşünce adamı toplumsal konularda yapılan genellemelerinin gündelik yaşamdaki karşılığını ortaya koymaz. Bunu yapabilmek için üç şeyin bir arada olması gerekir: Gündelik yaşam üzerinde keskin bir gözlem gücü, düşünce derinliği ve geniş bir tarih bilgisi. Zeldin, işte böyle bir tarihçi. Bir yandan, mikroskobik bir bakışla, merceğini bugüne yöneltirken, teleskopik bir bakışla da tarihe bakıyor. Başka bir deyişle, gündelik yaşamda karşılaşılan temel sorunları tarihsel ve felsefi bir derinlik içinde ele alıyor. Yanlış anlaşılmasın: Entelektüelin veya herhangi bir hakikat adamının toplumla birebir özdeşleşmesinden yana değilim ve hatta bunun tam tersini savunuyorum. Herkesin coşkuya veya yeise kapıldığı bir anda, olaylara geniş soluklu bakan insanlara ihtiyaç vardır. Batının bir öteki yaratması anlamında bugün yaygın olarak kullandığımız Oryantalizm kavrayışının da mucidi olan Edward Said'e göre, entelektüel; sürgün, marjinal ve yabancıdır. Geçenlerde İhsan Eliaçık'ın, bir yazısında, genel kabul görmüş çizginin dışındaki Müslüman düşünce adamları için uygun bulduğu başlık "İslam'ın Yalnızları" şeklindeydi. Zeldin de böyle biri..

Zeldin, kitabını yirmi beş başlık üzerine kurmuş. Kitabın ilk başlığı, *İnsanların üst üste umutsuzluğa kapıl-*

ması, sonra yeni insanlarla karşılaşarak ve yeni bir gözlük takarak kendilerini toparlamaları şeklinde. Son konusu ise, *Kardeş ruhlar buluşunca* başlığını taşıyor. Diğer başlıklardan bazıları ise şöyle:

İnsanların korkularından kurtulmak için yeni korkular icat edişi (X),

Düşmanları yok etmenin giderek güçleşmesinin nedenleri (XII),

Kıraç toprakta bile merhamet bitmesinin sırrı (XIV),

Hoşgörünün, sorunları çözmede yetersiz kalmasının nedenleri (XV),

Tüketim toplumunun sunduğu her şeyi elde edebilmelerine, hem de cinsel özgürleşmeye rağmen, imtiyazlı kişilerin bile hayata bir ölçüde karamsar bakmasının nedenleri (XVI),

İnsanlar kendi hayat tarzlarını seçer, ama bunda tam bir tatmin bulmazlar (XXIII),

Zeldin, ilk olarak, her bir başlığı derinlemesine görüşme yaptığı ve başlıktaki konuya vücut veren bir veya birkaç insanın yaşamı ve yaşama bakışı çevresinde ele alarak incelemeye başlıyor. Ardından bu olayın tarihsel ve düşünsel boyutlarına bakıyor. Zeldin'in görüşme yaptığı kişiler; Fransız, kariyer sahibi, yüksek eğitimli, boşanma ve benzeri bir sorun yaşamış kadınlar. Kitapta ele alınan kişilerin iyi eğitimli ve kariyer sahibi kadınlardan oluşması, onların yeni çağlara ait bir kimliğe sahip olmalarına işaret ediyor. Hayatlarında bir sorun yaşıyorlar ki incelenmeye değer bulunmuşlar.

İnsanlığın Mahrem Tarihi, bilgi dağarcığı bakımından da oldukça zengin bir kitap. Örneğin; konu yemekten açılınca; Gana'da yoksul bir topluluğun yüz on dört ayrı meyve çeşidi, kırk altı çeşit bakliyat, kırk yedi yeşil sebze türü tüketebildiğini, And Dağlarında bir köylünün üç yüz değişik patates çeşidini güçlük çekmeden birbirinden ayırabildiğini ve

bunların yirmi-kırk kadarını dengeli bir şekilde karıştırarak yemek yapabildiğini öğreniyoruz.

Zeldin'in başvuru çerçevesi de oldukça geniş: Şu dizelerin sahibi Endonezyalı Hamza Fansuri'nin adını kaç kişi bilir:

*Deniz ebedidir: Kabaran denize bakıp
Dalgalar coştı dersin,
Ama dalgalar değildir aslında coşan,
Denizin kendisidir.*

Dört bin yıl önce Babil'de yazılmış bir davranış rehberinde ise şöyle deniyormuş:

*“Seninle kavgalı olanlara fenalık etme;
Sana kötülük yapana iyilikle karşılık ver;
Sana iyi davranmayanlara karşı adil ol;
Düşmanına nazik davran
İftira etme; insanlar hakkında iyi konuş;
Kötü sözler söyleme, herkesten övgüyle bahset.”*

Müslüman seyyah İbn Batuta da, Çinli seyyah Tu Lung da İnsanlığın Mahrem Tarihi'nin başvurduğu kaynaklar arasında.

Bütün bu bilgi yığını, İnsanlığın Mahrem Tarihi'nde, iğreti bir şekilde ve malumatfuruş bir tarzda durmuyor; ele alınan konuyla tam bir uyum gösteriyor.

İnsanlığın Mahrem Tarihi'nin bir başarısı da kullanılan dil. Konuların derinliğine ele alındığı kitabın oldukça akıcı bir dili var ve çok kolayca okunabiliyor. Bir de kitaptaki yirmi beş başlığın herhangi birini diğer başlıklardan bağımsız olarak okuyabilirsiniz. Eğer XV. başlık ilginizi çekiyorsa oradan, XX. başlık ilginizi çekiyorsa oradan başlayabilirsiniz.

Ele aldığı düşünce, insan ve olaylara karşı mesafeli ama iyimser bir bakışı olan Zeldin'in İslam ve İslam dünyası ile ilgili yaklaşımı oldukça makul.

İnsanlığın Mahrem Tarihi, yaygın olarak ilgilendiğimiz tarihi konulardan söz etmiyor. Tarihin değişik alt başlıklarını ya da konularını ele alan bir dizi kitap okumuşsunuzdur, şimdiye değin: Siyasi Tarih, İktisat Tarihi, Sosyal Tarih vb. Hep makro bir bakıştır söz konusu olan: Her savaşın bir kazananı, bir kaybedeni vardır mutlaka... Yeni ticaret yolları açılınca ulusların zenginliği artar veya azalır... İnsanlığın Mahrem Tarihi, bunlarla ilgili değil. Dostluk, merak, umut ve umutsuzluk, kaygı ve korku, duygularımızla ilgili.

Onun İslam dünyasında gerilimlerle ilgili görüşlerine kulak verelim:

Cihat konusu:

“Cihat İslami bir görev olduğuna göre, Müslüman ülkelerle komşuları arasındaki çekişmelerin asla bitmeyeceğine mi inanmak durumundayız? İslam'ın iyi bir hayatla ilişkilendirildiği, ideal toplumsal kaynaşmadır, savaş değil (...)

İçtihat ve İhtilaf konusu:

“Hz. Muhammed, Kur'an-ı Kerim'i yakından inceleyen ve kendi görüşlerini oluşturmak için ellerinden geleni yapanlara ödül vaat ediyordu, görüşleri yanlış bile olsa (...) örneğin İbn Teymiye (1263-1328) İslam'ın muhafazakâr biçimlerine yakın durmasına rağmen, Müslümanların sıradan ölümlülere değil, yalnızca Allah'a

Gündelik yaşamla tarihsel olaylar, üst düzeyde düşünme faaliyetiyle insanların basit sıkıntıları arasında bağlantı kurabilen çok az insan vardır. Entelektüel fildişi kulesinden bakarak toplum ve tarihe bakar ve toplum ise bambaşka bir hayatı yaşar o anda. Sanılmasın ki düşünce adamı toplumsal konularda yapılan genellemelerinin gündelik yaşamdaki karşılığını ortaya koymaz.

ve onun peygamberine itaat etmekle yükümlü olduğunu belirtiyordu; her biri, “kendi bilgi ve yeteneği çerçevesinde” görüş bildirme hakkına sahipti (...) Hem İbn Teymiye ve hem de Ebu Hanife görüşlerinin diğer Müslümanlar tarafından kabul görmemesi nedeniyle hapis yatmıştı. Bölünmeler ve fikir ayrılıkları, İslam tarihinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Dışarıdan bakarak İslam’ı hiç değişmeyen yekpare bir bütün olarak algılayanlar, İslam geleneklerinin olağanüstü zenginliğini, diğer dinlerin tarihleriyle paylaştığı karmaşık duyguları ve Hz. Muhammed’in, insanların yüreklerindeki inançları ancak Allah’ın yargılayabileceği yolundaki beyanının taşıdığı önemi tamamen gözden kaçırmaktadırlar (...)”

İslami radikalizm konusu:

Örneğin Mısır’daki köktendincilerin özellikle tepki gösterdiği şey, şehirlerin dışarıdan gelenlere gösterdiği kayıtsızlıktır (...) Köktendincilerin “aile değerleri”ni geri getirmek istemelerinin sık rastlanan bir nedeni, kendi ailelerinin, bir zamanlar ailele-

rin çocuklarına verebildiği güvenliği, uyumu ya da destek ve ilgiyi onlara verememiş olmasıdır (...) Uzlaşmaz birer milliyetçidirler, çünkü tüm vatandaşlarını koruyup gözetken ve hep sine öz saygı vaat eden ideal bir ülke hayal ederler (...) Köktendinciliği aşırı dincilik olarak kestirip atmıyoruz. Bu bir zamanlar komünizmde olduğu kadar patlayıcı bir güçtür ve adaletsizlik, kaybolmuşluğa karşı ondan çok da farklı olmayan bir tepkiyi temsil eder. Köktendincilerin diyaloga yanaşmamaktaki ısrarı, anlaşılma-dıkları inancına dayalıdır (...)

İnsanlığın Mahrem Tarihi’nin neden önemli bir kitap olduğu üzerine de birkaç söz edelim. Bugün kimimiz bir övgüyle, kimimiz de bir yergiyle Avrupa insanından bahsediyoruz. Acaba Avrupa insanının zihniyet dünyasını derinliğine tanıyor muyuz? Böyle bir tanımayla ihtiyaç olmadığı söyleyenler çıkabilir elbette. Bu da bir tercih... Ancak, Avrupalı insan hakkında, överek ya da yergiyle bir yargıda bulunuyorsak biraz da onun zihniyet dünyasını tanımamız ve bu yolla bir karşılaştırma yapmamız gerekir. İnsanlığın Mahrem Tarihi, böyle bir çabayı anlamlı bulanlar için, ele aldığı konuları derinliğine bir bakışla ortaya koyan bulunmaz bir kitap. Konunun, Fransız insanının sorunlarından yola çıkılıp, ama onun bağlamıyla sınırlanmadan, insanlık tarihi bağlamında ele alınması da kitabı ayrı bir değer katıyor.

İnsanlığın Mahrem Tarihi, kanımca, insanlık sorunlarını kimseyi “ötekileştirme” niyeti taşımadan, evrensel bir düzeyde ele almış. “Medeniyetler çatışması”na kapılarını kapayan Zeldin, bütün medeniyet ve kültürlerle eşit olarak yaklaşmaya çalışmış. Bir düşün adamından beklenen de budur aslında. Burada mutlak bir nesnellikten söz etmiyoruz elbette; her insani

çaba, son kertede, öznel bir çaba olmak durumundadır. Ancak olaylara en başından önyargılı bakmak başka, içine gömülü olduğumuz toplumsal ve bireysel gerçeklerimizin bizi etkilemesi bir başka şeydir. Ahlaki ya da erdemli olan tutum ise kendi sınırlarımızın farkında olmamız ve kendimizi de aşacak bir çaba ortaya koyabilmemizdir.

Sorunlarımıza sosyolojik ve tarihsel bir bakışla bakabilmek çok önemli. İş dünyasını takip edenler bilirler: Guru (Türkçeye üstad diye çevrilebilir) diye tanınan kimseler vardır ve bunlar iş yapma yöntemleri üzerine düşünce üretirler. Çok popüler olan bu kişilerin, Türkiye’ye de geldiklerinde, bir seminer ya da konferansına katılmak için ciddi paralar ödenir. Geçenlerde iki araştırmacı, merak edip, iki yüzden fazla işletme gurusuna (üstadına) sormuşlar: Sizin gurunuz (üstadınız) kim diye. Bu araştırmanın sonuçları, İş ve İşletme Dünyasının en saygın dergilerinden biri olan Harvard Business Review ‘de, Who Are the Gurus’ Gurus (Üstadların Üstadları Kimler) başlığıyla yayınlandı (Eylül 2003). Araştırma sonuçlarına göre, üstadların, üstadlarının kimler olduğu konusunda bir oydaşma (konsensüs) ortaya çıkmamış. Ancak, üstadların üstadı sıralamasında, tarihçi ve sosyologların en az işletmeciler kadar önde geldiğini belirtelim. Sözelimi Akdeniz havzasında ortaya çıkan kültür ve medeniyetleri, kendi geliştirdiği “Akdeniz Uygarlığı” kavramı etrafında açıklamaya çalışan Fransız Tarihçi Fernand Braudel, üstadların esinlendiği tarihçiler arasında en önde geleni. Hastane, hapisane gibi sosyal kurumları inceleyen sosyolog Erving Goffmann da bu kişiler arasında yer alıyor.

Bize gelince; geçenlerde başbakanımız Batı’dan ahlaksızlığı aldık anla-

mına gelecek bir laf etti. Öyle anlaşıyor ki, başbakanımızın tarih bilen bir danışmanı yok. Yüzyılı aşkın bir süre önce Ahmet Cevdet Paşa'nın, *Maruzat* adlı eserinde, bu konularda ne kelam ettiğine bakalım biraz. İlk başta bana da şaşırtıcı gelmişti. Özetleyerek aktarıyorum: *Batıyla ilişkilerimizin sıkışması sonucu kulamparalık azaldı. Eskiden onlarla her yerde karşılaşmanız mümkündü. Halen kulamparalık varsa da, Batılılardan utanıldığı için, kendilerini gizliyorlar. Buna karşılık kadın sevgililerin sayısında bir artış oldu.* Yine Cevdet Paşa'nın mutaassıp olarak nitelendirdiği bir zat, bu süreçte kulamparalığın ortadan kalkmış olmasına memnuniyetini belirttikten sonra, kadın sevgililere yönelik ilginin de azalmasını temenni eder. Aldığı cevap oldukça düşündürücüdür: *Eğer sen Emevi ve Abbasi dönemlerinde neler olduğunu bilseydin, bizim bugünkü durumumuza şükrederdin.* Ahmet Cevdet Paşa'nın bu gözlem ve yargılarında haklı olup olmadığı tartışılabilir elbette. Ama Ahmet Cevdet Paşa'nın kim olduğunu hatırlayalım: Tanzimat döneminin önemli devlet ve düşünce adamlarından biridir kendisi. Dini ilimler tahsil etmiş olması itibarıyla, son dönem Osmanlı paşalarından İslamcı-muhafazakâr eğilime en yakın kimse olduğu da söylenebilir. Mecelle'yi kodifiye etmiş, İslam ve Osmanlı Tarihi konularında sayısız eserler vermiştir. Kısacası, Ahmet Cevdet Paşa ciddiye alınması gereken bir kişidir. Öyleyse, Kısas-ı Enbiya (Peygamberlerin Hikâyesi) yazarının kendi toplum ve tarihine ilişkin gözlemleri yabana atılabilir mi? Bu örnekteki gibi Batı'dan ahlaki olarak da esinlendiğimiz konular olamaz mı? Batı'yı ya da Doğu'yu tümüyle mahkûm eden bir tutumun ahlaki bir pozisyon üretemeyeceğini, var olan yapıları meşrulaştırmaktan öteye geçemeyeceğini düşünüyorum. Ahlaki değerler kendi pozisyonumu-

zu meşrulaştıran bir araç olmamalı.

Bir başka açıdan bakarsak, başbakanımızın Bush ile işbirliği yaparak ve ekonomik gerekçeler öne sürerek Irak'a asker göndermek istediğine tanık olmuştuk ve bu çaba iyi ki de sonuçsuz kalmıştı. İncirlik v.b. üsler kullanılarak yapılan bombalamalar düşünüldüğünde, gerçekten sonuçsuz kalmış mıydı, diye de sorulabilir. Acaba kendimize ait olmayan haksız bir savaşta, hem de taşeron olarak yer alma arzusunun ahlak ile bir ilişkisi yok mudur? Ülkemizi yönetenler, ahlaki konuları herkesten çok daha iyi bildiklerine göre, yoktur diyeceğiz herhalde! Yoktur öyleyse!...

Sözün özü: Toplumun ahlaki vicdanı olmak istiyorsak; kendi çıkarlarımızla, kendi pozisyonumuzla bağdaşmadığı zaman bile ahlaki davranmamız gerekir. Hep bizim hâkimiyetimizi güçlendiren, küpümüzü dolduran bir çaba ahlaki olabilir mi? Bu satırlarının yazarının uzun süredir yazmak istediği bir kitap var. Başlık: Ahlak, Ötekenden Beklediğimiz Bir Erdem. Alt başlık: Bencil Bir Dünyada.

Konumuza dönersek bugünkü ya da dünkü siyasetçilerimiz keşke tarihçi ve sosyologlardan yararlansalar ne iyi olurdu diye temenni edelim. Sözgelimi, İbn Haldun'u okusaydık ve onun yorumlarını bugüne taşısaydık toplumsal değişimin döngüsel olduğunu ve bu bağlamda herhangi bir topluma, doğası gereği, bir ahlaki üstünlük izafe etme çabasının doğru olamayacağını kolaylıkla anlayabilirdik. Çünkü bir toplumun tarihinin, bir insanın hikâyesinde olduğu gibi, çeşitli kesitleri vardır ve bu kesitlerin her birinde aynı davranıldığını ileri süremeyiz. İbn Haldun, özetle, ne diyor: Bir toplumun hayatı, kaba- ca yüz yirmi yılda bir döngüye uğrar. Asabiyet (toplumsal dayanışma) duygularıyla yükselen bedeviler, yeni

bir toplum düzeni (umran) kurar ve asabiyet duygularını kaybetmeleriyle, onların yerini asabiyeti daha güçlü yeni bir toplum alır. Zaten böyle olmasaydı, toplumun hiç değişmeyen otarşik (içe kapanan ve kendi kendine yeten) bir yapısı olsaydı, insanları ve toplumları herhangi bir açıdan eleştirme şansımız olmazdı.

Theodore Zeldin, *İnsanlığın Mahrem Tarihi*'nde, bugünü düne, Doğu'yu Batı'ya bağlayarak çok ciddi bir çaba ortaya koymuş. Gerçekten zevk alarak okunacak bir çalışma. Bundan sonrası okura düşüyor. Yazarın kaygıyla umudu, tarihsellik insan eylemlerindeki spontaneliği bir arada ele alan, kitabın son paragrafını alın- tilayarak bitiriyorum. İnsanı toplumsallık ve tarihsellik malul olarak ele alıp, spontaneliğe ya da insanın iradesine hiç yer vermezsek, ahlaki bir edimden nasıl söz edebiliriz?

Kendine benzemeyen birine elini uzatmak, ona kulak vermek, dünyanın şefkat ve insanlık stokuna küçük de olsa bir katkı da bulunmak, bir parça cesareti olan herkesin gücü dâhilindedir. Ama bunu yaparken, önceki çabaların neden başarısız olduğunu ve bir insanın nasıl davranacağını önceden kestirmenin asla mümkün olmadığını unutmak, özensizliktir. Yeryüzüne konup geçenlerin oluşturduğu sonu gelmez geçit alayıyla ve büyük oranda kaçırılmış fırsatlardan olan karşılaşmalarıyla tarih, bugüne zıyan edilmiş olasılıkların kaydını içeren bir vakayiname olmuştur. Ama iki insan arasında gerçekleşecek bir sonraki karşılaşmanın sonucu başka türlü olabilir. Karşılaşmaların akıbeti kaygının çıkış noktasıdır, ama umut da aynı noktadan harekete geçer ve umut, insanlığın çıkış noktasıdır.

Not: İnsanlığın Mahrem Tarihi, Elif Özsayar tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Ayrıntı Yayınları'na yayınlanmıştır.

Medeniyetlerin tarihsel süreç içerisindeki varoluşları ile ilgili olarak iki görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden birincisi; “doğup büyüyüp ve öldükleri”; ikincisi ise “örgütsel yapıları şartlar değiştiği için çözüldüğü ama ruhunun ya da etkinliklerinin yeni yapılar da devam ettiği” şeklindedir.

İnsanlığın var olma ve var kılma mücadelesi sürüyor. İnsan- İnsan, İnsan- Doğa ve İnsan- Allah arasındaki ilişki seyrinde kurtuluş ve hâkimiyet için medeniyetler oluşmuştur. İnsan elde ettiği ve geliştirebildiği bilgi ve birikimleri medeniyetler üzerinden ifade etmiştir. Asya’da Sümer, Mısır, Hint, Çin, Hitit, Pers, Mezopotamya (Babil- Asur), daha sonra İslam Avrupa’da Roma, Helen- Yunan ve günümüz Batı medeniyeti meydana gelirken, Amerika kıtasında Maya, İnka ve batı medeniyetinin uzantısı olan Amerika var olmuştur (Davutoğlu, 1997: 4). Afrika (Akdeniz kıyısı dışında) tarih boyunca değişik sebeplerden dolayı öncü bir medeniyet oluşturamamıştır. Avustralya ve Antartika’da daha çok coğrafik engellerden dolayı herhangi bir medeniyet ortaya çıkmamıştır.

Medeniyetlerin tarihsel süreç içerisindeki varoluşları ile ilgili olarak iki görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden birincisi; “doğup büyüyüp ve öldükleri”; ikincisi ise “örgütsel yapıları şartlar değiştiği için çözüldüğü ama ruhunun ya da etkinliklerinin yeni yapılar da devam ettiği” şeklindedir (Karakoç, 1995: 65). Bu noktadaki görüşler tarihin akışının nasıl devam ettiğini kabul ettiğinize bağlı olarak değişir. Batı düşüncesinde tarih düz bir çizgi olarak tasavvur edildiğinden birinci görüş yani medeniyetlerin insan gibi doğup, büyüyüp ve öldükleri düşünülür. İslam düşüncesinde ise tarihsel süreç helezonik (sarmal) olarak değerlendirilir. Bilgi, tecrübe, tasarımlar değişik zamanlarda birbirleriyle kesişir. Dolayısıyla medeniyetler birbirleriyle etkileşim ve devinim içerisindeyler. Düşünce, kültürde, algılayışlarda, günlük yaşamda bunun birçok yansımaları ortaya çıkar. Devletler İbn Haldun’un belirttiği gibi bir zaman dilimi içerisinde “doğar, büyür ve ölür”ler. Oysa medeniyetler insanlık mirasını, devletler aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarırlar.

Mısır, Sümer, Maya, Mezopotamya (Babil- Asur), Pers, Maya ve İnka medeniyetlerini temsil eden veya bu süreçleri devam ettiren bir güç ortaya çıkmamıştır. Bunların bazıları kendi doğal süreçlerinde sona ermiş, bazıları ise başka devletler tarafından mirası devralınarak farklı isim ve yeni algılayışlarla devam etmişlerdir. Bu

medeniyetlerinden başka milletler istifade etmiş ve kendileri için kurucu irade, bilgi kılacak birikimler elde etmişlerdir.

Helen, Roma, İslam medeniyetleri güçlerini yitirip geçirdikleri fetret dönemlerinden sonra yeniden ortaya çıkabilmişlerdir. Eski Yunan, güçlü medeniyetler kurmuş, insanlık için öncü olacak birçok yeniliğin kaynağı olmuşlardır. Ardından gelen Roma ise bu süreci ve Mısır- Sümer tecrübesini de yedeğine alarak kendi medeniyet tecrübeleri ile birleştirerek tarih sahnesindeki yerini almıştır. Nihayetinde bugünkü Batı medeniyeti, kendi iç arayışı ve geçmiş medeniyetlerin tecrübelerini birleştirerek yeni bir medeniyet inşa etmiştir. İslam medeniyetinin ilk kurucu güçleri Emevi ve Abbasiler’den sonra bazı dönemlerde kopukluklar meydana gelse de İran, Endülüs ve Osmanlı tecrübesi ile devamlılığını sağlamıştır. Şu anda yeni bir duraklama dönemi yaşanmaktadır. Hint ve Çin medeniyetleri; içe kapalı yapıları yayılmacı olmalarını engellediği için çatışmaların dışında kalarak kendi durağanlık- devinimsizlikleri içinde varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Medeniyetler iklim olarak sıcaktan soğuğa doğru yayılmışlardır. Sıcak iklim kuşağında medeniyetlerin yoğun olarak ortaya çıktıkları görülmüştür. İnsanlık tarihinde etkili olan medeniyetler Ortadoğu ve Asya kökenlidir. Mezopotamya(Sümer, Asur vs.),

Hitit, Mısır, emevi-Abbasi, Osmanlı, Ortadoğu merkezlidir. Aynı şekilde Hint, Çin, Yunan ve Roma medeniyetleri de enlem olarak birbirine yakındır. Sıcak iklimlerden soğuk iklimlere doğru yayılma göstermiştir. İklim bir anlamda medeniyetlerin kimliği ve kişiliğini de etkilemiştir. Günümüzde her şeyi kontrol etmeye çalışan insanoğlu, doğanın etkisini en azami dereceye indirmeye başlamıştır. İklimin olumsuz etkilerini asgariye indirme, Ali Şeriatî'nin deyişiyle kendisini "doğa" zindanından kurtarma çabasıdır.

Medeniyetler doğdukları coğrafyalarda varlıklarını kanıtladıktan sonra yayılma stratejileri geliştirirler. Ürettiği- sistemleştirdiği- kurumsallaştırdığı düşünsel- sosyal ve ekonomik açımları başka milletlere- coğrafyalara taşıma mücadelesi verirler. Bunu diğer devlet- medeniyet ve kültürlerle taşımak için değişik yollar kullanırlar. Yayılma- hâkimiyet için tarihte en yoğunluklu kullanılan metot savaştır. Savaşlara çoğunlukla güvenlik gerekçe gösterilse de esas neden kendi hâkimiyet alanlarını genişletme çabasıdır. Ayrıca bunu ekonomik ve kültürel etkileşim ile yaparlar. Belli idealler ile yola çıkılsa da belli bir süreçten sonra bu kavmi- kabilesel asabiyetlerden dolayı medeniyet idealleri sadece bir kisve olarak kullanılmıştır.

Modern zamanlar medeniyet taşımayı değil hükmederek sömürme anlayışını öncelemiştir. Günümüzde hâkim güçler gittikleri ülkelerin kültürel, ekonomik, sosyal zenginliklerini sömürme anlayışı ile hareket etmektedirler. Modern çağın kazanımları insanların huzur ve mutluluğu için kullanılmamıştır. Bilgi ve iletişimin çok hızlı üretildiği ve pazarlama imkânı bulunduğu çağımızda, tarihin hiçbir

döneminde olmayan bir etkileşim imkânı doğmuştur. Medeniyetlerin kazanımları, imkânları ve çıkarımları anında dünyanın yanına ulaşabilmektedir. "Medeniyet yayılmalari, medeniyetler arası bir çatışma ve çelişmeyi getirdiği gibi diyalogu ve yakınlaşmayı doğurmaktadır" (Karakoç, 1995: 139). Medeniyetler arası diyalog ve yakınlaşma kaçınılmazdır. Yayılan medeniyet gittiği yerdeki yapılanmaları etkileyip dönüşüm sürecini hızlandırmıştır. Önce çatışmaya dayalı olan süreç sonrasında yerini işbirliğine bıraktığı zamanlarda olmuştur. Medeniyetler oluşurken her biri öncekinin eksiklerini tamamlamak ve yeni bir tasavvur ortaya koymak için çalışır. Ayrıca kendi tarihsel mirasını yeniden yorumlayarak ve diğer medeniyetlerin mirasından faydalanarak yeni bir çıkış bulmaya da çalışılmıştır. Roma- Pers, Hint- Çin, İslam- Roma, İslam- Pers, Batı- Doğu, Kapitalizm- Sosyalizm, İslam- Batı karşılaştırmalarında görüleceği üzere insanlık tecrübesinin birbirinin boşluklarını doldurduklarını, tez- anti tez- sentez tamamlama süreci oluştuğu görülmektedir.

"Tarihi- sosyolojik ya da ekonomik sebeplerle insan kitlelerinin göçü, medeniyetlerin batı ve doğusu üzerine etki yapan başka bir hareket oluşturur" (Karakoç, 1995: 139). Tarih insanoğlunun soğuk iklimlerden sıcak iklimlere, fakir ve açlıktan zengin ve refah düzeyi yüksek yerlere, savaşımlardan bıkip barış alanlarına doğru yoğun göçlerine şahit olmuştur. Topyekûn değişikliklere yol açtığı gibi kısmi dalgalanmalara da yol açmıştır.

Medeniyetler farklı milletler tarafından oluşturulmuştur. Bir medeniyet kendine merkezlik eden milletlerin etkinliklerini yitirmeleri üzerine

Modern zamanlar medeniyet taşımayı değil hükmederek sömürme anlayışını öncelemiştir. Günümüzde hâkim güçler gittikleri ülkelerin kültürel, ekonomik, sosyal zenginliklerini sömürme anlayışı ile hareket etmektedirler. Modern çağın kazanımları insanların huzur ve mutluluğu için kullanılmamıştır.

daha sonraları farklı ırklar/kültürler tarafından devam ettirilmişlerdir. İslam medeniyeti Araplar tarafından başlatıldıktan sonra Türk, Fars ve Hint ırkları tarafından sahiplenilip geliştirilmiştir. Yunan- Helen- Roma medeniyet çizgisi İtalya, Fransa, Almanya ve diğer Avrupa milletleri tarafından geliştirilmiştir. Hint ve Çin medeniyetinin taşıyıcı ırkları olamamıştır. Bunların ürettikleri buluşlar diğer milletler tarafından kullanılırken düşünsel- kültürel anlamda medeniyet çizgileri taşınmamıştır. İslam medeniyeti ise Araplar ile çıkışa geçmiş Türkler- İranlılar ile gelişmiştir. Afrika kuzeyi ve Hint alt kıtasındaki milletlerinde katkıları olmuştur.

Geçmişte bölgesel/kabilesel olarak yaşanan göçler, günümüzde ferdileşmiştir. Yaşadığımız modern zamanlarda kitlesel olmasa da değişik sebeplerle insanlar yer değiştirmektedir. Ülke içi ve dışında yer değiştiren insanlar kendi kültür ve medeniyetini de taşımaya başlamıştır. Eğitim, siyasi ve ekonomik sebeplerle yaşanan göçler ile şu aşamada gittikleri ülkelerde kendi diasporalarını oluşturmuşlardır. Göç edenler gittikleri yerlere bir katkı yapmaktan ziyade daha çok edilgen durumdadırlar. Ge-

İnsanın değişim- dönüşüm çabası tüm hızıyla devam ediyor. Algılayışlar, kurumlar değişmekte, mirasa katılan yeni birikimlerle yol devam etmektedir. Medeniyet öngörüsü ve aidiyeti olanlar değişen şartların getirdiği imkânları gözden geçirmelidirler.

nellikle egemen kültür içinde kaybolup gitmektedirler. Amerika bu süreçte örnek gösterilebilir.

Geçmişte farklı coğrafyalardaki hükümler üzerine kurulan imparatorluklar yerine, farklı ırk ve inanışlardan oluşan insanların aynı coğrafya ve yönetimler altında aynı idealler için varolabilmektedir. Bu örneklikten hareketle artık bir medeniyeti sadece belli bir coğrafyaya veya millete hasretmek dönemi bitmiştir. 150 yıldır yaşanan bu tecrübeye birçok ülkenin nüfus değişimi devam ediyor. Avrupa'da ülke nüfusları göçlerle çok ciddi değişim işaretini verirken, gelecekteki olabilecek sorunlar için devletler Almanya örneğindeki gibi çok sert önlemler almaya gitmişlerdir. Ekonomik merkezli göçlerle şekillenen bu yeni süreci; uyum- asimilasyon- ülke çıkarı merkezinde birleştirme çabası yaşanmaktadır.

Medeniyetlerin etki alanlarının iletişim imkânları ile de orantılı olduğunu görüyoruz. 19. yüzyıldan önce iletişim imkânlarını belirleyici kılan temel unsur coğrafya idi. Coğrafik imkânların el verdiği ölçüde yayılma ve etki alanı oluşmaktaydı. Hint-Çin- Maya- İnka medeniyetleri coğrafik şartların sınırlayıcılıklarından dolayı genişleme imkânı bulamamış-

lardır. Dünya ölçeğinde bakıldığında Ortadoğu coğrafik olarak merkez konumunda olduğu için buradan dışarıya, dışarıdan buraya her zaman sürekli yayılma stratejilerinin parçası olan çabalar ortaya çıkmıştır. Sürekli yaşanan savaşlar bu çabanın ifadesidir. Bir dönem farklı coğrafyalarda oluşan medeniyet birikimlerini tanımak için seyyahların- bilginlerin yaptığı yolculuklar ile oluşan medeniyet alışverişi- etkileşimi vardır. Bu seyyah ve bilginlerin gözlemleri yayılma çabalarında etkin rol oynamıştır. Doğudan batıya Haçlı saldırılarında olduğu gibi daha çok doğu ile ilgili tasavvurlarda oluşan ihtisamlı varlığı ele geçirmek için arayışlar olmuştur.

Bunlar dışında ticaret de medeniyet birikimlerinin yayılmasında etkili olmuştur. Gerek üretilen mal, gerek malı satan tüccar gittiği yerde kendi kültür ve medeniyet birikimini de taşımıştır. Günümüzde ulaşım- iletişim imkânlarının maksimum artması ile etkileşim de artmıştır. Burada şu soru akla gelmektedir? Yeni bir medeniyetin oluşumunda uluslara dayalı inşa edici süreç mi ortaya çıkacak yoksa bir sonraki aşama olan bireyselleşme ile farklı bir süreç mi işleyecek? Modern çağ, iletişim ve etkileşim imkânlarını en üst düzeye çıkarırken, ırksal asabiyetleri en alt düzeye indirgemeye başlamıştır. Yeni medeniyet öngörülerinde belli bir coğrafyayı merkez almaktan ziyade tüm dünyayı içine alan bir bakış açısı oluşmuştur. İnsanlık doğu- batı, kuzey- güney fark etmeden bir birbirinden haberdar olmakta ve arayışlarda o nispette artmaktadır. Medeniyet bilgi kaynaklarını taşıyıcı araçların çeşitliliği ve etkililiğinden dolayı çok hızlı bir şekilde istenilen her yere ulaşabilmektedir.

Medeniyetler tarihinde hamle dönemleri ve onu izleyen kazanımları yerleştirme dönemleri arka arkaya gelir. Bu bakımdan, batıda Osmanlı'nın, Doğuda Babür'ün yeniden doğuşlarıyla, İslam Medeni-

yeti, ilk dönemlerden biraz farklı da olsa -ki bu şartlar gereğidir- yeni bir İslam yaşayışının yeryüzünü anlamlandırmasına devam etmesi hamlesi olmuştur (Karakoç, 1995: 108). Batı medeniyeti ise Amerika ile kendine yeni varlık ve hâkimiyet alanı yaratmıştır. Belli bir ilerleme sürecinden sonra farklı milletler ve coğrafyalarda yeniden yorumlanarak gelişme fırsatını yakalar. İslam medeniyetinin yeniden doğuşunun hangi millet ve coğrafyada olacağını bilemiyoruz.

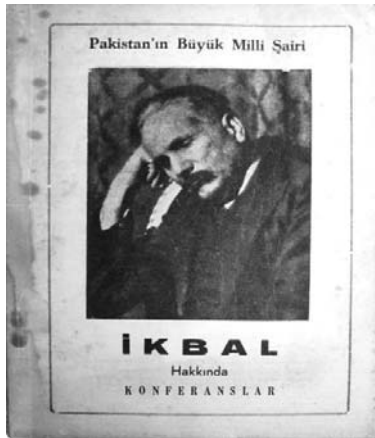
İnsanın değişim- dönüşüm çabası tüm hızıyla devam ediyor. Algılayışlar, kurumlar değişmekte, mirasa katılan yeni birikimlerle yol devam etmektedir. Medeniyet öngörüsü ve aidiyeti olanlar değişen şartların getirdiği imkânları gözden geçirmelidirler. İmparatorluktan devlete hatta bireye kadar yaşanan siyasi, ekonomik, kültürel, stratejik değişimin anlamı ve çerçevesi iyi tanımlanmalıdır. İlk dönem (Emevi- Abbasi- Endülüs) veya son Osmanlı medeniyet açımları merkezinde hem coğrafi hem de kültürel olarak bir medeniyet algısı düşünülemez. Öngörülen- öngörülecek medeniyet perspektiflerinin yeni şartlar dâhilinde yorumlanması ve şekillendirilmesi zorunluluğu doğmuştur.

Kaynakça:

- 1-Davutoğlu, Ahmet. 1997. Divan Dergisi- İstanbul
- 2-Karakoç, Sezai. 1995. Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi. Diriliş Yayınları

MUHAMMED İKBAL'İN DÜŞÜNCESİNDE ÖZGÜRLÜK

Peren BİRSAYGILI



Artık aramızda olmadıkları için, bu sefere katılamayanlara ithaf olunur...

Düşündükçe, feci teselliye ihtiyacım var. Geçtiğimiz yüzyıl başıydı, adamlar birleştiler ve.. Ve ölümün varlığı, işte böylece tüm çıplaklığıyla açığa çıkmış oldu..Ansızın bir hırsız gibi gelmişlerdi, ansızın bir hırsız gibi gelmişti esaret ve zorbalık.

Düşündükçe, kahrından diyorum; Kahrından da ölebilir mi insan? Geçtiğimiz yüzyıl başıydı, adamlar birleşmişler ve.. Ve, pek uzak da değil, henüz düne kadar kendilerini tedirgin eden medeniyetleri, gerek kültürel gerekse siyasi veyahut teknolojik bakımdan, nasıl da güçsüz bırakmışlardı öyle. O, nasıl bir iştahı, o ne karşı konulması güç bir fırtınaydı. Tanrı'nın tahtı paramparça edilmiş, düşüncelerimiz, bedenlerimiz lime lime savrulmuştu bir tarafa. Uzaklarda bir yerde ağlayan, güzel göz-

lü bir Acem çocuğun acı haykırışına, kahkahalar karışıyordu. Uzaklarda bir yerde, sürekli insanlar ölüyordu. Birileri, kendi zulmünün sarhoşluğu ile coşarken, çolak ve çıplak bacaklı hastalıklı vücutlar, cehennem tortusu gibi duran o yollarda yürümeye çalışıyordu bata çıka.

“Allah'im”, dedim; “Allah'im, nasıl çıkardıysan âlemi yeryüzüne, şimdi de ıstabilir misin onu tıpkı eski günlerde olduğu gibi?”

Döndüm, diz çöktüm önünde; *“Emanetini, kaptırmış olanların ocağını tekrar ıstabilir misin? Kurtuluşa ancak ve ancak ahirette erişileceği düşüncesinin rehabetine kendini kaptırmış kimselere, nefesinden ilham eder misin? Sen istedikten sonra, sözlerini iştirmeyen kalmaz, o halde lütfen söyler misin onlara, irade-i cüz yani nefis tepetaklak geldiği zaman, bizler de ters dönmüş kurbağalar gibi korkunç hazin bir iç kanama manzarası oluşturmaktan öteye gidemiyoruz.”*

Geçtiğimiz yüzyıl başlarıydı ve aslında, o vakitler bütün mesele birkaç temelde toplanmaktaydı; Nasıl kuvvet toplamalı? Adalet yolunda, Hak yolunda bir dinî reform nasıl gerçekleştirilebilir? Zümrüd-ü Anka gibi kendi küllerimizden yeniden doğmanın bir yolu var mı? Öze dönüşün gerçekleşmesi için, Müslüman aydının vazifeleri nelerdir? Velhasıl kelim, Ne yapmalı?

Ne yapmalı?

Müslüman Doğu, işte bu dönemde tüm bu sorulara cevap arayan, Cema-

leddin Afgâni, Reşit Rıza, Mehmet Akif Ersoy, Muhammed Abdüh ve Said Halim Paşa gibi pek çok evlat doğurdu topraklarından. Onlar, günler geceler boyunca, bu düşüncelere kafa yordular. Her birini çok sevdim, her birini çok sevdim. Zira aslında, her biri belki de özlediğimiz o ruha, o dinamizme açılan birer kapıydı. Ve ansızın şu soru düştü aklımıza; “Gitmeden.” dedik; “Gitmeden, son bir şey almak isteriz sizden. Her gece yatağınıza yattığınızda düşündüğünüz son bir şey, artık bizim yoldaşımız olsun bu nefsinin yitirmiş coğrafyada.”

Muhammed İkbâl, bu isimlerin en başında geliyordu. Zira bir yandan İngiliz hegemonyası altındaki halkının siyasi özgürlüğü için çaba gösterirken, öte yandan sahip olduğu entelektüel birikim ile bütün Müslüman âlemini bu darboğazdan kurtarmanın yollarını araştırmaya adanmış bir ömrün sahibi, müstesna bir şahsiyet idi. İkbâl, aslında modern insanın geçirdiği türlü evrelerin, canlı bir temsiliydi de. İşte bu tecrübeyle, İslam düşüncesinin arkeolojik bir değerlendirmesini yaparak, Antik Yunan felsefesinden doğan ve ardından gelen gelişim süreci içinde, müstakil bir felsefe olarak sivrilmiş İslam felsefesi'nin izini sürmüştü.

*“Yoktan var edildi bu dünya,
Kayıp ve kazanç ikiz kaidedir onda
Yok et eskisini, temelleri üzerine yenisini
inşa et
Takat getiremez gönümüz zamanın iş-
vesine, nazına”*

Bu nedenle, İslam ruhuna aykırı bul-

duğu bakış açılarına köklü eleştiriler getirerek, çağımıza uygun yeni bakış açılarının gelişmesine öncülük etti. Dinî Düşüncenin Yeniden Teşekkülü düşüncesi, işte bu gereklilikten doğan ve temel referans olarak Kuran-ı Kerim'i alan bir çözüm anahtarıydı adeta. Bir haykırışa, büyük bir isyana tekabül ediyordu. Ve İktbal, burada yapmak istediği şeyi kendi ifadesi ile ; *"İslâmiyet'in felsefi geleneklerine tamamiyle bağlı kalarak ve insan bilgisinin çeşitli alanlarında son zamanlarda meydana gelen gelişmeleri de göz önünde bulundurarak İslâm din felsefesini yeniden kurmak"* şeklinde özetleyecekti.

"Kelebeğin çırpınışı ey gönül, ne vakte kadar?

Yiğitlik yolundan geri durmak ne vakte kadar?

At ateşine kendini, bir müddet yan!

Ateşi tavaf ey bigâne, ne vakte kadar?"

Onu, bir doktor olarak tasavvur etmek mümkün değil mi? Kim bilir, belki de gerçek bir "ruh doktoru". Zira İktbal, teşhisi koymuştu. Onu, yenilikçi düşüncelere sevk eden etken, Müslüman toplumların manevi ve maddi açıdan geri kalmışlığı olacaktı ve ona göre bu geri kalmışlığın tek sorumlusu yine Müslüman'lar idi. Yanlış anlaşılma-şmış olan bir şeyler vardı. İslam yanlış anlaşıl-mıştı. Maddi zenginlik kötülenmiş, bu nedenle de dünyadan vazgeçilmişti. Oysa İslam'ın özü bu olamazdı. Aye-tin, surenin kalplerimize fısıldadığı bu değildi. Hedefimiz, sadece Allah'ı bulmak değil, dünyayı ele geçirmek olma-lıydı. Dünyayı, avuçlarımızın içine al-mak. Dünyaya, avuçlarımızın içinden bakmak. Buydu özgürlük ve bu yolda çakıl taşı misali önümüze çıkan tüm o kaderci, pesimist yaklaşımlara bir tekme savurmak, işte buydu gerçekte Allah'ın emri olan..

Tanrı'nın tahtı paramparça edilmiş, düşüncelerimiz, bedenlerimiz lime lime savrulmuştu bir taraflara. Hare-ketsizdik, kıpırtısızlık ve düpedüz esa-

rete boyun eğmiştik... Oysa İktbal'in sa-vunduğu bambaşka bir şeydi. O; "Âlem" diyor ve şöyle devam ediyordu;

"Âlem dinamik bir yapıya sahiptir."

O halde özgürlük, âlemin bu dinamik yapısına ayak uydurmak değil de neydi? Ve insan, fıtratı gereği sorumlu, özgür yaratılmıştı. Gökler, yeryüzü ve dağların bile üstlenmekten çekindiği büyük bir görev ve emaneti yüklenmek gibi bü-yük bir cesaret örneği göstermişti. *[Biz o emaneti göklere, yere ve dağlara arz et-tik, onlar, onu yüklenmeye yanaşmadılar, ondan korktular da onu insan yükledi. O gerçekten çok zalim ve çok cahildir. Ahzap 72]*. O halde neydi yaşadığımız? Kimdik biz? İplerinin arkadan çekildiği kuklalar mı? Böylesi bir düşünce, varlık âlemindeki hâkim konumumuzu yok sayacak bir anlayış değil miydi?

*"Bir beden yarat, bir avuç tozdan
Daha güçlü bir yapı taşı hisardan
İçinde dert bilen bir gönül
Nehir gibi aksın tepeler arasından"*

İktbal'e göre, böylesi bir anlayış, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak, hükmetme gücünü elinde bulunduran insanın ha-reketlerini belirsiz kılmakta hatta âlemi insan için bir zindana dönüştürmekteydi. Bu anlayış, insanı sadece bir nesne haline getirmekte, onun özgürlüklerini yok saymaktaydı. Ve böylesi bir anlayı-şın kabulü, insanın "eşref-i mahlûkat" özelliğini ciddi bir şekilde sarsmakta idi. Zira İktbal'e göre insan, tüm kusurlarına rağmen, âlemden üstündü. O nedenle, hem kendi kaderine, hem de âlemin ka-dherine yön verebilecek güçteydi. Yeter ki isteyelim. Yeter ki gayret edelim. İkt-bal, bu konuda, *"Elbette bir millet ken-di durumunu değiştirmedikçe Allah da onun durumunu değiştirmez"* [Rad 11] şeklindeki ayeti de kaynak gösterecekti. Ve yine *"insana sığın âlemdir, âleme sığ-mayan insandır"* sözü ile insanın kıymet ve imkânlarına vurgu yapmaktan geri durmayacaktı...

Onları çok sevdim. Onları çok sevdik,

demıştik. Çünkü İktbal, bir yandan gün geçtikçe kararmakta olan o bakışı, Kuran'a bakışı yerle yeksan edecek yeni tanımlamalar getirecek, öte yandan ise eşsiz güzellikteki şiirleri ve şair tarafı ile de yanlış bir kader ve tasavvuf anlayışı-na sapmış olan insanların düşüncesin-de yeni ufuklar açacaktı.

Ancak değiştirebileceğim kaderimi se-viyorum. Çünkü ancak o halde özgü-rüm...

İslam dini düşünen insanın diniyen, hiçbir şey yapmadan kendimizi ka-çınılmaz sonun rehavetine bırakacak değildik. İktbal, bunu öğretti bana. İktbal, bunu fısıldadı bize. Başkaları ta-rafindan yazılmış senaryolarda yer alan alelade figüranlar değildik biz.

Geçtiğimiz yüzyıl başıydı, demıştik. Adamlar birleşmişler ve. Ve ölümün varlığı, işte böylece tüm çıplaklığıyla açığa çıkmıştı. Ansızın bir hırsız gibi gelmişlerdi, ansızın bir hırsız gibi gel-mişti esaret ve zorbalık.

Geçtiğimiz yüzyıl başında, feci teselli-ye ihtiyacım vardı. Zira birileri, kendi zulmünün sarhoşluğu ile coşarken, ço-lak ve çıplak bacaklı hastalıklı vücutlar, cehennem tortusu gibi duran o yollar-da yürümeye çalışıyordu bata çıka.

Feci teselliye ihtiyacım vardı. Beni te-selli eden İktbal oldu.

Müslüman kimse figüranlık etmek için değil her zaman ve mekânda başrol oy-namak için vardı. Ve başrol oyuncularını daima özgür ola gelmişlerdi.

Kaynak ; Muhammed İktbal dörtlük-ler / Lale-i Tur, Çeviren, Murat Sürmen Bakış Yayınları 2008,

MUHAMMED ARKOUN VE İSLAMİ AKLIN ELEŞTİRİSİ ÜZERİNE

Musa KARS
musakars@hotmail.com



İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılan 'Boğaziçi Atölyesi' etkinliği kapsamında İstanbul'a gelen günümüzün en önemli İslam düşünürlerinden Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde 1961-1991 yılları arasında İslam Düşüncesi Tarihi kürsüsünü yöneten Cezayir doğumlu Muhammed Arkoun 8 Mart cumartesi günü 14.00'te Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi'nde İslami Aklın Eleştirisi konulu bir konferans verdi. Konferansın sunuş konuşmasını 1980'li yıllardan başlayarak Kur'an araştırmalarını yöntemli biçimde sürdüren ve bu çalışmalarının önemli bölümünü Vahiy Savunması adıyla kitaplaştırarak 2005 yılında yayımlatan Mehmet Yaşar Soyalan yaptı. Türkiyeli okuyucuların Arkoun'u ilk defa 1985 yılında Felsefe Dergisi'nde yer alan Ku'ranı Kerim'in

18.suresinin Okunması adlı makalesiyle tanıdığını belirtti. Arkounun temel tezlerinin Kur'an Okumaları ve İslami Aklın Eleştirisi adlı yapıtlarında yer aldığını belirtti. Soyalan, Arkoun'un Batılı oryantalist / doğu bilimci ve İslami Ortodoks geleneğin bakış açılarına köklü eleştiriler getirdiğini özgür ve eleştirel bir yeniden okuma önererek Kur'an'ın dil bilimsel, gösterge bilimsel, antropolojik, psikolojik vb okumalarının yapılmasını elzem gördüğünü vurgulayarak Arkoun'u konuşmaya davet etti.

Konferansçı konuşmasına, laik cumhuriyet yorumuyla Atatürk'ün siyasal erkle dinsel erki birbirinden ayırarak tüm İslam dünyasını etkileyen tarihsel bir devrim yaptığını vurgulayarak başladı. Bu büyük değişimin ardından iktidardaki Türk hükümetinin Avrupa Birliği'ne kendi İslami köklerinden kopmayarak ama İslam'ı da partizan bir görüşle algılamayarak girme arzusunun Atatürk'ün öncülük ettiği değişimi hatırlatan yeni bir atılım olduğunu ifade etti. İslam ülkelerindeki en önemli sorunun laikliğin hazmedilemeyeşinden ya da iktidara gelmek için bir yöntem olarak kullanılışından kaynaklandığına değindi. Laiklik ve laikçilik arasındaki ayrımın altını çizdi. Laikliğin anlaşılmasının İslam ülkeleri açısından yararına ve tarihsel olarak gerekliliğine işaret etti. İnsancıl ve modern bir İslami anlayışı savunan Arkoun, Türkiye'nin dünyanın siyasi haritasında Müslüman, modernliği benimsemiş bir ülke olarak Avrupa Birliği'ne girme çabasını yürekten desteklediğini ve karşı olan-

ları Türkiye ikna etmeye çalıştığını, bu amaçla konferanslar verdiğini belirtti.

Arkoun'a göre İslam coğrafyasındaki en mühim sorun İslami düşüncenin dayandığı metinleri eleştirel bir gözle yeniden okuyamamaktan kaynaklanmaktaydı. Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki sorunların çözümlenebilmesi mümkündü. Ancak bunun için öncelikle toplumsal bilimlerde bir yöntemli araştırma seferberliğinin ve ciddi eğitim reformlarının gerçekleşmesi gerekiyordu. Bu noktada İslam dünyası ile Batı arasında 11 Eylül olayının ciddi bir sorun yarattığını, her iki tarafın da olayı aşma noktasında başarısız kaldığını söyledi. Öncelikle bu eylem İslam açısından doğru değildi. Batı ise saldırının anlamı üzerinde yoğunlaşmamıştı. Örneğin Amerika, Avrupa'yı dışlayarak sömürge savaşlarını anımsatan bir süreç başlatmıştı. Bunu da modernizmin başarısızlığı olarak değerlendirdi Arkoun. İslam coğrafyası da buna karşı çıkmadığı için başarısız kalmıştı.

Arkouna göre 21.yüzyılda din devleti bu yüzyıla uygun bir proje değildir. Dinler arasında özellikle İslam, Hristiyanlık, Yahudilik arasında teolojik sınırlar vardır. Dil bilimsel sınırlar vardır. Tümü tek tanrılı dinler olmasına rağmen Kudüs'teki duvar gibi aralarına engeller koymuşlardır. Din, teolojik sınırlar çizmiştir. Dinsel çatışmaları önlemek, hoşgörölü bir tartışma alanının oluşturulmasını gerektirmektedir. Devlet, belli bir dini resmi olarak tanırsa daha önce değindiği araştır-

malar, reformlar yapılamaz. Arkoun konuşmasının bu bölümünde verdiği konferansın, böyle bir devlette mümkün olamayacağını belirtti. Devlet, tüm dinlere hatta dinsiz de olsalar, ate de olsalar farklı görüşlere söz vermeli, konuşma hakkı tanınmalıdır. Bu bilimsel alanda ve bilimsel yöntemlerle de yapılmalıdır. Karşılıklı olarak farklı dinlerin insanları, birbirlerini dinlemeli ve “Ben doğrudum!” kavgasına girmeden, birbirlerini anlamaya çalışmalıdır.

Avrupa, Aydınlanma Çağı’ndan sonra 2. büyük devrim yaratmaktadır. Artık vatandaşlık, ulusal sınırların dışına çıkmakta, Avrupa gelişmekte, sınırları genişlemektedir. Elbette Türkiye de bu toplulukta yer almalıdır. Ancak insan bilimlerinde yapılacak olan araştırmalara, ikinci bir önemli nokta eklenmelidir. Bu da eğitim sisteminde köklü bir reform yapmakla mümkün olacaktır. Atatürk’ün mücadelesinin biçimlendirdiği Türkiye’de liderlerin siyasi vizyonuna doğrudan bağlı olan eğitim kurumları ve üniversiteler yeni bilimsel ruhun yayılmasına engel olmaktadır. Sınırların giderek kalktığı bir dünyada, ulusalcı bakış açısıyla tarih yazılamaz. Örneğin Almanya ve Fransa tarihçileri bir araya gelerek, tarihlerini ortaklaşa yazmışlardır. Konuşmasının bu bölümünde Cezayirli olmasına vurgu yaparak 400 yıl boyunca Türk yönetiminde, Osmanlı yönetiminde kaldıklarını ifade etti. Bir Cezayirli olarak Osmanlı döneminde Tunus’ta, Lübnan’da, Irak’ta neler olmuştu? 11.yüzyıla kadar ortak dilleri Arapça olan farklı Müslüman uluslar bu ortak dille bir medeniyet oluşturmuşlardı. İranlılar çok zengin bir kültür ve medeniyete sahip olarak Firdevsi’nin Şehnamesi’yle Farçaya dönerek ulusal bir içe kapanma sürecine değin bu klasik İslam’ın entelektüel mirasını oluşturmaya katkı yapmışlardı. Bu tarih, İslam uluslarının birbirinden kopmasını da beraberinde getirdi ve 632-1258 yılları arasında yaşanan Klasik Çağ İslam’ının mirası bir kenara itilivermişti. Osmanlılar gel-

meden önce bu entelektüel çoğunluk kaybolmuştu. Bu tarih aynı zamanda İslami aklın da gerilemesinin başlangıcını teşkil etmektedir. Tartışma ortamı ortadan kalkarak, 13. yüzyılda entelektüel yaşamdaki büyük bir değişiklik dinin farklı toplumsal kümelerin kültürlerine uyarlanması anlamına gelen tarikatlar ortaya çıkmış, sözlü gelenekle popüler bir İslam geliştirilmiş, tefsir kitapları, teoloji kitapları okunmamak üzere bir kenara itilivermiştir.

Arkoun, İslami aklın eleştirisi dediğinde eleştirisini Kant’ın eleştirisi ile karşılaştırdığını ifade etti. 18.yüzyılda büyük alman düşünürü iki önemli kitap yazmıştır. Zira artık akla yeni temeller vermek gerekli olmuştur ve Kant da bunu yapmıştır. Aklı eleştirmek özellikle Batı için yeni bir şey değildi ama Müslümanlar için yeni bir şeydi. Atatürk’ün temellerini attığı laik Türkiye’de gençlere; lisedeki, üniversitedeki öğrencilere bu eleştirel akıl öğretilmezse asla başarılı olmak mümkün değildi. Elbette Batı, görülen haksızlıklar, ırk ayrımcılıkları yürüyüşlerle, gösteriler yapılarak protesto edilecekti ama bunları eleştiri olmadan yapmak mümkün değildi. Bilimsel araştırmalar, eğitim sisteminde köklü bir reform yapmak gerekemekteydi.

Arkoun konuşmasında en önemli hususu Türkiye’nin Avrupa birliğine girmesi olarak saptadı. Bunun için yaratıcı ve cesur bir kültür politikası gerekiyordu. Verdiği konferansın da halkı bu amaç doğrultusunda aydınlatma amacını taşıdığını belirtti. Halkın laiklik ekolünden gereği gibi faydalanmadığını, kimileri için laikliğin din karşıtlığı anlamına geldiğini halkın geri kalan kısmının da dervişlerin ve tarikatların İslam’ını uyguladığını belirtti. İnsanlar dünyanın her tarafına vizesiz olarak gidebilecekti. Avrupa’nın gerçekleştirmeye çalıştığı şey buydu. Avrupa dünyanın her tarafından göç alıyordu. Ancak gelen insanlar ilkokul düzeyindeydi. Modern tarihi, laikliğin

tarihini, dinlerin tarihini bilmiyordu. Kurumsallaşmış bir cehaleti yaşayan bu insanlar gittikleri her yere yeni sorunlar getiriyordu. Dünyada insani bilimler de hergün değişiyordu. Eğitimde buna koşut biçimde yenilemek gerekiyordu. Eğitimin çağcıl kılınması da yeterli değildi yöntemli, ciddi bir denetleme mekanizmasına da ihtiyaç vardı. Okulların inşası elbette önemliydi ama asıl mühim olan eğitimcilerin kurumsal cehaleti ortadan kaldıracak biçimde yetiştirilmesiydi.

Arkoun konuşmasının son bölümünde eğitimle ilgili pratik örnekler sundu. İslami aklın eleştirisiyle ilgili 17 varsayımdan söz etti. 1982 de yayınladığı ve ülkemizde 1995te çevrilerek yayımlanan Kur’an Okumaları yapıtında da değindiği postulatların zaman içinde sayılarını artırmıştı. Bunların tartışılması için kurslar düzenlenebilirdi. Teolojik varsayımların önemi, dokunulmazlıklarından kaynaklanmaktaydı üstelik inancınızla ilgili bir sapma buluyorsanız başınız belaya bile girebilirdi. Arkoun ilk olarak “O, Muhammed peygamber aracılığıyla, son defa olarak ve Arap dilinde bütün insanlara konuşmuştur.” varsayımının tartışılmasının gerektiğini belirtti. İbrahim peygamber, Musa peygamber ve Meryem oğlu İsa ile yaptığı gibi onunla da konuşmuştu. Bu Tanrının teklifi gibi üzerinde konuşulamayan bir dogmaya dönüşmüştü. Allah insanlarla İbrahim peygamberden beri konuşuyordu ama 632 yılında artık bu konuşmalar sona eriyordu. Verdiği bu örnek varsayım gibi tüm varsayımların tartışılması neticesinde henüz yazılmamış ortak bir tarih yazılacaktı. Arkoun bunu “ortak düşsel İslam tarihi” diye adlandırıyor, Müslümanları kurumsallaşmış cehaletten bu eleştirel yaklaşımın kurtaracağına inanıyor. Ona göre Türkiye ancak bu değişimleri başarısız Avrupa Birliğine girebilir ve bu da “laik cumhuriyet” gibi İslam dünyasına Türkiye’nin ikinci kez öncülük etmesi anlamına gelecektir ve onlar için bir aydınlanma sürecini başlatacaktır.

Manderlay: Bir Özgürlük Eleştirisi



Yönetmen: Lars von Trier
Senaryo: Lars von Trier
Oyuncular: Bryce Dallas Howard, Isaach De Bankole, Willem Dafoe, Danny Glover, Lauren Bacall, Jean Marc Barr, Jeremy Davies, Udo Kier, John Hurt (Anlatıcı)

Yapım: 2005, Danimarka, İsveç, Hollanda, Fransa, Almanya, ABD, 138 dk.

'Europa', 'Breaking the Waves', 'Dancer in the Dark' gibi filmlerle geniş kitlelere ulaşan ve büyük tartışmalar yaratan Danimarkalı dahi yönetmen Lars von Trier'in son yapıtı 'Manderlay', Amerika üçlemesinin ikinci de-

vam filmi niteliğinde. Üçüncü ve üçlemenin son filmi "Washington" ise, henüz çekilmedi; ancak "Dogville"nin şaşırtıcı niteliği ve "Manderlay"ın başarısı, serinin son halkasını heyecanla bekletmeye aday oldu.

"Manderlay", hem geçmiş, hem de günümüzü yargılayan iki uçlu yapısı ve felsefi duruşuyla bambaşka bir dünyaya yolculuk etmek isteyenleri misafir edebilecek hiciv dolu bir drama. Henüz Amerika'ya ayak dahi basmamış yönetmenin, kapitalist sistemin sancak kalesine yaptığı saldırının merkezinde bu sefer ırkçılık, kölelik ve idealizm kavramları var. 'Dogville'den babasının yardımıyla kurtulan Grace'i bu kez 'Manderlay'de görüyoruz. İlk filmde farklı olarak Grace karakterini Nicole Kidman değil Bryce Dallas Howard canlandırıyor. Kidman, filmde rol alamayınca, Grace'in karakteri -canlandıracak aktriste göre- değiştirilmiş. Bryce'in bu kadar genç olması, Grace karakterinin inatçılığını daha inanılır kılmış. Bryce'in olaylara naif yaklaşımı da Grace karakterini anımsatıyor. Bilindiği gibi naiflik, Trier'in tüm filmlerindeki kadın kahramanların sahip olduğu bir özellik.

Filmin Konusu

'Dogville'den babasının yardımıyla kurtulan Grace dönüş yolunda, güney eyaletlerinden birisinde tuhaf bir çiftlikle karşılaşır. Köleliğin yasaklanmasının üzerinden 70 yıl geçmiş olmasına rağmen, çiftlikte siyahlar köle olarak kullanılmaktadırlar. Gra-

ce, zencilerin çiftlik sahibi tarafından acımasızca kullanılmalarına kayıtsız kalmaz. Babasının aksi yöndeki tavsiyesine karşın çiftlikte kalıp, zencileri zincir altında tutan çiftlik sahibine karşı çıkmaya verir. 'Dogville'den yaşadıklarından ders çıkaran Grace, yanına silahlı adamlarını da alarak, 'Manderlay'in kölelerine özgürlük ve demokrasi getirmeye karar verir. Ancak hiçbir şey görüldüğü kadar kolay değildir. 'Manderlay'de köleler ve efendileri arasında kurulmuş karmaşık bir düzen vardır. Grace, bu yıkılması güç düzenin gizemini çözmeye çalışırken, yıllarca köle olarak yaşamış zencilere özgürlüğü kabul ettirmenin hiç de zannettiği kadar kolay olmayacağına farkederek.

Değerlendirme

'Dogville'de tipik bir Amerikan kasabasının sadeliğine, huzuruna ve temizliğine imrenen, erdem timsali Grace'in yaşadığı bozgunun ardından bu kez, Amerika'nın karanlık geçmişinde başka bir noktada konaklıyor. Kimilerine göre Trier'in bugüne dek yazdığı en mizah dolu senaryoya sahip olan 'Manderlay' çeşitli okumalara göz kırıyor. Trier, kölelik ekleninden hareket ederek Amerika'nın hem geçmişine, hem de bugününe dair çok edici saptamalarda bulunuyor. Konunun, ilk filmindeki gibi, bir tiyatro havasında, tamamen kapalı bir mekanda, büyük bir stüdyoda, loş ışıklar altında ve bir anlatıcı eşliğinde aktarılması, izleyiciye vermek istediği eleştirel yaklaşımın resmedilmesine

İKİ FİLM

İsmail DOĞU
ismaildogu@gmail.com

çarpıcı bir şekilde olarak sağlıyor. Aslında bütün bu ilkindeki ahlak, bundaki özgürlük söylemlerinin ve uygulamalarının, ne kadar sığ bir yapı içinde ele alındığı ve karakter dönüşümleriyle beklentiler ve yaşananlar arasında ne kadar tezat oluştuğunu gösteriyor.

“Dogville”de, Nietzschevari bir şekilde ahlakı ve erdemi sorgulayan Trier, ‘Manderlay’ filmiyle de, geçen yüzyıla kadar devam eden kölelik düzenini gözler önüne sererken, özgürlük ve demokrasi kavramları üzerinde oynayıp Amerika’nın günümüz dış politikasını da eleştirmeden edemiyor. Trier’in benzetmesi ve göndermesiyle, “tıpkı George W. Bush gibi doğru olduğuna inandığı şeyi yapma” adına uğraşan Grace’in silahlı adamlarıyla, zulüm altındaki zencileri kurtarmak ve onlara özgürlük ve demokrasi getirme çabaları, Amerika’nın Irak’ı işgalini hatırlatır bir biçimde, yönetmenin vermek istediğini en başarılı bir biçimde resmettiriyor. Trier’in bu benzetmeyi yapması, hiç kuşkusuz ironik bir söylemdir. Bununla, ne kadar naif bir tutum ve iyi niyet gösterisi içinde olunursa olunsun, sonuçta özgürlük ve demokrasi adına yapılan her dayatma, kısa zamanda baskıcı bir araca dönüşeceği gerçeğini gözler önüne sermekte. Bununla birlikte Trier, özgürlüğün bir lütuf ya da bir dayatma şeklinde verilmesi gereken değil, bir kazanım ve hak ediş olması gerektiğine dair vurgusuyla eleştirel yönünü kendini mazlum addeden kesime çeviriyor. Ezilen, ezen dengesini, her iki tarafında çıkar sağladığı bir ortaklık olarak görüp; ezilenleri de en az ezenler kadar sistemin bir parçası olmakla suçlayan Trier, bu yaklaşımdan dolayı kendisine gelen eleştiri oklarına karşılık, “Sanırım ‘Manderlay’den sonra hem zenciler hem de Ku Klux Klan’cılar, birlik olup beni öldürmeye kalkacaklar” şeklinde bir açıklamada bulunmuştu.

Dogville: Bir Ahlak Eleştirisi



Filmin adı: Dogville
Yönetmen: Lars Von Trier
Senaryo: Lars Von Trier
Oyuncular: Nicole Kidman, Harriet Andersson, Lauren Bacall, Patricia Clarkson
Yapım: 2002, Danimarka – Spec - Fransa, 177 dakika

Her filmde sınırları zorlayan deneysel bir üslupla karşımıza çıkan yönetmen Lars Von Trier, kamerasını bu kez Amerikan değerlerine çevirerek, sarsıcı bir biçimde, üçleme bir filmin ilkinde imza atıyor.

Duvarlar, kapılar, odalar yok bu filmde. Bunların yerine, en yoğun, en çarpıcı, en kendine has tavırlarıyla alabildiğine insan var. İçindeki gizli kimlikleri açığa çıkartan, ikiyüzlülükleri ve acımasızlığı yansıtan, insanı rahatsız eden ve sorgulamaya iten insanın o “vahşi doğa”sına odaklanıyor. Bu kalabalık ve karmaşıklık içinde ise, Dogville’in, sadece sesi duyulan, tebeşirle yere çizilmiş köpeği de bulunmakta. Baştanışağı bir değişimi / dönüşümü anlatan filmde değişmeyen bir unsur olarak Moses

kalıyor geriye. Ahlak, özgürlük, dayanışma türü değerleri bir vicdan çerçevesinde ele alarak, ikiyüzlülükleri ve acımasızlıkları ele alıyor. Ahlakın ahlaksızlığını ve vicdanın acımasızlığını, merhametten maraz doğmasını ve yardımın menfaatleşmesini tüm çıplaklığıyla gösterirken güç istencine çekilerek, “power is not so bad (güç/iktidar, o kadar da kötü bir şey değil)” diyen birini onaylarken buluyorsunuz kendinizi.

Filmin Konusu:

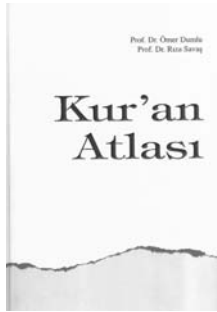
30’ların Amerika’sında Rock dağlarında bir kasabadayız. Peşindeki gangsterlerden kaçan Grace, az sayıda insanın yaşadığı küçük bir kasabaya sığınmak zorunda kalır. Önceleri varlığı kasaba halkını son derece rahatsız eder fakat kendisine yardım etmek isteyen Tom adlı gencin çabaları ile kasabada kalmasına izin verilir. Kadına acıyan kasaba halkı, başlangıçta iyi niyetlerle kadına sahip çıkar ve aralarına alır. Buna karşılık Grace de, çeşitli işlerde kasaba halkına yardım etmekte, böylece borcunu ödemektedir.

Ne var ki, çetenin yanısıra polisin de Grace’in peşinde olduğu haberi yayılınca, genç kadına karşı davranışlar giderek sertleşmeye başlar. Kısa zaman içinde kasabadaki insanların diğer yüzlerini görmesi kaçınılmaz olacaktır. Kadının konumunun kendileri açısından da bir tehlike arz etmesiyle, aralarındaki ilişki farklı boyutlar kazanmaya başlayacaktır. Grace, kasabalının öteki yüzünü görmeye başlar; ve çaresizliği, bir kurban konumu almasına neden olur.

Okurun kitaptan uzaklaşmasına ve yayınevlerinin ciddi sıkıntılarla karşı karşıya olmalarına rağmen yeni kitaplar çıkmaya, bazı kitapların yeni baskılarının yapılmasına devam ediliyor. Bu sayımızda yeni çıkan veya yeni baskıları yapılan bazı kitaplardan söz edeceğiz.

Ankara Okulu/Elis Yayınlarından Yeni Kitaplar

Kur'an Atlası
Prof. Dr. Ömer Dumlu,
Prof. Dr. Rıza Savaş



Kur'an atlası, Hz Adem'den başlayarak Hz muhammed'e kadar Kur'an da geçen bütün peygamberlerin yaşam öykülerini ve yaşanan hadisler ilgili ayetler ve böl-

gelerin haritalarıyla birlikte anlatmış. Büyük boy 378 sayfa olarak basılmış. Arka kapak yazısında kitap şu şekilde anlatılıyor.

"Kur'an-ı Kerim'in anlamını bilerek okuyan herkes için mesleğine, bilgisine ve bakış açısına göre dikkat çeken hususları farklılık arz edebilir. Ama her halükarda Kur'an'da bazı hususlar hemen herkesin merak ve dikkatini çekmektedir. Örneğin, Kur'an'da geçen peygamberler, toplumlar, coğrafi mekânlar ve benzeri hususlarla karşı-

laşıyoruz. Bunların nerelerde olduklarını zaman zaman kendimizi de sorarız. Ama çoğu zaman da bunlara cevap veremeyiz. İşte bu çalışma bu konuları irdeleyen türdendir ve böyle bir çalışmaya da daima ihtiyaç duymuşuzdur."

Kur'an'da Değerler Sistemi
Süleyman Tuğral



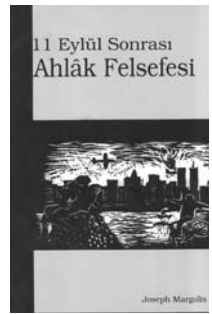
Salih amel, ebedi mutluluk gibi değerlerin, bir birbirleriyle alakası olmayan tek başına kavramlar mı olduğu; yoksa, onların bir sistem dâhilinde mi anlam ifade ettiği, Kur'an'daki değerlerin bir sistem haline gelmesini sağlayan temellerin neler, değerler arasındaki araç-amaç ilişkisinin nasıl, iki değerden birinin seçilmek zorunda kalındığı trajik durumlarda hangi değere göre davranmanın uygun olduğu sorularına da bu çalışmada cevap aranmaktadır.

11 Eylül Sonrası Ahlak Felsefesi
Joseph Margolis
Ter.: Celal Türer

11 Eylül saldırıları ve 2004 büyük Endenozya depremi sonunda oluşan

YENİ ÇIKANLAR

tsunami felaketi JOSEPH MARGOLIS 'i derinden etkiler ve -sonunda bu kitap ortaya çıkar. Yazar bu kitabın Türkçe çevirisine yazdığı önsözünde şöyle der: Sa-



nırım, hakim olamayacağımız bir kesinlikle beraber yaşamak zorundayız. Bana göre ahlak felsefesine dair düşünceler hepimizin dikkatini çekmelidir. Çünkü, ahlak, herhangi bir türden bilim çalışması değil; aksine bir ömür boyu süren hayat işçiliğidir. Bu yüzden nasıl yaşamamız gerektiğine dair anlayışlarımızı en iyi şekilde geliştirmek zorundayız. Ahlak, farkında olsak da olmasak da beraberce inşa edilir. İnşa edilen şey ise, hiçbir zaman onaylanmayan ya da tamamlanmayan bir ahlak olacaktır. Benim açımdan, 11 Eylül olayına dair düşüncelerimin ilkin Türkçeye tercüme edilmesi yani, Müslüman dünyaya liderlik edecek, yeryüzünün birbirinden ayrılmış iki büyük parçasının korku ve yanlış anlamalarının üstesinden gelecek bir ülkede çevrilmesi büyük bir şanstır.

Ağaç Yayınlarından Yeni Kitaplar

Hermenötik
Richard E. Palmer
Çev: İbrahim Görener

Bu kitap felsefi hermenötikle ilgili olup, onun 19. yüzyılın başlarında Schleier-



macher ile başlayan gelişimini ele almaktadır.

Felsefi hermenötik, metin yorumu veya zorlukların üstesinden gelme konusunda bir metodoloji sunmaz. Bu binler-

ce yıldır uygulanan geleneksel disiplin bünyesindeki hermenötiktir. Felsefi hermenötik ise yorumcuya yönelir ve bir metnin yorumcunun anlayışını değiştirmesi esnasında neyin gerçekleştiği sorusunu sorar. En doğru şekli ile okuma sürecini anlatmaya çalışır. Okuma, bizim anlayışımızı değiştirmelidir ama bu da metnin konuşmasına hermenötiksel bir açılımı ve üzerinde durulan meseleye dair önceden mevcut bir bilgiyi gerektirmektedir. Bu kitapta anlatıldığı şekliyle hermenötik, anlama olayında neyin gerçekleştiği problemine dalar: Schleiermacher'ın onu nasıl tanımladığı, Dilthey'in nasıl yorumladığı, Heidegger'in onu bir varoluşçu anlamının ontolojisi haline nasıl soktuğu ve Gadamer'in de felsefi hermenötik haline nasıl getirdiği konularıyla ilgilenir. "Kitap, normal boy 360 sayfa.

Kelimelerin Hikayesi
Muhsin Yolcu



Sanırsız şu ifadeler bu kitabı tanıtmak için yeterlidir.

"Çinli bilgin Konfüçyus'a sormuşlar:

- Bir ülkeyi yönetmeye çağılısınız yapacağınız ilk iş ne olurdu?

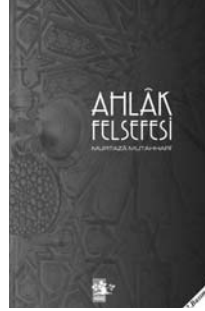
Büyük filozof şöyle cevap vermiş:

- Hiç şüphesiz dili düzeltmekle ifle baş-

lardım, demiş ve dinleyenlerin açıklama bekleyen bakışları karşısında sözlerini şöyle devam ettirmiş:

- Dil, düzensiz olursa sözler düşüncüyü iyi anlatamaz. Düşünce iyi anlatılmazsa insanlar arasında anlaşmazlık çıkar, anlaşmazlık fitne ve terör meydana getirir. Bunlar da devletin yıkılmasına sebep olur. İşte onun için hiçbir şey dil kadar önemli değildir."

Ahlak Felsefesi
Murtaza Matabbahi



Aşağıdaki ifadeler kitabın içinde,

"İnsan doğruyu söylemeli; bu doğru kendi felsefesinin tümünü elinden alsa dahi. Dünyadaki cinayetlerin kaynağı

olsa dahi doğruyu söylemek gerekir. Dünyadaki cinayetlerin önünü alacak, canları kurtaracak ve gerçekleri ortaya çıkarsa da yalan söylememek gerekir!" Acaba vicdan böyle bir hüküm verir mi gerçekten?!

Ruhunun yalan söylemeye alınmaması için, mecburiyetin olduğu yerde aklına bir şey getir., diline de başka bir şey.

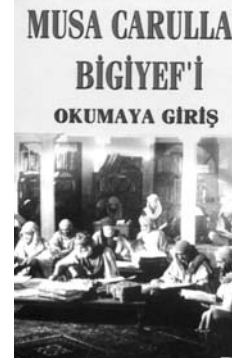
"Her insanın içyüzünde insana iyi işleri yapmayı emreden ve kötü işlerden alıkoyan ahlâkın değerli bir münadisi vardır."

Güzelliğin aşkı doğurduğunu düşünen insanlara karşı, bunun tersi olduğunu, yani aşkın güzelliği doğurduğu söylememektedirler.

Ne insanların ayakları altında ezilen bir karıncayım,

Çıra Yayınlarından Yeni Kitaplar

Musa Carullah Bigiyef'i
Okumaya Giriş
Mustafa Akman



Musa Carullah Bigiyef, ciddi ve gayretli bir alimdir. Yaşadığı dönemin koşullarında tespit ettiği, karşılaştığı sorunlara kendince çözümler üretmeye ve bunları toplumun istifadesine sun-

maya çalışmıştır.

Onun kısa özgeçmişi verildikten sonra kitaplarında dikkati çeken konular ve bu arada mensup olduğu 'Cedid' (Yenilikçilik) ekolu hakkında kısa bilgiler verilmektedir.

Bigiyef, özellikle 'kadın' konusundaki pozitif görüşleriyle dönemini aşmış birisidir...

Müfredat
Ragib el İsfahani



Çıra Yayınları tarafından iki cilt olarak yayınlanmış bu eser Arapçadan Doç. Dr. Abdülbaki Güneş ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yolcu tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Kuran lafızlarının gramatik analizi yapılan bu kitap aynı zamanda klasik dönem eserlerindendir.

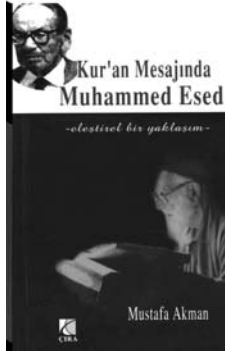
Müredat tefsir disiplini içinde değerlendirilen bir Kuran kavramları çalışmasıdır. Bu alanda yapılan çalışmaların

en değerlisi ve rağbet görenidir.

Bu güne kadar binlerce alime hizmet veren bu eser yeni alim adaylarına da hizmet vermesi yayıncıların tek temennisidir.

Kuran çalışmalarında önemli bir yere sahip olan bu eser Türkçe okuyan ve yazan okuyucuların bilgisine ve istifadelerine sunulmuştur...

Kur'an Mesajında Muhammed Esed
Mustafa Akman



Bu kitap Muhammed Esed'in İslam kültürüne dair edindiği birikimini sergilediği Kur'an Mesajı adlı meal/tefsiri konu alan bir çalışmadır. Meali bir bütün olarak ele alan kitap, temel de üç bölüme ayrılmıştır.

Birinci bölümde meal hakkında genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Esed'in değindiği konular sıralanmış fakat burada olabildiğince değerlendirme yapılmamaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise yazarın onun düşüncelerine katılmadığı görüşlerine yer verilmiştir.

Peygamberler Çocuklarını Nasıl Eğitti?
Esan Gül



Allah peygamberlere eşler ve çocuklar da vermiştir. (Rad-38) Bunun için peygamberler Allah Teala'nın insanları irşad için gönderdiği birer elçi

olarak kendilerine vahyolunan ilahi hükümleri, emir ve yasakları yalnız kavmine ve halkına tebliğ etmekle kalmamış; aynı zamanda bu hükümleri kendi nefislerinde aynen tatbik ederek çocuk ve ailesine de nasıl uygulayacağını göstermişlerdir.

Sonuçta onlar da birer insandı; çocuk ve ailesi vardı. Bu kitap peygamberlerin çocuk eğitirken nelere dikkat ettikleri nasıl bir yöntem izledikleri ve onlara ne gibi öğütlerde bulundukları üzerinde durmaktadır. Özellikle baba-çocuk ilişkileri ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılmış ve bir aile reisi olarak nasıl bir yaklaşım sergiledikleri ortaya konulmuştur.

Kuran'da Sünnetullah
Şemsettin Karci



Sünnetullah (İlahi davranış tarzı) tesadüf değildir. Sebep-sonuç ilişkisine dayanan, belli şartların oluşmasında, belli sonuçların kendiliğinden tahakkuk ettiği bir disiplindir.

Fert ve toplumların iyilik-kötülük, yükselme-alçalma, ilerleme-gerileme, mutluluk-huzursuzluk, azap-rahmet, bolluk-darlık, kıtlık-bereket, kriz-ahenk vb. devletlerin ve milletlerin hayat evrelerini gösteren birçok aşamalar "sünnetullah" disiplini altında bilirlenmiştir. Sebepleri oluşturan fertler ve toplumlar olduğu için sonuçlar da onların eseridir.

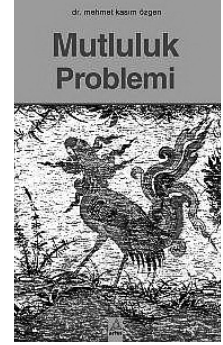
Bu yönüyle herkes kendi kaderini kendi belirler.

Artus Yaylarından Bir Kitap

Günümüzde insanlığın en çok ihtiyaç duyduğu, peşinden koştuğu ve fakat ne olduğunu da tam olarak bilemediği

bir olgu olan mutluluk, kitaplara sorun olacak kadar ciddi bir sorun olarak görülmemekteyken; Mehmet Kasım Özgen, işte bu eserinde, mutluluğun temel çerçevesi ile birlikte amaç-araç, etkinlik-eksiklik, seçme-eğilim, iyilik-kötülük, özgürlük-kölelik gibi alt kavramlarla birlikte etüt ediyor. Mutluluğu, başta İlk Varlık olmak üzere bütün varlık boyutlarıyla birlikte ele almış olan Faraabi'nin yaklaşımından hareketle çıkış yapan Özgen, mutluluğun, iyi ve erdemli insan olmakla ilgisini kurarken, erdemi de, mutluluğun varlık koşulu olarak değerlendirmiştir. Buna göre, insanın kendisini ve evrenin amacını anlamaya yönelmesini asıl mutluluk olarak tanımlayan felsefenin klasik geleneğinden hareketle yazar, mutluluğu tek başına olunmayıp, ancak birlikte kazanılan bir olgu olarak ele alınma zorunluluğunu göstermeye çalışmıştır. Bu açıdan da, günümüz problemleri olarak karşımıza çıkan çöğülcülük, hoşgörü, diyalog çerçevesine de ışık tutmaktadır.

Mutluluk Problemi
Mehmet Kasım Özgen



Yazarımız, bütün bunları söylerken, mutluluğu, sorunlardan, acılardan, kaygılardan azade bir ruh hali olarak da düşünülmemesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır. İnsan, gerçekte yüz yüze, hayatın sorunlarıyla iç içe olduğu halde de mutlu olabileceğini belirten yazar, mutluluğu, imkânlarını ve kendisini gerçekleştirmede yattığını ekler. Bundan dolayı da mutsuzluk, insanın yaşama beceriksizliğidir.



**BİLGİYE ve DEĞERE
İLGİ DUYANLARIN ADRESİ**

İLİM DALLARININ DÜŞÜNCE TEMELLERİNİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

♦ SOHBET ♦ KİTAP OKUMALARI
♦ İLMİ TOPLANTILAR ♦ KURSLAR

elektronik dergilerimiz:

İSTİKAMET ♦ İLİM DÜNYASI

Yol odur ki Hakka vara Bilgi odur ki doğru ola
14 Nisan 2008 14 Nisan 2008

www.ilimler.org

ilimler.enst@gmail.com

Yeni Adres: İnkılap Sk. Deniz Apt. Kat 5 No.: 10
Kızılay / ANKARA